

Beyond

This Place

A NOVEL BY

A·J·CRONIN

A.J. CRONIN DRUGA STRANA

Naslov originala Beyond This Place

Prevela sa engleskog Ljerka Radović

Izdavačko preduzeće „Bartsvo-jedinstvo“ Novi Sad 1976 g.

PRVI DEO

Glava I

U sredu uveče Polova majka odvezla se tramvajem s posla u Gradskoj kući na službu, koja se održavala sredinom nedelje u kapeli Merion, a on je obično išao pešice s univerziteta, posle časa filozofije u pet sati, da je sačeka kad izađe. Ali te srede zadržao se u razgovoru s profesorom Slejdom, i pogledavši na sat, odluči da pođe pravo kući.

Bio je juli, a divno veče puno iščekivanja bilo je zaodenulo čarolijom prašnjave kuće Belfasta. Ocrtni na nebu, žutom kao ćilibar, krovovi i dimnjaci toga grada Severne Irske bili su izgubili svoje prozaične obrise i postali tajanstveni, blistavi, kao u gradu iz snova.

Kad je stigao u Lem Roud, mirnu sporednu ulicu, s kućama podignutim tako da se dve po dve dodiruju, gde je u prizemlju broja 29 imao s majkom trosoban stan, obuze ga silno uzbuđenje. Odjednom je osetio lepotu od koje čoveku zastaje dah, i obećanja koja život pruža, i za trenutak zastao na vratima. Bio je skroman mladić, gologlav, u iznošenom odelu od tvida. Udahnuvši punim plućima blag, mirisan vazduh, on se naglo okrenu i uvuče ključ u bravu.

Kanarinac je pevao u kuhinji. Zviždućući ptičici, on skide kaput, obesi ga na vešalicu u predsoblju i, u košulji, stavivši čajnik da provri poče pripremati večeru. Nekoliko minuta kasnije, poniklovan budilnik na ploči od kamina, otkuca sedam a majčini koraci odjeknuše na tremu. On veselo pozdravi njenu mršavu i izdržljivu priliku, pomalo nagnutu na jednu stranu, zbog neizbežne torbe »za sve«, obučenu u pristojnu crninu. — Žao mi je, majko, što nisam mogao da ti dođem u susret, — osmehnu se on — ali Siejd mi je dao posao. Bar sam skoro siguran u to.

Gospođa Bardžis ga je posmatrala. Čuperak bezbojne sede kose, koji je provirivao ispod iznošenog šešira, pojačavao je utisak iscrpljenosti, hrišćanske postojanosti i mirenja sa sudbinom, koji su stvarali njeno izborano lice i napregnut kratkovid pogled. Ali se njen izraz postepeno smekša pod njegovim otvorenim i veselim pogledom. Njegovo lice je, hvala bogu, bilo dobro lice, ne naročito lepo — i ona opet zahvali Svevišnjem što ga je spasao opasnosti koju predstavlja prevelika lepota — ali iskreno i pošteno, pomalo izmučeno, bez sumnje zbog preteranog učenja, suviše isturenih jagodica, ali zdrave boje, bistrih, vrlo svetlih očiju i širokog čela, istaknutog kratko podšišanom smeđom kosom. Bio je dobro građen, lepog stasa,

naruženog samo jednom nezgodom u fudbalu, zbog koje je u hodu malo zabacivao desno stopalo.

— Srećna sam što je to gotovo, sine. Znala sam da si sigurno imao razloga da ne dođeš. I Eli i gospodinu Flemingu si nedostajao.

Ona smota pamučne rukavice u lopticu i baci iskusan pogled na sto, izvadi iz torbe malo šunke, zavijene u masnu hartiju, i kesu njegovih omiljenih lepinjica od pšeničkog brašna. Seli su, i pošto je ona očitala molitvu, počeli svoju jednostavnu večeru. Primetio je da je, i pored toga što se uzdržavala, veoma zadovoljna.

— To je prava sreća, majko. Tri gineje nedeljno. I svih devet nedelja raspusta.

— To će biti lepa promena posle tolikog učenja za diplomski ispit.

— Da. — On klimnu glavom. — Predavati u letnjoj školi isto je što i odmor.

— Bog je dobar prema tebi, Pole. On priguši osmeh i primeti:

— Treba večeras da pošaljem krštenicu profesoru Slejdu.

Nastade pauza. Oborene glave, ona uze kašičicu i izvadi listić čaja koji je plivao u njenoj šolji. Glas joj je bio pomalo nerazgovetan.

— Šta će ti krštenica?

— Oh, čista formalnost — odgovori on veselo. — Neće da uposle studente mlađe od dvadeset jedne godine. Imao sam malo teškoće da ubedim profesora Slejda da sam prošlog meseca postao punoletan.

— Hoćeš da kažeš da nije poverovao tvojoj reci? On pogleda preko stola, veoma iznenađen.

— Majko! To je malo neumesno. On samo poštuje pravila. Moja molba s krštenicom mora se predati odboru.

Gospođa Berdžis ne odgovori. I posle kratkog ćutanja, Pol poče polušaljivo da opisuje razgovor s profesorom, koji je bio i upravnik letnje škole u Portreju. Kad je ispio treću solju čaja, on ustade od stola. Tek se onda pomeri i majka.

— Pole, — zadrža ga ona neočekivano — ja... nisam sasvim sigurna, na kraju krajeva... da sam baš oduševljena da ideš u Portrej.

— Šta! — uzviknu on. — Pa, nedeljama smo se oboje nadali da ću ići.

— To znači da nećeš biti pored mene. — Ona zastade i ponovo obori glavu. — Nedostajće ti naši nedeljni odmori s Flemingovima. Ela će biti razočarana. To će za tebe biti suviše.

— Gluposti, majko. Brineš ni zbog čega. — On bezbrižno odbi njenu strepnju, i pre nego što se mogla pobuniti, uputi se hodnikom da u svojoj sobi napiše molbu.

Bila je to mala radna soba u prednjem delu kuće, na čijim su šarenim tapetama bile obešene uokvirene fotografije fudbalskih i hokejaških ekipa. Na kaminu su stajali pehari i drugi trofeji, koje je, s vremena na vreme, dobijao na univerzitetskim takmičenjima. Ispod prozora nalazila se polica za knjige na kojoj su bili poredani odabrani romani i ozbiljna dela, uglavnom klasici, koji su govorili o inteligentnom i dobrom ukusu. Preko puta, u udubljenju, zaklonjenom zavesom od grube zelene čoje, nalazio se uzan krevet, na kojem je spavao, a iza njega, po nepolitiranom stolu, uz zid, bili su uredno poredani tabaci univerzitetskih predavanja, pored programa studija. Sve to je pružalo nemu potvrdu Polovog karaktera, čvrstoću njegovog mladog tela, osetljivu snagu njegovog uma. Ako bi čovek tražio grešku, mogao bi je naći u preteranom redu sobe, koji je ukazivao na izvesnu nategnutost, preteranu težnju za savršenošću, ali nju mu je možda nametnula majka, koja je stalno težila da se on popravi i »uzdigne«.

Seo je za sto, skinuo poklopac sa naliv pera, i pognuvši ramena, stručno ispunio obrazac. Pročitavši ga ponovo da se uveri je li pravilno ispisan, on klimnu glavom i vrati se u dnevnu sobu.

— Hoćeš li mi je doneti, majko? Krštenicu? Hoću da stignem za poštu u devet sati.

Ona podiže glavu. Još nije bila počela da rasprema sto, već je i dalje sedela, kad je on ušao. Izgledalo je da joj se lice zarumenelo, a glas povisio do nekog neobičnog tona.

— Nikako ne znam gde je. To nije nešto što nađeš čim pomisliš.

— Oh, hajde, majko. — Pogled mu pade na lučni prednji deo komode gde je njegova majka držala sve isprave, nekoliko porodičnih sitnica, svoj testament, naočare, i druge lične stvari. — Sigurno ti je u gornjoj fioci.

Ona se zagleda u njega, malo otvorenih usana, otkrivajući delimično jeftine, loše napravljene zube. Rumenilo je bilo iščezlo, a njeni obrazi bez sjaja, bili su bleđi nego

obično. Podigavši se, ona izvadi ključ iz torbice i otključa gornju fioku komode. Pošto je, okrenuta leđima, pažljivo tražila pet minuta, zatvori fioku i okrenu se.

— Ne — reče bezizražajno. — Ne mogu da je nađem. Nije tu.

On se ugrize za usnu od jeda. Slušao je i voleo majku, vezan strogošću svoga vaspitanja, no ovoga trenutka uopšte nije mogao shvatiti njeno držanje. Savlađujući glas reče:

— Majko, to je zaista važan dokument. I potreban mi je.

— Otkuda je trebalo da znam da ti je potreban? — Glas joj zadrhta od iznenadne oziojeđenosti. — Ta stvari se gube. Ti znaš kako sam se borila tolike godine, kao udovica, podizala te, na sto stvari sam morala misliti, nosila sam na plećima veći teret nego što ga je ikad nosila smrtna žena, pola života provela sam brinući da imamo krov nad glavom, a da i ne govorim da te pravilno vaspitam. Mogu ti reći da sam imala dovoljno da radim, a ne da se brinem za tih nekoliko hartija, posebno što, uglavnom, nisam imala mesto gde bih sve to držala.

Taj prasak, potpuno stran njenoj uravnoteženoj prirodi, zapanji ga i natera da još više razmišlja o tom odsustvu razumnog prosuđivanja. Ali ozbiljnost njenog lica — znak upozorenja na koji je bio dobro naviknut — branila mu je da se dalje raspravlja. Mirnim glasom reče:

— Srećom, moguće je dobiti duplikat. Napisaću u Somerset Hauz u London još večeras.

Ona odmahnu glavom. Sada joj je glas zvučao mirnije.

— Nije tvoje da pišeš, Pole. — Pročitavši njegov sumnjičavi pogled ona dodade: — Nećemo praviti ni zbog čega gužvu. Nisam imala lak dan. Pisaću sutra za krštenicu na pismu sa zaglavljem Gradske kuće.

— Nećeš zaboraviti?

— Pole!

— Izvini, majko.

— U redu, dušo. — Njen osmeh, pomalo kolebljiv, obasja njeno izmučeno lice blagim sjajem. — Sada, zapali plin. Ja ću rasprijeti, pa možemo na spavanje.

Glava II

Za vreme sledeća dva dana Pol je bio potpuno zauzet. Univerzitet se zatvarao za veliki raspust, a bilo je mnogo obaveza koje su bile povezane s krajem semestra. Na sveopšte traženje, morao je da svira na klaviru na godišnjem studentskom pevačkom sastanku. Pa se ispostavilo da je teško pronaći jednu zagubljenu knjigu iz biblioteke. »Praktične« vežbe iz hemije održane su u poslednjem minutu, i on je osećao uobičajenu napetost, očekujući rezultate. Ali kad su spiskovi bili istaknuti, video je da je zauzeo zadovoljavajuće mesto. Uglavnom, kao dobrog studenta, prijatnog druga i izvanrednog sportistu, Pola su visoko cenili drugovi s njegove godine. Ali njegovu popularnost ublažavala je jedna pritajena struja mišljenja, uglavnom među studentima medicine — družina koja je zasluživala svaku osudu — koja je podcenjivala njegovu izuzetnu pristojnost i u njegovom uzdržavanju od ne baš obuzdanih studentskih rasonoda, videla stav koji je bio toliko ukalupljen da je to bilo žalosno.

Jednom, ili dvaput, dok je bio tako zauzet, Polove misli vratile su se na nedavni prizor s majkom, i dok ju je posmatrao pitao se ne pokazuje li znakove umora. Izgledala je nervozna, bleđa nego obično, i često nekako čudno zamišljena. Naravno, i pored toga što je njen temperament po prirodi bio zapovednički i dvostruko ojačan strogim ubeđenjima, uvek je bila veoma napeta — sada se sećao kako bi je iznenadno kucanje na vratima, za vreme boravka u Belfastu, trglo i promenilo u ilcu. Ali ovo je bilo drukčije: sada je izgledala kao da joj je neki ogroman strah urezan na licu. Četvrtkom i petkom uveče, posle večere, provodila bi sat vremena sa njihovim pastorom i najstarijim prijateljem Emanuelom Flemingom iz kapele Merion, i vraćala bi se smirenija, ali bleđa, sa skrivenom strepnjom u zacrvenelim očima.

U četvrtak ujutro Pol je direktno zapita da li je dobila odgovor iz Somerzet Hauza. Ona odgovori:

— Ne.

I nekoliko puta posle toga skoro da je nije opet pitao, ali ga je sprečilo neko čudno ustezanje, rođeno iz potčinjenosti koju mu je majka nametnula. Verovao je da je tu sve u redu, sve. No ipak ga je sve to čudilo, i on počeo tražiti objašnjenje za njeno čudno ponašanje u svojoj prošlosti. Međutim, sve činjenice su bile obične i jasne.

Prvih pet godina života proveo je u severnoj Engleskoj, u Tajnkaslu, svom rodnom gradu: sada je to bilo mutno sećanje na zvuk čekića za zakivanje zakivaka, na dugi rani jutarnji jek »trube« koji poziva radnike u brodogradilište. Kroz taj magloviti utisak provlačilo se živo sećanje na oca, veselog i izuzetno dobrog čoveka,

koji ga je nedeljom vodio za ruku do Džesmond Dina da puštaju u jezero male čamčice od presavijene nepromočive plave hartije, a kad bi bio umoran, seo bi u hlad na klupu u parku i zahvaljujući svom prirodnom talentu pravio divne crteže svega što se nalazilo oko njega, ljudi, pasa, konja, drveća, divne crteže koji su očaravali i golicali njegovu dečju maštu.

A kao da to nije bilo dovoljno, kad bi prošla nedelja i došli radni dani, donosio je šareno voće od marcipana, jagode sa zelenim lišćem, žute banane, ružičaste breskve, krasne za posmatranje i za jelo, koje je proizvodila poslastičarska firma gde je bio zaposlen kao trgovački putnik.

Posle njegovog petog rođendana preselili su se u veliki grad srednje Engleske, Vortli: bila je to turobnija i manje srećna uspomena, u kojoj su se mešali i kiša i seljakanja, blesak čeličana i potištena lica njegovih roditelja, a vrhunac svega toga bio je odlazak njegovog oca na poslovno putovanje u Južnu Ameriku. Ah, taj bol što je izgubio svog dragog vedrog druga i neizvesno čekanje na njegov povratak, a onda — kao da se ispunila zla slutnja te dečje čežnje — nezamisliv jad, kad je čuo za očevu smrt u železničkoj nesreći blizu Buenos Airesa.

Posle toga, kao tužan putnik, još ni šest godina star, došao je u Belfast. Tu je, predusretljivošću Emanuela Fleminga, majka našla posao u odeljenju računovodstva Gradskog zdravstvenog odseka. Plata je bila mala, ali je bar bila sigurna i omogućila je udovici da ima sa sinom pošten krov nad glavom i da uz pomoć čudesne štedljivosti i samoodricanja, vaspita sina za poziv nastavnika. Sada, posle petnaest godina njenog mučnog napora, bio je na domaku univerzitetske diplome.

Osvrnuvši se unazad, Polu se učini da je baš uporno majčino nastojanje svelo njihov život u Belfastu u najuže granice. Osim čestih poseta kapeli, nikad nije izlazila. Osim pastora Fleminga i njegove kćeri Ele, nije imala prisnih prijatelja. Jedva je poznavala svoje prve susede. Na univerzitetu nikad nije mogao potpuno da se prepusti svojoj druželjubivoj prirodi, jer je uvek osećao kako se njegova majka mršti na njegova prijateljstva. Često bi se naljutio na to ograničenje, no, duboko osećajući šta joj duguje, a i ukroćen njenim stalnim zahtevima, on je to podnosio.

U prošlosti, pripisivao je tu majčinu želju da se drži po strani uglavnom njenoj izvanrednoj pobožnosti. Ali sada, ovo njeno sadašnje ponašanje, navelo ga je da se upita ne postoji li tu neki drugi uzrok. Sada se jasno setio jedne stvari: pre godinu dana, jednim pozivom bila mu je ukazana čast da igra na međunarodnoj ragbi utakmici između Irske i Engleske. Svakako da za srce jedne majke nije moglo biti nečeg prijetnijeg. No ona mu je odlučno zabranila da to prihvati. Zašto? Pa, nije znao. Sada je nejasno naslućivao razlog. U stvari, razmišljajući o načinu njenog života, o

tome kako je uvek ćutala, ustezala se od svih veza, razmišljajući o njenoj zatvorenosti, strasnoj zavisnosti od Svemogućeg, uvideo je, pretrnuvši, da je to život nekoga ko ima nešto da krije.

U subotu, kad je radila pola dana, vratila se s posla u dva sata. Tada je odlučio da raspravi to s njom. Vreme se bilo promenilo. Počela je kiša i majka je, pošto je ostavila kišobran u predsoblju, ušla u dnevnu sobu, gde je on sedeo prelistavajući neku knjigu. Njen izgled ga je zaista začudio: lice joj je bilo potpuno bledo. Ali, izgledala je pribrana.

— Jesi li ručao, sine?

— Pojeo sam jedan sendvič u Junionu. A ti?

— Ela Fleming mi je napravila solju vrelog kakaoa. On je brzo pogleda. — Opet si bila tamo?

Ona teško sede.

— Da, Pole. Opet sam bila tamo. Molila sam se bogu da mi ukaže put.

Nastade ćutanje, a onda se on ispravi, čvrsto stegnuvši doručja naslonjače.

— Majko, ovako ne može dalje. Nešto nije u redu. Kaži mi, da li si jutros dobila krštenicu?

— Ne, sine. Nisam. Nisam čak ni pisala da mi je pošalju.

Krv mu jurnu u lice.

— Zašto nisi?

— Zbog toga što je imam. Lagala sam te. Tu je sada, u mojoj tašni.

Njegov bes se stiša. Gledao ju je, zapanjeno, dok je ona pretresala po tašni i vadila savijeni plavosivi dokument.

— U toku svih ovih godina borila sam se da je sačuvam od tebe, Pole. Iz početka, mislila sam da to nikad neću moći učiniti, bilo je to bolno i teško. Zbog tebe sam drhtala od svakog koraka na stepeništu, svakog glasa na ulici. Kako su godine odmicale, ti si rastao, a ja sam zamišljala da sam pomoću božjom uspela. Ali to nije bila njegova volja. Plašila sam se velikih stvari, ali povod je bila mala stvar, ta sitnica oko tvog predavanja u letnjoj školi. Ali, možda je to moralo doći, pre ili kasnije. Tako

kaže pastor. Molila sam ga da mi pomogne da te na neki način odvratim od toga. Ali on je rekao: ne. Rekao je da si ti sada zreo čovek i da moraš saznati istinu.

Njeno uzbuđenje raslo je pri svakoj reci, i uprkos njene odlučnosti da ostane mirna, sve se završilo jecajem. Ruka joj je drhtala dok mu je pružala krštenicu. On je primi ošamućen, pogleda je, i odmah primeti da ime koje je tamo zapisano nije njegovo ime. Umesto Pol Berdžis glasilo je Pol Matri.

— Ovo nije u redu... — On ućuta, digavši pogled s krštenice na nju, a neki akord, duboko u njegovom sećanju, nejasno dirnut imenom »Matri«, zatreperi skoro bolno, kao trgnuta žica na harfi u sobi koja je dugo bila pusta. — Šta to znači?

— Kad smo došli ovamo, ja sam uzela svoje devojačko prezime Bardžis. Ja sam gospođa Matri, tvoj otac je Ris Matri, ti si Pol Matri. Ali ja sam želela da zaboravim to ime. — Njene usne se stegnuše. — Želela sam da više nikad ne ugledaš i ne čuješ to prezime.

— Zašto?

Nastade ćutanje. Ona spusti pogled, odgovorivši skoro nećujno:

— Da te spasem ... od užasnog srama. Svestan brzog kucanja srca i podmuklog bola u stomaku, čekao je, nepomičan, da ona nastavi. Ali izgledalo je da je to za nju nemoguće. Ona mu dobaci oćajnićki pogled.

— Sine, nemoj me siliti da pričam dalje. Gospodin Fleming mi je obećao da će ti sve reći. Idi k njemu. On te sada oćekuje.

Video je da je za nju teško da nastavi, ali i on je patio i nije je mogao poštedeti.

— Nastavi — reće, bled u licu. — Tvoja je dužnost da mi to kažeš.

Ona zajeca, dok su joj ramena podrhtavala od grcanja. Nikad je nije video u suzama. Malo zatim ona brzo, bolno udahnu, kao da prikuplja svu svoju snagu. Ne gledajući ga, reće dahćući:

— Tvoj otac nije poginuo na putovanju po Južnoj Americi. Hteo je da ode tamo, ali gaje policija uhapsila.

Od svega, to je najmanje oćekivao. Srce mu zastade, a onda ga steže u grlu.

— Zbog ćega? — zapita.

— Zbog ubistva.

U sobi zavlada mrtva tišina. Ubistvo. Reč od koje se skamenio odjekivala je i ponovno odjekivala u vijugama njegovog mozga. On klonu. Obli ga hladan znoj po celom telu. Upita drhćućim šapatom:

— Znači... bio je obešen?

Ona odmahnu glavom, a iz očiju joj sevnu mržnja.

— Bilo bi bolje za nas da je obešen. Osuđen je na smrt, ali je pomilovan u poslednjem trenutku ... na doživotnu robiju u zatvoru Stonhil.

To je za nju bilo suviše. Glava joj klonu u stranu. Ona se zaklati i sruči na stolicu.

Glava III

Kuća pastora Fleminga nalazila se u prometnoj ulici Belfasta blizu Velike severne stanice — bila je to ružna, uska stambena zgrada, obojena sivom bojom, kao i susedna kapela. Mada se osećao fizički iscrpljen, sposoban samo da se sakrije u neki mračan kut, neka mučna žurba naterala je Pola da s mukom otpešači vlažnim ulicama, obasjanim svetlošću i punim bučnih pijanica, da poseti sveštenika. Njegova majka, pošto je došla k svesti, legla je u krevet. Nije se mogao smiriti dok ne dozna nešto više; dok ne dozna sve.

Na njegovo kucanje upali se svetlost u predsoblju i Ela Fleming mu otvori vrata.

— To si ti, Pole! Izvoli unutra.

Ona ga povede u salon, sobu s niskom tavanicom, tamnocrvenim zavesama i tapaciranim nameštajem, u kojoj je gorela mala peć na ugalj.

— Otac je zauzet parohijanima. Sad će doći. — Ona se silom, malo osmehnu. — Vlažno je napolju. Napraviću ti kakao.

Elin lek skoro za sve bilo je da ponudi šolju kakaoa — pravi parohijski gest — no, mada nije bio raspoložen za neškodljivo piće, Pol je bio suviše iznuren da ga odbije. Da li je bio plod njegove mašte to što je u njenom suviše nedoslednom ponašanju, njenim pomalo stisnutim usnama, video da je svesna njegovog nezgodnog

položaja? Seo je nemo, dok je ona donela poslužavnik iz kuhinje, promešala šećer u kakao i nalila vrelu vodu.

Bila je dve godine starija od njega, no njena zgodna prilika vitkog struka i blede lice, davali su joj nekako detinjast izgled. Njene oči, sivozelene, bile su krupne i izrazite — najlepši deo njenog lica. Obično su bile sjajne i zamišljene, ali povremeno bi bile pune suza i s ponekom iskrom besa. Uvek pažljivo odevena, danas je imala na sebi urednu zagasitu faltanu suknju, crne čarape, i široku, čistu belu bluzu, tek opranu, s okruglim izrezom oko vrata.

Primio je i pio kakao čuteći. Ona nekoliko puta podiže oči i upitno ga pogleda preko pletiva koje je bila uzela. Po prirodi je bila pričljiva i bila je prijatan sagovornik, a položaj domaćice u kući njenog ocaudovca, pružao joj je izvesnu društvenu sigurnost. Ali kad joj nije odgovorio na nekoliko površnih primedaba, njene izrazite obrve se skupiše i ona začuta.

Onda se začuše glasovi u hodniku, a zatim prednja vrata škljocnuše. Ela odmah ustade. — Reći ću ocu da si ovde. Ona izađe iz sobe, a za nekoliko trenutaka pojavi se sveštenik Emanuel Fleming. Bio je to čovek pedesetih godina, snažnih ramena i velikih nespretnih ruku. Na sebi je imao crne pantalone, teške radničke cipele i crni kaput od alpakine vune, malo izlizan na ivicama. Njegova brada, podšišana u šiljak, bila je siva kao gvožđe, ali široke svetle oči davale su mu izgled deteta. On odmah priđe, uze Polovu ruku s naročitom toplinom, a onda ga uhvati pod ruku sa značajnom nežnošću.

— Došao si, mladiću. Vrlo mi je milo. Hajde da malo popričamo.

On povede Pola u njegovu radnu sobu, malu, ozbiljnu sobu u zadnjem delu kuće, bez prostirke, s golim obojenim podom od dasaka, čiji se oskudni nameštaj sastojao od žutog pisaćeg stola od hrastovine, nekoliko iskrivljenih drvenih stolica i zastakljenog orrnana za knjige. Zeleni mramorni časovnik, grozna stvar, koji su nosili pozlaćeni anđeli, stajao je na tankoj ploči kamina, s vunanim kićankama. Pošto je ponudio svoga posetioca da sedne, pastor polako zauze svoje mesto za pisaćim stolom. Malo je oklevao, a onda poče, glasom punim ljubavi i saosećajnosti:

— Dragi moj mladiću, ovo je za tebe užasan udarac. Ali ne smeš nikako zaboraviti da je to božja volja. S njegovom pomoći ti ćeš to prebroditi.

Pol teško proguta.

— Ne mogu to prebroditi dok nešto ne saznam.

— To je tužna i strašna priča, mladiću — odgovori ozbiljno sveštenik. — Zar ne bi bilo bolje da to ostavimo pokopano u prošlosti?

— Ne, hoću da čujem. Moram to da čujem, inače nikad neću prestati da zamišljam ... — Glas mu se prekide.

Nastade ćutanje. Sveštenik Fleming se osloni laktovima na pisaći sto, zaklonivši oči svojom krupnom šakom, kao da se u sebi moli za pomoć. Bio je to ozbiljan i dobronameran čovek, koji je radio dugo i neštedimice »u božjem voćnjaku.« Ali, bio je ograničen na mnogo načina i često je s velikim očajanjem opazio da njegove najbolje namere i napori skreću s pravog puta. Bila je to usamljena duša sklona samoprekoru. čak je i zbog ljubavi prema kćeri optuživao sebe — jer je shvatao njene nedostatke, njeno sitničarstvo, njene taštine, no suviše ju je voleo da bi ih ispravio. Bila je prava tragedija to što je on čeznuo da bude svetac, pravi učenik koji bi lećio dodirom, ozario svoje stado rećju božjom, koju je on tako duboko osećao.

Želeo je da se uzvine. Ali, avaj, jezik mu je bio nespretan, noge se zaglibile — bio je prikovan za zemlju. Pa i sada, kad je počeo govoriti, jezik mu se naprezao, a ozbiljne, pedantne reci kao da su bile izmerene tmurnim otkucajem časovnika.

— Pre dvadeset i dve godine, u Tajnkaslu, venćao sam Risa Matrija s Hanom Berdžis. Hanu sam poznavao nekoliko godina, spadala je u moje najmilije parohijanke. Risa nisam poznavao, ali bio je to čovek lepog ponašanja, prijatan mladić, Velšanin poreklom, i ja sam ga voleo i verovao mu. Imao je odličan položaj kao predstavnik jedne velike poslastičarske firme na veliko u Severnim pokrajinama. Imao sam puno razloga da verujem da su srećni, naroćito kad im se rodio sin. Ja sam te, dragi mladiću, krstio imenom Pol Matri.

On zastade, kao da meri svoje reci s najvećom brižljivošću.

— Neću poricati da je bilo povremenih malih pukotina u kućnoj harmoniji. Tvoja majka je bila vrlo pobožna — prava hrišćanka — a otac, da ne budem suviše strog, imao je liberalnije poglede, i to je, prirodno, dovelo do sukoba. Tvoja majka, na primer, odlučno je bila protiv vina i duvana u kući — a tu predrasudu tvoj otac nikad nije mogao potpuno da shvati. Onda, posao je tvog oca odvodio od kuće najmanje na nedelju dana mesećno, što je, možda, kod njega stvaralo neki nemir. Takođe je sticao prijatelje, mnoge prijatelje, mogu reći — jer je bio lep, privlačan mladić, kome čovek nije uvek mogao odobravati postupke, i koji se kretao po bilijarskim salama, krćmama i drugim neprijatnim mestima. No, ja nisam imao ništa ozbiljno protiv njega do onih užasnih događaja 1921. godine.

On uzdahnu i, maknuvši ruku sa čela, sastavi debele vrhove prstiju, gledajući tužno i odsutno, kao da su žalosno upravljene na prošle godine.

— U januaru 1921. godine, u firmi u kojoj je tvoj otac bio zaposlen, došlo je do nekih promena u osoblju, što je imalo za posledicu seobu tvojih roditelja s tobom u srednju Englesku. I ja sam nekoliko meseci pre toga bio premešten u ovu parohiju u Belfastu, ali sam ostao preko pisama u bliskoj vezi s tvojom majkom. I moram priznati da je tvoj život u Vortliju bio, od početka, nesređen. Izgleda da se tvom ocu nije sviđao premeštaj u kraj koji mu, izgleda, nije nudio velike mogućnosti. Mada je okružen prijatnom okolinom, Vortli je tmuran, neprivačan grad, i tvoja majka ga nikad nije volela. Nisu mogli pronaći odgovarajuću kuću, pa su se selili od jedne nameštene sobe do druge. Odjednom, u septembru, devetog septembra, da budem tačan, tvoj otac je izjavio da je njegovom strpljenju došao kraj. Predložio je da napusti posao i da se smesta iselite u Argentinu — jer biste imali bolje izgleda u Novom svetu. Rezervisao je tri karte na brodu »Istočna zvezda«, koji je trebalo da otplovi petnaestog septembra. Trinaestoga je poslao tvoju majku i tebe u Liverpul, da ga sačekate u »Gret Central hotelu«. Kasno noću, četrnaestoga, otputovao je iz Vortija, da vam se pridruži. Ali vam se nije pridružio. U dva ujutro, kad je stigao na Centralnu stanicu, policija je bila na peronu. Posle žestoke borbe bio je uhapšen i odveden u zatvor u Kanon stritu. Dragi bože, još se sećam kako sam bio ošamućen od tog udarca — optužen je bio za ubistvo s predumišljajem.

Nastade duga, napeta pauza. Pol, skupljen na stolici, kao hipnotisan, jedva je disao, čekajući da sveštenik nastavi.

— Noću, osmog septembra, bio je izvršen izuzetno strašan i prljav zločin. Mona Sparling, privlačna mlada dvadesetšestogodišnja žena, zaposlena u cvećarskoj radnji u Leonard Skveru, bila je brutalno ubijena u stanu u kojem je stanovala u Ušou Teras broj 52, u Eldonu, predgrađu Vertlija. Vreme zločina bilo je tačno utvrđeno: između osam i deset minuta posle osam. Vrativši se sa posla u pola osam, gospođica Sparling bila je očigledno pojela laku večeru, a onda se pretukla u providan negligše u kome su je našli.

U osam sati bračni par po imenu Prasti, koji je stanovao sprat ispod nje, čuo je kroz tavanicu zvuke neobičnog nasilja, i na ženino navaljivanje Albert Prasti popeo se da vidi šta se dešava. (Slasno je zakucao na vrata gornjeg stana, ali nije dobio odgovor. Stajao je na stepeništu, razmišljajući, kad je naišao mladi vozač kamiona Edvard Kolins da preda paket s rubljem iz perionice. Baš kad mu se Kolins pridružio, vrata su se otvorila i jedan čovek je izašao iz stana Sparlingove i projurio pored njih niz stepenice. Njih dvojica uleteli su u dnevnu sobu i tu zatekli gospođicu Sparling, glave skoro odsečene od tela, opruženu na tepihu, u lokvi krvi.

— Gospodin Prasti je otrčao po najbližeg lekara u susedstvu. Ovaj je odmah došao, potpuno izlišno, pošto je gospođica Sparling već bila mrtva. Pozvali su policiju, tamošnjeg policijskog lekara i detektiva po imenu Sven. Najpre su mislili da ubica nije ostavio nikakve tragove, ali u roku od tri sata našli su tri putokaza. Inspektor Sven je u fioci otkrio dopisnu kartu crtanu olovkom i poslatu poštom nedelju dana ranije iz Šefilda, na kojoj su bile sledeće reci: Srce više voli kad je čovek odsutan. Hoćeš li me čekati na večeri kod »Drarija« kad se vratim? Bila je potpisana sa Bonbon.

Pronašao je i pisamce, napola uništeno i nepotpisano, ali sa poštanskim žigom od osmog septembra, koje je glasilo: Večeras te moram videti. Najzad, na tepihu pored tela ležao je neki čudni novčanik, od mekane i neobično fine kože, torbica stegnuta metalnim prstenom. U njoj je bilo nekih deset funti u srebru i novčanicama. Prema opisu koji su dali Edvard Kolins i Albert Prasti, izdala je poternicu koja je nudila veliku nagradu za obaveštenje koje bi dovelo do hapšenja ubice.

Sutradan je došla u policiju jedna tamošnja pralja, osamnaestogodišnja devojka koja se zvala Lujza Bert. Ispalo je da je Lujza te večeri pratila svog rođaka Edvarda Kolinsa do Ušou Terasa, i dok je čekala na ulici — nije htela da se penje uz stepenice — na nju je naleteo i skoro je oborio neki čovek koji je istrčao iz broja 52. U iskazu je dala njegov opis. Sada je policija imala tri svedoka koji su videli ubicu.

Pastor Fleming zastade i pogleda mladog čoveka svojim uznemirenim prostosrdačnim pogledom.

Nije prijatno doticati se izvesnih stvari, Pole, ali su one, avaj, previše značajne za tu tragičnu istoriju. Jednom rečju, Mona Sparling nije bila moralna žena — sklapala je poznanstva s mnogim muškarcima na raspusan način, a jedan od njih je bio njen stalni drug. Niko nije znao ko je taj čovek, ali druge prodavačice u cvečarnici potvrdile su da je Mona u poslednje vreme bila zabrinuta i neraspoložena, da su je čuli kako razgovara telefonom Ijutito i optužujući, i upotrebljavajući izraze kao: »Ti si odgovoran«, i »Ako me sada napustiš, sve ću otkriti.« Najzad, autopsija je otkrila činjenicu da je ubijena žena bila trudna. Motiv je sada bio utvrđen: jasno je bilo da je ženu ubio čovek koji je bio odgovoran za njeno stanje. Možda mu je već bila dosadila. Kad mu je zapretila da će sve otkriti, on joj je napisao pismo da ugovori tajni sastanak, i ubio je.

Naoružana tim dokazom, policija je stavila u akciju sve svoje raspoložive snage kako bi našla čoveka za kojim je bila raspisana poternica. Reprodukције nacrtane dopisnice, potpisane sa »Bonbon«, bile su objavljene u svim novinama, i svi kojima je ma šta bilo poznato o pošiljaocu ili o dopisnici, bili su pozvani da se jave policiji u

Vortliju. Sve železničke stanice i pomorske luke bile su budno čuvane, i traganje je trajalo nedelju dana. Onda je trinaestoga septembra službenik jedne kladionice, Hari Roka, potražio šefa gradske policije i u jako uznemirenom stanju dobrovoljno se prijavio da da izjavu. Otvoreno je priznao da je bio u intimnoj vezi s ubijenom i da je bio s njom uveče pre ubistva. Onda je dalje izjavio da mu je poznat pošiljalac dopisnice — to je jedan prijatelj s kojim je često igrao bilijara, i koji je imao mnogo talenta za crtanje. Pre nekoliko meseci predstavio je toga čoveka Moni Sparling. Štaviše, kad su se reprodukcije te dopisnice pojavile u listu Pres, njegov prijatelj je došao zabrinut njemu i zamolio ga da ga podrži, rekavši: «Ako te ma ko zapita gde sam bio uveče osmog septembra, kaži da sam s tobom igrao bilijar u hotelu »Šervud«.»

Naravno, to je bilo dovoljno. Šef policije, u pratnji inspektora Svena, odmah se uputio na adresu koju im je dao Roka. Doznali su da je čovek koga traže sat ranije oputovao noćnim ekspresom za Liverpool sa stanice u Leonard Stritu. Hapšenje je, u Liverpoolu, neminovno sledilo. Taj čovek, Pole, bio je tvoj otac.

Ponovo nastade ćutanje. Sveštenik ovlaži usne iz boce koja je stajala na njegovom pisaćem stolu i namršten nastavi:

— Desilo se da je Albert Prasti, glavni svedok, baš tada ležao od akutnog napada astme — bio je po zanimanju proizvođač cigareta, pa je duvanska prašina povremeno izazivala te napade — ali drugu dvojicu svedoka su šef policije i inspektor Sven odmah odveli u Liverpool. Oni su tamo, između desetak skupljenih osoba, bez oklevanja označili tvog oca kao čoveka koga su videli one večeri kada se odigralo ubistvo. Zaista, bili su strahovito sigurni u prepoznavanju. Edvard Kolins je uzviknuo: »Neka mi Bog pomogne, to je taj čovek!« dok je Lujza Bert, na ivici histerije zbog odgovornosti položaja, briznula u plač: »Znam da mu stavljam konopac oko vrata«, vikala je, »ali to je on.«

Javnost je bila uzbuđena i gnevna. Da bi zatvorenika spasli besa gomile, izveli su ga iz voza na raskrsnici Barbridž, i prevezli u zatvor u Vortliju, u zatvorenom vozilu. Znam da sam ti naneo dovoljno bola, dragi Pole. Suđenje je počelo petnaestog decembra u Vortliju, u poratnom sudu, pred sudijom Omanom. Kakav smo strah pretrpeli tih užasnih dana! Optužba je pozivala redom svedoke da daju svoje izjave koje su teretile tvog oca. Pretresom njegovog kofera otkriven je brijač za koji su medicinski stručnjaci dokazali da je oruđe zločina. Stručnjaci za rukopis potvrdili su da je napola uništenu ceduljicu za ugovoreni sastanak, nađenu u stanu ubijene, napisao, levom rukom, tvoj otac. Mnogo puta su ga videli u cvečarnici, kako kupuje cvet za rever, smejući se i pričajući s gospođicom Sparling. I tako je išlo dalje. Pokušaj begstva u Argentinu, njegov žestok otpor policiji, sve je to bilo jako protiv

njega. Najviše ga je teretio njegov zlosrećni pokušaj da stvori lažan alibi s Rokom. Kad je stao na mesto za svedoke, bio je, avaj, loš svedok u svoju korist. Protivrečio je sam sebi, besneo, čak i vikao na sudiju. Nije mogao tačno da objasni gde se kretao u vreme zločina, tvrdeći da je proveo deo večeri u bioskopu, ali je javni tužilac dokazao slabost objašnjenja. U toj tami samo je jedan svetao zračak zasijao u njegovu korist. Mada je priznao da tvoj otac liči na čoveka koji je istrčao iz kuće, Albert Prasti nije hteo da se zakune da je on bio baš taj čovek. Međutim, dokazalo se da Prasti ima rđav vid, a iz unakrsnog ispitivanja jasno se videlo da je žalio što nije odveden u Liverpool sa Kolinsom i Lujzom Bert.

Završna reč sudije bila je potpuno protiv optuženog. Dvadeset trećeg decembra u tri popodne porota se povukla. Većali su četrdeset minuta. Presuda je glasila: »Kriv«. Ja sam bio u sudnici — tvoja majka je bila suviše bolesna da bi prisustvovala — i neću zaboraviti do smrti onaj užasan trenutak kad je sudija, stavivši crnu kapu, saopštio presudu i preporučio dušu tvoga oca milosti božjoj. Boreći se i besneći, dok su ga čuvari izvodili napolje, tvoj otac je vikao: »Nema boga. Prokleta vaša milost i On. Ne treba mi ni jedno ni drugo.«

Ah! Pole, ne smemo se olako rugati gospodu bogu. No možda je Svemogući odgovorio na takvo svetogrđe, pokazavši milost prema grešniku. Mada to niko nije smeo očekivati, uoči izvršenja kazne presuda tvom ocu bila je preinačena u doživotnu robiju, i tako su ga odveli iz zatvora u Stonhit.

Pastorov glas se polako spuštao. U sobi zavlada potpuna tišina. Nisu se gledali. Pol, sada tako duboko utonuo u stolicu, da je izgledalo kao da je u njoj prignječen, obrisa čelo maramicom, zgužvanom u ruci.

— Još je živ?

— Jeste.

— Niko ga nije video — otkada je tamo otišao? Sveštenik duboko uzdahnu.

— Iz početka sam pokušavao da budem s njim u vezi preko zatvorskog kapelana, ali on je moje nastojanje dočekaao s toliko mržnje — mogao bih reći s divljaštvom — da sam bio prisiljen da odustanem. A što se tiče tvoje majke — pa, dragi moj Pole... ona je smatrala da je najokrutnije iskorišćena. Šta više, morala se brinuti za tebe. U tvom interesu ona je procenila da je bolje da izbriše taj užasan deo iz tvoga mladog života. Ne mari što nije potpuno u tome uspela. Ti si dovoljno plemenit da ćeš podneti udarac ovog otkrića i zbog toga sam ti to, radije nego da te obmanjujem poluistinama, sve ispričao. Ali sada, pošto je sve svršeno, želim da

zaboraviš na to. Ti si svoj čovek, i život je pred tobom. Moraš ići napred kao da se sve ono što sam ti rekao nikad nije dogodilo, napred, napred, ne samo s verom, nego i s praštanjem.

Glava IV

Prošla je nedelja dana od razgovora u Flemingovoj radnoj sobi. Bila je nedelja popodne, i čas veronauke u kapeli Merion bio je završen. Poslednje dete bilo je otišlo, a Ela stajala i očekivala Pola na vratima sale, obučena u najlepši plavi kostim i lepi slamni šešir koji je sama ukrasila plavom vrpcom. On kruto ustade od pisaćeg stola i pođe između praznih klupa prema njoj. Mada je prihvatio ta predavanja samo da zadovolji majku, obično je uživao u njima. Zabavljala su ga oštroumna deca Merion Strita. Ali danas, ošamućen, dok mu je u glavi zujalo od još jedne neprospavane noći — sam bog zna kako je sve to izdržao.

Ela mu se obrati s puno takta:

— Verujem da nisi raspoložen za muziku, Pole. Ali sada je lepo, pa ako želiš, da malo prošetamo.

Obično bi, pre njihove redovne nedeljne šetnje, Pol seo za male orgulje da joj nešto prijatno odsvira. Bio je više nego prosečno obdaren, a poznajući njen ukus — koji nije bio i njegov — svirao bi Hendla ili

Elgara, sve što bi se moglo sviđati njenom ograničenom ukusu. Ali danas nije bio u stanju da tako svira. Isto tako nije mu se ni šetalo, ali pošto je smatrao da je ona to predložila u želji da mu odvrati misli — nije se protivio.

Ona ga uze pod ruku lakim posedničkim stiskom i on pođe s njom ulicom u pravcu parka Ormo. Bilo je rano, i samo je nekoliko šetača bilo napolju. Žene su pokazivale svoju eleganciju, muškarci u nedeljnim odelima izgledali su dostojanstveni i zadovoljni sami sobom, a ta crta subotnje ortodoksnosti svagda je vređala Pola. Dok su prolazili kroz kapije parka, on prošaputa napetim glasom:

— Nisam raspoložen za tu paradu.

Izgledalo je da ju je to ožalostilo, ali ona ništa ne reče. Mada njena priroda nije bila sklona dubokim emocijama, njena osećanja su mu odavno pripadala. Njeno vrlo živo osećanje pristojnosti nije joj dozvoljavalo da to otkrije, a sam Pol, mada ju je prihvatio kao blisku prijateljicu, iako bi njena majka s puno ljubavi s vremena na

vreme natuknula nešto u znak ohrabrenja, prepustio se tom odnosu s bezbrižnom prostosrdačnošću, ne shvatajući potpuno nesaglašljivost između njegovog slobodnog i plemenitog karaktera i njene ograničene, ukalupljene pobožnosti, koja je obeležavala svaki njen postupak. Ela je ipak smatrala tu stvar svršenom — svi njeni planovi za budućnost bili su zasnovani na izvesnosti njihovog braka. Gajila je velike ambicije za sebe i za njega, znajući da njegova mudrost dobro odgovara njenom talentu za »rukovođenje«. Već je videla kako njen dobar uticaj doprinosi napretku njegove karijere i kako je najzad dospeo do visokog akademskog položaja, krećući se s njom u najsjajnijim krugovima«

U tim okolnostima, nedavno otkriće teško je ranilo njen ponos. Primetila je i kakav je to bio težak udarac za Pola. No, ako je ona bila spremna da pređe preko toga, zašto ne bi bio i on? Udarac nije smrtonosan! Čela stvar je ležala pokopana u prošlosti. Uz malo pažnje nikad niko, ni izdaleka, neće morati da posumnja. Takav je bio njen stav. I sada, videći da je još uvek potišten, malo ozlojeđenosti, čak ljutnje, počeo da se mesa u njena osećanja. Mada ih je divno savlađivala, bila je dosta naprasita — ne besna, već oštrokondasta. I u ovom trenutku, kad je on ponovo progovorio, stajalo ju je mnogo muke da se stiša.

— Izgleda da sam sve ove godine proveo pod lažnim vidom — Nekako posramljeno pokušavao je da da oblik svojim mučnim mislima. — Više se čak ne mogu zvati ni Bardžis — moje prezime je Matri. PoS Matri... ako se ne služim tim imenom, onda sam lažov i varalica. Ako ga koristim, kud god budem išao, zamišljaću kako ljudi pokazuju prstom na mene, šapuću o meni... to je Matri, sin čoveka koji je...

— Nemoj, Pole — prekide ga ona. — Ti sve to suviše sebi otežavaš. To ne mora niko nikada da zna.

— Čak i ako drugi ne doznaju, ja znam. — Išao je dalje, s bolnim pogledom uprtim na pošljunčanu stazu pred sobom. — Da, šta je sa mnom ... ja... šta ću ja tu učiniti?

— Moraš sve to zaboraviti.

— Zaboraviti? — ponovi on s nevericom.

— Da. — Njeno strpljenje se smanjivalo. — To je savršeno jednostavno. — Moraš potpuno zaboraviti..., tog Matrija ... moraš ga izbaciti iz glave.

On se okrenu prema njoj s unezverenim pogledom.

— Da se odreknem oca?

— Da li je on čovek kojim se možeš ponositi?

— Ma šta učinio, on je za to platio, jadnik, zatvoren već polovinu ljudskog veka... do sto đavola.

— Ja sam samo mislila na tebe — odgovori ona oštro. — I molim te budi ljubazan pa nemoj izgovarati ružne reci u mom prisustvu.

— Ništa nisam rekao.

— Rekao si. — Više se nije mogla suzdržati. Krv joj jurnu u lice. Ona se obrecnu na njega. — Rekao si ružnu reč koju nijedna pobožna žena ne bi otpela. Čini mi se da je tvoje ponašanje neoprostivo.

— A kako bi trebalo da se ponašam po tvom mišljenju?

— S malo više pristojnosti. Izgleda da ne shvataš da se sve to mene isto toliko tiče koliko i tebe.

— Oh, Ela, za ime božje, nećemo valjda da budemo detinjasti u ovakvom trenutku.

Ona se odjednom uspravi, obuzeta osećanjem da je povređena i željom da utiče na njega. Sva zelena u licu, ona prevrnu očima, vlažnim od suza.

— Izvini... u sadašnjem raspoloženju ... nema smisla da dalje šetamo.

Nastade ćutanje. On je nemo pogleda. Misli su mu bile daleko.

— Kako hoćeš.

Zbunjena što ju je uhvatio za reč, ona se ujede za usnu da bi uzdržala suze. I pošto nije pokušao da je zadrži, ona mu se blede osmehnu, puna prekora i ljuto uvređene dobrote — mučeničkim osmehom starohrišćanske svetice kojoj su kidali grudi vrelim kleštima.

— Vrlo dobro. Okrenuću se i vratiću se kući. Zasada do viđenja. Nadam se da ćeš biti bolje raspoložen kad se idući put sretnemo.

Ona se okrenu i pođe uzdignute glave, kao oličenje sramno zlostavljene osobe. Nekoliko trenutaka Pol je gledao za njom, žaleći zbog tog neobjašnjivog nesporazuma,

no s olakšanjem, dubokim olakšanjem u duši, što je ostao sam. Kad je nestala iz vida, on se polagano uputi drugim pravcem.

Nije bio u stanju da se vrati u Lern Roud. Tamo bi zatekao majku kako ga čeka s brižnom, neizdrživom zebnjom. Uzdrhta pri pomisli na prigušen glas, oblačenje papuča, nemo umiljavanje, kako bi več u kući bilo prijatno i mirno.

Kako je čudan bio taj novi stav prema majci! A još čudnije, i nelogičnije, bilo je osećanje prema ocu, koje se u njemu nesvesno stvaralo. Istina, bio je zločinac, uzrok sve njegove nevolje. Ali Pol ga nije mrzeo. Umesto toga, u toku tih poslednjih mučnih, nesanih časova, njegove misli su hrlile k njemu s neobičnim sažaljenjem. Petnaest godina u zatvoru. Zar ta kazna nije dovoljna za svakog čoveka? Sećanja na njegovo rano detinjstvo, maglovito, no čemerno, uskomešala su se u njemu. Kakvom ga je nežnošću otac uvek obasipao. Nijedna ružna uspomena nije uprljala tu sliku. Suze mu odjednom zamagliše vid.

Sada je bio stigao do keja Donegal, u siromašnom pristanišnom delu grada. Doveo ga je tamo neki nepoznat i čudan nagon koji se budio u njemu. Oborene glave, tumarao je, prešao preko železničkih pruga, hodao između gomile vreća, bala, velikih opletenih boca koje su bile porazbacane duž obale popločene oblucima. Večernja izmaglica se potkradala s mora, pomešana sa slankastim isparenjem iz luke, i pretvarala pristanišne pokretne dizalice u avetinjske oblike. Rog kojim se daju signali u magli odjekivao je sa spoljne brane dubokim, tužnim zvukom.

Najzad, zaustavljen robom nagomilanom između skladišta, sede na jedan sanduk. Odmah tu, preko puta — jedan mali teretnjak pripremao se da isplovi — i on prepoznade brod »Dolinu Avoka«, teretni brod koji je plovio preko kanala između Belfasta i Holiheda. Ponekad je primao po nekoliko putnika, pa je na prolazu stajala grupa muškaraca i žena sa stvarima, koji su išli na farmu u Linkolnšajeru, da vade krompir, i tu su se opraštali s prijateljima.

Sedeći u magli, koja se, kao u utvarskim oblicima, vrtela oko njega, dok je rog trubio i odzvanjao mu u ušima, Pol se zagleda u brod sa sve većom napetošću. Njegov raspust je počinjao, njegovi planovi za letnju školu bili su propali, i vreme se nemilosrdno pružalo pred njim. Odjednom ga obuze neko uzbuđenje, čudno i puno predskazanja. On nagonski izvadi beležnicu i naškraba dve rečenice:

»Odlazim na nekoliko dana. Ne brini.

Pol.«

Otcepi stranicu, savi je i napisa majčinu adresu i ime na poleđini. Pozvavši jednog dečaka između posmatrača, dade mu ceduljicu i novčić da osigura pošiljku. Onda ustade, pođe odlučno prema kiosku brodske kompanije i za nekoliko šilinga kupi kartu za Holihed. Već su dizali sidro kad je prošao preko mosta. Trenutak kasnije težak konopac tresnu. Stari motor zadahta, a teretnjak se zatetura i, tresući se, zaplovi na pučinu.

Glava V

Bilo je šest sati izjutra sledećeg dana kad je »Avoka« uplovila u Holihed. Sav ukrućen i sleđen, Pol pređe preko železničke pruge da dođe na železničku stanicu. Jedva je imao vremena da popije solju čaja u kafani, pre nego što je najavljen voz koji putuje prema jugu. Platilo je poluuspavanoj kelnerici i požurio da zauzme mesto u uglu vagona trećeg razreda. Onda lokomotiva pisnu i krete.

Bilo je to prilično dugo putovanje, kroz Šruzberi i Gloster, sa dva menjanja voza na raskrsnicama, pa je, pošto nije imao kaputa, sasvim pokisao. No, s tim telesnim nedaćama duh mu se sve više i više kalio. I kao u skladu sa njegovim mračnim raspoloženjem, pastoralna slika okoline postepeno je dobijala neki divlji i turobniji prizvuk. Kamenite pustopoljine i vresišta, na kojima je nepravilno bujao vres, smenili su četvrtasta, ograđena polja. Visoki monoliti, poredani u krugovima, tajanstveni i preistorijski, proletali su mu ispred očiju. Prema zapadu, iz borovih šuma, dizao se sivo-plavi planinski venac s vrhovima obavijenih sivim oblacima i prošaran vodopadima. Lokomotiva se s mukom probijala, dok je vetar duvao s mora, a na zaokretu pruge Pol ugleda hladne talase kako udaraju o visoke litice.

Najzad, oko četiri sata popodne, voz se zaustavi na jednoj maloj stanici na pustopoljini — na njegovom odredištu. Jedini peron bio je skoro pust, pa kad je on, dok mu je bubnjalo u ušima, predao kartu usamljenom vrataru. Hteo je da ga zamoli da mu pokaže put do zatvora, ali jezik kao da mu je odebljao od tih reci, pa je ćutke izišao na mala bela vrata. No, kad se našao napolju, ugleda u daljini, šćućurenu iza zidova sa tornjićima, veliku sivu zgradu Stonhita. I on se uputi, tamo uskim drumom koji je vijugao preko pustopoljine.

Što se više približavao toj mračnoj tvrđavi, bilo mu je sve brže udaralo. Usta su mu bila suva, u grudima ga je stezalo, i on oseti kako mu je muka i kako je gladan. Osim šolje čaja i sendviča, celog dana ništa nije jeo. Na padini jedne staze, osloni se na jednu brezu da povрати dah. Sada se na zapadnom horizontu ukazao komad

zelenkastog opalnog neba i na toj ne, znoj pozadini, s male uzvišice, uspeo je jasno da raspozna detalje zatvora.

Dizao se tamo, kao veliki prazan četvorougao bez prozora, probijen niskom jakom rešetkom na spuštanje na vratima, s kulama stražarama, koje su se nadnosile nad njim kao orlovi, na sva četiri ugla, strm kao stena, surov kao srednjevekovna tvrđava. Izvan zatvorskog kruga stajala su dva reda stražarskih kuća, sa šupama i ostalim radionicama, a svuda unaokolo pustoš tresetišta. Zid na koji se ne može uspeti ni lestvama, sa šiljcima na završetku, opkoljavao je ceo zatvorski krug, u kome je ugledao, kao ogromne rane, tri kamenoloma crvenog kamena. U jednom od njih radila je jedna grupa zatvorenika, koji su iz te daljine ličili na mrave, a koje su čuvala četiri stražara u plavom, hodajući polagano, no zlokobno, sa puškama o ramenu. Pred Polovim oštrim pogledom male tamne prilike savijale su se, naprezale i radile, a svuda je vladala tišina kao večnost.

Iznenadan prasak koraka iza njega, zastrašujući kao propast sveta, natera ga da se okrene. Jedan pastir se peo uz brdo, a za njim rundavi ovčarski pas. U pastirovom izgledu bilo je nečeg zatvorenog i tajanstvenog, kao od dodira te turobne divljine, i kad je zastao pored Pola i oslonio se na štap, u očima mu se pojavi urođena sumnja.

— Nije lep izgled — primeti najzad.

— Nije — odgovori s naporom Pol.

Pastir polagano klimnu glavom u znak odobravanja.

— To je kužna guka, ako je igde ima. A ja to znam — živim ovde četrdeset godina. — On zastade.

— Prošlog meseca došlo je do pobune — ubijena su dva stražara i pet zatvorenika — a izgledalo je isto kao što sada izgleda. Mirno i tupo. Eno, i sada dok ovde razgovaramo, jedan stražar na onom tornju uperio je dogled na nas i posmatra svaki naš pokret.

Pol savlada jezu i prisili sebe da postavi pitanje koje mu je bilo na umu.

— U koje dane može neko da ih poseti?

— Da ih poseti? — Sitni pastir pogleda Pola s neskrivenim ruganjem. — Takvi dani ne postoje u Stonhitu.

Pol oseti kako mu se srce steže. Brzo, uzviknu:

— Ali svakako je ... u izvesne dane ... dozvoljeno rođacima zatvorenika da ih posete?

— Oni ne primaju posetioce — reče kratko seljak.

— Ne, nikad. — Njegovo suncem opaljeno lice, nikada radosno, turobno se iskrivi. — Nama je isto tako teško da uđemo kao što je njima teško da izađu. A sada, laku noć, mladi gospodine.

On zviznu psu, još jednom klimnu glavom i iščeze.

Sam, i ponovo obavijen tišinom, Pol je stajao potpuno nepokretan. Sva njegova živa iščekivanja bila su potpuno uništena. Nikakvih poseta... nikad! Nije mogao videti oca... čak nije mogao progovoriti s njim

nijednu reč... ono što je želeo da učini i zbog čega je došao bilo je potpuno nemoguće. U stvari, toga trenutka, suočen s tom surovom stvarnošću zatvora, znao je da je nada koju je gajio i njegovo plahovito, sentimentalno putovanje u ovo mračno mesto bilo potpuno uzaludno.

Smrkavalo se. Dok je stajao oklevajući, zvono u zatvoru polagano i teško zazvoni, narušavajući večnu tišinu, kao da zvoni za mrtve. Onda ugleda zatvorenike kako prekidaju rad, i praćeni stražarima, u redu kreću polagano prema zatvoru. Jaka rešetka na vratima podiže se da ih proguta, pa se zatim spusti. Istovremeno i poslednja zelena svetlost nestade s neba.

Nešto se slomi u Polovim grudima. Iskidan bolom, patnjom i užasnim razočarenjem, on neobuzdano, nerazumno kriknu i brižnu u plač. Vrele suze potekoše mu niz obraze. Okrenu se od ukletog vresišta i nasumce se vrati na stanicu.

Glava VI

U predgrađu Vortlija, na uglu Ejres Strita i Eldon Avenije, nalazila se trgovina duvana s natpisom: A. PRASTI, UVOZNIK BURMANSKIH CIGARA. Ta starinska trgovina, koja je, međutim, odisala solidnošću, imala je dva izloga, jedan s neupadljivo izloženim cigaretama, burmutom, lulama od morske pene i boljim vrstama rezanog duvana, dok je drugi bio sav od mlečnog stakla — osim malog kružnog otvora uokvirenog zlatnom linijom. To staklo je zaklanjalo tezu, za kojom je vlasnik rukom izrađivao cigarete, Robin Hud Strejt kat; po kojima je bio poznat u domaćem svetu.

Tog julskog dana oko podne, gospodin Prasti je, u stvari, sedeo za tezgom u pregači i košulji i savijao svoje specijalne cigarete brzim i nežnim pokretima. Bio je to mršav mali čovek od preko šezdeset godina, zatubastog, poroznog nosa i žut u licu. Bio je ćelav, osim male čupe sede kose, i s izraslinom, velikom kao šljiva, na ćelavoj glavi. Njegovi razmaknuti sedi brkovi bili su natopljeni nikotinom, a na prstima su mu se primećivale svetle žute mrlje. Nosio je cviker s čeličnim okvirom.

Sedeći na stolici i gledajući kroz otvor, gospodin Prasti je nekoliko minuta pratio s radoznom sumnjom kretnje gologlavog mladića koji se, hodajući ulicom goredole, nekoliko puta približio radnji, kao da će ući, pa onda oklevao i u poslednjem trenutku se okrenuo. Na kraju, međutim, kao da je pribrao svu svoju volju. Bled i odlučan, on žurno pređe preko ulice i uđe u radnju. Gospodin Prasti, koji nije imao pomoćnika, polagano ustade sa stolice.

— Da? — zapita odsečno.

— Voleo bih da upoznam gospodina Alberta Prastija. Odnosno... ako je još živ.

Trgovac duvana se kiselo osmehnu posetiocu.

— Koliko mi je poznato, živ je. Ja sam Albert Prasti.

Mladić, kao ronilac koji je zaronio u ledeno more, duboko, odlučno udahnu.

— Ja sam Pol Matri. — Gotovo. Kad je izgovorio to ime, oseti naglo olakšanje. Činilo mu se kao da mu jezik više nije oduzet. — Da, Matri. Nije često ime. Da li vam ono nešto kaže?

— Šta bi trebalo da mi kaže? Sećam se slučaja Matri, ako to mislite. Ne mogu zaboraviti najneprijatniji deo celog svog života. Ali kakve to ima veze s vama kog đavola?

— Ja sam sin Risa Matrija.

U radnji s niskom tavanicom zavlada tišina. Starac odmeri mladića odozgo do dole, uze mrvu burmuta sa tezge ispred sebe, zatim polagano udahnu žestoku prašinu.

— Zašto ste došli k meni?

— Ne umem da objasnim ... morao sam doći. — Isprekidanim recima Pol pokuša da objasni okolnosti koje su ga navele na putovanje u Stonhit. Onda zaključí: — Jutros sam došao ovamo ... u devet sati uveče ima voz koji ima vezu s ponoćnim

brodom za Belfast. Mislio sam, ako bih samo nešto mogao doznati...on, prosto i ne znam šta bi to moglo biti... možda neka olakšavajuća okolnost, otišao bih kući olakšane duše. Došao sam k vama... jer ste vi jedini svedok koji mu je bio naklonjen u celom tom slučaju.

— Šta hoćete da kažete tim »naklonjen«? — pobuni se Prasti razdražljivim glasom. — Ne znam na šta ciljate?

— Pa... zar ništa nemate da mi kažete?

— Šta bih vam, kog đavola, mogao reći?

— Ja... ja ne znam. — Pol uzdahnu. Malo zatim ispravi ramena i okrenu se prema vratima. Glas mu je bio čvrst. — Pa, idem sada. Oprostite što sam vas uznemirio. Hvala vam što ste me primili.

Bio je već skoro napolju kad ga mrzovoljni glas zaustavi:

— Čekajte.

Pol se polagano vrati natrag. Prasti ga ponovo odmeri od glave do pete, od napetog mladog lica do zaprljanih ivica pantaiona, i ponovo šmrknu burmut.

— Đavolski se žurite. Upadate ni od kuda, sam bog zna posle koliko vremena, ulećete i izlećete kao da ste došli po kutiju šibica. Neka sve ide do đavola! Ne možete valjda očekivati da ću se vratiti petnaest godina unazad u roku od petnaest minuta.

Pre nego što je Pol stigao da odgovori, zazvoni zvono na vratima i u radnju uđe kupac. Kad je bio poslužen uncom mornarskog duvana i baš kad je polazio, uđe i druga Prastijeva mušterija, krupan čovek, koji je, pošto je odabrao i pripalio cigaru, resio da ostane da malo popriča. Trgovac duvana priđe Polu i reče mu šapatom:

— U vreme ručka sam jako zauzet. Sada ne možemo razgovarati. Ne da imam nešto da kažem — daleko od toga. Ali pošto zatvaram u sedam, a vaš voz polazi tek u devet, možete doći u moj stan oko pola osam. Pre nego što pođete, poslužiću vas šoljom kafe.

— Hvala vam! — Polove oči blesnuše, ženice mu se raširiše. — U Vašem stanu?

Prasti klimnu glavom s nekom čudnom grimasom, stisnuvši kratkovide oči.

— Ista adresa. Ušou Teras broj 52. Još je tamo. I ja.

On se vrati kupcu, a Pol izađe iz radnje. Dok je išao ulicom, iscrpljen od umora — prošlu noć je proveo na drvenoj stolici u staničnoj čekaonici — i slab jer ništa nije jeo, Pol se seti da je prošao pored doma **YMCA*** dok je išao iz centra grada, i ušavši u žuti tramvaj, u roku od pet minuta stigao je u pansion. Tu se okupao, očetkao odelo i uredio se; onda je seo da dobro ruča: supu, parče toplog pečenja i puding od pirinča.

• **YMCA — Young Men's Christian Association — Hrišćanska zajednica mladih ljudi — prim. prev.**

Bilo je tek dva sata. Kad je Pol izašao iz restorana, dobro okrepljen, on razmisli kako da provede ostatak vremena pre sastanka s Prastijem. Odjednom mu pade na pamet jedna misao. Pošto se raspitao kod vratara, posle deset minuta hoda zakrčenim Leonard Stritom, pređe Kenton Plejs, i uđe u Javnu gradsku biblioteku.

Ispod velike kupole u kojoj je sve odjekivalo, potraži odeljenje za novine.

— Možete li mi reći koje su najuglednije novine u Vortliju?

Mladić iza šaltera pogleda ga drsko.

— Da li su neke uopšte ugledne?

Onda brzo, glasom čoveka čiji je posao da obaveštava strance, dodade: — Verovatno je Glasnik najbolji. Potpuno je pouzdan.

— Hvala vam. Mogu li videti primerke iz 1921. godine?

— Gelu godinu?

— Da, ne. — Iako se trudio da pokaže samopouzdanje, Pol pocrvene. — Poslednja četiri meseca 1921. godine, biće dovoljna.

— Molim vas ispunite formular.

— Naravno.

Pol podiže olovku na lančiću, ispuni formular i predade ga.

Mladi bibliotekar se ljubazno osmehnu. Pritisnu zvonce na stolu. Nekoliko minuta kasnije jedan pomoćnik iznese tešku svesku u kožnom povezu i spusti je na susedni sto.

Pol poče živahno prelistavati suve, požutele stranice, a mračne strune njegovih osećanja se ponovo nategnuše kad je naišao, iznenada, na prvi pomen o zločinu. Da, bilo je tu: **PODMUKAO ZLOČIN U ELDONU. SVIREPO UBISTVO MLADE ŽENE.**

Uzdrža se, a zatim, stegnuvši zube, poče da čita. Čitao je odlučno, pognute glave, dok su se skazaljke na satu katedrale kretale, čitao je od početka do kraja. To je uglavnom bila priča koju je čuo, ali ispričana s dramatičnijom snagom. Kad je stigao do hapšenja, čelo mu obli znoj. Kako je drama tekla, reč po reč, jecaj mu se ote sa usana. Govor tužioca Metju Sprota šibao ga je kao bičem.

»To svirepo ubistvo«, čitao je, »koje je izvršio hladan i razvratan ubica, s divljom svirepošću koja se uopšte ne može opisati, jedva da ima paralele u analima zločina. Nitkov koji je izvršio taj zločin pao je do najveće dubine ljudske degradacije. I kazna vešanja gospodo porotnici, suviše je dobra za njega!«

Onda, u specijalnom dodatku, nađe stranicu s fotografijama: slika žrtve — lepe, nasmejane mlade žene, lepo očešljane, u bluzi obrubljenoj trakama; i svedoka: niskog potkazivača, Roke, mršavog lica, slabunjavog, zaglađene kose s razdeljkom na sredini; kobne dopisnice sa sudbonosnom rečenicom: »Srce više voli kad je čovek odsutan«: oruđa — nemačkog brijača izrađenog u firmi Fras. Ništa nisu izostavili, čak je i brod bio tamo, »Istočna zvezda«, kojim je zločinac hteo pobeći. A usred stranice slika optuženog kako ulazi u sudnicu na dan presude između dva sudska službenika. Pol je gledao u fotografiju, skamenjen: očevo lice, progonjeno, čudno upalo lice, kao u životinje koja je konačno doterana na klanicu, ispuni ga najvećom strepnjom.

Brzo, brzo, zatvori novine. Činilo rnu se da mu je nestala i poslednja nada na koju se oslanjao, pogrešno i tvrdoglavo. — Kriv! Kriv! — promrmlja sam u sebi. Bez svake sumnje!

Pogleda na sat i vide, na veliko iznenađenje, da je skoro osam sati. Ustade i vrati svesku na šalter. Bibliotekar koji mu je predao svesku još je bio dežuran.

— Hoće li vam još trebati? — zapita on. — Ako hoće, zadržaćemo je.

I pored toga što su mu sva čula bila kao u zanosu, Pol primeti kako ga mladić posmatra s prijateljskim interesovanjem. Imao je otprilike devetnaest godina, bio je mali i mršav, širokih, dobroćudnih usta i sivih, inteligentnih očiju, a zatubasti prčasti nos je njegovom licu davao živahan, prilično drzak izraz. Pol se pomalo postidjen zapita nije li odao svoja osećanja.

— Ne. Neće mi više trebati.

Stajao je trenutak, kao da očekuje odgovor, ali mladić, mada ga je gledao, nije odgovorio. Pol se okrenu i izađe iz biblioteke na bučnu ulicu.

Glava VII

Pošto je sada sve znao, njegova prva pomisao bila je da ne ide na sastanak s Albertom Prastijem, da bi uštedeo sebi besmisleno ponavljanje bola koji je tek pretrpeo. No na kraju, s nekim čudnim fatalizmom koji je od časa otkrića vodio sve njegove poduhvate, uputi se u pravcu Eldona.

Išao je polagano: padao je sumrak kad je zakoračio na kamene ploče Uscu Terasa. Bio je to uzan prolaz s visokim redom kuća u gipsanom malteru s obe strane. Svaka je imala trem i stepenik za penjanje u kola, koji je odavao minulo gospodstvo. Premda je još bio veoma ugledan, pretvaranjem tih nekad otmenih kuća u kuće za izdavanje oduzelo je tom kraju nekadašnje dostojanstvo, i sada je bio zapušten, čak i turoban.

Pol se nije mogao uzdržati da se ne strese od jeze kad se približio kući u kojoj je izvršeno ubistvo, ali stisnuvši zube, pope se stepenicama koje su mirisale na vlagu, zaustavi se na drugom spratu i zazvoni na vratima.

Malo zatim gospodin Prasti ga uvede kroz mračno predsoblje u neuredan salon s ulice, gde je na malom plinskom rešou vrio lonac s kafom i širio opojan miris.

Mali trgovac bio je u sobnim papučama, starom somotskom kaputu i, kao da želi istaći tu nastranost, u nekakvom pohabanom fesu. Ali, ponašanje mu je bilo ljubazno. Krećući se užurbano, sipao je kafu, dodao žuti šećer i onda prineo gostu solju.

Pol je srkao gusti crni napitak, gorkosladak i pun mlevene kafe. Bio je vreo i osvežavajući. U međuvremenu, trgovac duvanom je izvukao slamku iz indijske cigare, omirisao je s uživanjem, protrljao i pripalio.

— Sam živim ovde — primeti on, povukavši dim sa zadovoljnim uzdahom. — Žena je umrla pre šest godina. Nadam se da vam se sviđa kafa... uvozim je.

Pol u odgovoru nešto promrmlja. Savladan čudnovatošću svog položaja, osvrnu se po sobi s nameštajem u pohabanom crvenom plišu i opazivši ukrašen luster od mesinga, zaustavi pogled na tavanici.

— Da — reče Prasti, protumačivši njegov izraz. — Sedeo sam baš na toj stolici kad se čula lupa, takva užasna lupa da sam pojurio gore. Bože! Nikad neću zaboraviti kako je izgledala ... ležala je tamo, polunaga, privlačna... ali vrat joj je bio prerezan od uva do uva' — On prekide. — Nemojte se toliko plašiti, čoveče. Sada tamo nikog nema... prazan je. Imam ključ... gazda mi ga je dao da ga čuvam — ... ako hoćete da vidite sobu.

— Ne, ne. — Pol odmahnu glavom. Onda, pritisnuvši čelo, izvini se.

— Ne mogu više da izdržim. Čelo popodne sam prelistavao slučaj u Glasniku.

— Ah, da — izjavi Prasti zamišljeno. — Oni su o svemu dobro obaveštavati. Sprot je od mene napravio pravu budalu. Sve zbog toga što se nisam hteo zakleti da je čovek koji je izašao iz stana... — on podiže cigaru — bio Ris Matri.

— Vi u njemu niste prepoznali mog oca.

— U tremu je bio mrak. Nisam imao naočare. Oh, možda sam i pogrešio... Ed, onaj mladić iz perionice, i svi ostali bili su tako sigurni. Ali, — Praši se prsio s nekom zadovoljnom taštinom — ja sam tvrdoglav čovek. Nisam bio siguran, pa se, i pored toga što me je taj skorojević Sprot gnjavio, nisam hteo zakleti. Da li ste ikad bili na mestu za svedoke?

— Nisam.

— Bože, kad vas tamo postavite, svezu vas u čvorove. Delom ne znate šta govorite. A drugim delom ne daju vam da kažete što hoćete. A bila je jedna čudna stvar, što uopšte nisam imao prilike da pomenem. Raspravljao sam o tome s doktorom Tjukom i mojom ženom — to je onaj doktor koga sam pozvao da vidf ubijenu ženu. Oh, on uopšte nije učestvovao u tom slučaju, oni su imali svoje medicinske stručnjake i šta ti sve ne, ali njega je to zanimalo i kasnije smo često o tome pričali.

Trgovac duvana povuče dim u pluća i zamišljeno promeša kafu.

— Kad sam otišao u dnevnu sobu i video da je u pitanju ubistvo, nesvesno sam otrčao do prozora i širom ga otvorio. Hteo sam da još jednom pogledam čoveka koji je pobeo. I, na časnu reč, video sam ga. Dole na ulici, u svetlosti koja je padala kroz prozor, ugledao sam ga kako je zgrabio bicikl koji je stajao pored ograde, skočio na njega i odjurio kao lud. E, bicikl je bio zelene boje... kunem se... zeleni bicikl. Čudno, a? — Prasti, koji kao da je uživao u tome da dramatiizuje, značajno zastade. — Naročito kad pomislite da Matri nikad u životu uopšte nije imao ni običan bicikl. —

On odmahnu rukom kao da nešto ne odobrava. — Naravno, oni su izmislili da je jednostavno uzeo bicikl i brzo iščezao. Ali ako je tako, čiji je bio zeleni bicikl i kuda je kog đavola nestao? Isušili su kanat kilometrima unaokolo ali ga nisu pronašli.

Nastade još jedno mučno ćutanje.

— Još nešto — nastavi Prasti nemarno, — onaj čudni novčanik nađen pored lesa nije pripadao ubijenoj. Nije bio Matrijev, pa onda, čiji je bio? U tome je stvar... to je mučilo pametnijeg od mene. Čoveka koji je bio od početka do kraja zadužen za taj slučaj. Svena.

— Svena — ponovi tupo Pol.

Prasti klimnu glavom i iznenada se uozbilji.

— Detektiva, inspektora Džejsma Svena. — Trgovac ga nesvesno pogleda, kao da se plaši da ga Pol ne čuje. Primače stolicu bliže Polu. — Ja nisam čovekoljubiv. Ne volim ni zbog koga da isturam šiju Ali pošto ste vi to što jeste — ja mislim da bi trebalo da znate ko je Sven.

Promena u Prastijevom ponašanju probi se kroz Polovu apatiju. On se ispravi, a Prasti nastavi tihim opreznim glasom.

— Sven je i fin čovek, i pametan. Ali nije samo to. Kad je bio u obilasku, na primer, i kad bi neki od mladića dopao belaja, ne bi ga zatvorio, već bi mu otvoreno očitao vakelu — znate šta hoću da kažem, zaista savršeno pristojan. Na žalost, imao je jednu slabost, i to gadnu ... piće. — Prasti se zagleda u zažareni kraj svoje cigare i odmahnu glavom. Na časnu reč, bilo je to čudno, jako čudno.

Pol oseti kako mu se gornji deo glave steže. Sada je pažljivo slušao.

— Dobro sam ga poznao, jer je dvaput nedeljno dolazio u radnju po svoje pola unce fino rezanog mekog duvana. I, naravno, viđao sam ga i u toku procesa. Kad je sve bilo gotovo i kad je sve pošlo normalnim tokom, počeo sam kod njega opažati pramenu. Najpre, pio je mnogo više. Nikad nije bio pričljiv, ali sada je bilo teško izvući iz njega i jednu reč. Nije bio ni tako veseo, izgledalo je kao da mu je nešto na duši. Često sam ga zadirkivao zbog toga, pitao sam ga da li se zaljubio i tako dalje, ali on je sve to uvek odbijao. Onda jednog dana, posle nekih dvanaest meseci, ušao je nekako naročito tmuran... možda je bio malo pri piću. — »Spremam se da preduzmem jedan veliki korak, Alberte«, rekao mi je. »Idem da posetim Valtera Džileta.«

Prasti zastade da nalije kafu.

— E, pa, Valter Džilet je bio advokat na odličnom glasu, koji je mnogo radio po policijskim sudovima, i ja sam, naravno, pitao Svena zašto ide da ga poseti. Ali Džimi je odmahnuo glavom. »Sada ti ništa ne mogu reći,« odgovorio je nekako čudno. »Ali možda ćeš uskoro o svemu čuti.«

Trgovac duvana ponovo diže solju i otpi jedan gutljaj. Pol se jedva suzdržavao.

— Pa, — nastavi Prasti, ozbiljno. — Uskoro sam i čuo nešto. Odmah sutradan, Sven je došao na dužnost trešten pijan. Vozio je policijska kola i izazvao ozbiljnu saobraćajnu nesreću — pregazio je jednu ženu, umalo nije ostala na mestu mrtva. Naravno, digla se užasna galama, Svenu je suđeno, otpušten je iz službe, i, svakako je to i zaslužio, osuđen na šest meseci prinudnog rada.

— U zatvoru? — uzviknu Pol. Šta je s njim bilo?

— Bio je gotov — reče Prasti. — Kad je izašao, pokušao je na nekoliko mesta da se zaposli — kao privatni detektiv, kao hotelski vratar, kao vratar u bioskopu — ali nigde se nije dugo zadržao. Postao je drugi čovek, da budem iskren, nešto zbog pića, nešto zbog ovog ili onog, tek uništio se. Ne znam kako je sada, jer sam mu izgubio trag za poslednje dve godine.

— Ali zašto? — zadihano upita Pol. — Zašto se sve to dogodilo? Je li posetio Džileta?

— Ah! — odgovori značajno Prasti. — Pitajte me nešto drugo!

On ispi kafu, pa progovori još tišim glasom:

— Kad je Sven izašao, retko sam ga viđao. Ali jedne večeri je svratio u moju radnju. Tih dana je mnogo pio — i bio je prilično pijan. Stajao je tamo, klatio se i mlatarao, ne otvarajući usta, a onda mi je rekao: »Znaš šta?« »Ne, Džimi«, rekao sam, šaleći se s njim. »Pa,« rekao je, »eto šta. Nikad nemoj jesti pileće noge.« A onda se počeo smeјati, smeјati i smeјati, i teturajući izišao iz moje radnje, smeјući se, i, na časnu reč, bio je to smeh koji nije bilo prijatno čuti.

— Šta je još rekao? — uzviknu Pol.

— Ništa... ni onda ni kasnije... ni jednu jedinu reč. Ali, neka mi bog pomogne, pravo ili krivo, u dnu duše sam osećao da je došao u to stanje zbog slučaja Matri.

Nastade dugo ćutanje. Pol, svestan da ga steže u grudima, ostade ukrućeno na stolici. Onda, postepeno, dok je tako sedeo, zabaci glavu, i uperi pogled na tavanicu. Ništa mu nije bilo jasno. Oblaci nejasnosti nadvili su se nad njega, gušći nego pre, no kroz te oblake ponovo je osetio neki čudan podsticaj, koji ga je terao napred.

— Prilično je kasno. — Prasti baci opušak cigare u vatru, i pogleda na sat. Ne želim da vas teram, ali ako ne požurite, zakasnićete na voz.

Pol ustade da pođe. Čvrstim glasom odgovori:

— Večeras ne mogu na voz. Moram doznati... šta imaju da kažu Sven i Džilet.

Glava VIII

Sledeće jutro osvanulo je sveže i lepo. Pol se rano probudio u domu YMCA gde je, predhodnog popodneva, kad je otišao iz Praslijeve radnje, obezbedio sobu. Pošto je doručkovao, poslao je pismo majci, nadajući se da će je tim umiriti; onda, s osećanjem cilja pred sobom, uputi se u centar grada. Stari trgovac, koji je sada retko kada napuštao predgrađe, nije znao gde stanuju Sven ili Džilet, ali, prelistavajući svoje hartije, najzad je bio u stanju da mu da broj advokatove kancelarije u Templ Lejnu, zajedno s adresom blizu Kom Marketa, gde je, koliko je znao, Sven stanovao pre jedno dve godine.

Pol je stigao u Templ Lejn u pola devet i srećom je naišao na čoveka u zelenoj, čojanoj kecelji, koji je izgleda upravo bio otvorio kancelariju, glačao mesinganu ploču na spoljnim vratima.

— Je li ovo kancelarija gospodina Valtera Džileta?

Poslužitelj prestade da glača. Ličio je na džokeja, krivonog i s malim zakrvavljenim očima. On učtivo odgovori:

— Bila je.

— Odselio se odavde?

— Tačno. Nastade pauza.

— Ne znate gde je sada? Poslužitelj iskosa odmeri Pola.

— Ne bih rekao da znam.

— Gde ga mogu naći?

— Pa — reče čovek, pogledavši ga još jednom iskosa. — Sumnjam da biste ga mogli videti. No, ništa ne škodi pokušati. — On zamišljeno protrlja nos. — Vredi li vam to jedan šiling?

Iz svoje smanjene gotovine Pol mu isplati jedan šiling.

Poslužitelj stručno zagleda šiling, pa obrisa usta dlanom ruke.

— On je u Orm Skveru. Sasvim blizu, u starom gradu, pored gradske crkve. Idite do kraja Tempa Lejna, skrenite desno, pa onda pravo. Pogledajte okolo, pa ćete videti njegovo ime. Ne možete promašiti.

Pol se nije nadao tako lakom i tako skorom uspehu. Osećao je kako ga čovek netremice gleda dok se brzo udaljavao dugačkom ulicom s kancelarijama.

Bez teškoća pronašao je Orm Skver. Nalazio se, kao što je poslužitelj rekao, blizu gradske crkve. U stvari, to je bilo gradsko groblje, lepo staro groblje, u koje se ulazilo kroz staru, crnobelu, delom drvenu kapiju, osenčenu visokim brestovima. Iz početka Pol nije potpuno shvatio šta znači uputstvo koje je dobio. Onda mu sinu u glavi — Džilet je ležao na groblju, mrtav. Pocrvene, priguši za trenutak besnu želju da se vrati i zatraži zadovoljštinu od čoveka u zelenoj čojanoj kecelji. Ali umesto toga uputi se na groblje i posle nekih pola sata naiđe na ono što je tražio — mramorni nadgrobni spomenik u jednom uglu groblja. Pročita kratak epitaf:

»Svetoj uspomeni Voltera Džileta. Rođen 1881. — umro 1930.

Duboko žaljen i visoko cenjen.

Služio je na čast svojoj zajednici. Sve što čovek radi izađe na videlo.«

Tripud, mehanički, Pol tiho ponovi poslednju rečenicu, shvativši da sada, pošto Džileta više nema, mora još više nastojati da pronađe Džejmsa Svena. Odlučno se okrenu i brzo izađe.

Malo zatim zakuca na vrata suterena kuće koja je stajala u jednom nizu iza Kom Marketa. Jedna poštovana sredovečna žena u plavom kockastom šalu izađe pred njega.

— Tražim gospodina Svena ... gospodina Džejmsa Svena. — Pol se trudio da mu glas zvuči normalno. — Čuo sam da je nedavno ovde stanovao?

— Da — potvrdi žena. — Nekoliko meseci je ovde imao sobu. Ali se odselio pre dve godine.

— Kuda je otišao?

Žena se zamisli. — Ništa nemam protiv jadnika ... plaćao je stanarinu kad je mogao. Ne tražite ga zbog nečeg lošeg?

— Oh, ne — reče brzo Pol. — Baš suprotno.

— Pa, onda... preselio se u Ver Strit. Ne sećam se broja, ali tu kuću izdaje čovek koji se zove Hart.

Ver Strit bila je dugačka, siromašna ulica koja je prolazila kroz zakrčeni kraj grada, udaljena ne više od pola milje, puna jeftinih radnji i piljarskih ručnih kolica, veoma prometna, a odzvanjala je od buke tramvaja koji su njom prolazili. Pogledavši u gradski imenik u jednoj pošti, Pol najzad pronađe Hortovu kuću za iznajmljivanje stanova.

Bila je to zgrada od opeka u jednom prljavom dvorištu, okružena visokim zgradama pocmelim od dima, od nje se dolazilo uskim stepeništem. Zvonce je bilo istrgnuto iz priključnice i ostavilo za sobom neravnu rupu, a na oronulim vratima nije bilo zvekira. Pol zakuca po raspucanim vratima. Ubrzo se pojavi jedan dvadesetogodišnji dečak prljavog lica i natečenih vratnih žlezda, zamotanih u komad crvenog flanela.

— Nikog nema kod kuće — izjavi on promuklim glasom, pre nego što je Pol stigao da mu se obrati.

Objasni da je bolestan, da nije mogao ići u školu i, na Polovo pitanje izjavi da su svi muškarci koji stanuju u kući na poslu, uglavnom u livnici. Nije poznavao nikoga ko se zove Sven. Njegova majka, koja pazi na kuću, vratiće se u četiri sata. Rekavši dečaku da će se vratiti, Pol se vrati kroz prolaz i iziđe na bučno prostranstvo Ver strita. No nije mogao ostati besposlen, živci su mu bili naoštreni za akciju. Nešto što se u njemu skupljalo od prošle noći, ponovo ga podstaklo da ode u gradsku biblioteku.

Bilo je popodne, i bio je dežuran isti onaj pomoćnik. Kad je Pol ušao — sedeo je besposlen, prilično sanjiv, za pisaćim stolom, ali kad je digao glavu i ugledao Pola, on se ispravi, posmatrajući s pažnjom Pola dok je prolazio čitaonicom i primi čutke formular koji mu je Pol pružio.

Pomoćnik zazvoni služitelju. Kad je ovaj otišao, on otvori fioku ispod pisaćeg stola.

— Kad ste poslednji put bili ovde, zaboravili ste u fascikli neke beleške. Evo ih.

Pol se zagleda u list hartije — počeo je praviti beleške o slučaju, ali je to uskoro napustio. Instinkt mu je govorio da je i pored ravnodušnog izgleda, činovnik nesumnjivo pročitao te zabeleške, da se potrudio da pregleda novine, pa je čak možda i pogodio ko je Pol.

— Zapravo, taj mi listić ne treba — reče Pol, a onda dodade — ali hvala vam što ste ga sačuvali.

Mladić ga čudno odmeri onim njegovim svetlim, ptičjim, zanimljivim očima.

— To treba pocepati.

Pol ga je posmatrao kako čepa ceduljicu. Tada se pojavi poslužitelj, natovaren dvema teškim sveskama — ukoričenim kompletima Couriera — za 1922. godinu. Pol pođe za njim do susednog stola, sede i otvori prvu svesku.

Brizljivo, prelazeći prstom svaki stubac, pregledao je sve stranice. Bio je to težak posao i oči su ga zbolele. Ali istrljao je, i prešao na drugu svesku kad je završio s prvom. Kad je sve pregledao, zavalio se na stolicu, namršten, trljajući rukom čelo. Časovnik ispod crkvene kupole pokazivao je da je prošlo četiri sata. Setivši se zakazanog sastanka, on ustade da vrati novine.

— Da li ste našli što ste tražili? — zapita pomoćnik uobičajenim glasom. No Pol oseti nekako živu radoznalost u tom jednostavnom pitanju.

— Ne, nisam.

Nastade ćutanje. Znao je da činovnik više neće progovoriti. Trebalo je da samo ode i da završi s tim susretom. Međutim, na neki čudan način, osetio je da mu je mladi bibliotekar, samim tim što se suzdržao od razgovora i lukavim proračunatim pozivom u oku, pružio skoro bezočno, no s najboljim namerama priliku, i odjednom ga obuze želja da mu se poveri.

— Tražio sam izveštaj o slučaju u kome je policijski inspektor Sven suđen i osuđen 1922. godine.

Mladić je bio iznenađen, ali je to prikrio.

— To ne bi trebalo da bude teško. Ako naiđem na to u nekim drugim sveskama, odvojiću ih za vas. — On zastade. — Da li vas... da li vas zanima taj gospodin?

— Pokušavam da ga pronađem.

— Imate li pojma gde treba da tražite? — Pitanje je bilo mudro postavljeno.

— Verovatno je još negde u susedstvu. Prema svim obaveštenjima, on je u beskrajnoj bedi i nemaštini.

— Tako.

Nastade ćutanje. Pol zastade trenutak, no sada zbunjen bibliotekarovom ćutljivošću, zahvali mu u nekoliko nespretnih reci, stavi šešir i izađe iz biblioteke.

Išao je u pravcu Ver Strita i u pet sati stigao je do Hartove kuće, utvrdivši da se gazdarica vratila. Bila je to krupna žena u vunenoj suknji, s kockastim šalom preko ramena, a na glavi, probodena dvema iglama za šešire s imitacijom gagata, muška platnena kapa.

— Da — potvrdi — sećam se Svena dosta dobro. Bio je u oskudici. Razboleo se i nije više mogao da

radi u livnici. Suviše je pio, ako me razumete. Nije mi bilo žao kad je otišao.

— Kad je otišao?

— Ah, pre jedno šest meseci.

— Ne znate kuda je otišao?

— Mnogo pitate. Mislim u Bromli, da radi na nekoj novoj stambenoj izgradnji.

— To je sasvim blizu, zar ne?

— Nije daleko ... oko tri milje.

— Da li vam je ostavio adresu?

— Sven nije bio čovek koji ostavlja adrese. Iz njega niste mogli izvući ni jednu jedinu reč. Ali pričekajte malo, da razmislim. Rekao je da očekuje jedno pismo, i kad dođe, da ga pošaljem za njim, ali pismo nije stiglo. Pitanje je da li sam to zapisala. — Ona se okrenu dečaku koji je stajao u dnu predsoblja i slušao. — Džosi, dodaj mi knjigu iz sobe.

Trenutak kasnije dečak joj donese iskrzanu, otrcanu svesku. Oblizavši kažiprst, ona poče listati stranice.

— E, pa evo, zar vam nisam rekla? Približivši se, iznenada ispunjen nadom, Pol se zagleda na mesto koje mu je pokazala. Tamo, naškrabana olovkom na prljavoj hartiji, bila je adresa koju je tražio:

Džejms Sven

c/o Roberts

15 Kasi Rod

Bromli

Brzo je prepisa u svoju beležnicu, zahvali ženi i istrča. Dok je žurio kroz uski prolaz, sada osvetljen jednom slabom sijalicom, osetio je da taj dan nikako nije prošao uzalud. Zaista je bio na Svenovom tragu, čak je i zamislio sliku tog čoveka — uništenog, dronjavog, koji je padao sve niže i niže i utapao svoj jad u alkoholu i koji je golim rukama zarađivao za nasušni hleb. Sada je bilo suviše kasno da ide u Bromli. Ali, ići će sutra. Da, sutra će naći Svena.

Glava IX

Sutradan uveče, tačno dvadeset četiri sata kasnije, Pol je opet bio na putu u dom YMCA. Od ranog popodneva sipila je kiša, ali on je išao dalje, nesvestart mokrih cipela i prokislog odela. Sve njegove nade bile su iščilile, sva njegova velika iščekivanja srušena i uništena. Bio je u Bromliju, otišao je na adresu koju mu je dala domarka, razgovarao je s preduzimačem zgrade za koga je radio Sven, pretražio taj kraj od početka do kraja, i sve to bez i najmanjeg uspeha. Sven je bio otišao, nestao bez traga.

Očajan, Pol uđe u hotel i polagano se pope u svoju sobu. Spustivši novčić u aparat, zapali vatru u maloj spavaćoj sobi. Onda, kad se ispravio, primeti telegram na ploči od kamina. Otvori ga i pročita:

»UŽASNO BRIŽNA. VRATI SE SMESTA. ČEKA TE RAD U LETNJOJ ŠKOLI.
POZDRAV OD SVIH, MAJKA«.

Skupivši se ispred male vatre, dok se para dizala iz njegovog mokrog odela, Pol ponovo pročita poruku. Da, bilo je prirodno što ga moli da se vrati, i zaista, u

njegovom sadašnjem raspoloženju, pitao se, nije li to jedini put kojim bi trebalo ići. Odsustvo je smekšalo njegova osećanja prema majci. Očigledno je razgovarala s profesorom Slejdom, a još verovatnije zamolila pastora Fleminga da to učini — i posao u Portreju ga je još čekao. »Pozdrav od svih« natera ga da se malo gorko osmehne, jer je tako otvoreno uključivao nežnost Elinu, koja je sve opraštala. Kad se osušio, zatvori plin i siđe u trpezariju. Onda, u predvorju, baš kad je ulazio u trpezariju, ugleda vratara kako mu prilazi.

— Jedan mladić je došao da vas poseti. Čeka u sobi za posetioce.

Iznenaden, Pol pođe za vratarom u mračan mali salon, s krutim pletenim stolicama i palmom u loncu, skromnom zavesom od perli, odvojen za prijem gostiju. Kad je ušao, kroz zavesu koja je zveckala, na jednoj pletenoj stolici ugleda mladića iz biblioteke.

Pol se brzo uputi prema njemu.

— Dobro veče.

— Niste očekivali da ćete mene videti.

— Ne. Nisam.

Mladi bibliotekar prihvati iskrenost s hitrim, živim osmehom. Izvan svog radnog mesta bio je još kočoperniji, nekako naivno, umilno otvoren, čime je takođe razoružavao Pola, koji se u tom trenutku osećao skoro neprijatno.

— Imam nešto da vam kažem. — Njegov pogled brzo prelete po praznoj sobi. — Mislim da ovde možemo razgovarati, a da nas niko ne čuje.

Pol ga je tako strogo gledao da se mladić nasmeja.

— Vidim da me još niste potpuno shvatili, ali ja sam sasvim pristojan mladić. Zovem se Bulija... Mark Bulija.

On pruži ruku, Pol je stegnu, onda sede. Situacija je počela da mu uliva osećanje nekog čudnog iščekivanja. Mark ga je ispitivački posmatrao pre nego što je nastavio.

— Posmatrao sam vas onog prvog dana u biblioteci. Prosto sam morao — bilo je očigledno da imate... neku teškoću. Bilo mi vas je žao, i osećao sarn prema vama prijateljstvo. Znao sam kako je kada se čovek čoveku svidi na prvi pogled. Posle sam

pregledao sveske. — Potvrdio je, ne bez samozadovoljstva, tu činjenicu. — Znam ko ste i sve znam o vama.

Sve je to Pol očekivao. Čutao je, pažljivo slušajući, dok je čovek nastavio.

— Juče ste tražili neka druga obaveštenja. Niste ih našli. Ali kad ste otišli, ja sam ih našao. U jednim novinama, samo u jednim, u Trubaču, liberalnim novinama praktično bez ikakve prođe, pronašao sam komentar o Svenovom procesu. Čudno, bila je to pobuna protiv naročito stroge kazne za Svena.

Polovo lice bilo je bledo, nečitljivo, no u očima mu je gorela vatra. On najzad reče.

— Zašto mi sve to pričate?

Mark slegnu ramenima i iskrivi usta u polušaljivi osmeh.

— Zato što ste hteli da pronađete Svena.

Pol polagano odmahnu glavom. — Ništa ne vredi.

— Zašto ne?

— Ne vredi posle petnaest godina.

— Ne budite tako sigurni. — Markove oči blesnuše i on postade nekako samouveren. Čekao je taman toliko da njegove reci dobiju veću važnost. — U stvari, ja sam ga pronašao.

Pol oseti kako su mu se usta osušila. Ne verujući, zagleda se u tog čudnog čoveka koji je klimao glavom živahno ali staloženo.

— To nije bilo suviše teško... posle svega što ste rekli. Uzeo sam točak i pregledao sve spiskove lica koja primaju pomoć, registar sirotinjskog doma, i sve gradske bolnice. Sven se nalazi u bolnici Belveder.

Glava X

Bolničko odeljenje gde je Sven ležao bilo je dugačko i usko, s belo okrečenim zidovima i kosom tavanicom, na kojoj se nalazio red lepezastih prozora. To je bilo sirotinjsko odeljenje bolnice, golo i sumorno. Krevet, potpuno zaklonjen paravanom,

bio je podignut drvenim blokovima, a na podu je ležala boca s kiseonikom sa dugačkim aparatom za udisanje. Neodređeni miris bolesti, organskog raspadanja, nadjačavao je oštar miris karbolne kiseline.

Podbočen na dva jastuka, Sven je ležao opružen, očiju okrenutih prema tavanici. Njegovo telo pokazivalo je da je nekad bio krupan čovek, ali sada je bio veoma mršav, a njegovo izmučeno lice — upali obrazi isticali su dužinu nosa — izgledalo je žuto na beloju jastučnici, s nekim čudnim pegama bronzane boje. Njegovi prsti, opuštenu na krevetskom pokrivaču, imali su zadebljale vrhove. Njegovo prazno, nečujno disanje, jedva je uznemiravalo obris njegovih rebara.

Bilo je vreme popodnevene posete, i pored kreveta su stajali Po! i Mark Bulija. Bili su stigli pre deset minuta, i Mark, ne bez takta, predstavio je Pola bolesniku. Onda se Pol duboko ganutim recima opravdao. I sada, savladan značajem toga trenutka, napeto je čekao da Sven progovori.

Svenu se nije žurilo, jer se bavio svojim mislima. Ali onda, ne okrenuvši se, spusti pogled na Pola, i malo zatim primeti blagim promuklim glasom:

— Ličite na njega.

Onda vrati pogled na lepezasti prozor, počutavši dugo pre nego što će nastaviti istim iscrpljenim glasom.

— Čudno je to što vas sada vidim. Posle svega što mi se dogodilo zakleo sam se da ću ćutati. — bio sam budala što sam uopšte i progovorio. Ali vi ste Matrijev sin. A ja sam i onako gotov. I evo šta je bilo.

Kratka pauza. Izgledalo je kao da se Sven duboko zagledao u prošlost.

— Kad sam bio dodeljen da radim na slučaju ubistva Eldonove, bio sam vest i pronicljiv... malo drukčiji nego što sam sada — i sećam se kao da je juče bilo kad smo naišli na glavni trag. U policiji se pojavio uhoda kod konjskih trka koji se zvao Roka... da, prepredeni Hari Roka ... i slabić i nikogović kakvog nikad nisam video, i u takvom paničnom strahu da je jedva govorio. Ali govorio je, i ispričao je ovo: bio je u prijateljstvu s ubijenom ženom nekih dvanaest meseci i često je odlazio k njoj da s njom spava. I noć sedmog septembra proveo je s njom. Ali nema veze s ubistvom, jer je osmog i devetog septembra bio na trkama u Donkasteru i imao desetine svedoka da to potvrde. Došao je dobrovoljno da opere svoje ime.

Pa, to nam nije mnogo pomoglo, jer smo znali da je Sparlingova imala dosta veliki krug obožavalaca, ali smo mislili da Roku u svakom slučaju zadržimo. Kad je

čuo da će biti zadržan, pozeleneo je i razglasio tajnu. Ispričao nam je sve o svom drugaru Risu Matriju, kako je on bio zaljubljen u Sparlingovu. Rekao nam je kako je Matri bio zabrinut što smo objavili dopisnicu iscrtanu rukom. Iznad svega, rekao nam je kako je Matri pokušavao da stvori lažan alibi. Pa, ta vest je za nas bila prekrasna — pošto smo ćelu nedelju dana tapkali u mestu — dobili smo nov trag koji smo mogli da pratimo. A sve je postalo još gušće kad smo otkrili da je čovek koga tražimo otišao u Liverpool. Odmah smo telefonirali u Liverpool, i Risa su uhapsili. Sven zastade i obliza usne.

— Na njegovu nesreću, Matri je bio prek čovek. Opirao se hapšenju, i napravio fatalnu grešku udarivši jednog policajca. Osim toga, kako sam upravo rekao, uhapsili su ga baš kad je polazio u Južnu Ameriku, i tako je to bila vraška situacija. A on ju je smesta još i pogoršao. Naravno, na prethodnom ispitivanju postavljeno mu je prvo pitanje: »Gde ste bili u noći između osmog i devetog septembra?« Ne znajući da ga je njegov prijatelj izdao, Matri je odgovorio: »Igrao sam bilijara s jednim čovekom koji se zove Roka.« Izgleda da je to bio konačan dokaz.

Sven spusti glavu a neki čudan izraz pojavi mu se u ugaslim očima.

— Moram vam ispričati o mom šefu — nadzorniku — sada je upravnik policije u Vortliju, Edemu Dejlu. On je sin jednog seljaka iz Kamberlenda, sam se probio od samog početka, strogo je pazio na disciplinu, odan svojim ljudima, sjajan službenik i nikad u životu nije primio mito. Voleo je svoj posao i znao je da mi se hvali kako je u stanju da pozna zločinca na milje daleko. I od početka je poznao Matrija.

Uzbuđen svojom pričom, bolesnik se s mukom podiže na lakat.

— Pa, za mene to nije bilo tako lako. Mada je dokaz izgledao tako nepobitan, ja sam ukazao da je Matri rezervisao karte za Južnu Ameriku na svoje ime, da je isto tako rezervisao sobe u hotelu u Liverpulu za sebe i porodicu potpuno otvoreno, ne skrivajući se iza lažnog imena, što bi bilo nezamislivo u slučaju čoveka koji se plaši gonjenja i koji želi da zametne trag. Osim toga, i pored čitavog niza dokaza koji su ga teretili,

Matri je na mene ostavio povoljan utisak. Nije pokušao da porekne da je poznavao Sparlingovu, priznao je da je nacrtao i poslao joj dopisnicu. I tvrdio je da je u pitanju bila samo mala zabava. A što se tiče one malo glupe udvaračke poruke na dopisnici: »Srce više voli kad je čovek odsutan«, ona je to potpuno jasno potvrdila. Onda, povrede nanete Sparlingovoj bile su tako užasne da ih je mogao naneti samo snažan čovek, a Ris je bio slabe građe, a i po prirodi nije baš bio značajan, i onda mi je palo na pamet da to pruža shvatljivo objašnjenje zašto je pokušao da sa Rokom

udesi alibi. Nervozan i zabrinut, sve više i više uzbuđen zbog publiciteta koji je dat toj njegovoj glupoj dopisnici, možda je osećao potrebu da ga neko podrži. Glup korak — ali korak koji se uklapao u sliku.

— Sve sam to izneo šefu — ali on nije hteo ni da čuje — bio je ubeđen — i potpuno iskreno, znate — da ima u rukama onoga koga je tražio.

Sven se spusti na jastuke i malo se odmori pre nego što će ponovo nastaviti, mirnije:

— Činovnički mozak radi po ustaljenim kolotečinama — to niko ne zna bolje od mene — a uobičajeni postupak, koji je Dejl pokrenuo, držao se utvrđenih merila, i, naravno, savršeno tačne prakse. Želeo je da među Matrijevim stvarima pronađe oruđe koje bi odgovaralo povredama žrtve. Hteo je da otkrije krvave mrlje na Matrijevom odelu. Tražio je svedoke koji bi posvedočili da je Matri čovek koji je viđen na mestu zločina.

Skoro odmah, u jednom Matrijevom koferu, nadzornik je pronašao oruđe. To je bio brijač, starinski veliki nemački brijač, pomalo zarđao od neupotrebe. Matri je slobodno priznao da ga ima već godinama — nasledio ga je od oca. Često je bio u iskušenju da ga baci u staro gvožđe, ali to nije učinio iz sentimentalnih razloga. Pa, da je Matri upotrebio taj brijač za svoje nedelo, da li bi ga pažljivo i brižno sačuvao da ga mi pronađemo? Ne, ne, bez izuzetka, prvo što svaki ubica uradi — otarasi se oruđa. No Dejl je skoro skakao od ponosa i zadovoljstva kad mi je pokazao brijač.

»Zar vam nisam rekao?« izjavio je. »Sada je naš.«

Brijač su poslali stručnjacima da ispituju mrlje od krvi, zajedno s velikim paketom Matrijevog odela. U međuvremenu, nastavljeno je ispitivanje svedoka koji su one večeri videli ubicu kako izlazi iz stana... gospodina Prastija, Edvarda Kolinsa i Lujzu Bert. Prasti je bio kratkovid čovek, Kolins blag mladić koji je, izgleda, nerado svedočio. No, svedokinja Beri bila je sasvim drukčija po prirodi. Pa, ta devojka, jedne mračne i kišne septembarske noći, u jednom tremu, ugledala je zločinca u ulici koja je bila jedva osvetljena. No, izjavila je da je u stanju da da njegov tačan i podroban opis. Još vidim njeno okruglo lice, dok je davala izjavu.

»Čovek oko trideset godina«, rekla je. »Visok, mršav i crnomanjast, bledih crta lica, ravnog nosa, izbrijan. Imao je kockast kačket, kišni kaput tamne boje i smeđe cipele.«

Iz početka je Dejl bio zadovoljan tim opisom. No, posle Matrijevog hapšenja, trebalo je govoriti drukčije — jer Matri nije bio ni visok, ni crnomanjast, ni izbrijan,

već srednjeg rasta i svetlog tena, i imao je smeđe brkove. I — odelo mu je bilo sasvim drukčije. No, Lujza je bila dorasla situaciji. Pobunila se da je bila zbunjena, da je govorila u brzini kad je dala prvu izjavu. Potpuno mirno, pretvorila je velikog, izbrijanog čoveka u manjeg s brkovima. A Kolins, koji mi je odmah posle toga događaja rekao da ne bi mogao sigurno identifikovati tog čoveka, složio se sa Bertovom. Mekan kockast kačket pretvorio se u mek taman šešir, kišni kaput u siv dugačak zimski kaput. Ukratko, opis je pretvoren u onaj opis koji bi mogao, mada je bio nejasan, odgovarati Matriju.

Sven se ponovo odmori, opuštenih usana, dok se borio da udahne.

— Sledeći korak je bio da se ti važni svedoci odvedu da vide zatvorenika. Sam šerif ih je pratio, a i ja sam bio prisutan. U sobi s Matrijem bilo je poredano jedanaest policajaca u običnom odelu. Bio je to uobičajeni postupak pri identifikaciji, koji neki smatraju pravilnim. U svakom slučaju, dva svedoka su dala potvrdne izjave. Matrija su odveli u Vortli, prethodno optuženog za ubistvo Mone Sparling.

Bolesnik se okrenu na stranu i pogleda Pola pravo u oči.

— No, ja još nisam verovao da su mu dani odbrojani... optužba protiv njega bila je suviše savršena, pa sam mislio da negde mora prsnuti. Ali nisam računao s advokatom koji je bio tužilac. Mogli biste pomisliti da je nadzornik — poštenu, nepopustljivi DejI — uglavnom bio odgovoran za ono što se desilo Matriju, ali ne, ne, kad je trebalo obaviti posao, onda je to bio taj Sprot, taj mudrac koji je u stvari udesio smicalicu. On je sada ser Metju, uspeo se skoro do vrha, i verovatno će se i dalje uspinjati, ali onda je bio nepoznat i očajnički je želeo da uspe. Onoga trenutka kad sam ga čuo, znao sam da namerava da Matrija pošalje na vešala.

Pa, tako je počelo. Optužba je pozvala sve svoje stručnjake. Nije pozvala dr Tjuka, doktora koji je prvi video leš. Imali su policijskog hirurga Dobsona, profesora po imenu Džejkinsa koji je posvedočio da je brijač Fras mogao naneti smrtonosne povrede. Nije bio spreman da se zakune da su na brijaču, ili na zatvorenikovom kaputu, bile mrlje od krvi, ali je otkrio tragove tela koja su mogla biti telešca sisara. Zatim je došao stručnjak za rukopis, koji se zakleo da je naškrabanu dopisnicu, pronađenu u stanu žrtve, napisao Matri levom rukom. Kad su Kolins i Bertova stali na mesto za svedoke, sami su sebe prevazišli — naročito Bertova, sa svojim nedužnim mladim licem i krupnim ozbiljnim očima — ostavila je ogroman utisak na porotu. Stajala je tamo kao neki anđeo i zaklela se: »To je baš taj kaput«, i »to je taj čovek«, a onda opet — sećajući se postupka pri identifikovanju — s pravim ponosom: «Ja sam bila prva koja je prstom ukazala na njega.»

Onda je došao govor tužioca. Sprot je govorio tri sata, bez zastajanja, bez ijedne napisane zabeleške. Recí su mu tekle iz usta i opčinile sud. Krivac je stezao brijač u džepu, svirepo napao nezaštićenu ljubavnicu, majku njegovog nerođenog deteta, a onda naglavačke odjurio da se spase u stranoj zemlji... kažem vam, to je bilo majstoriski. Porota je otvorenih usta gutala svaku reč.

Govor zatvorenikovog advokata bio je uzaludan posle te predstave. Finansijske mogućnosti odbrane bile su zanemarljive, advokat je bio postariji čovek, koji je govorio polako i teško, slabim glasom i mnoge tačke nije razjasnio. Izgledalo je da naročito nije svestan svedočenja koje je, verovatno, išlo u prilog Matriju.

Pa, sve se brzo svršilo. Protesti zatvorenika da je nevin probadali su me kao nožem. Ali su ga odvukli, i svi su bili vrlo zadovoljni. Nagrada od 500 funti, koja je bila obećana onome ko prepozna zločinca, isplaćena je Kolinsu i Bertovoj. Sam bog zna da je nisu zaslužili.

Bolesnik kao da je najzad bio na kraju svojih snaga. Zavali se i iscrpljenim glasom izjavi da ne može nastaviti.

— Dođite ponovo za dan dva. Čućete kraj.

Nastade duga, užasna tišina u uskoj sobi. Bulija tiho ustade, nali malo vode u čašu i prinese je Svenovim usnama. Ovaj proguta vodu, ne pokrenuvši se. Pol je sve vreme sedeo kao ošamućen, podbočivši glavu rukama, dok su u njemu besnela osećanja. Ceo niz pitanja pekao ga je na jeziku. Ali je znao da ih ne može postaviti, da je sastanak za danas završen. — Sven je zatvorio oči, potpuno opušten, nesposoban za bilo kakav dalji napor. Kad je Mark na prstima izišao iz sobe, Pol nesigurno ustade, stisnu bolesnikovu ruku svojim rukama i iziđe na vrata.

Glava XI

Da li je bilo moguće da je nevin čovek ležao živ pokopan petnaest godina? Nesiguran i zbunjen, kolebajući se čas na jednu, čas na drugu stranu, Pol se jedva usuđivao da postavi sebi to pitanje. Sven dosada nije izneo nikakav konkretan dokaz, samo svoje mišljenje. Stvar je izgledala nezamislivo. Pa ipak, sama mogućnost takve čudovišne nepravde, nanete njegovom ocu, bila je dovoljna da Pol poludi. Nije smeo o tome misliti. Odlučno je pokušao da ovlada svojim osećanjima. Shvatio je da sada, pre svega, mora ostati miran, praktičan i odlučan.

Njegov prvi korak bio je da napiše majci da mu pošalje paket s preobukom, sledeći da pronade stan koji bi mu pružio više slobode kretanja od doma YMCA. Posle kraćeg traženja otkrio je jeftin stan u potkrovlju, na petom spratu, najamne zgrade u Pul Stritu — zapuštenoj, ali pristojnoj ulici u jednom zavoju Šervurdskog kanala, u kojoj su uglavnom bili osrednji pansioni. Ulica se nalazila južno od bučne saobraćajnice Ver Strita.

Gazdarica, gospođa Kopin, mala puna žena, dala mu je sapun i grub ubrus. Kirija za sobu, plaćena unapred, skoro je iscrpla malu ušteđevinu koju je poneo iz Belfasta, i kad se umio, izašao je da nađe neki posao od koga će živeti.

Vortli je bio bučan grad, prava ogromna košnica, smešten usred obrađene ravnice, ali je kao i kod suseda, Konventrija i Nortemptonu, njegova industrija bila veoma specijalizovana, posvećena uglavnom proizvodnji porcelana, stonog pribora i kožnoj robi — sve poslovi koji su zahtevali tehničku školu i praksu, a to Pol nije imao. Nije imao ni sindikalnu člansku kartu, nije imao preporuke na koje bi se mogao pozvati a, naravno, još nije bio potpuno kvalifikovan za učitelja. Kad su prošla dva dana bez rezultata, pregledao je male oglase u novinama sa sve većom pažnjom.

Ali, sledećeg dana naišla je iznenadna sreća. Kad je izišao iz sobe u potkrovlju i pošao kroz gužvu Ver Strita, do jednog svratišta za fijakeriste, gde je otkrio da može ručati za nekoliko penija kobasicu i kafu, primeti, prilepljenu na prozoru jedne velike radnje — »Bonanca Bazara« — ceduljicu:

»Traži se pijanista.

Prijaviti se gospodinu Viktoru Harisu, upravniku, u radnji.«

Posle jednog trenutka oklevanja, Pol uđe u radnju. Bila je to jedna od onih velikih radnji u kojoj su se prodavale sve moguće stvari, od metalne robe do kozmetike, rublja i dečjih igračaka, koja je bogato rasprostirala svoju robu po mnogim otvorenim tezgama. Upravnik, čovek tridesetih godina, s onduliranom kosom i učtivim uslužnim ponašanjem, u prugastom odelu na dva reda i šarenoj krvavati koja je lepršala na povetarcu ventilatora, na brzinu odmeri Pola, pa ga onda povede u jedan deo radnje gde je stajao pijanino među izloženim notama. Dohvativši nasumce jedne note, stavi ih na klavir i kratko reče:

— Svirajte!

Pol sede i pređe prstima preko dirki. Umeo je savršeno da čita s lista, čak i teške stvari, a taj popularni valcer pred njim bio je sasvim jednostavan. Odsvirao ga je, ponovivši ga u nekoliko svojih varijacija, a onda dohvati nekoliko drugih nota, pa i te

odsvira. Još pre nego što je odsvirao sve do kraja, sve devojke sa susednih tezgi su ga slušale, a gospodin Haris je, odobravajući, udarao takt po tezgi svojim lažnim dijamantom.

— Odgovarate. — Upravnik potvrdi njegovu odluku. — Uposleni ste. Tri funte nedeljno i sendvič za ručak. Samo pazite da radite. Nikakvo besposličenje, inače ću vas izbaciti. I upotrebljavajte glasnu pedal. Terajte mušterije da kupuju.

On se pokroviteljski osmehnu Polu, otkrivajući zlatne zube, a onda, pogleda namrgođeno druge pomoćnike što traće vreme, i nemarno ode.

Pol je svirao celog dana. To nije bilo unosno zvanje bez gotovo ikakvog posla. Počinjao je svirati svež, ali, kako su satovi odmicali, mišići su ga boleli od uspravnog sedenja na tvrdoj stolici pijanina, a kad bi se loše provetrena radnja napunila, gomila se gurala oko njega, duvala mu u vrat, udarala ga po laktovima, skoro mu sedela na klavijaturi, i to je bilo nepodnošljivo. Pa i glava mu je sva bila uskomešana, puna misli o ocu, nedovršenih planova i zamisli, potrebe da se odluči u kom pravcu da krene u akciju.

Oko jedan sat Pol zatraži ručak i nekoliko minuta kasnije devojka, koja je bila zadužena na kafanu, iznese mu kafu i tanjir sendviča. Srećan što je dobio jelo, on ustade i protegnu se, i osmehujući se zapita je kako se zove. Ona mu otvoreno odgovori, Lena Endersen. Ali, mada je nameravao da porazgovara s njom koju reč, ona se odmah uputi u drugi deo radnje. U toj rezervisanosti nije bilo ničeg neučtivog: no pod površinom njenog ponašanja osetio je neko uzdržavanje koje je i pored njegovog uzbuđenja, podstaklo njegovu radoznalost. I kasnije, kad se vraćala u kafanu preko puta, on je skoro nagoniski pogleda pre nego što je ponovo počeo da svira.

Nije mogla imati više od dvadeset godina i ličila je na Skandinavku — bila je visoka, plavokosa i dugonoga. Lice joj je bilo pravilno, mada malo naruženo belim ožiljkom koji se protezao od isturene jagodice, i bila bi lepa da nije bilo duboke setne bore između njenih obrva. U stvari, u mirovanju, lice joj je bilo neobično tužno, izraz lica dalek, napet i ozbiljan. Nekoliko puta to popodne, i protiv volje, Polov pogled je skretao na tu tragičnu mladu Amazonku. Primetio je da uniformu nosi mirno i s mnogo ukusa. Mada je izgledalo da je u dobrim odnosima s ostalim osobljem, držala se . po strani, uzdržana sa svima, osim s redovnim mušterijama. Kakva li je to bila osoba? Pokušao je da je pogleda, ispitivački i ljubazno, ali je to ostalo bez odgovora. Umesto toga oborila je oči i okrenula se.

Popodne je odmicalo. Zatvorio je oči dok su njegovi prsti pevušili na klavijaturi jednu mleodiju već tako užasno poznatu da ju je znao napamet. Najzad je došlo šest sati i Pol uzdahnu s olakšanjem. Bio je slobodan. Požurivši iz radnje, pođe pravo u bolnicu i uz malo poteškoća opet je dobio dozvolu da poseti Svena. Bolesnik je izgledao gore i, loše raspoložen i zamišljen, nije bio voljan da govori. U stvari, izgledalo je kao da je požalio što je onako slobodno govorio prvom prilikom. Ali dok je Pol strpljivo sedeo pored njegovog kreveta i uopšte nije navaljivao, on postepeno popusti. Okrenuvši glavu, zagleda se u mladića s nekim saučešćem.

— Dakle, vratili ste se? — reče najzad.

— Da — odgovori Pol tihim glasom.

— Opomenuo sam vas... ako nastavite s tim, to će promeniti ceo vaš život... kao što je promenilo i moj. A kad jednom na to stavite ruku, više nema povratka.

— Ja ne želim povratak.

— Pa kako onda po vašem mišljenju treba da počnete?

— Mislio sam, ako napišem izveštaj i vi ga potpišete, mogao bih ga odneti vlastima ...

Sven se nije mogao smejeti — ali kratak, zburadi drhtaj pređe preko njegovih bledih usana.

— Kakvim vlastima? ... Policiji? Oni su već odavno obavešteni — i sasvim zadovoljni situacijom. Čoveku koji je istupao kao tužilac, ser Metju Sprotu? Poznajući lično tog gospodina, savetujem vam da se ne mešate s njim. — Sven zastade zbog dugog napada kašlja. — Ne. Samo je ministar unutrašnjih dela ovlašćen da to pokrene, a sa sadašnjim dokazima ne biste mu se mogli približiti ni na milju. Buncanje u delirijumu — tako oni to nazivaju — diskreditovanog bivšeg policajca na samrti ne bi moglo ništa uticati. Jednostavno bi vas ismejali.

— Ali vi verujete da je moj otac nevin.

— Znam da je nevin. — odgovori Sven pomalo grubo. — U sažetom izlaganju sudija je nazvao ubistvo Sparlingove divljačkim, surovim, čudovišnim zločinom, za koji se dobija najstroža kazna predviđena zakonom. A ipak su pomilovali Matrija. Zašto, pitam vas, zašto? Možda nisu bili sasvim sigurni da je čovek koga su osudili kriv, pa ga iz plemenitosti nisu brzo obesili, već su ga osudili na polagano umiranje — doživotnu robiju u Stonhitu.

Pol je sedeo, miran i zaprepašćen, dok se bolesnik ponovo mučio da dođe do daha.

— Ne — reče zatim Sven, suvim, potpuno drukčijim glasom. — Postoji samo jedan način na koji biste mogli da ih naterate da obnove taj slučaj. Morate pronaći pravog u biću.

Iznenaden, Pol oseti kako ga prolaze žmarci. Dosada je mislio samo o očevoj nevinosti, pomisao na stvarnog ubicu jedva mu je padala na pamet. Sada mu je izgledalo da mu je na put pala neka nova i strašna senka.

— Taj Roka? — usudi se on nakon poduže pauze. — Šta je s njim?

Sven odmahnu prezrivo glavom.

— On nema s tim nikakve veze — taj nije imao hrabrosti. Samo je hteo da spase svoju kožu. Afi kad spomenusmo kožu — bolesnikove usne se iskriviše u grimasu — vraćamo se na novčanik koji je nađen pored lesa. Verovali ili ne, taj neidentifikovani novčanik bio je napravljen od najfinije kože na svetu... uštavljene ljudske kože.

Trenutak potpune tišine.

— Pa, vidite, — nastavi Sven istim tokom gorke satire — treba samo da se dočepate čoveka toliko pokvarenog da bi posedovao tako nešto, povežete ga sa još nekoliko dokaza koji su negde zatureni — i dobićete ubicu. — Ponovo sardonični trzaj lica. — Posle petnaest godina to bi trebalo da bude relativno lako.

— Nemojte! — reče Pol. — Za ime božje. Treba mi vaša pomoć... sve što mi možete pružiti.

Svenov izraz lica se promeni. Zagleda se u Pola ' skoro očajno.

— Pa, ako morate... da vam onda još nešto kažem o ono dvoje glavnih svedoka, koji su identifikovali pogrešnog čoveka, a ne pravog — o Edvardu Kolinsu i Lujzi Bert.

— Bio sam dežuran kad su Bertova i Kolins došli u policiju da traže nagradu. Pa, kao što sam vam rekao, ja sam ozbiljno posumnjao u taj par — ne toliko u Kolinsa, koji je bio dobar po prirodi i sasvim dobronameran, ali Lujza Bert, sa njenih sedamnaest godina, izgledala mi je... pa, žena koju je vredelo posmatrati. Uveo sam ih u sporednu sobu da sačekaju. Dok su čekali ja sam bio u susednoj sobi i radio za pisaćim stolom, ali pošto smo imali akustične uređnje, lepo sam čuo sve što su rekli. Sve sam i zapisao. Iz početka nisu mnogo govorili. Onda je Kolins, glasom koji

je izgledao uplašen rekao: »Hoćemo li dobiti novac?« »Pa, dobićemo ga, Ede, ne brini«, odgovorila je Bertova, mrtva hladna, i dodala: »Možda bismo mogli i nešto bolje.« »Šta hoćeš da kažeš?« upitao je Kolins. Ona se nasmejala. »Imam nešto u rukavu što bi te moglo iznenaditi.« Izgleda da je to mučilo Kolinsa. Dugo nije govorio, a onda je nekim papagajskim glasom, kao da je to već mnogo puta ponovio, rekao: »Matri je bio taj čovek, zar ne, Lujza?« »Ćuti, hoćeš li,« viknu ona na njega. »Sada je prekasno da se povučemo. Nismo mu naneli zlo. Uz sve one dokaze i tako bi ga osudili. A na kraju ga i neće obesiti. Zar ne razumeš, budalo jedna, ne isplati se ići protiv policije. Osim toga, stvari se mogu završiti bolje nego što su i u snu sanjao. Poslednjih nekoliko dana sam razmišljala«, a onda je nastavila kao nekim dalekim glasom, »živeću kao gospođa, Ede, možda kao kraljica, posluga će me služiti, i prati posuđe, i bacati splačine. Samo me pusti da okušam sreću, pa ću pljunuti na ceo svet i više nikad neću ispeglati nijednu košulju.«

Sven zastade da udahne. Kad je nastavio, on pogleda Pola pravo u oči.

— To je bio kraj razgovora. Ali čuo sam dovoljno da bi to potvrdilo moje najgore sumnje. Bertova je svojim ustima sve otkrila. Videla je ubicu i dala njegov opis. No kad on nije potpuno odgovarao Matriju, predusretljivo je promenila stav. U izgledu je bilo mnogo ispitivanja i unakrsnog ispitivanja u policiji, a njoj je odgovaralo da se s tim saglasi — jer je sve ukazivalo na Matrija kao na krivca. Onda, htela je da dobro stoji kod vlasti, da bude mala primadona, u prvom planu slike, i naravno da dobije nagradu. Kolins se pokolebao pod njenim uticajem. Možda je, u stvari, ubedila samu sebe da je videla Matrija... to se kod takvih tipova događa. A onda, kad je sve bilo gotovo: naslovne stranice, štampa, pohvala, čela komedija, i kad je imala vremena za razmišljanje, počela je da razmišlja o svemu onome što nije bilo izneto na suđenju i pitala se nije li, na kraju krajeva, videla nekog drugog, neku priliku koja ju je nekako neodređeno podsećala na nekoga koga je primetila oko Eldona, kuda je išla u perionicu i iz nje. Odjednom joj je sinulo ... ko bi mogao da bude taj čovek... izgledi... a s njim i osećanje da joj se pruža sjajna prilika.

— Trebalo je da odem šefu, ali nisam ... suviše sam ga gnjavio povodom tog slučaja u početku da bi me hteo saslušati, osim toga, ukorio me je nedelju dana ranije zbog nemarnosti, pa nismo bili u najboljim odnosima. Tako sam neko vreme premišljao o onome što sam znao; onda, na kraju, potražio sam savet kod jednog advokata koji se zvao Valter Džilet. Naime, Džilet je bio čovek koga sam voleo i u koga sam imao poverenja, a siguran sam i da je i on mene voleo. Šta mislite šta mi je rekao da uradim? Da se klonim svega toga. Znao je da loše stojim u policiji. Možda zbog toga što je znao da pijem, nije potpuno poverovao u novi dokaz koji sam mu dao. Rekao je: »Džimi, za ime božje, nemoj ih izazivati da se naljute.« 1 šta sam uradio?

Duša mi je bila u takvom stanju napetosti i zbrke, povukao sam se, dolazio sam na dužnost nakresan i... pa... ostalo znate. Kad sam izašao iz zatvora, sve mi je đavolski bilo svejedno.

Svenove reci su se sve slabije čule. A onda prekinute dugim napadom kašlja, potpuno se izgubiše. On mahnu rukom da pokaže da više ništa ne želi reći.

Ukočen, i nepomičan, Poi prekide ćutanje.

— Da li su još ovde... Bertova i Kolins?

— Nikad nisam pronašao Kolinsa... on se oženio pre mnogo godina i iselio u Novi Zeland. Ali Bertova je još tu... da, Bertova... mala Lujza Bert, o Bože, kakav karakter... ona je ključ cele te zagonetke. — Sven zastade. — Postoji samo jedna mogućnost u miiionu da nešto izvučete iz nje.

— Gde je mogu naći? — uzviknu Pol.

— Radi kod jedne veoma ugledne porodice... još jedan dokaz kako ume da zavara pošten svet.

Ispod jastuka Sven izvadi komadić hartije i zapisa izvesne podatke. Čutke ih pruži Polu.

— Evo! — reče on, odmerenim glasom. — Mada vam neće mnogo pomoći. A sada me ostavite. Dosta sam vam pomogao i više neću. Užasno se loše osećam i hoću da malo spavam.

On se protegnu na stranu i povuče prekrivao do brade, pokretom kojim je označio da je razgovor završen.

Po! ustade. Glas mu je bio pun osećanja.

— Hvala vam — reče jednostavno. — Uskoro ću opet doći.

S poslednjim pogledom na tu iscrpljenu i neosetljivu priliku, on se okrenu i izađe iz odaje. Dok je silazio niz stepenice, srce mu je kucalo od nove nade. Sven mu je pomogao preko svih očekivanja. A ipak se nije mogao otarasiti utiska da bolesnik još nešto krije, nešto što ne želi, čega se skoro plaši, da otkrije. Zarekao se da to mora otkriti kad ga sledeći put bude posetio u bolnici.

Glava XII

Sutradan uveče, posle posla, Pol se sastao s Markom pred »Bonancom«. Bibliotekarski pomoćnik mu je telefonirao u toku dana. Bulija se radovao što ga vidi, i pošto su se rukovali, on živahno uzviknu:

— Večeras počinjemo?

— Da — reče Pol. — Kako bi bilo da prvo nešto pojedemo?

— Ne hvala. Ja sam nešto prezalogajio u pet. A vi?

— I ja isto tako.

— Jedva sam bio u stanju da dočekam, otkako sam vam telefonirao — reče uzbuđeno Mark, dok su išli kroz gužvu. — Pričajte mi o Bertovoj.

Pol je ćutao. Bulijev živi temperament, njegova sklonost da stvari uzima olako, kao veseli uzbudljivi događaj, navedoše ga da se zapita je li mudro što ga je pozvao. No prava i velika pomoć koju mu je pružio, skoro je nametnula Polu tu obavezu. I tako, trenutak kasnije on odgovori:

— Bertova je zaposlena kao kućna pomoćnica, izgleda da nije baš najbolje prošla. Večeras je slobodna.

Imam neku određenu ideju kako izgleda i gde je mogu naći.

— Dobro obavljeno — uzviknu Mark, a onda dodade: — Kako ste ostavili Svena?

Pol odmahnu glavom. Pogledavši ga iskosa, Bulija se pokunji.

— Gore? — promrmlja.

— Otišao sam do bolnice za vreme ručka. Bio je suviše bolestan da bi me primio.

Posle toga, ćutke su pošli parkom, pa pored postolja s nadstrešnicom, obišli ukrasno jezerce i stigli do viših, severnih padina iznad Opštinske umetničke galerije i Prirodnjačkog muzeja. Sada su se nalazili na Brimlok Hilu, jednom od najlepših delova grada, s lepim zgradama. Ležao je na prostranim terasama i bio oivičen avenijama s visokim drvoredima oraha. Međutim, pored te stambene četvrti bila je tu, kao čudan zaostatak iz starijeg razdoblja, zbijena mala kolonija sporednih uličica i

kaldrmisanih prolaza, s prepravljenih štalama i mnogo malih radnji i jednom krčmom: »Kraljevski hrast«.

— To je — reče Pol kad je natpis postao vidljiv. — Ne treba da vas opominjem da morate biti oprezni. Ako ne znate šta treba da kažete, nemojte ništa reći.

Prešli su ulicu prema žutoj svetlosti koja je sijala kroz prozore i ušli u gostionicu kroz okretna vrata.

Krčma je bila stara i požutela, ali nakinđurena, tapacirana tamnim plišom, sa abažurima s resama, reprodukcijama konjskih trka po zidovima, i prsnutim pozlaćenim ogledalom iza tezge. Već su nailazili večernji gosti, uglavnom tamošnje trgovačko osoblje i nekoliko zakasnelih zanatlija. Pol se uputi prema jednom od hrastovih stolova, natopljenih mirisom pića, i pošto je poručio dve čaše piva, oprezno se obazre po prostoriji.

— Još nije ovde — reče, okrenuvši se Marku. — Koliko vidim, večeras možda nećemo imati sreće.

Tek što je to izgovorio, vrata se ponovo okrenuše. Jedna žena uđe i uputi se, ponašajući se kao redovan gost, u jednu ložu u uglu. Pol odmah pomisli, dok mu se grlo nekako čudno stezalo, da je to Lujza Bert. Bila je to žena od oko trideset godina, prilično krupnih kukova i grudi, u kostimu od jeftinog kockastog materijala, sa žutim rukavicama i lepom tašnom. Bila je zaista tako savršeno obična, tako očigledno kućna pomoćnica koja je imala slobodan dan, da je Pol, mada mu je srce brže kucalo, trenutno sedeo zbunjen.

Žena sede i poruči mali džin, i pošto je nešto preturala po tašni, obazre se po krčmi. Pol, pogledavši je u oči, malo se osmehnu. Ona se odmah okrenu, kao da je uvređena, ali dva minuta kasnije, mada s uvređenim izrazom, poče gledati u njihovom pravcu. Sada Pol ustade i priđe njenoj loži. Ništa nije moglo biti toliko tuđe njegovom karakteru koliko ovo prilaženje, ali je, kao s nekom novom zrelošću to savršeno uradio. Nemarno, no sa tačno odmerenom dozom umilne učtivosti, reče:

— Dobro večer. Nastade pauza.

— Meni se obraćate?

— Da. Ako ste sami, možda bismo mogli da vam se pridružimo.

— Nisam sama, zaista nisam. Očekujem jednog prijatelja.

— Oh!

— Naravno, možda je večeras sprečen, radi kasno. On je veoma važna ličnost.

— Onda će verovatno biti sprečen. A njegov gubitak će biti naš dobitak. Želite li nešto popiti?

— Ne, zaista ne. Nemam taj običaj. Ipak, ako baš navaljujete.

Pol preko ramena daje znak Marku, koji priđe ložr noseći Polovu i svoju čašu.

— Dozvolite da vam predstavim svoga druga?

— Milo mi je što smo se upoznali, svakako. Zaboravila sam podsetnice, ali zovem se Lujza Bert.

Kad su seli pored nje, ona se malo zaveli, sređujući suknju kao neka dama; savivši mali prst, isprazni čašu.

— Sada ja častim, gospođice Bert — reče Mark. — Šta želite?

— Baš sam i sama na to upravo pomislila. Džin.

— Ko ga pije baš je fin — osmehnu se prijatno Mark.

Nije mu uzvratila osmeh. Njene oči, svetloplave kao u lutke, posmatrale su ih praznim, no ispitivačkim pogledom. Lice joj je bilo bledo, grubog tena, s krupnim porama na jako napuderisanom prčastom nosu. Zbog punačkih dečjih obraza, čudnovato uvučenih na uglovima usta, njene tanke vlažne usne nekako čudno, uspijački su se osmehivale, uporno, no oprezno, i potpuno bez veze, pošto joj izraz lica uopšte nije bio veseo, čelo praktično nije imala.

— Pa, živeli — uzviknu Pol kad je stiglo piće. On podiže kriglu piva.

— Znate — nastavi Mark — ništa ne može nadmašiti jedno lepo drugarsko veče. Među prijateljima, znate ... Živeli... Čovek se dobro oseća. To razbija monotoniju.

— Večeras moram da se vratim u devet — podsefr ih ona, praveći se važna, sa svim svesnim dostojanstvom seksa. — Nikuda ne bih mogla ići. Ne večeras.

— Oh — reče nemarno Pol. — Pa, sledeći put ćemo imati više sreće. Onda ćemo se već dobro poznavati.

To je progutala bez neverice, a onda se zagleda u jednog, pa u drugog.

— Vas dvojica ste savršena gospoda, moram priznati. Neki navale, prosto užasno. — Njen pogled se vrati na Pola, ne bez interesovanja.

— Niste li već negde nekad bili sa mnom?

— Ne, — reče Pol — nažalost nisam.

— To zadovoljstvo ga tek očekuje — nasmeja se ljubazno Mark.

Ne celu istinu, i ništa osim istinu, neka mi bog pomogne. A šta sam za to dobila? Nekoliko funti koje su iščezle za šest meseci.

— Uvek je tako — složi se Pol s lažnom gorčinom. — Nekome učinite neko dobro, a za to ne dobijete nikakvu zahvalnost.

— Nisam ja tražila nikakvu zahvalnost! — prasnu ona. — Samo sam htela da budem dolično prihvaćena... da imam svoje mesto. Nisam očekivala da ću biti služ... mislim domaćica do kraja života.

Pol je imao dovoljno pameti da ćuti, ali Mark, ponet uzbuđenjem, nagnu se napred.

— Zašto nam to ne ispričate? — terase je on. — Možda bismo mogli da vam pomognemo.

Nastade potpuna tišina. Pol se ugrize za usnu i spusti pogled. Bertova pogleda Bulija, kao da se odjednom pribrala. Ljutito rumenilo nestade joj s punih obraza. Pogleda na časovnik iznad tezge, ispi piće i ustade.

— Vidite li koliko je sati? Sada moram ići. Maskirajući svoje žaljenje, Pol joj pomože da prikupi stvari, plati piće i isprati je kroz okretna vrata.

— Tako divno veče. — On pogleda na zvezde. — Možda bismo mogli da vas ispratimo do kuće?

Oklevala je, a onda nekako nabusito, pristade.

— Pa... samo do kapije, pazite.

Skrenuli su iz kaldrmisanog prolaza i uputili se suvim, napuštenim putem kroz predgrađe. Bertova je išla napred, na visokim potpeticama, između Bulija i Pola. Više nego ikad, Pol se trudio da bude ljubazan. Ubrzo stigoše u jednu široku aveniju,

osenčenu dvostrukim redom lipa, s vilama od crvene opeke i baštama s obe strane. Preko puta poslednje kuće Bertova se zaustavi.

— Pa... — reče ona — eto, to je.

— Kakva divna kuća — reče Pol.

— Da. — Bertova je bila polaskana. — Ja sam kod Osvaldovih ... jako fini ljudi.

— Pa, naravno — odgovori Pol uverljivo. — Možemo li vas videti sledeće nedelje?

Bertova je oklevala, ali samo trenutak.

— U redu — reče ona. — Isto vreme, kod »Hrasta«.

— Divno.

Pol skide šešir i s velikom učtivošću ispruži ruku. Dok je to radio prednja vrata vile se otvoriše i jedan stariji gologlav gospodin izađe, pušeci cigaru i noseći nekoliko pisama. Uputivši se prema kapiji, otvori je, očigledno idući prema poštanskom sandučetu u obliku stuba na kraju puta. Pol nije bio u stanju da mu u mraku raspozna lice, ali primeti da mu je izraz odsutan i blag, kosa srebrnasto seda. Dok je prolazio pored male grupe, on primeti Bertovu i ljubazno reče:

— Dobro veće, Lujza.

— Dobro veće, gospodine — odgovori ona poniznim glasom, čiji se ton promenio u poštovanu servilnost, što je delovalo skoro smešno.

Kad je otišao, ostavivši za sobom miris dima cigare, Bertova, kao da su joj poremećeni planovi, oprosti se od svoja dva druga. Ušavši prolaznom stazom, uputi se putem za poslugu s leve strane i iščeze iza grmlja lovora. Kad su se Pol i Bulija okrenuli, začuše kako su se vrata zalupila.

Celih pet minuta, dok su se vraćali avenijom, vladalo je ćutanje; onda Bulija reče pokajničkim glasom:

— Žao mi je, Matri. Baš je bila počela pričati... kad se zbog mene opet povukla u ljušturu.

Pol stegnu usne da spreči oštar odgovor.

Glava XIII

Kad se Pol vratio u svoju sobu u potkrovlju, bilo je skoro jedanaest sati. Nije mogao da spava, pa je hodao ograničenim prostorom između starog umivaonika i kreveta na točkićima. Do ušiju mu je jedva dopirala neminovna noćna buka njegovih suseda: studenta medicine Parsija, koji je slušao radio na spratu niže; računovođe Džejmsa Kroketa koji je glačao cipele i tužno zviždao u susednoj sobi; izvršitelja u penziji, starog gospodina Gavina, koji je, uz škripu stepenica, silazio da napuni krčag — dok se borio s uzbuđenjem koje mu je to veče pružilo.

Najzad se skinuo i legao u krevet. Loše je spavao jer su mu misli još bile uskomešane, a živci podešeni za akciju. Bio je srećan kad su se prvi biedi zraci zore pojavili iznad dimnjaka i probili kroz zamagljena prozorska okna spavaće sobe.

Toga celoga dana, u radnji, bio je napet i previše zauzet. Kad mu je Lena Endersen donela ručak iz kafane, pojeo je sendviče bez uobičajenog apetita. Možda je to i primetila, jer je ozbiljno i bezlično primetila:

— Ne sviđa vam se šunka?

On se prenu iz svoje odsutnosti, podiže pogled i silom se osmehnu.

— Sviđa mi se. Samo što danas nisam gladan.— I dodade: — Suviše ste dobri prema meni. Znam da je Haris rekao da mogu dobiti jedan sendvič. Ali vi mi donosite celu gozbu.

— To nije pravi ručak. Sendviči nisu ni za koga dobri. Ali nadam se da uveče večerate.

Nije joj protivrećio. I pored tereta koji je imao na duši, milo mu je bilo što je ona tako stajala i pričala s njim, tako lako, ali s nekom bolnom napetošću, skoro protiv volje. Možda ju je njegov nemi pogled, koji je vremenom stekao karakter izvesne prisnosti, naveo da prekine ćutanje. Izgledalo je kao da su oboje osetili usamljenost onog drugog i zbog toga su bili skloni da progovore.

— Verovatno živite kao samac ...

— Da — potvrdi on. — I vi?

— Oh, ne, ja imam sreću. — Lice joj zadrhta od ponosa. — Imam lep stan — dve sobe u kući prijatelja na Ver Terasu.

— Pa vi ste se baš okučili.

Ona jednostavno klimnu glavom, odvrativši pogled. Njene oči, tamno kestenjaste, kao da su izražavale i želju za životom i njegov teret.

— Ja to mogu. Mnogo radim, vidite. Često uveče služim na banketima. To se dobro plaća.

— Zar nikad ne idete na igranje ili u bioskop? — zapita on radoznalo.

— Ne — ona slegnu ramenima. — Neću s tim da se gnjavim.

Stajala je i odsutno gledala pred sebe, a onda uzela praznu čašu i s blagim poluosmehom vratila se u kafanu.

Nekim oštroumnim kelnericama nije promakla dužina Leninog razgovora s Polom, i pošto nije bilo mnogo posla, kad se Lena vratila za svoju tezgu, jedna od mlađih devojaka, koja se zvala Nensi Vilson, podgurnu svoju susetku. Bila je to drska, gizdava devojka, proizvod šljama Ver strita, koja je nosila crveni pojas uz uniformu, šupljikave radne čarape i polupiatnene cipele na dugmad.

— Vidite li to? — ona učini neki lukav pokret glavom. — Gospođica Endersen je danas imala dugačak čas iz muzike.

— Do, re, mi! — zapeva druga devojka.

— Oh, Lena — doviknu joj druga, osmehnuvši se širokim osmehom. — Jesi li ugovorila da ti sa naštimuje klavir?

Sve devojke se zakikotaše, a Nensi Vilson pokuša da ih nadmaši.

— Pazi Lena — uzviknu ona slađano. — Žežen kašu hladi.

Nastade neprijatno ćutanje. Devojke odjednom počеше marljivo raditi, a njih nekoliko brzo, srdito pogleda Nensi. Lena, koja se pravila da nije čula, prihvati račune i poče da sabira. Obično je imala dobronamerni odgovor za svaku šalu. Ali ovom prilikom ne odgovori ništa.

Mada se Pol pitao šta razgovaraju, uskoro je zaboravio na taj događaj. U stvari, on je živeo u jednom stanju neizdrživog iščekivanja, nije se mogao usredsrediti ni na šta, osim na sledeći susret s Bertovom, brojeći dane, u želji da što pre prođu.

Najzad je došla sreda, a Polovi napregnuti nervi bili su još napregnutiji od osećanja predstojeće akcije. Dogovorio se da se nađe sa Markom pred »Bonancom« u sedam sati, i kad se radnja zatvorila, bio je među prvima koji je izašao. Pošto Bulija

još nije bio stigao, stao je ispod električnog stuba preko puta, nestrpljivo gledajući goredole ulicom. Sada su počeli da se pojavljuju i drugi prodavci, sami ili u parovima — pričajući i držeći se pod ruku. Na kraju povorke pojavi se Lena, sama, u kišnom kaputu i smeđem šeširiću, koji je izgledao svakako, samo ne kao nov, natučenim na njenu svetlu kosu. Uprkos običnoj odeći, dok je hodala s rukama u džepovima kišnog kaputa, bilo je nečega u njenoj ljupkoj, skladnoj prilici, što je privlačilo pogled. Pol ju je posmatrao i odjednom primeti kako je mahnula rukom kad se u gomili pojavila jedna starija žena, omalena i krupna, s nekoliko zavežljaja u rukama. Ona pozdravi Lenu s izrazitom ljubavlju, a onda obe krenuše u pravcu Ver Strita.

Taj kratak prizor izazva u Polu trenutno osećanje topline, ali odmah potom on naglo pogleda na sat, koji je na njegovo iznenađenje pokazivao sedam i dvadeset minuta. Šta li se to desilo Marku da je zakasnio? Nastavivši da gleda goredole prepunom ulicom, Pol je tražio Bulijevu priliku sa sve većom nestrpljivošću. Sada je već bilo pola osam, a od njega još nije bilo ni traga. Pored nestrpljenja Pol oseti i strah, dok je svakog minuta gledao na sat. Najzad više nije mogao čekati. Zabrinuto namršten, uputi se brzim korakom u pravcu biblioteke. Za deset minuta bio je tamo. Videvši da je Mark još na poslu i prišavši brzo njegovom stolu uzviknu:

— Šta je? Zar nećete sa mnom?

Buiija se primetno trgnuo kad je ugledao Pola. Za trenutak je oklevao, a onda, osvrnuvši se nervozno, odgovori tihim glasom:

— Dežuran sam. Ne mogu da izađem.

Pol ga zapanjeno pogleda. Njegov glas, njegovo ponašanje, čak i pojava, sve se bilo potpuno promenilo. Ni traga od one njegove brbljivosti, njegove bezbrižnosti. Izgledao je uzdržan, čak obeshrabren. Očima je preletao po čitaonici, potpuno uplašen.

— Bar ste me mogli obavestiti — pobuni se Pol, sa opravdanim besom.

— Ne tako glasno — promrmlja Buiija. Priđe bliže Polu i reče tihim glasom: — Žao mi je što sam vas prevario, Matri, ali istina je ... morao sam odustati od našeg dogovora. Ušao sam u to bez razmišljanja, samo šege radi, ali to nije tako šaljivo kao što izgleda.

— Šta se dogodilo?

— Ne mogu vam reći... ali slušajte ... Markov glas se još više utiša — poslušajte moj savet, pa se i vi ostavite toga. Više vam ne mogu reći, ali to ozbiljno mislim, nikad u životu nisam bio ozbiljniji. Nastade čudna tišina.

— Hoću li vas još videti? — reče polagano Pol. Gledajući u stranu, Mark odmahnu glavom i reče kruto:

— Premešten sam iz grada... u javnu biblioteku u Retvudu. Moram otići krajem nedelje.

Ponovo nastade ćutanje, zategnuto i dugačko. Shvatajući situaciju, Pol uzdahnu. Istina, on nije mnogo očekivao od Markove saradnje. No sada je čak i nje bio lišen. Opet je bio sam ... morao se suočiti s budućnošću bez pomoći. Štaviše, prvi put je, u promeni bibliotekarovog ponašanja i iznenadnom slomu njegovog morala, spazio nešto od mračnih i neviđenih opasnosti s kojima se sam mora suočiti.

Mnoštvo pitanja bilo mu je na jeziku. Ali mu se činilo da Buiija jedva čeka da on ode. i pruživši ruku jednostavno reče:

— Oprostite mi ako sam vas uvukao u nepriliku. Hvala vam na svemu što ste učinili. Srećno. Nadam se da ćemo se opet videti.

Sledećeg trenutka on se naglo okrenu i izašavši iz biblioteke ode do najbliže telefonske kabine. Možda još nije bilo prekasno. Poče užurbano prelistavati pocepanu knjigu koja je visila na mesinganom lancu, i najzad pronađe broj koji je tražio i stavi dva novčića u otvor. Posle čekanja koje mu je izgledalo beskrajno on dobi vezu.

— Da li je to »Kraljevski hrast«?

— Ovde je gostionica »Kraljevski hrast«. Na telefonu Džek.

Polu se učini da je poznao glas kelnera koji ga je posluživao pre nedelju dana.

— Ovde je jedan prijatelj gospođice Bert. Trebalo je da se sastanem s njom večeras u sedam. Molim vas, hoćete li joj predati ovu poruku? Kažite joj da sam zakasnio, ali ću odmah doći.

— Žao mi je — začu kelnerov glas. — Gospođica Bert nije ovde.

— Zar večeras nije došla?

— Došla je kao obično i ostala pola sata. Otišla je oko osam.

Pol okači slušalicu, zamisli se za trenutak, a onda izađe iz kabine. Za tri minuta se našao na trgu gde je seo na tramvaj pravo za Brimlok Hil. Na njegovom satu bilo je pola devet kad je stigao do poslednje kuće u aveniji.

Pročelje je bilo u mraku, ali na jednom od bočnih prozora na spratu gorelo je osvetljenje. Pol otvori kapiju i nađe se na prolazu, onda, prikupivši svu snagu, pođe prema ulazu sa poslugu i zakuca na zadnja vrata. Unutra odmah zalaja jedan pas, a na vratima se ukaza mršava, blaga žena pedesetih godina, u crnoj

haljini domaćice.

— Molim vas, mogu li da vidim gospođicu Bert? Žena odmeri Pola od glave do pete.

— Otišla je u svoju sobu jer je boli glava.

— Može li sići na trenutak? — reče Pol. — Ja sam njen prijatelj.

— Žao mi je. — Domaćica odmahnu glavom. — Pratiocima nije dozvoljen pristup. To je jedno od pravila ove kuće.

Ona zatvori vrata promrmljavši konvencionalno izvinjenje. Obeshrabren, Pol reče sam sebi da nije potučen. Po svaku cenu mora videti Bertovu.

Noć je bila suva i sveža, a mrak ublažen i osvetljen zvezdama. Od slabog mraza, koji je uglačao nebo, palo lišće platana pucketalo je pod Polovim koracima, dok se vraćao do prednjeg dela kuće, i tu, kroz veliki osvetljeni prozor, na koji, možda zbog lepote noći, zavese još nisu bile navučene, on ugleda gospodara kuće, koga je ranije video kako ide do poštanskog sandučeta, i jednu stariju ženu blagog, prijatnog lica, koja je očigledno bila njegova supruga. U tihoj nameštenoj dnevnoj sobi bio je još jedan par, očigledno gosti. Svi su bili u večernjoj odeći.

Sakriven iza lovorovog grmlja Pol je stajao i po~ smatrao taj prizor, tako dostojanstven i ljubak, tako dalek od njegovih mračnih i bolnih strasti koje su mu razdirale grudi. Po njihovom neusiljenom ponašanju, smehu i razgovoru, videlo se da će još potrajati dok se ne završi, i on se pripremi na poduže čekanje.

Odjednom, u senci začu korake iza sebe i, okrenuvši se, nađe se suočen s jednim policajcem.

Glava XIV

— Šta vi to smerate?

Na policajčeve reci Pola zapljusnu leden talas, i u jednom trenutku umalo da se da u begstvo. Ali se

— Hteo sam da posetim jednu osobu u kući.

— Tako vi dolazite u posetu — krijete se u grmlju u mraku?

— Nisam se krio.

— Jeste, krili ste se. Posmatram vas otkako ste došli. Tu bazate sa zadnjom namerom, tako ja to nazivam.

— Ne, ne — pobuni se Pol. — Sve vam mogu objasniti, samo ako hoćete da me saslušate.

— Objasnite vi to naredniku u policijskoj stanici — prekide ga policajac. — Hajde, pođite, i bez galame!

Tvrđog lica Pol je gledao u uniformisanu priliku pred sobom. Od svih nesreća koje su ga mogle snaći ovo je bila najgora. Ali tu se nije moglo uraditi ništa drugo osim pokoriti se. On ćutke krete pored policajca.

Bio je to dug povratak kroz osvetljene, prepune ulice, do centra grada. Pol primeti, što je imalo dublji značaj, da ga ne vode u obližnju stanicu. Najzad prodoše ispod svoda koji je bio osvetljen četvrtastom plavom svetiljkom, a onda uđo; u se bu za dežurstvo u glavnoj policiji.

Soba je bila mala i prazna, jako osvetljena, sa rešetkama na prozorima i dvoje vrata, jednom malom četvrtastom rešetkom, i dve klupe pored zidova. Za visokim pultom, s raskopčanom kragnom na mundiru i pišući nešto, marljivo kao učenik koji piše u školskoj svesci, stajao je krupan narednik rumenog lica, čije je ime Džap bilo očito upadljivo napisano na pločici na uniformi. Izgledao je tupavo kao seoski gostioničar, a njegova četvrtasta glava, s retkom, nauljenom i uredno podeljenom kosom, sijala je ispod električne sijalice zasenčene zelenim štitom.

On pusti Pola da čeka pred njim pet minuta, dok je zadovoljno stavljao i poslednju tačku na »i« i crtu na »t«; onda podiže glavu, okrenu novi list i uzviknu:

— Dakle, o čemu se to radi!

Rutinski, skoro površno, Džap pročita izveštaj koji mu je podneo njegov potčinjeni, sučući ufitiljeni brk i pogledajući Pola, s vremena na vreme, nekako čudno iskosa. Najzad, uperi kraj pera na klupu.

— Mislim da bi šef želeo da vas vidi. Sedite tu dok vam ne kažem.

Pol učini kako mu je naređeno. Ali ovoga puta je bio uveren da ga nisu doveli slučajno, da je njegovo prisustvo ovde deo nekog šireg plana. Sedeo je na klupi nekih pola sata. Za to vreme doveli su dvojicu pijanih, koji su izgledali kao da su se valjali po svim jarkovima grada, i neku narumenjenu spodobu nepomičnog lica, s polomljenim perom u šeširu — uličarku optuženu za faćkanje. Sve troje su odveli kroz leva vrata s rešetkama. Kad su se vrata otvorila, u kancelariju dopre slab kiselkast miris ukaljanog ljudskog roda, ublažen, ali ne i sasvim odstranjen, sredstvom za dezinfekciju.

Narednik Džap najzad dade znak Polu. Ovaj ustade i pođe s njim hodnikom desno. Onda se otvoriše vrata obložena zelenom čojom, i Pol se nađe u udobnoj kancelariji s kožnim foteljama, širokim pisaćim stolom od mahagonija i velikim zastakljenim ormanom, punim srebrnih trofeja. Po zidovima su bile mnoge uokvirene fotografije policijskih fudbalskih i atletičarskih timova, interesantna vitrina s antičkim palicama. Debeli crveni tepih prekrivao je pod.

Ali na Pola nije delovala veselost te sobe. Pažnja mu je bila usmerena na čoveka koji je sedeo za pisaćim stolom. Odmah ga je poznao po fotografiji koju je video, i znao je da se nalazi pred šefom policije Vortlija, Edemom Dejlom, glavom.

— Sedite, mladiću. Tamo. Videćete da je ta fotelja udobna.

Taj miran glas, topao i neočekivano ljubazan, dopre do Pola kao šok; on utonu u fotelju pred pisaćim stolom. Nije mogao odvratiti pogled od Dejla.

Šef policije je sada bio čovek pedesetih godina i možda na vrhuncu fizičke snage. Bio je ogroman, snažnog vrata, a ruke su mu bile debele kao butine nekog običnog čoveka. Nije bio debeo, već sav od kosti i čvrstih mišića, lica kao isklesanog u granitu, a isturene jagodične kosti delovale su zastrašujuće svojom snagom. Čelo mu je bilo čvrsto, ne neinteligentno, ali brada, nalik na stenu, i neumoljiva, bila je spremna za najteži okršaj. Oči su mu bile sive kao led.

— Već nekoliko dana želim da vas vidim, mladiću — nastavi Dejl istim, mirnim, učtivim glasom — pa je ova prilika bila isto tako dobra, kao i svaka druga, da vas dovede k meni.

Pol se ispravi na stolici.

— Ja ništa nisam uradio.

— Verujern da niste. O tome ćemo kasnije. Prvo, hoću da znate da ja znam ko ste vi, i sve o vama. Možda vama Vortli izgleda velik grad. Za nas je to samo malo selo. Mi znamo sve šta se u njemu događa. Čujemo skoro sve. To spada u naš posao. A dobio sam o vama obaveštenje čim ste stigli ovamo. — On pokaza na telegram u lakovanoj kutiji s leve strane. — Molba iz Belfasta koju su poslali vaši dobri prijatelji, moleći nas da vas pronađemo i da vas štitimo od nesreće. Znam gde stanujete, gde radite, i sve što ste radili. Šef policije dohvati lenjir od ebonita i zamišljeno ga prevmu u ogromnim rukama, koje su u njegovim mladim danima oborile mnogo protivnika, dok je bio rvač.

— Slušajte, mladiću... ja dobro znam šta vi prema meni osećate. Puni ste mržnje. Ja sam zver koja je vašeg oca poslala na doživotnu robiju, koja ga je dovela skoro do vešala. Tako vi gledate na taj slučaj. E, da vam kažem kako ja gledam. Ja sam izvršio svoju dužnost. Pred neoborivim dokazima nisam imao izbora. Vaš otac je jedan od stotine koji su prošli kroz moje ruke. U stvari, potpuno sam ga bio zaboravio dok se vi niste pojavili.

Dejl ponovo zastade, pa upravi na Pola snažnu bateriju svojih očiju.

— Ja sam ovde da čuvam zajednicu. Društvo se deli na klase — na jednu koja čini dobro, i drugu koja čini zlo. Moj posao je da sudskim putem gonim one koji čine zlo, i štitim one koji čine dobro. Je li vam jasno? Ako ste razumeli, želim da vas postavim jedno otvoreno pitanje. — On zastade, pa uperi lenjir na Pola. — Kojoj vi strani pripadate? Sami sebi postavite to pitanje. Ako se postavite protiv sile zakona i reda, naći ćete se u ozbiljnoj nevolji. Vidite kuda vas je to dovelo. Zatečeni ste kako lutate po bašti jedne velike kuće, po mraku, bez odobrenja, čak i znanja vlasnika. Sledeći put naći ćete se iza brave. Pazite, ja ne volim optužbe. Ali mi ovde radimo po pametnom načelu da je sprečiti bolje nego lečiti. Ja vas samo opominjem i pokušavam da vam pokažem, za vaše vlastito dobro, kako se može završiti ta vragolija.

Nastade ćutanje, dok je Pol sedeo ukočen i miran. Najpre je hteo da otvori dušu, da prikaže svoju stranu slučaja, da se prepire, da ozbiljno raspravlja i objasni.

Ali ga zadržava neka unutrašnja sila, neko osećanje potajne predostrožnosti.

— Nije moje da vam dajem savete — Dejlov glas, nesumnjivo iskren, imao je razuman, ubedljiv ton. — Ali prihvatite moj savet i vratite se majci u Belfast. Tamo vas čeka pristojno zaposlenje i — kako sam razumeo — i pristojna devojka. Prestanite da čačkate po naličju života. Čujete li me? Imam i ja decu, znate — i ja sam čovek. I

ne bih bio rad da vidim da ste nastradali. To je sve. Sada možete ići, A ako ste pametni, nikad se više nećete vratiti.

On mahnu rukom u znak otpuštanja, više učtivo nego osorno. Bez reci, Pol ustade i izađe iz kancelarije, nesmetano prođe kroz hodnik, i pored dežurnog, i izađe na hladni noćni vazduh. Bio je slobodan. Sav u znoju, gledao je da se udalji. Otvorena iskrenost šefa policije ga je potresla. Nije bilo sumnje u njegovo poštenje i iskrenost njegovog cilja. U svom uzburkanom i nesređenom duhu osećao je duboku i brzu skrivenu struju mržnje. On ništa rđavo nije učinio, u ovoj slobodnoj zemlji niko nije imao prava da mu zapoveda, on nije mogao i nije hteo da se pokori Dejlovom zahtevu. Naprotiv, prava priroda to zahteva, i okolnosti koje su mu prethodile produbile su u njemu snažan prkos, želju za življom akcijom, koju je već nekoliko dana gajio u duši.

Hitno mu je bio potreban savet o tome, i on, r pored kasnog časa, pomisli, pomalo očajno:

»Moram videti Svena... odmah. Istina je da mi je rekao da radim polagano ... ali onda... nije znao da će se ovo dogoditi. Ako će me ometati ovde... u Vortliju ... moram ... da, moram preduzeti direktnije mere. Na kraju krajeva, on sam mi je rekao da ću nepravdu ispraviti samo na najvišem nivou.«

I dok su mu koraci odjekivali ulicama, brzo je stigao do bolnice.

Ali, kad je tamo izneo svoju molbu, postariji, vratar, preletavši najpre po imeniku ispucanim noktom, podiže oči iza naočara i blago odmahnu glavom.

— Sven ... Džejms Sven. Žao mi je, mladiću. Skinut je sa spiska zauvek. Umro je sasvim mirno... u četiri sata, danas popodne.

Kasno te noći, posle dugog razmišljanja, Pol je doneo odluku. Napisao je i bacio na poštu pismo za Vestminster.

Glava XV

Liberalni poslanik, predstavnik Vortlija, u parlamentu, uživao je u svojim kratkim posetama izbornoj jedinici, naročito u oktobru, kada je lov na jarebice najbolji. Džordž Birli poticao je iz porodice iz toga kraja, a njegov uspeh u Londonu, gde se oženio Ledi Ursulom Dankaster, i tako se povezao s jednom od najtiticajnijih i liberalnih porodica u zemlji, nije uticao na njegovu ljubav prema starim prijateljima i omiljenom sportu. Bio je omiljen u Vortliju, i kao pedesetogodišnjak, rumen, izbrijan, iskren, dobar pripovedač, dobar poznavalac cigare, uvek lepo obučen — sa sklonošću prema kockastim odelima, kada je na odmoru — uvek spreman da pomogne prijatelju, da da dobrovoljni prilog, postao je simbol domaće vrednosti neiskvarene uspehom.

Istina, njegova karijera u parlamentu nije zasluživala naročitu pažnju. Redovno je zauzimao svoje mesto, verno glasao u nadglasavanju, svake godine igrao golf za Donji dom protiv Gornjeg doma. Za svakog javnog radnika nađe se ljudi koji žele da mu umanje vrednost, pa je bilo i nekih koji su govorili da Birli nema ni mozga, niti kvalifikacija za svoj položaj, da dobar čovek ne mora biti i dobar državnik, da se on plaši svoje suprugeplemičkinje, i od svih Dankesterera uopšte, da je njegova srdačnost i familijarnost sa svakim samo preokrenuti snobizam, i da nije njegove žene i njenih visokih veza u vladi i drugde, Džordž ne bi tako dugo zadržao položaj u vladi.

Toga posebnog jutra Birli je bio odlično raspoložen. Njegovo putovanje u Vortli ranim ekspresom bilo je udobno, i sada, dok je sedeo za doručkom u apartmanu, koji je uvek bio rezervisan za njega u »Kvins hotelu«, posle podobre porcije jaja i slanine, i prženih bubrega i jagnječeg kotleta, uz to, sada je jeo prepečen hleb s marmeladom i pio treću solju kafe. Prijatno mu je bilo da pregleda Glasnik koji je držao na krilu: Partija se dobro sredila u naknadnim izborima u Kotsvoldu, nisu pretili štrajkovi, kursevi na berzi su rasli. Prekonoć bilo je mraza, taman toliko da se zemlja smrzne, i sada se probijalo sunce. Za deset minuta njegov automobil trebalo je da stigne pred ulaz, i za jedan sat udisaće miris plodne zemlje svoga detinjstva, tumaraće preko seoskih brazda sa još tri dobra druga, takođe dobra strelca, mada možda ne tako spretna na obaraču kao on. Imao je novog prepeličara, upravo naviknutog na pušku, za koga je smatrao da će biti dobar. Na to uđe jedan kelner, stariji čovek sa zaliscima, vrlo korektan i pun poštovanja. Džordž je voleo hotelsku atmosferu, zalagao se za sve dobre stare tradicije, a protivio se svim novovremenskim glupostima, koje je inrzeo.

— Gospodine, jedan mladić vas traži. Birli diže pogled sa novina i namršti se.

— Nikako ga ne mogu primiti. Za deset minuta odlazim.

On kaže da ima zakazan sastanak. Dao mi je ovo pismo.

Birli uze pismo koje mu kelner učtivo pruži — njegovo svojeručno pismo, sa zaglavljem Donjeg doma. On se još više namršti. Kakva glupost! Zakazao ga je još poodavno, u odgovor na jedno prilično nejasno pismo kojim je zamoljen za odgovor, a onda je sve zaboravio. No, on je bio čovek koji se ponosi time što nikad ne gazi svoju reč.

— U redu — reče. — Uvedite ga.

Trenutak kasnije Pol je bio uveden u sobu. Birli, koji je sada pripaljivao cigaru od pet šilinga, rukova se s njim ljubazno; i pokaza mu rukom na jednu stolicu za stolom.

— Dakle! — uzviknu on srdačno, kroz oblak dima. — Očekivao sam vas otkako ste pisali. Hoćete li solju kafe?

— Ne, hvala, gospodine. — Pol je bio bleđ, ali njegov odlučan izraz i lepo držanje ostavili su sasvim povoljan utisak na Birlija, koji je uvek voleo da pomogne jednom uljudnom mladiću koji se uspinjao u životu.

— Onda, mladiću, pređimo na stvar. — Birli je govorio ljubaznim glasom, s polu šaljivim zaštitništvom, kome je bio vičan. — Prilično mi se žuri, znate. Imam važan sastanak van grada. Večeras se vraćam ekspresom u London.

— Mislio sam da nećete imati mnogo vremena, gospodine. — Pol uzbuđeno izvadi list hartije iz unutrašnjeg džepa. — Pa sam pripremio izveštaj o činjenicama, otkucan na pisačkoj mašini.

— Dobro, dobro! — reče Birli ljubazno, a u isto vreme podiže ruku da ga odbije. Nekako nije voleo da čita izveštaje — pa zašto bi inače držao dve sekretarice u Domu? — Kažite mi u nekoliko reci o čemu se radi?

Pol ovlaži usne i brzo, duboko udahnu.

— Moj otac je u zatvoru već petnaest godina zbog zločina koji nije izvršio.

Birli zinu. Gledao je na Pola netremice, izbezumljenim očima, kao na nešto što je iznenada postalo uvredljivo. No Pol mu ne dade vremena da progovori, već nastavi odlučno da priča sve ono što je imao da kaže.

Iz početka je izgledalo da će ga Birli zaustaviti. No, mada mu se lice postepeno izduživalo, mada je dobacivao Polu one čudne poglede negodovanja, nije ga zaustavio. Slušao je. A cigara mu se ugasila.

Polov govor trajao je tačno sedam minuta, i kad je bio završen, Birli je sedeo kao čovek uhvaćen u vrlo neprijatnu klopku. Onda se nakašlja.

— Prosto ne verujem da je to istina. Liči mi na neku smešnu besmislicu. Pa čak i ako i nije... to je vrlo stara priča.

— Nije za čoveka u zatvoru u Stonhitu. On još proživljava svaki minut te stare priče.

Birli učini mrzovoljan pokret.

— Ja to ne mogu prihvatiti. I ne verujem u korist od toga što bi se uzmutila blatnjava bara. U svakom slučaju to nije moja stvar.

— Gospodine, vi ste član parlamenta za Vortli.

— Da, do đavola. Ali nisam za Stonhit. Ja predstavljam pošten svet, a ne bandu osuđenika.

On ustade i poče hodati po sobi, besan zbog toga što su mu zagadili ovaj njegov dan. Samo da nije ugovorio sastanak s tim mladim glupanom. Nije mogao da zavlači glavu u to osinje gnezdo. Nijedan čovek njegove pameti ne bi ga dodirnuo ni motkom. A ipak, upravo dok je gledao Pola, koji je sasvim mirno sedeo za stolom, obuze ga neko mučno osećanje. Odjednom, uplašeno pogleda na sat, i pokuša da dobije u vremenu.

— U redu. Ostavite mi, onda, tu vašu vrašku izjavu. Pročitaću je danas. Dođite opet k meni večeras u osam.

Pol pruži prekucani izveštaj, potiskujući izraze zahvalnosti, a onda ustade i tiho izađe iz sobe. Kad je bio napolju, napuni pluća jutarnjim vazduhom. Kad bi samo mogao navesti poslanika da nešto preduzme u parlamentu, na samom izvoru vlade, onda bi se stvar morala pokrenuti. Dok se žurio prema »Bonanci«, nadao se da je ostavio neki utisak na Birlija.

Dan je prolazio s neizdrživom sporošću. Svestan sudbonosnog značaja onoga što se sada dešavalo u Birlijevoj duši, Pol je svaki čas gledao na sat zabrinutim očima. Upravnik Haris prilazio mu je nekoliko puta i stao iza njega da ga posmatra, kao da se nada da će utvrditi da je popustio u radu. No najzad, vreme, se primicalo kraju. Pred samozatvaranje Pol pođe u J kupatilo, gurnu glavu pod hladnu vodu i osveži se. Bio je u »Kvins hotelu« u sedam i četvrt, i posle kraćeg čekanja odveli su ga gore.

Ali ovom prilikom, kad je ušao u sobu, Birlijevo ponašanje nije bilo ljubazno. Poslanik za Vortli stajao je okrenut leđima vatri, sa spakovanim i spremnim koferom, dugim zimskim kaputom prebačenim preko stola. U znak pozdrava jedva je klimnuo glavom, a onda odmeri mladića dugim, neprijatnim pogledom. Najzad reče:

— Pročitao sam taj vaš spis... od reci do reći! Pročitao sam u kolima kad sam išao na selo. Ponovo sam sve pročitao dok sam se vraćao. Moram vam reći da ste to mudro sastavili. Ali medalja uvek ima dve strane. A vi ste izneli samo jednu.

— Samo jedna može biti istinita — odgovori brzo Pol.

Birli se namrgodi i odmahnu glavom.

— Takve stvari se kod nas jednostavno ne događaju. Mogu se dogoditi u nekoj pokvarenoj stranoj zemlji... ali ovde ne. Zar mi nemamo najbolji sistem pravosuđa na svetu? U tome prednjačimo, kao i u svem ostalom. Šta bi moglo biti poštenije od porotnog suda? Dobri Bože! Pa on funkcioniše već više od sedam stotina godina!

— To bi mogao biti dokaz protiv — odgovori Pol tihim glasom. — Gospodine, mnogo sam o tome razmišljao. To je prirodno, u mojim prilikama. Zar ne nalazite da je porota ponekad sastavljena od ljudi koji su glupi, ili neuki, ili puni predrasuda, koji ne shvataju pravnu stranu, koji ne poznaju psihologiju, koje lako može odvratiti neki posredni dokaz i uzbudljiv govor veštog advokata?

— Dobri bože! — uzviknu Birli. — Idući put ćete se bacati blatom i na samog vrhovnog sudiju.

Strasna mržnja, koja je sada dan i noć mučila Pola i izazivala u njemu mračan i gorak nemir, natera ga da odgovori.

— Čovek čija karijera zavisi od njegove veštine da oduzme život čoveku koji je stavljen pred njega na optuženičku klupu ne zaslužuje, po mom mišljenju, više poštovanja nego običan dželat.

— Vi zaboravljate da nam je običan dželat potreban.

— Zašto?

— Grom i pakao! — prasnu Birli. — Da veša ubice, naravno.

— Moramo li ih obesiti?

— Naravno da moramo ... Moramo zaštititi zajednicu. Da se ne boji konopca, svaka hulja bi vas preklala po mraku za pet funti.

— Statistika pokazuje da u zemljama gde je ukinuta smrtna kazna broj zločina nije u porastu.

— Ne verujem! Vešanje je najbolja mera predostrožnosti. A to je humana smrt, bolja od giljotine ili električne stolice. Bila bi najveća ludost kad bismo je ukinuli.

Pod dejstvom dubokih osećanja, Pol potpuno izgubi svu opreznost.

— To je rekao lord Elenborou, vrhovni sudija Engleske, pre toliko godina, kad je Semjuel Romili pokušao da izdejstvuje ukidanje vešanja za krađe od preko pet šilinga.

Krv pojuri Birliju u glavu. On promuća:

— Glupavi mladi idiote! Meni ne možete to pripisati. Ja sam liberal. Ja sam za humanost! A isto tako i naš sistem. Mi ne želimo da vešamo ljude. Dobri bože, trebalo bi da to znate iz sopstvenog iskustva. Smrtna kazna se uvek može odložiti.—Vaš zakonski sistem, najbolji na svetu, prvo sudi čoveku zbog ubistva i osudi ga na vešanje; a onda dovede u pitanje svoju sopstvenu presudu, preinači je i pošalje čoveka u živi pakao, na doživotnu robiju. Je li to čin milosti? Humanosti? Je li to pravda? — Pol ustade, bledog lica, sevajući očima. — To se desilo mom ocu. On je u Stonhitu zbog krivičnog postupka koji se zasniva na posrednom dokazu i svedocima koji nisu sposobni da svedoče, zbog sistema koji dopušta manipulaciju činjenicama od strane optužbe, koji poziva stručnjake koji su samo ljudi plaćeni da kažu »da« u korist države, i koji upošljava tužioca čiji jedini cilj nije toliko da obezbedi pravdu koliko da svim sredstvima, koja ima na raspolaganju, pošalje na vešala uhapšenoga, koji se nalazi na optuženičkoj klupi.

Ne obazirući se na Birlija, obuzet svojom opsesijom, Pol nastavi prigušenim glasom:

— Zločin je proizvod društvenog poretka zemlje. Oni koji su tvorci tog poretka često su krivlji nego takozvani zločinci. Društvo ne bi trebalo da postupa sa prestupnicima po istim načelima po kojima nije pre sto godina vešalo dečaka, koji je umirao od gladi, jer je ukrao hleb. Ali ako ste rešeni da uzmete oko za oko, zub za zub, onda bar treba da očekujemo neku efikasnost od zakona. Umesto toga, šta dobijamo? Naročito kad je u pitanju smrtna kazna? Metode stare kao i vešala, na kojima se, posle učtive burleske molitava, odigrava posiednji prizor osvete. — Bez daha, Pol žurno nastavi: — Vreme je za jedan boiji, noviji sistem, no vi ne želite da se

stvari ikad promerše, već da ostanu onakve kakve su bile u »stara dobra vremena«. Možda biste voieli da se vratite još unazad, na feudalni sistem, kad je, uzgred budi rečeno, i uvedena porota. Pa, vi imate pravo na svoje mišljenje. Ali, vi ste u isto vreme predstavnik naroda, vi ste moj predstavnik u parlamentu. Makar ne verovali u izveštaj koji sam vam predao, vaša je dužnost da se postarate da se taj izveštaj sasluša. Ako nećete, izaći ću i sam ću ga glasno pročitati na trgu.

Shvativši odjednom šta govori, Pol stade. Kolena mu se podsekoše, i on sede, prekrivši oči rukama. U dugom ćutanju koje je zatim nastupilo, nije se usudio da pogleda Birlija. Mislio je da je potpuno uništio sve izgleda za uspeh.

Ali grešio je. Dok ta ponizna molba uopšte nije uticala na njega, Birlija je iskreno moglo pridobiti ispoljavanje duha. Divio se hrabrosti i često bi zavoleo one, kako je sam govorio, »koji su se s njim uhvatili ukoštac«. Takođe je osećao da možda ima nečega u tom čudnom, neprijatnom slučaju, štaviše, dovodeći u pitanje njegov osećaj dužnosti, Pol ga je dirnuo u živac. Birli je bio i suviše svestan toga da su ga sve veće samopovlašćivanje i način života koji mu je nametnula njegova autokratska supruga, poslednjih godina povremeno navodili da se izvlači iz neprijatnih funkcija svoga zvanja.

On učini nekoliko koraka goredole po tepihu da malo stiša raspoloženje. Onda reče:

— Vi mladi mislite da posedujete sve vrline. U tome je vaš problem. Vi ni u kome drugome ne vidite ništa dobro. Pa, ja ne tvrdim da sam svetac. Ali i pored svih epiteta kojima ste me počastili, ja zastupam neke stvari. A jedna od njih je poštena igra. Taj vaš izveštaj mi se baš ni malo ne sviđa. Ali, tako mi boga, neću ga zbog toga izbegavati. Prihvaću ga i javno izložiti, baš u dvorani Donjeg doma. Da, tako mi pomogao svemogući bog. Svečano vam se zaklinjem, spustiću ga pravo u krilo samom ministru.

Pol diže pogled. Tako je neočekivana bila ta beseda, tako vrtoglava pobeda, da soba poče da se okreće oko njega.

Pokuša, mucajući, da se zahvali. Ali nije mogao ni reći da izusti, a soba se okretala još brže.

— Za ime boga! — Birli brzo izvuče veliku putnu bocu iz džepa, nagnu se i silom nali malo alkohola

Polu u usta. — Eto! Sad je bolje. Držite glavu gore.

Stajao je i posmatrao kako se krv vraća Polu u obraze, sa nekim novim osećanjem pokroviteljstva, dok je u međuvremenu počastio i sebe sa nekoliko dobrih gutljaja iz pljoske. Silina Polove reakcije rasterala je i poslednju njegovu ljutnju, i vratila mu prijatno osećanje sopstvenog autoriteta. A kasnije, kad bude sredio tu sudsku glupost, ala će to biti dobra priča u klubu! »Sručio se pred mojim nogama, mladi idiot«, čuo je sebe kako govori. Ali vreme je odmicalo.

Pol ustade, nasumce prihvati ruku koju mu je Birli pružio, i nekoliko trenutaka kasnije nađe se na ulici, dok mu je u ušima pevalo, a još snažnije mu je pevalo u srcu.

Glava XVI

Sutradan, Pol ostavi porudžbinu u novinskom kiosku na uglu, da mu se Vortlijev Glasnik šalje svako popodne. Te novine su opširno izveštavale o radu Donjeg doma predhodnog dana. I mada je znao da ne može odmah očekivati neki rezultat — u gužvi parlamentarnih poslova Birli mora čekati da se ukaže prilika — Pol ih je željno čitao svake večeri kad bi se vratio sa posla.

Preko očekivanja hrabro se suočio s okolnostima i vedro ih primao s najbolje strane. U kući gde je stanovao, proširio je poznanstva na nešto više od klimanja glavom, samo s jednim stanarom njegovih godina — knjigovođom Džejmson Krokotom. Krokot, staložen i prilično težak čovek, uredan u navikama kao časovnik, koji je voleo visoke krute okovratnike i leptir mašne, bio je oličenje opreza kada je uzvraćao na Polove ljubaznosti; ali jedne subotnje večeri, kad su istovremeno izašli, svaki iz svoje sobe, on zamišljeno izvadi dve karte iz novčanika.— Hoćete li ove karte? Dobio sam ih od direktora. On je član društva.

Pol pogleda karte.

— A nećete vi da ih koristite?

— Moja devojka se ne oseća dobro, — odgovori Krokot — pa nažalost ne možemo ići. Vrlo je lepo. Nedeljom nije dozvoljen pristup publici — samo članovima i njihovim porodicama.

Ne želeći da uvredi Krokotova osećanja, Pol primi karte, zahvalivši se, i pohita u radnju. Kako mu se raspoloženje bilo promenilo, nije mu bilo dosadno da svira. S vremena na vreme bacao je pogled preko radnje na Lenu Endersen, pokušavajući da prodre kroz breme njene uzdržanosti. To ni u kom slučaju nije bilo lako — u

poslednje vreme, posle onog razdoblja kad je s njim slobodnije razgovarala, izgledalo je kao da se vratila njena pređašnja ćutljivost, a ponekad joj se u očima nazirala neka upornost, neki zamišljeni bol. Bolelo ga je to očigledno povlaćenje od prijateljstva koje je nudio, i jednoga dana, za vreme ručka bila je subota — odjednom ga nešto iznenadno podstaće da joj se obrati.

— Lena — uzviknu nemarno nezainteresovanim glasom — zašto ne bismo izišli malo zajedno — sutra popodne?

Pošto nije odgovorila on nastavi: — Jedan mladić u mojoj kući mi je dao dve karte za Botaničku baštu. Neće biti jako uzbudljivo, ali će možda prekinuti monotoniju naših mladih života.

Njen izraz se primetno promeni, ali ona ipak za trenutak ne odgovori ništa.

— Šta je? — Iznenaden i uznemiren, Pol pokuša da se našali. — Plašite se da će vas neki cvet ugristi?

Ona se malo osmehnu. Ali ukoćeni mišići njenog lica jedva se opustiše, a onaj izraz straha, straha od sveta i ljudskih stvorenja, zadržao se u njenim očima.

— To je vrlo ljubazno od vas... — reče ona gledajući u stranu. — Ne izlazim često...

Nije mogao shvatiti njenu zbunjenost, koja nikako nije bila u skladu s njegovim sasvim običnim pozivom. A radnja je opet bila puna sveta.

— Razmislite — reče Pol, okrenuvši stolicu za klavirom prema klavijaturi. — I onda mi recite ako želite da idete.

Lena se polagano vrati za tezg, ćudnovato uzbuđena. U toku šest poslednjih meseci, otkako je došk u Vortli, nijednom nije ohrabrila, niti prihvatila, ni najmanju pažnju bilo koga muškarca. Bilo je teškoća, naravno, i to neprijatnih. Haris, na primer, gnjavio ju je ćim je stigla u »Bonancu«, ali njena kruta ravnodušnost ga je postepeno odbila. Onda, ne retko, oslovljavali su je i pratili ulicama dok je ona, kao mlada Junona, išla uveće kući — sve to što je ponovo oživljavalo njen užas, teralo je da požuri, ukoćenog, sleđenog lica. Ali ovo danas bilo je sasvim drukćije, no možda baš zbog toga mnogo opasnije. Zar ona nije sebi postavila životno pravilo, nametnula svojim osećanjima apsolutno uzdržavanje?

A ipak, dok je popodne odmicalo, govorila je sebi da ne može biti ničeg lošeg ako prihvati Polov poziv. Oćigledno, to njemu nije ništa znaćilo — i zato njegovo

ponašanje prema njoj nikad nije bilo drukčije do samo iskreno i prijateljsko — nijednom joj nije dobacio prislan pogled, nikad joj nije dodirnuo ruku. Oh, ne srne preterati s odlukom koju je donela pod velikim pritiskom i u duševnoj patnji. Kad je posao opao, ona ugrabi priliku da pređe preko i da mu kaže da će rado ići s njim, ako može doći po nju u dva sata.

I tako, posle ručka, sledećeg dana, koji je bio lep i sunčan, Pol se uputio Ver Plejsom. Okolina, mada je bila blizu prodavnice, bila je mirna i ugledna. Mnoge garave kuće imale su obojene prozorske okvire, što je unosilo vedrinu u starinsku ulicu. Kad je stigao do broja 61, vrata se otvoriše i Lena, u zagasitom prazničnom kaputu i šeširu, izađe na ulicu kratkom stazom koja je vodila do zelene gvozdene ograde. Pozadi, na pragu, stajala je starija žena koju je video one večeri ispred prodavnice i koja se, malo zatim, iznenada odluči da izađe na pločnik i da se predstavi Polu.

— Ja sam gospođa Henli — reče osmehnuvši se i pruži ruku unakaženu artritismom. — Lena mi je pričala o vama.

Bila je to žena od oko pedeset godina, sede kose, niža od srednje visine, i tako savijena od reume da je morala nakriviti glavu da pogleda Pola. No i pored te ukočenosti, držanje joj je bilo živahno i veselo, a to je još naglašavalo sjaj njenih ptičjih očiju.

— Čujem da ste izvrstan svirač — primeti ona, dalje ispitujući njegovo lice svojim svetlim očima.

Pol se grohotom nasmeja.

— Malo lupam po klaviru. Nisam ništa bolji svirač od verglaša koji okreće ručicu vergla.

— U svakom slučaju, mило mi je što izvodite Lenu. Ona ne izlazi dovoljno. Ne želim da vas zadržavam — samo sam htela da vas pozdravim. — I kao da je zadovoljila tu želju, gospođa Henli odvrati pogled od Pola i nežno, ohrabrujuće, osmehnu se Leni. — Dobro se zabavljajte.

Onda se hramajući vrati u kuću, pridržavajući se za ogradu stepeništa.

Kad su se vrata zatvorila, Pol i Lena pođoše. Crveni tramvaj ih je odvezao niz Ver strit — utonulu u nedeljnu tišinu — preko Lenard skvera, pa napolje, u krasotu predgrađa Garlend rouda, gde su crvene vile od opeka stajale iza bedema lovorovog

drveća i bodljikave araukarije. Botanička bašta nalazila se na kraju tog predgrađa. Sišavši na kraju tramvajske pruge, oni uđoše unutra kroz veliku ukrašenu kapiju.

— Pa, i nije tako loše — osmehnu se Pol Leni, pošto se na brzinu osvrnuo po prijatnom talasastom proplanku, drvoredu lepo izraslih kestenova, koji je vodio do jednog udaljenog jezera, i mnogim kitnjastim staklenim baštama porazmeštanim u prostranom vrtu. — U ovo doba godine napolju nema mnogo šta da se vidi, ali da malo prošetamo pre nego pođemo u staklene bašte. Uzgred budi rečeno, Lena, smem li vam reći da danas naročito lepo izgledate?

Ona ne odgovori na taj uzgredan kompliment. No to je bilo sasvim istinito, i on je toga bio svestan od trenutka kad se pojavila, kao što je bio svestan zainteresovanih pogleda koje je privlačila kod ljudi pored kojih su prolazili, dok su išli prema jezeru. Nikad je nije video ni u čem drugom, osim u uniformi i njenom svakodnevnom iznošenom kaputu, nikad nije tačno shvatio kakvu ona poseduje prirodnu ljupkost i individualnost. Danas je bila druga osoba — a i tako neobična sa svojim nežnim rumenilom na licu i gustom kosom, žutom kao med, ljupkom pojavom i lakim hodom. Njene oči, koje nikad nije posmatrao po dnevnoj svetlosti, bile su tamnokestenjaste i tačkaste. No, najupečatljivije je bilo to što uopšte nije bila svesna svog ponašanja, jednostavnosti držanja i izraza, koje je u isto vreme bilo otmeno i dirljivo. Pol odjednom oseti želju da nešto više dozna o njoj.

— Pričajte mi o sebi, Lena... o svojoj porodici... domu.

Prođe trenutak, a onda, zagledavši se prema srebrnom svetlucavom jezeru, između visokog, još nezelenelog drveća, ona mu ispriča u nekoliko kratkih rečenica da se rodila u ribarskom mestu Sliskejlu na Istočnoj obali — verovatno su se njeni preci iz Švedske nastanili tamo pre mnogo godina. Njen otac, koji je ostao udovac kad je njoj bilo sedam godina, bio je suvlasnik jednog ribarskog broda za lov na haringe i kao takav delio je sve nedaće te industrije u opadanju. Sezone lova bile su sve gore i brodovi su, svi zajedno, ponekad donosili jedva po neku hiljadu kilograma ribe °a nije bilo proizvoda s njegovog imanja, često bi loše živeli, a to malo imanje, smešteno na kamenom predgorju, koje je gledalo na Severno more, na kraju se pokazalo nedovoljno da bi porodica ostala na okupu. Kad je umro otac, njena dva brata su otplovila da potraže sreću na velikim žitnim ravninama Manitobe — isada su uspeli da dobiju lepo parče zemlje u Kanadi, koja je mnogo obećavala. Dok je ona, pre nego što su oni otišli, dobila pristojno zaposlenje, i tako ih oslobodila svake brige koju bi mogli imati zbog nje. Kad joj je bilo osamnaest godina, došla je u Estberi, banju udaljenu od Vortlija nekih dvadeset milja, da radi u prijemnici hotela »Kaunti Arms«. Pošto je završila, oni začutaše.

— Vi ste, znači, jedina koja je ostala od vaše porodice?

Ona klimnu glavom.

— Zar vam se Estberi nije svideo? — zapita malo zatim Pol.

— Sviđao mi se, veoma.

— A otišli ste?

— Da.

Sada potpuno začutaše. Osećao je da mu je mogla više reći, mnogo više, ali to nije učinila.

— Onda ste došli da stanujete kod gospođe Henli?

— Da. — Ona se okrenu prema njemu i pogleda ga pravo u oči, s nekim neuobičajeno dubokim osećanjem u očima krupnih ženica. — Prosto ne umem da vam kažem kako je dobra prema meni.

— Da li ona iznajmljuje sobe?

— U stvari ne izdaje. Ali meni je dala dve na gornjem spratu. Njen muž je mnogo na moru — on je glavni mašinista na jednom tankeru.

Izgedalo je čudno što je napustila mesto koje mnogo obećava u hotelskoj prijemnici, da bi se zaposlila u jednoj jeftinoj kafani. No to je bila njena stvar, i pošto se, i pored njenog otvorenog pogleda, držala povučeno, on potpuno napusti taj predmet razgovora i, okrenuvši se, pođe s njom do staklene bašte, gde je u redovima iznad debelih parnih cevi u toplom, vlažnom vazduhu, stajalo bezbroj egzotičnih cvetova.

Dok su obilazili tu lepu zbirku, Pol, koga je sve to samo površno zanimalo, bio je iznenađen reakcijom svoje drugarice. Oblak sete koji ju je obavijao, odjednom se rasturio. Oslobođena, ona poče pričati sa živošću i neočekivano finim osećanjima. Primećivala je mnoge stvari koje su njemu izmakle, a ono što joj je nedostajalo od znanja, nadoknadila je zdravim razumom. Njeno odobravanje bilo je prirodno i bez pretvaranja. Kad su stigli ispred jednog mladog drveta pomorandže, u odeljenju s drvećem, istovremeno okićenim i voćem i cvetovima, ona ćutke stade da ga gleda, s nekom neskrivenom čežnjom i čuđenjem, kao da je potpuno prožeta njegovom mirisnom lepotom. Izgedala je kao da ne može ostaviti to drvo. Posmatrajući je, Pol

primeti ispod njenih trepavica dve suze, kao dva bisera. Neočekivano, i njegovo srce zaigra od uzbuđenja, pa i on začuta.

Popili su čaj u jednoj japanskoj pagodi, koja je služila kao restoran. Bio je to kutak pun vazduha, sa puno ozebljih bambusa. Čaj je bio slab i mlak, makovnjača dobra samo za vrapce, koji su s puno nade skakutali oko njihovih nogu. Ali osećanje drugarstva razvezalo im je jezike i učinilo da zaborave nedostatke čaja. Ona je bila tiha drugarica, saosećajna slušateljka, spremna da se zainteresuje za stvari koje njega, zanimaju i uvek sa po nekom pametnom primedbom koja mu je pokazivala da je shvatila ono što je hteo da kaže.

— Niste me pitali zašto sam ja došao u »Bonancu«? — reče on, neočekivano, malo zatim. — Možda mislite da mi to odgovara?

— Ne, — odgovori ona, gledajući u zemlju, pa dodade: — mislim da imate razloga zašto ste tamo.

— Imam.

Ona podiže oči.

— Neka neprilika? On klimnu glavom.

— Nadam se da će sve biti u redu — reče ona tihim glasom.

Nešto ga je dirnulo u tim jednostavnim recima. Njen profil, ozbiljan i tužan, kao u mlade Madone, s trepavicama koje su joj bacale blagu senku na obraze,, bio je osvetljen sutonom koji se polako spuštao.

Onda su izašli iz Botaničke bašte i uputili se natrag u Ver Strit. Sada je Lenin izraz postao zamišljeniji. Izgledalo je kao da razmišlja o nekim pitanjima u svojoj duši. Jednom ili dvaput ga je pogledala kao da će progovoriti. Ali reći joj nisu prešle preko usana.

Ni on nije govorio, jer je i sam bio svestan da se vraća u stvarnost. Pred kućom gospođe Henli zaustavi se i pruži ruku.

— Bilo je divno popodne — reče ona polagano. — Uživala sam u njemu. Hvala vam što ste me povelili.

Nastade ćutanje, a za to vreme njen pogled neodlučno pređe do prozora. Pol se upita da li se sprema da ga pozove unutra. Ali to nije učinila. Ćutanje je postalo

teško, a ona je još oklevala, ispitujući svojim pogledom njegovo lice, disala sve brže, kao da je ona unutarnja želja da ostane s njim odjednom postala neodoljiva.

— Pole... — prvi put ga je nazvala po imenu.

— Da?

Ona ga pogleda, onda odvrti pogled, obuzeta mučnom napetošću, pravim fizičkim bolom.

— On, svejedno. Ništa ne mari.

Ma šta da je želela reći, jednostavno nije mogla kazati. Umesto toga ona brzo promrmlja:

— Laku noć.

Onda se okrenu i brzo uputi pustom stazom između ograda, u kuću.

Pol je još stajao, i kad su se vrata zatvorila, zbunjen i razočaran takvim završetkom popodneva, pomalo tužan i nekako uzbuđen. Najzad krenu nazad pustim nedejnim ulicama.

Iduće večeri, vrativši se kući, Pol zateče na stolu nedeljni Glasnik, i pošto je zapalio plinsku lampu, i umio se, otvori ga sa uobičajenim iščekivanjem.

Najpre pomisli da opet nije našao ono što traži. Ali, na dnu poslednjeg stupca ugleda ime koje je tražio. Iskočilo je pred njega sa naštampane stranice. Srce mu zakuca od velike radosti, a onda mu se pred očima zamuti, a srce u grudima polagano klonu, kao da je od olova.

Beleška je bila sasvim kratka:

»U Donjem domu, gospodin Džordž Birli (Vortli, L.) postavio je pitanje povodom slučaja Risa Matrija, koji sada izdržava doživotnu robiju u zatvoru Stonhit. Zar nije činejnica, pitao je, da će novi dokaz koji je on izneo zahtevati ponovno razmatranje toga slučaja? Štaviše, s obzirom na činjenicu da je Matri već odležao petnaest godina u zatvoru, zar ne bi trebalo da bude pušten?

Odgovarajući mu, ser Volter Hemilton (ministar unutrašnjih poslova) izjavio je da je odgovor na oba pitanja negativan. Na prvom mestu, pošto je pažljivo razmotrio podnesak poštovanog člana, ne vidi nikakav razlog da se mesa u normalan proces pravde, a drugo, Matrijeva zatvorska karakteristika je tako loša, i sadrži nekoliko

slučajeva krajnje neposlušnosti, da mu je zbog toga uskraćeno svako pravo na oproštaj ostatka kazne. Slučaj treba smatrati kao konačan i potpuno završen.»

Pol spusti novine na sto. Nije pogledao kad je gospođa Kopin ušla u sobu, brzo ga pogledala i stavila mu preporučeno pismo na tanjir. Upravo je bilo stiglo.

Pol otvori pismo i pročita ga staloženo. Bilo je od Džordža Birtija, kojim mu je ovaj izlagao i potvrdio vest iz Glasnika. Birli je održao svoju reč, učinio je sve što je bilo u njegovoj moći, i naišao samo na apsolutno odbijanje. Dalja akcija, pisao je, bila je potpuno uzaludna. Ublažio je udarac koliko god je mogao, savetujući »svom mladom prijatelju« da zauvek izbaci taj nesrećan događaj iz glave. Bilo je to lepo pismo, dobronamerno i nesumnjivo ljubazno. I skoro je slomilo Polovo srce.

Glava XVII

Idućeg jutra, posle neprospavane noći, Pol je automatski ispio solju kafe, zatim otišao vlažnim ulicama do »Bonance«, seo za klavir i počeo istrajno da svira lake komade. Bela svetlost, koja je po lošem vremenu stalno gorela u prodavnici, zaslepljivala mu je umorne oči, ali je primetio buket nevena na klaviru, četiripet stručaka žutog cveća u maloj zemljanoj važni — Lena ih je, očigledno, donela i tamo ostavila.

Polovo ogorčenje bilo je takvo da nije primetio to skromno podsećanje na njihov izlazak, niti je mogao naslutiti kako se dugo Lena borila sama sa sobom da to učini. Ali kad mu je donela ručak, on promrmlja nekoliko reci zahvalnosti.

Zabrinuta zbog njegovog ponašanja, ona ga, malo zatim, pogleda pravo u oči:

— Da nešto nije u redu?

— Tako je — odgovori on, napetim glasom. — Ništa nije u redu.

No tada, pre nego što je mogla da ga zapita još nešto, pozvaše je u kafanu. Dok je Lena odlazila, Pol primeti kako ga Haris krišom gleda, igrajući se gušćijom čačkalicom. Odmah zatim priđe upravnik, s nekim

čudnim izrazom lica, mešavinom zlobe i neprijateljstva, ali glasom koji je pokazivao želju za razgovorom.

— Vi i mlada dama ste, dakle, juče bili na maloj ekspediciji?

— Ekspediciji? — Polovo čelo se nabra.

— Svakako. Devojke su mi rekle da ste izišli. Mada moram reći da me to iznenađuje. — Nešto između podsmeha i usiljenog osmeha pređe preko Harisovog lica. On se nagnu nad pijanino: — Mislím da sam vas opomenuo za Endersenovu. Zar vi ne znate sve ono što mi znamo?

Pol ne odgovori.

— Zar ne znate da je imala dete? I da nije udata. Da. Malo kooile, koje je bilo gluvonemo, i umrlo od nekog napada — ako ste spremni da to poverujete. Baš romantično! Porazgovarajte o tome kad idući put pođete s njom u lanzanje. Možda će vam ispričati podrobnosti, dok se budete držali za ruke.

U ćutanju koje je sledilo preovladao je podrugljiv osmeh. Onda Haris značajno klimnu glavom i, sa čačkalicom u zubima, ode.

Pol je ostao potpuno miran, očiju uperenih na leđa upravnika koji se udaljavao. Oh, bože, kakva prljava, ljigava životinja. Dakle to je bio razlog što je Lena dobijala nastupe tuge. Jadna devojka! Prosto nije verovao da je tako nešto učinila. Srce mu se ispuni sažaljenjem, no to sažaljenje je bilo hladno i nekako je ugasilo onaj topao plamičak koji se tamo bio zapalio. Sve ono puritansko u njemu, ona njegova subotarska crta koja je bila proizvod njegovog vaspitanja, bila je potresena i ljuto uvređena tim otkrićem. I protiv volje pomisli da ga je prevarila svojim mirnim izrazom, svojom devičanskom vedrinom. Prećutkivanje tako nečega bilo je na granici obmane. On okrenu lice, namerno izbegavajući njene oči. Bože, hoće li biti kraja nesrećama ovoga dana?

To popodne, dok se mućio da odsvira poslednji tango, zapljuskivao ga je talas za talasom gorčine. Jadni Sven imao je pravo — sva nada u pomoć sa zvanične strane bila je uzaludna — on to mora sam resiti. Pa, sam će, boga mi, i resiti. On stisnu zube od nervne napetosti. Neće ga niko uništiti. Tek se počeo boriti. Ma kakva bila opasnost, on se opet mora obratiti Bertovoj, sada je ona predstavljala njegovu jedinu šansu. Ako su vlasti udarile Marka Bulija preko prstiju, nemaju razloga da to učine sa Bertovom. Bilo je mogućno da nju nisu opomenuli.

Uveće je otišao pravo u svoj stan. Uzevši prazan list hartije i omot, napisa:

»Draga Lujza, Veoma mi je žao što sam propustio naš poslednji sastanak, ali to nije bilo mojom krivicom. Nadam se da ćete mi oprostiti, jer otkako smo se upoznali,

mislio sam svakoga dana na vas. Pa zato, hoćete li da se sastanemo iduće srede u »Hrastu«? Moj prijatelj neće biti sa mnom. Dođite sigurno, Lujza, oko sedam sati. Radujem se što ću vas opet videti i uveravam vas da vas neću razočarati kao što sam to poslednji put učinio.

Vaš, Pol.«

»Poštovani gospodine, — volela bih da vas vidim, samo pazite da više ne dođete u baštu, ili na sporedna vrata. Samo budite na istom mestu kako smo se dogovorili, a ja ću pokušati da dođem. S mojim najvećim poštovanjem, za sada ništa ni manje, ni više.

L. B.«

Prigušen usklik zadovoljstva ote se s Polovih usana. Bertova još nije bila sumnjičava a, ta mogućnost je ostala otvorena. Jedva je čekao da dođe sredo. U toku poslednja dvadeset četiri sata stalno se brinuo da ga je Birljeva akcija možda kompromitovaoa kod vlasti. Sada, s osećanjem olakšanja, bio je uveren da je beznačajna beleška u Glasniku o njegovom ocu ostala potpuno nezapažena u Vortliju.

U tom verovanju, na žalost, potpuno je grešio.

Glava XVIII

Isto to prepodne, istog trenutka kad je Pol primio pismo od Bertove, jedan čovek pedesetih godina, lica izrazitog kao u glumca, stajao je posle doručka u dnevnoj sobi svoje kuće i gledao kroz prozor na široki travnjak s cvetnim lejama i okružen grmovima rododendrona. Iz susedne sobe dopiralo je brbljanje njegovih dveju kćeri koje su se spremale na trke škole Sv. Vinifreda i povremeno, tišim glasom, po neka vesela primedba njegove ljubljene supruge Katerin. Ali i pored tih veselih znakova porodične sreće, raspoloženje ser Metju Sprota bilo je razdražljivo.

Ulazak služavke, koja je tiho počela da rnsprema obilato postavljen sto, uznemirio je tok njegovih misli, i s onim osornim pogledom koji je čuvao za potčinjene, on izađe u predvorje. Tamo je malo društvo stajalo spremno. Njegova supruga navlačila je dugačke rukavice i izgledala je naročito ljupka u maloj šubari i

okovratniku od istog mekog smeđeg krzna, a devojke uredne u krasnim jahaćim čakširama i somotskim jahaćim kačketima, s korbaćima sa zlatnom drškom, koje im je otac poklonio prošlog Božića. Starija je imala šesnaest godina i bila je mršava, crnomanjasta, vedra kao njena majka, dok je mlađa, koja je ličila na njega po niskom, punačkom stasu i rumenom licu, imala svega dvanaest godina.

Njegovo lice se razvedri, dok su se njegove dve kćerke gurale oko njega i nagovarale ga da ih prati, a njegova žena, posmatrajući taj prizor s mirnim osmehom, dodade uverljivo:

— Dobro bi ti činilo, dragi. Suviše radiš u poslednje vreme.

Bila je to mršava, nežna žena, bledog ovalnog lica i veoma ljupkog izraza. Sa četrdeset godina, zahvaljujući sitnom licu i neudebljanom stasu, bila je sačuvala mladalački izgled, ali je bila lomna, kao žena koja se celog života stalno borila s lošim zdravljem. Njena čista bela koža bila je providna. Prsti su joj bili dugački i tanki.

Gledajući je s neprikrivenom ljubavlju, Sprot se kolebao, gladeći usne kažiprstom — svojim uobičajenim pokretom. Onda ublaži svoje odbijanje jednom šalom.

— Ko će da zarađuje novac ako i ja idem s vama da dangubim?

On im otvori prednja vrata. Zatvoreni automobil već ih je čekao na prilazu, sa šoferom Benksom. Žene se odmah udobno ututkaše u ćebe. Kad su krenuli, Keterin se okrenu da mu mahne kroz zadnji prozor automobila.

Sprot se polagano vrati kroz biblioteku u radnu sobu, pomalo namršten, zastajkujući da rasejano pogleda svoje najlepše slike. Bio je to bogat i udoban stan — preko deset godina promišljeno se trudio, vođen urođenim dobrim ukusom svoje supruge, da postigne najveću prefinjenost i raskoš. Cenio je svoje fine stvari, goblenske stolice, tepihe iz Obisona, bronzne od Rođena i Majola, dva predela od Konstebla. Ta materijalna dobra bila su siguran dokaz njegovog uspeha.

Uzdigao se jedino sopstvenim trudom, iz najskromnijeg i najnižeg društvenog sloja — »iz manje od ničega« kako je sam govorio. Pošto je ostao siroče, vaspitala ga je neka tetka, suvonjava žena, koja je, u šalu i drvenim klompama, svakoga dana uprljana ugljenom prašinom, dopunjavala najnužnije prihode, radeći na rešetki jamskog okna u siromašnom rudarskom kraju Gedshilu, kraj Notingema. Od početka, uprkos tim teškim okolnostima, prliavštini jednosobnog stana u rudarskom kraju, udarcima i šamarima koje je dobijao, Metju Sprot je bio prožet samo jednom

željom — da uspe. Moto »napredovaću, napredovaću, napredovaću«, bio je neizbrisivo utisnut u njegovo srce.

Kao u evoluciji svakog čoveka koji je sam sebi stvorio karijeru, postojala je i u početku njegovog uzdizanja, uobičajena šema grozničave marljivosti i sreće. Sprot je bio pametan, a upravitelj škole u Gedshilu, čovek koji je volso klasičare, besplatno ga je noću podučavao. Sa četrnaest godina, rade nego da ode u jamu, pobegao je u Vortli, postao poslužitelj, zatim službenik u štampariji i trgovini kancelarijskim materijalom Marsden i Ko. Tu je stekao prvi uvid u sudsku mašineriju; podstaknut upečatljivim izgledom, u slobodno vreme je marljivo učio, a onda mu se pružila prilika da stupi na praksu u kancelariju starog Tomasa Hajlija, poznatog pokrajinskog advokata.

Sprot je izabrao pravo, ne iz neke naročite sklonosti, ne zato što se osećao moralno pogodnim za tu struku, već zato što je smatrao da mu ono napokon nudi najverovatniju priliku da stigne do moći. »Napredovaću, napredovaću, napredovaću«, te reči neprestano su mu odzvanjale u mozgu kao točkovi koji se okreću. Odlučio je da svom starom gazdi postane nezamenljiv. Nije, naravno, ni pomišljao da nastavi u Hejljevoj kancelariji kao običan pomoćnik, i posle pet godina, kad je položio diplomski ispit, napustio je kancelariju i počeo da radi samostalno, ostavivši na cedilu gazdu, kojije bio slabog zdravlja i koji se potpuno na njega oslonio. No nije za to mario.

Postao je tada pravozastupnik, s praksom, istina, u najnižim sudovima, ali je to bio prvi korak ka njegovom glavnom cilju. Dok je obavljao svoje dužnosti s primernim žarom, privatno je nastavio da studira običajno pravo i ustavno pravo. Kad je bio spreman, i kad je skupio potreban novac, zatražio je da se njegovo ime briše iz spiska pravozastupnika i stupio u Unutrašnji Tempel — jedno od dva londonska središta pravničkih kolegijsa — i najzad je dobio pravo na advokaturu.

Nije bio šlep za veličinu zadatka koga se latio. Imao je malo novaca i imalo veza, i mesecima je saletao sudove kao advokat bez klijenata. Onda su mu ponudili mesto predavača u studentskom domu. Prihvatio je, ali samo da popuni prazninu, kao odskočnu dasku preko koje će sebe učiniti korisnim za one koji su na vlasti. Postepeno je postao poznat kao inteligentan i neobično vredan čovek, koji izuzetno poznaje krivični zakon, štaviše, bio je dobar govornik, uvek spreman za brz, duhovit odgovor, zajedljiv ili šaljiv, kako je već zahtevala prilika, i imao izrazitu moć, koja se graničila s genijalnošću, da se poigrava osećanjima članova porote. Godine 1910, kad je došlo do parlamentarnih izbora, stupio je pod zastavu lokalnog konzervativnog vođe ser Henrija Longdena, ne štedeći truda, držeći govore u svako doba dana i noći.

Longdert je bio izabran, i Sprot je odmah dobio nagradu. Poslovi su potekli u njegovom pravcu, i on je sve češće i češće radio kao tužilac u sudovima u Vortliju.

Kad se vratio u svoj rodni kraj, mada mu je prihod bio skroman, moć mu je bila znatno porasla. Pet godina je robovao u Vortliju i postao poznata i omrznuta osoba u njegovom prilično brojnom podzemlju. Odgajao je ljude, uporno, koji su mu mogli koristiti — i, zaista, kad mu je to odgovaralo, umeo je da bude najbolje društvo na svetu. No, uprkos svim njegovim nastojanjima, unapređenje nije došlo. U toku toga perioda oženio se, i žena je često morala da uloži dosta snage da ga sačuva od očajanja. Zar nikad neće »napredovati, napredovati, napredovati«.

Odjednom, kad je već izgledalo da je osuđen na život osrednjeg palančanina, ukazala se prilika koju je samo nebo poslalo. Suđenje za ubistvo, koje je izazvalo interesovanje javnosti, trebalo je da se održi pred Pokrajinskim porotnim sudom. Uoči samog suđenja, poznati pravnik, određen za javnog tužioca, ozbiljno se razboleo. Da ne bi odgađali suđenje, odlučili su da slučaj povere Sprotu, pošto su njegove poznatije kolege bile suviše zaposlene drugim slučajevima, da bi imale mogućnosti da se udube u zamršenije činjenice.

To je bila prekretnica u njegovoj karijeri. Dok mu je onaj unutrašnji glas uzbuđeno šaputao: »Napredovaću, napredovaću, napredovaću, najzad, evo tvoje prilike«, on se bacio svim raspoloživim oružjem na optužbu protiv Risa Matrija. Namera mu je bila da skrene pažnju na svoje sposobnosti, da zapanji, zablesne svojim sjajem, bilo po koju cenu, da osudi zatvorenika. I uspeo je.

Nije prošlo ni osam meseci, a on je postavljen za najvišeg sudiju za građanska i krivična dela u Apmarstonu i, zadržavši svoj dom u unutrašnjosti — što je bilo lako kad se uzme u obzir savršena železnička ekspresna veza između Vortlija i Londona — ušao je u odaje Templa. Delimično zahvaljujući njegovoj ranijoj praksi, delimično njegovoj izvanrednoj sudskoj veštini, sve češće i češće je istupao kao državni tužilac u slučajevima koji povlače smrtnu kaznu, a tu funkciju je tako dobro izvršio da je 1933. godine dobio plemićku titulu. Sada, sa pedeset godina i još pun energije, s ambicijama koje su rasle uporedo s uspehom, osećao se, da tako kažemo, spreman da se vine u još veće visine. Njegov mudar postupak da zadrži kuću u Vortliju urodio je plodom — ponuđeno mu je da bude konzervativni kandidat u gradu, protiv Džordža Birlija — s velikim izgledima na uspeh — na idućim izborima. Kad se jednom nađe u parlamentu — zvanje državnog tužioca nije bilo daleko. A onda, s vremenom, zar ne bi mogao postati — vrhovni sudija, a na kraju, čak, možda stići i do najvišljeg vrha — do zvanja ministra predsednika?

Naravno, u takvom jednom homerovskom probijanju bilo je neophodno da bude donekle i svirep. Sprot nije imao iluzija što se tiče osobina potrebnih za uspeh — život je teška borba u kojoj ostaju živi samo najsposobniji. Uporedo sa sticanjem autoriteta, izraz mu je postajao sve namršteniji, a jezik sekao kao mač. Primoran da se umiljava, po svaku cenu, u višim političkim krugovima, naučio je, da tačno kad treba odbaci osobu koja je poslužila njegovom cilju, kad treba da s odsutnim pogledom prođe pored nekog čoveka koga je obrlatio i kome se ulagivao. A pre svega, stekao je sposobnost da se uvek drži korak ispred svojih suparnika, da neprestano dokazuje svoju vrednost i pokazuje svoju sposobnost ogromnim ispoljavanjem moći.

Naravno, stekao je neprijatelje i bio je svestan glasa koji ga je pratio. Govorilo se da je prevrtljivac i da se ulizuje velikima, da je svakim svojim korakom naviše utisnuo svoju stopu u lice čoveka koji je stajao ispod njega. Optuživali su ga da je neke ljude ozbiljno uvredio. Naročito se šaputalo da je u vršenju svoje službene dužnosti, kao zastupnik optužbe, suviše koristio svoju veliku prirodnu obdarenost da bi usmerio tokove pravde.

Dok se sada nemirno kretao po radnoj sobi, još se jače namrgodio. Najzad je priznao uzrok njegove sadašnje srdžbe. Da, to pitanje koje je tako iznenada postavljeno u Donjem domu, izazvalo je u njemu najljući jed. Naravno, Džordž Birli je bio budala, i vođ partije ga je ozbiljno prekorio. Štaviše, ministar unutrašnjih poslova je na samom početku odbacio tu fcrednu stvar s najvećom odlučnošću. Ipak, njene implikacije bile su krajnje neprijatne. U jednom ograničenom krugu to se poprilično komentarisalo — stvar je došla čak do ušiju njegove drage supruge. i naterala je da ga o tome upita, blago, pre neke večeri, kad su bili sami.

Mada inače nije psovao, Sprot opsova tiho. Jedina prava nezainteresovana strast njegovog života bila je njegova ljubav prema porodici, naročito prema ženi. Nije mu donela novac ni položaj, bila je samo kći jednog doktora u Vortliju, a time što se oženio s njom iz ljubavi, jedan jedini put nije postupio po utvrđenom obrascu, svog ponašanja. No njeno blago, drugarsko, uzdržljivo divljenje, narav koja je bila sva prožeta ljupkošću, sve mu je to više nego nadoknađivala. Nije imao prijatelja, a saznanje da je ona uvek uz njega, da je uvek na njegovoj strani, podržalo ga je ne u jednoj teškoći. Nagrizala ga je sumnja da bi njegov ugled možda malo pao u njenim očima, i to ga u ovom trenutku navede da donese odluku.

Odlučnim pokretom uze telefonsku slušalicu i zatraži vezu s glavnom policijskom stanicom u Vortliju, broj 1234.

Glava XIX

Deset minuta kasnije, šef policije DejI navuče svoj debeli šinjel sa srebrnim širitima, i odgovarajući na telefonski poziv, uputi se kroz park prema Grov Kvadrantu.

Više je voleo da ide pešice nego da uzme službena kola. Poštovanje koje su mu ukazivali dok je prolazio ulicama — kratki pozdravi njegovih policajaca, pogledi puni poštovanja, pa čak i užurbanost koju je sama njegova pojava izazivala među čistačima parka, uvek ga je nekako i ljutila i zadovoljavala.

U Sprotovu kuću na Kvadrantu uvela ga je jedna starija služavka u tamnosmeđoj uniformi, u malu ličnu radnu sobu s desne strane predsoblja. Žena mu je rekla prigušenim glasom, kakvim je govorila bolja posluga, da će ga ser Metju odmah primiti. DejI joj u odgovor klimnu malo glavom. Dobro je znao da će ga pustiti da čeka, a za to nije mario.

Sede na kožnu fotelju i spustivši aktovku na krilo osvrte se po sobi, koja je bila obložena prirodnom bo

rovinom, zastrta debelim tepihom i s puno knjiga u finom povezu. Sa zavišću pomisli da je mogao isto tako dobro proći, čak i bolje, samo da se školovao. A ovako, morao je da zaboravi na svoj ponos — nije mogao da se svađa sam sa sobom.

— Ah, tu ste, Dejle — Sprot uđe u sobu, pružajući svoju toplu ruku i ne pokazujući ni traga od onog lošeg raspoloženja koje ga je malo pre bilo obuzelo. — Mogu li vas poslužiti nečim osvežavajućim?

— Ne, hvala, ser Metju. Sprot sede.

— Dobro ste, nadam se.

— Sasvim dobro.

— Lepo. — Ser Metju malo zastade da pogladi svoju usnu. — Dejle... da li ste primetili onu glupost u Domu ... o slučaju Matri?

DejI je bio zapanjen. Ali sakri svoje iznenađenje.

— Primetio sam, ser Metju.

— Naravno, čela ta stvar je besmislena... političko bacanje blatom. No, — Sprot odmahnu glavom — moramo sada pripaziti da se nešto od njega ne nalepi na nas.

Dejl polagano okrenu šapku u ogromnim rukama, još pomalo u neprilici.

Sprot nastavi da razmišlja.

— Ta mlada budala... sin onoga kako se zvaše? ... Matri... je li još u gradu?

Dejl skrete pogled i stade da posmatra svoje cipele s debelim donovima.

— Još je ovde. Već je neko vreme pod prismotrom.

— Da — reče Sprot. — Izgleda nezgodan tip. On, znate šta hoću da kažem, tip koji vas prati, koji pokušava da vas vidi u svako doba, gura vam obične peticije u ruke — pravi smetenjak koji se stalno žali. Kao da nismo na to navikli.

Nastade čudna pauza. Onda, zamišljeno kuckajući po prednjem zubu, Sprot dodade:— Pitanje je... šta da radimo s njim?

Šef policije počuta čitav minut. Sada je tek prozreo zašto ga je ser Metju pozvao telefonom i obuze ga neko čudno osećanje sumnje, pomešano s nejasnom zlobom. On namerno diže pogled.

— Želite li da podnesete tužbu protiv njega?

— Nikako — pobuni se Sprot. — Na kraju krajeva, ma kako da je možda na pogrešnom putu, taj mladić nije zločinac. I, moramo biti milosrdni, Dejle. Milost, ona je dvostruko blagoslovena, pada kao blaga rosa dole na dolinu. Mislim da sam pravilno citirao. — On pogleda šefa policije pravo u oči. — No, možda biste mogli nagovoriti našeg zavedenog mladog prijatelja da napusti ovaj lep grad Vortli.

— Već sam mu rekao da se čisti.

— Reci, dragi moj Edeme, koliko ja mogu proceniti, vrlo malo znače. Ja ništa ne predlažem. No, možda ćete vi ipak moći, na svoj način, da ga urazumite.

Sprot ustade i, okrenut leđima kaminu, autoritativno se obrati šefu policije:

— Ne želim da me pogrešno shvatite, Dejle. Potrudio sam se, i pored ogromnog posla koji mi stoji na pisaćem stolu, da pregledam Matrijev slučaj.

»Ah«, pomisli u sebi Dejl s istim onim unutrašnjim drhtajem.

— Mi nemamo sebi šta da prebacimo, prosto ništa. Imamo podršku odozgo. Pa ipak, ta situacija predstavlja izvesnu opasnost. Sada, sa gradskim i nacionalnim izborima, koji predstoje za nekoliko meseci, i najmanji nagoveštaj, bez obzira kako

neosnovan, o nekoj sudskoj zabludi, bio bi opasan za sve na koje se to odnosi. Vi znate da ja zastupam interese konzervativaca u Parlamentu sa, nadam se, razumljivim nadama u uspeh. Ali moja briga nije sebična. Ja jednostavno ne mislim samo na svoju budućnost i na vašu... dejstvo na ljude na tom raskršću, ako bi podgrejavana od zlonamernih partija takva strahovita neistina narasla do skandala — mogla bi da uzdrma poverenje u celo društvo, kao i u vladu. Zbog toga se ta idiotska stvar mora suzbiti.

Kad je završio, Sprot ponovo uputi šefu policije onaj usredsređen i prodoran pogled, a onda pruži ruku da završi razgovor. Kad je Dejl stupio na široki pločnik Kvadranta, u duši mu više nije treperilo nikakvo pitanje. Misao je nekako bila promenila oblik, sada je postala stalna, kao trn koji je začnuo njegovo urođeno poštenje. Ledenog lica, on tvrdoglavo promrmlja sam sebi:

»Ne može... ne, u tome ne može, biti ničega.« No glas mu je hladno odzvanjao u ušima, i kako je njegova prirodna borbenost bila probuđena, on resi da ublaži Sprotova naređenja. Motriće mladog Matrija, ali ga neće uznemiravati, ako se ne bude ogrešio o zakon.

Glava XX

U sredu uveče vreme je bilo uobičajeno vlažno. Bio je mrak i sipila je hladna kiša. Kad je Pol krenuo u Brimlok Hil, njegova bolesna duševna i telesna napetost davala je njegovim pokretima lažnu mirnoću. Stigao je u »Kraljevski hrast« nešto posle sedam, i pošto je najpre pregledao okolinu gostionice, prešao je preko ulice i zavirio u kafanu kroz prozor bez zavesa. Sve je izgledalo normalno, i Pol brzo uđe unutra, uputi se prema stolu za kojim je Bertova obično sedela i sede.

Zatim se osvrnu oko sebe. Gostionica je bila otprilike napola puna. Dve mlade služavke pričale su, i kikotale se, sa svojim mladićima; jedan sredovečni bračni par sedeo je uz pivo i tupo ćutao; dva stara kočijaša igrala su domine, okružena drugovima koji su posmatrali; jedan čovek četvrtaste glave, u tamnom odelu, koji je ličio na nadzornika domaće posluge, bio je zadubljen u ružičaste sportske novine. Pol pomisli da nema zašto da se brine — niKo na njega uopšte nije obraćao pažnju.

Onda, upravivši pogled prema vratima, ugleda Bertovu kako ulazi i ide prema njemu.

On ustade i pruži ruku, pozdravljajući je.

— Lujza! — uzviknu on. — Kako mi je milo što vas opet vidim.

Ona mu se uzdržljivo osmehnu i rukova se s njim kao dama, samo prstima u rukavici, zatim se izveštačeno smesti za sto. On primeti da je doteranija nego pre, s niskom plavih staklenih perli oko vrata i izvezenom maramicom, jako namirisana ispod ručnog zgloba.

— Nije trebalo da dođem — primeti ona prekorno.

— Kako ste me zadnji put razočarali. Sigurno ste bili izašli s nekom drugom devojkom.

— Ne, zaista nisam — pobuni se on. — Vi ste jedina koja me zanima.

— Vi samo tako kažete. Svi ste vi momci isti. — Ona potapša kovrdže kose iza ušiju i prisno klimnu glavom kelneru u znak pozdrava. — Kao obično.

Pol se nagnu napred. — Razlika je u tome što sam ja ozbiljan.

On joj silom uputi osmeh pun divljenja. — Pravo je zadovoljstvo gledati vas večeras.

— Prestanite! — skoro vragolasto reče ona, polaskana u svom ponosu, i povuče gutljaj džina. Onda ga pogleda iskosa.

— Nemojte misliti da ja ne znam šta hoćete. Ali ja sam čestita devojka.

— Zbog toga me i privlačite.

— Znae, ja nisam preterano i izveštačeno čedna, mada sam dama. Ali ako mi se neki momak sviđa, ići ću s njim. Ako se pristojno brine za mene. Vi ste zaposleni, zar ne?

— Naravno. I znate da mi se sviđate. — On joj kolenom pritisnu nogu ispod stola.

— Tako dakle. — Ona se neočekivano zakikota. Dobro je da se nešto malo zna. A ja znam jedno mesto kuda bismo mogli otići... možda kasnije. Nešto kao hotel, vrlo fin, ako uzmemo veliku sobu. Ali ne za ćelu noć, znate. Moram se vratiti u jedanaest.

— Naravno — složi se on. — Uzgred, nadam se da niste imali teškoće da dođete ovamo?

Ona se ispravi.

— Zašto to kažete?

— Pa, sami ste pomenuli u pismu ... da treba biti oprezan.

— Da... jesam. — Ona se zaveli i ispi još jedan gutljaj. — Prosto zato što je domaćin ... taj gospodin Osvald, dozlabora čudan u pogledu nekih stvari. Ima visoke principe. Sigurno ste čuli za njega? Jedan od najvećih dobrotvora u Vortliju. Svake godine daje stotine i stotine funti bolnicama, a zimi podiže kioske gde se besplatno deli kafa... nazivaju ih Kantine Srebrnog kralja. Ali je pravi gospodin, mada je tako udaren. I uvek se prema meni ponašao kao prema dami, inače ne bi ostala.

— Pa vi ste znači odavno kod njega? Ona samozadovoljno klimnu glavom.

— Nije mi bilo ni osamnaest godina kad su me primili. Ne verujete? — zapita ona nestašno, prekrstivši noge i udešavajući suknju.

— Naravno. — Pitao se ne laže li u pogledu godina. — Samo što izgledate tako mladi.

— Izgledam mlada, zar ne?

— Iznenađen sam što se nikad niste udavali. Na njegovo laskanje ona se malo uobraženo, uspijeno osmehnu.

— Osvladovi su hteli da se ja udam. Stvarno. Stalno mi govore kako bi bilo sjajno da se udam i sredim s nekim, kao što je, da rećemo, njihov momak Frenk ili mlekađžija Džo Debis. Oni jesu pouzdani momci, ali obojica su prevalili pedeset. E, zamislite sada mene i njih? Pa, možda ću jednoga dana, nikad se ne zna. Ali zasada mi to ne pada ni na pamet! Ja volim da se malo provodim. Da li me zbog toga osuđujete?

— Ne, ne — složi se on, stisnuvši joj ruku. Sve je bilo onako kako je i mislio: čovekoljubivi Osvaldovi pomagali su tu nesrećnu i zabludelu devojkicu, činili sve što je bilo moguće da je održe na pravom putu, čak do te mere da su joj predlagali udaju za nekog zrelog i pouzdanog čoveka. Ali uprkos svemu tome, u njenoj duši postojao je duboko usađen jad, ozlojeđenost, kao da je bila kivna na život. I odjednom shvati kako bi to mogao da iskoristi u svoju korist, da obezbedi baš ono što je tražio.

Savlađujući uzbuđenje koje je u njemu baš raslo, on promrmlja: — Meni izgleda veoma čudno što neko ko je tako pametan kao vi nema bolje mesto.

— Imate pravo — klimnu ona durljivo. — Znae, ja se ne bi privatila kućnih poslova, to jest ne bi se bila zaposlila u domaćinstvu, da me nisu nagovorili. — Dok je govorila, njeno samozadovoljstvo je nestalo. Na oči joj navreše suze samosažaljenja. — Istina je, dragi, gadno sam prošla. I to posle svega što sam prepatila.

On se pravio da ne veruje. — Niko nije mogao da bude grub prema tako finoj devojci kao što ste vi.

— To vi mislite. I sve zato što sam uradila nešto što je pravo, nešto plemenito, može se reći.

Obuzdavajući se, on promrmlja pun saosećanja:

— Ljudi često pate zbog dobrog dela.

— Tu ste u pravu. Oh, ispočetka je bilo sasvim dobro. Pisali su o meni u svim novinama... fotografije, i sve ... na naslovnim stranicama ... ko da sam kraljica.

Dok ga je iskosa gledala, kao da odmerava dejstvo svojih reci, on se nasmeja, tačno sa pravom notom neverice. Ona odmah reagova.

— Vi, znači, mislite da sam lažljivica, a? To samo pokazuje da ne poznajete osobu s kojom razgovarate. Možda biste voleli da znate da je jednom,... Ona učuta.

— Ah, znao sam da se šalite. — Pol se osmehnu i odmahnu glavom.

Ona pocrvene. Pogleda preko ramena a onda naže glavu preko stola.

— Zar je šala to što umal' nisu obesili jednog čoveka?

— Oh, ne — uzviknu Pol, potresen od divljenja. — Ali vi to nikad niste učinili? Ona polagano klimnu glavom, pa ispi drugi džin.

— Baš sam to uradila.

— Da li zbog ubistva? — procedi on.

Ona ponovo klimnu glavom, ponosito, ispruživši čašu, a on dade znak kelneru da je ponovo napuni.

— I da nije bilo vaše odane sagovornice, nikad ga ne bi šćepali. U procesu se oko mene digla prava galama.

— E! — uzviknu on zaprepašćeno. — Prosto sam ošamućen od iznenađenja. Ne bih ni u snu pomislio ...

— Nek' vas to pouči — njegovo otvoreno laskanje ozarilo ju je kao sunce — o dami u čijem se društvu nalazite. A mogla bi' vas iznenaditi još mnogo više, kad bi tela.

— Pa, hajde.

Ona ga stidljivo i zaljubljeno pogleda.

— To bi bila priča. Gospodine Radoznalce. No, sviđate mi se. Savršen gospodin, kažem vam otvoreno. A to je bilo tako davno... da zbilja ne može škoditi. Pa, evo kako... u zdravlje, i sve najbolje. Pa, recimo da vaša odana ima da vam ispriča jednu tajnu, koja bi zbilja nešto otkrila... Na primer... da li ste ikad čuli za zeleni bicikl?

— Zeleni bicikl?

— Tako je, dragi moj. Svetlozeleni. — Ona se zakikota. — Zelen kao trava!

— Nikad nisam čuo za to.

— To su svi rekli u sudu. Smejali se kad se neka dobričina zaklela da je videla čoveka kako vozi bicikl. Ali ja sam ih bogme naterala da se nasmeju na drugu pesmu. Kad sam bila dete, snalazila sam se svuda... uvek sam bila po ulicama. I znala sam za zelene bicikle.

Dok je oklevala, Pol se nasmeja s nevericom.

— Meni se čini da vi sve to izmišljate.

— Šta! — ona pocrvene od negodovanja. — Nećete me napraviti lažljivicom. Baš u to vreme u Eldonu je postojao jedan klub, uglavnom od mladića koji su sebe nazivati skakavcima. I, prosto iz izmotavanja, da bi pristajali uz to ime, bicikl svih članova morali su biti obojeni specijalnom svetlozelenom bojom.

— Skakavci? — Pol je govorio tobože ravnodušno

— Onda je čovek o kom govorite sigurno bio član kluba.

— Tačno. A uz to i švaler — odgovori Bertova, namignuvši značajno. — Čovek koji je imao poseban ukus... i poseban novčanik... recimo novčanik, u stvari, napravljen od ljudske kože. Je sam li vas zgranula?

Pol je očajnički pokušavao da ne pokaže preterano interesovanje. On dade znak kelneru da ponovo napuni Lujzinu čašu.

— Bogami, jeste.

— Pa pitam ja vas sada, dragi, kakav je to čovek koji ima takvu novčarku?

— Lud?

— Ah, manite se. A kako bi bilo da je to bio student medicine, koji secira leševe?

— O, bože — uzviknu Pol. Nikad nije ni pomislio da izvede takav zaključak, no sada je odmah video da je to apsolutno tačno. Sada se sećao kako su neki hrabriji studenti anatomije često odnosili iz bolnice komade kože iz soba za seciranje i onda ih stavili kao suvenire.

Nastade ustreptalo ćutanje. Pol prosto nije mogao govoriti. Oduševljena utiskom koji je ostavila, Bertova se zakikota i ispi još jedan gutljaj džina. Već se pomalo klatila na stolici.

— Kad bih htela, kosa bi vam se digla na glavi od moje priče... Na primer... Tip koga su uhvatili bio je oženjen. Sve devojke koje su radile u cvečarnici, kuda je on povremeno svraćao, su to znale, pa i Mona — to je ta mlada žena koja je bila ubijena. Koliko mi je o njoj poznato, mogu vam odma' reći da se ta nikad nije petljala s oženjenim ljudima. Bila je suviše prepredena, tražila je dobru partiju ... Drugim recima, taj dasa s kim se spetljala, koji ju je udesio... bio je neoženjen. Dalje, bila je u nezgodi, u bračnomsmislu, da 'prostite, dobra četiri meseca. A tip koga su optužili poznavao je svega šest nedelja. On nije imao nikakve veze s njenim stanjem. Baš ono za šta su ga krivili, to je bilo nemoguće.

Pol podiže ruku na oči da sakrije osećanja koja su ga obuzela. Promuklim glasom promuca:

— Zašto... zašto to nikad nije bilo izneto na videlo?

Bertova se nasmeja.

— Mene ne pitajte. Pitajte one koji su udesili tu predstavu. Imali su nekog advokata koji je sve skroz zapetlj'o.

Kud god da se okrenuo, nailazio je na tog Sprota, koji je, mada udaljen, nevidljiv, ipak izgledao večno . prisutan, ključ tog zagonetnog slučaja, moć koja je njegovog oca nemilosrdno osudila na živog mrtvaca u Stonhitu. Prvi put u životu Pol oseti šta je mržnja i s gorućim pitanjem na usnama nagnu se prema svojoj sagovornici.

Ali baš toga trenutka, njeno lice se neočekivano i neverovatno promeni. Njeni punački obrazi pobledeše, a oči, uperene preko Polovog ramena, odjednom se ispuniše paničnim strahom. — Oprostite, — reče zamuckujući — odjednom mi se zavrtelo.

— Popijte još jednu čašu — reče Pol. — Čekajte, da vam donesem.

— Ne ... zar to nije glupo ... moram napolje.

— Ne. Ne... ostanite još malo.

— Moram da idem.

Pol se zbunjeno ugrize za usnu. Bio je besan što je ovim sve bilo prekinuto, tek tako, baš kad je naveo Bertovu da da najsudbonosnije izjave. Šta bilo da bilo, ne srne je ispustiti. Nagnu se i progovori tihim glasom.

— Šta je?

— Pajkan.

Pol se malo okrenu i odmeri čoveka četvriaste glave za susednim stolom. Možda je, i ne znajući, sve vreme bio svestan te pojave u tamnom odelu, duboko, skoro suviše duboko zadubljene u novosti o trkama.

Covek nije nijednom u toku proteklih dvadeset minuta promenio položaj presavijenih ružičastih novina, koje su mu skrivale nepomično lice. Ali sada ih neprimetno spusti i otkri se kao narednik Džap.

Pol se pribra i ponovo okrenu Bertovoj.

— Idem s vama. Ovde je malo vruće. Dobro će vam doći da udahnete malo vazduha.

Pre nego što se mogla pobuniti, on pozva kelnera i plati piće. Nervozno dobacujući poglede susednom stolu, Bertova pokupi svoje stvari i obuče kaput. Najzad je bila spremna, i oni ustadoše. I narednik Džap smesta ustade, gurnu

presavijene novine u džep i, zagledan ni u šta, bezizraznog lica, izađe iz kafane pre njih.

U Polovoj duši sve je bilo uskomešano. Dok bude išao, da li će mu se opet neka ruka spustiti na rame, ponovo ga odvesti u Glavnu policiju pod nekom lažnom optužbom? Ne, na časnu reč, to neće dopustiti. Gledajući napred, ugleda policajca kako stoji na pločniku i čeka okrenut okretnim vratima. Pol Ijutito uhvati klonulu ruku Bertove i krenu svojim putem.

— Samo trenutak.

Pol zastade, pogleda narednika, koji priđe bliže, bezizraznog lica.

— Posmatrao sam vas unutra. Vi gnjavite tu mladu ženu.

— Lažete.

— Oh, lažem? — On se okrenu Bertovoj. — Taj tip vas je uznemiravao ... zar ne?

Nastade mukla tišina. Onda, zadahtano, Bertova uzviknu:

— Oh, on je... traži da idem s njim ... i sve to, a ja neću.

— U redu. Čisti se odavle, brzo.

Dok je Bertova bežala, Džap značajno pogleda Pola.

— Eto. A sada slušajte, Matri, neću vas privesti. Ali ovo je vaša druga opomena, i ja se nadam da ste dosta pametni da je upamtite. Umesto olakšanja Pol oseti kako ga obuzima luđački bes. Tu lažnu blagost teže je bilo podneti nego pravu nepravdu. Nije čekao. Ništa ne bi vredelo da prati Bertovu. Dišući ubrzano, on naglo skrenu u senku, pa zaokrenu za ugao.

Pošto je prešao preko tri manje raskrsnice, uputi se sporednom ulicom u bučnu Merion Strit. Usporio je korak i umešao se u reku ljudi koja se kretala širokom ulicom prema Tron Bridžu i gradskom centru. To su uglavnom bile žene. Išle su polagano, same ili u parovima, držeći se pod ruku, širokim prašnjavim drvoredom bulevara, dobacujući poglede, pozivajući, pod plavičastom provalom svetlosti koja je padala u dugačkim rastojanjima sa visokih uličnih osvetljenja.

Dok je išao, još uvek stežući zube i udišući brzim udisajima, Polov bes je rastao. Bertova je bila konačno skrhana. Nikad se neće povratiti od te prestravljenosti. S Polovih usana ote se uzvik besa. Osećanje da je sputan, da ga špijuniraju, da mu

prete na svakom zaokretu, raspaljivalo je pritajenu žeravicu koja mu je stalno gorela u grudima.

Kad je stigao u Pul Strit, svučo odelo i, umoran kao pas, pade na krevet. Da li će ga tu potražiti? Mislio je da neće. Stvarna prilika je prošla i mada će biti zapisana protiv njega, plašio se da će je iskoristiti kao izgovor da ga pritvore. S pravom, ili ne, činilo mu se da je cilj policije da ga uplaše i privole da ode iz Vortlija. Ali i ako dođu, zaista će mu biti svejedno. Or» zaklopi oči i polagano zaspao.

Glava XXI

Sutradan izjutra, kad se probudio, imao je jasniju predstavu o onome što je postigao prošle večeri. Mada je razgovor bio prekinut, ipak je od Bertove dobio nekoliko bitnih činjenica, od kojih su najznačajnije bile one koje su se odnosile na zeleni bicikl i novčanik. Duboko razmišljajući, shvatio je da je njihov vlasnik, ako je bio student medicine, sada sigurno diplomirani lekar. Ako se spisak studenata uporedi sa starim spiskom članova kluba Skakavaca, utvrdiće se i njegov identitet.

Gonjen tom novom nadom, Pol skoči iz kreveta. Bilo je osam i petnaest — njegovo uobičajeno vreme ustajanja. Obrijao se, obukao, brzo doručkovao i požurio u prodavnicu. U »Bonanci« zateče Harisa, koji ga je čekao ispred glavnog ulaza. To je bilo neobično. Upravnik se obično nije pojavljivao do deset.

— Zakasnili ste — reče Haris, stupivši napred 'n preprečivši mu put. Pol pogleda na veliki časovnik na kraju prodavnice. Bilo je devet i šest minuta. U prodavnici još nije bilo kupaca, samo pomoćnici, i većina je, uključujući i Lenu, gledala upravnika. Lena je, naročito, izgledala uzbuđena.

— Izvinite — promrmlja Pol. — Izgleda da sam se uspavao.

— Ne odgovarajte mi — Haris je sve više besneo. — Imate li opravdanje?

— Čemu? — Pol se zagleda u čoveka sa zatupelim iznenađenjem. — Zakasnio sam svega šest minuta.

— Pitao sam vas da li imate opravdanje?

— Ne. Nemam.

— Onda ste optuženi. Nama nisu potrebni ljudi, na koje policija sumnja.

Ne pruživši Polu priliku da odgovori, on se okrenu i vrati se u svoju kancelariju. Dok je prolazio kroz sredinu prodavnice, svi pomoćnici se zaposliše po tezgama — svi osim Lene, koja je stajala ćutke, bleđa i neodlučna za svojim stolom.

S novim bolom u grudima Pol se okrenu i izađe iz prodavnice. Dok je išao Ver Stritom, imao je neko nejasno osećanje da ga prate.

Najpre je nemiran, besan i ozlojeđen, hodao brzo i besciljno kroz najbučnije ulice grada, gubeći se u gomili sveta koja je išla pločnicima. Onda mu se raspoloženje polagano stišalo i ohladilo. Oslobođen tiranije tog nesnosnog pijanina, mogao je bar da proveri svoje zaključke od prošle večeri.

Ušavši u telefonsku govornicu i pregledavši telefonski imenik, otkri da Biciklistički klub ima kancelariju u Lenard Stritu br. 62. Za deset minuta stigao je u tu zgradu, prošao ispod amblema pozlaćenog točka i stao pred prijemnicu u predsoblju, po čijim su zidovima visile razne mape.

Sekretarica, sredovečna žena, saslušavši njegovo pitanje bez neumesnog iznenađenja i uzevši priručnik sa pulta, stručno ga prelista. Ali njeno traženje je ostalo bez rezultata.

— Izgleda da nemamo podatke o takvom klubu. Da li je bio učlanjen u naš savez?

— Ne znam — priznade Pol. — A možda je i raspušten. Ali mi je naročito stalo da ga pronađem. Molim vas pomozite mi. Veoma je važno.

Nastade pauza.

— Ja lično nemam vremena — reče ona. — Ali ako je važno, dopustiću vam da pregledate našu staru arhivu. Trebalo bi da je tamo zabeležen.

Ona ga uvede u malo produženo krilo pored kancelarije i pokaza mu policu knjiga sa zelenim i crvenim koricama.

Kad je ostao sam, Pol poče da prelistava sve priručnike i godišnje izveštaje za poslednjih dvadeset godina. Trebalo mu je tri sata za to brižljivo istraživanje. Klub Skakavaca uopšte nije bio nigde zapisan.

Obeshrabren, ali ne i zastrašen, smrknuto je razmišljao, trudesi se da bude što logičniji. Ako je takav klub stvarno postojao, onda su njegovi članovi nesumnjivo

nabavljali bicikle u nekoj mesnoj trgovini. On naglo napusti biciklistički klub i dade se na sistematski obilazak svih prodavnica bicikla u gradu.

Ali i tu je doživljavao razočarenje. Nailazio je samo na čisto odbijanje, ravnodušnost, podsmeš, a na nekim mestima čak i pogrde. Niko nikad nije čuo za organizaciju koju je on tražio, a neki su bili skloni da posumnjaju da izvodi šalu. Kad bi samo mogao pronaći jednog člana te stare biciklističke družine, koji je sada lekar za sve bolesti, njegovo traganje bi se završilo velikim uzbuđenjem. Sada je sam sebi očajnički govorio da sve to sigurno neko izmišlja, da je to neka obmana koju je stvorila poremećena i izopačena mašta Bertove.

U četiri sata popodne, umoran i utučen, stigao je u predgrađe Eldon, u potrazi za poslednjom adresom na spisku biciklističkih radnji. Bila je to jedna mala garaža koja je nosila ime Jos. Stivensa, samo jedna mala benzinska stanica sa dve ručne pumpe. Ispred jedne pumpe u dvorištu Pol primeti nekoliko polovnihbicikla za prodaju ili iznajmljivanje. Sve to nije baš mnogo obećavalo; no posle trenutnog oklevanja, skoro automatski, on pređe preko ulice i priđe čoveku u radnom odelu, koji je crevom prao betonski pločnik.

Sada je Polovo pitanje već bilo otvoreno, skoro bezobzirno. Ali dok je čekao isto tako jasan i određen odgovor, bio je iznenađen kad je na vlasnikovom licu otkrio senku zabrinutosti. Ne odgovorivši mu odmah, ovaj je zavrnuo vodu i zamišljeno pogledao Pola.

— Skakavci — ponovi on sam sebi. — Kad razmislim, čuo sam kako je moj otac o njima pričao.

— Čuli ste?

— Da. U tatino vreme ovo je bila isključivo prodavnica bicikla. Otkako je otac umro, ja sam dodao garažu — i čini mi se da je on vršio opravke za jedan klub pod tim imenom. Koristili su se biciklima Nju Hadson — sve zeleno obojenim.

— Onda sigurno znate ko su bili članovi?

— Ne znam, — osmehnu se vlasnik — u to vreme sam bio dečak.

— No vaš otac je svakako imao arhivu i priznanice ... adresar... nešto.

— On ne. Plati pa nosi, to je uvek bilo njegovo načelo.

— Morao je postojati spisak članova... neki zapisnik..., izveštaj o sastancima...

— Jako sumnjam. Koliko se sećam, to je bilo nezvanično društvo grupe mladića, okupljenih više iz šale, pomalo luckastih, znate, i nije dugo trajalo.

Nastade pauza. Pošto je doživeo vrhunac uzbuđenja, samo da bi se to uzbuđenje odmah potom opet srušilo, Pol priguši navalu ogorčenja i razočarenja.

— Kad budete imali vremena, voleo bih da pregledate sve hartije koje je možda vaš otac ostavio. I ako pronađete ma šta što se tiče toga kluba, molim vas, javite mi. Biću vam veoma zahvalan.

Uzdržanim glasom dade vlasniku ime i adresu, i prihvativši poslovnu podsetnicu, koju mu je ovaj pružio, pošto mu se zahvalio, okrenu se i vrati u grad.

Umoran od uzaludnog napora, slomljen razočarenjem, zalutao je i neočekivano se našao u Grov Kvadrantu, kraju otmenih kuća. Kao kroz maglu, dok se umoran vukao, čitao je imena na ulaznim stubovima. Kule. Vortli Hol. Vila Robin Hud. Sve je to zvučalo sjajno i raskošno. Odjednom, pogled mu pade na malu mesinganu pločicu iznad poštanskog sandučića učvršćenog na velelepnoj dvostrukoj kapiji, na kojoj je bilo jednostavno napisano ime vlasnika Ser Metju Sprot.

Zastavši kao ukopan pred tim imenom, Pol se zagleda u sjajnu pločicu, i u vrt, zgradu, i lepo imanje iza kuće, tako bled u licu kao da mu je ponestalo krvi. To je bio dom pravozastupnika — sada je identifikovao Sprota jednom jedinom reci: tužilac. I našavši se, nepripremljen, u tako neposrednoj blizini, njega obuze talas one potajne optužbe koja se već, podsticana od Svena, skupljala i rasla u njegovim grudima.

Tu je bio čovek velike inteligencije, pravni stručnjak, i u najvećem stepenu vičan logičkim dedukcijama i objašnjenjima. Kako se moglo dogoditi da je prevideo dokaze prvorazrednog značaja — zeleni bicikl, novčanik i, pre svega, trudnoću ubijene žene? Da li je to namerno bilo učinjeno? Da li je takav čovek namerno mogao da zanemari činjenice koje su bile povoljne za optuženog i da se usredsredi jedino na dokaze koji su bili protiv njega, igrajući ulogu đavolskog advokata, da je iskoristio svu svoju moć i ličnost da uništi slabu, nesposobnu opoziciju i da obezbedi presudu za koju je znao da je lažna? Može li se to nazvati pravom?

Na samu tu pomisao Pola počеше gušiti uzburkana osećanja besa i mržnje. Drhtao je pri samoj pomisli da bi se, na tom istom ulazu, mogao iznenada pojaviti tužilac, da bi se mogao s njim naći licem u lice. Odjednom požele da pobegne, ali udovi su mu bili kao od olova, nije se mogao pokrenuti, i on se pridrža za ogradu. Ali najzad, s najvećim naporom, otetura se da nađe spasa u prepunoj ulici u podnožju brežuljka.

Kad se našao u svojoj sobi, baci kaput na krevet i poče nervozno hodati po sobi. Bar je dokazao da upriči Bertove ima bitnih činjenica. Ali ga je nepodnošljivo mučila pomisao da s njima ne može ništa da učini, dok je u stvari želeo drastičnu i trenutnu akciju. Vreme je prolazilo, a njegov nemir je rastao. I baš kad mu se činilo da više ne može izdržati, neko zakuca na vratima. On ih brzo otvori. Pred njim je stajala Lena Endersen. Imala je na sebi svoj široki kišni kaput i bila je gologlava. Svež noćni vazduh, ili možda njeno brzo hodanje ulicama, zagladio joj je plavu kosu sa čela i zarumenio obraze. Stajala je nesigurno na pragu i gledala ga, raširenih očiju i uplašena, čela nabranog od zabrinutosti koju nije mogla sakriti. s — Pole... izvinite što vas uznemiravam ... morala sam doći ... Danas popodne u prodavnici... tražio vas je neki čovek.

— Da? — zapita on napetim glasom. Kad ju je ugledao, tako neočekivano, njegov pogled se odjednom ozari. Ali odmah potom, podmuklo kao otrov, ožive sećanje na sve ono što mu je Haris rekao. Nije mogao misliti na nju u toj novoj, sramnoj svetlosti. Imao je neko neprijatno osećanje da je svojom lažnom jednostavnošću htela da ga namagarči. Nesvesno, njegovo ponašanje se ohladi, postade grublje, i on upita:

— Hoćete li da uđete?

— Ne. Moram odmah da idem. — Govorila je plaho. — Gospodin Haris je jutros tako nepošteno postupio.

— Valjda je imao nekog razloga.

I dalje ga je posmatrala uzbuđena. Iznad zakopčane kragne njenog kišnog kaputa primetio je kako joj srce kuca u belom grlu.

— Jeste li pronašli drugo zaposlenje?

— Nisam pokušavao.

— Pa šta ćete sad?

Njeno uzdržano strahovanje mučilo je njegovu napaćenu dušu. No on slegnu ramenima.

— Ne brinite. Nekako ću živeti. Ko je to želeo da me vidi? Neko iz policije?

— Ne, ne — reče ona brzo, drhtavim glasom. — Neki čudan mali čovek. Gospodin Haris je bio vrlo grub prema njemu, nije hteo da primi poruku, niti da mu

da bilo kakvo obaveštenje. Ali meni je kasnije pošlo za rukom da s njim razgovaram. To je gospodin Prasti, iz Ušou Terasa br. 52. Želi da dođete večeras da razgovarate.

— Večeras?

— Da. Bez obzira kako kasno. Rekao je da je strašno važno.

— Hvala vam — reče mirno Pol. — Veoma mnogo ste mi pomogli.

— Ništa... neću da se mešam ... ali ako nešjo mogu da pomognem ...

Njeno saosećanje, uzdržano no spontano, izazva u njemu neodoljivu želju da joj se poveri. Ali opet nije mogao. Osmehnu se silom, konvencionalno — jedva приметно iskrivivši lice.

— Zar nemate dosta svojih neprilika?

Ona ga pogleda čudno, skoro upitno, i obori glavu.

— Ako ih imam, zar onda neću bolje razumeti vaše?

Čekala je, skoro zabrinuto, na njegov odgovor. Pošto je ćutao, ona stisnu usne, kao u želji da priguši uzdah.

— Bar... se čuvajte.

Za trenutak se pogledaše; onda se ona brzo okrenu i izgubi se.

Polu odjednom obuze neka hladnoća, neko osećanje gubitka, izmešano s besom na sopstvenu slabost, koja je u njemu budila želju da ona ostane. Skoro je pao u iskušenje da istrči na stepenište i da je vikne. Ali, zadrža ga otkucavanje javnog časovnika. Odbroja: devet otkucaja, i odjednom zgrabi kaput i šešir. Dok je silazio, zapita se zašto Prasti želi da ga vidi? Taj iznenadan predlog bio je potpuno suprotan opreznosti naravi trgovca duvanom. Namrgođen, trudeći se da nađe odgovor na tu zagonetku, on se brzim korakom uputi prema Eldonu.

Glava XXII

Vreme se najzad bilo promenilo, i noć je bila velrovita i hladna. Ispod olovnog neba ulice su počivale mirne i opustele, grad je izgledao okovan ledenom tišinom.

Onda poče da pada sneg. Suve pahuljice letele su po vazduhu, a zatim padale, bele i meke, po pločnicima. Tihim korakom Pol prođe pored duvandžinice i uputi se prema Ušou Terasu.

Trgovac duvanom bio je kod kuće, umotan u debeli vuneni šal. On proviri na Pola preko praga, a onda zašištavši u znak da ga je poznao, odškrinu vrata. Pol uđe, pošto je najpre otresao sneg na stepenicama. Salon je bio isto onako mračan i prašnjav kao pre i mirisao je na dim cigare, a plinska vatra i dalje je bacala svetlost na tepih od ovčje kože. Posle svežine na ulici, unutra je bilo tesno i zagušljivo.

— Zima je rano došla — reče Prasti, dobacujući oštre poglede preko cvikera. — Osećam u kostima. Ja ću večerati.

On nali solju neophodne kafe svom posetiocu, osorno ga terajući da podeli s njim pitu od mesa, koju je doneo od pekara i ugrejao u pećnici. Uprkos toj gostoljubivosti, Pol je verovao da je manje dobrodošao nego ranije. Duvandžija ga je neprestano ispitivački posmatrao i postavljao mu niz pitanja izokola, koja su, međutim, prepredeno išla ka cilju, tako da mu je pošlo za rukom da se prilično dobro obavesti o tome šta je Pol radio poslednjih nekoliko nedelja.

Pošto je to svršio, nije odmah odgovorio, već je ozbiljno izabrao i pripalio cigaru, grčevito se nakašljao, pa nagnu guste obrve nad vatru.

— Tako dakle — razmišljao je namršteno. — Nije ni čudo što sam osećao da se čela ta stvar budi. Tokom proteklih godina bila je pokopana... a sada, izgleda kao da je čovek stavio uvo na zemlju i čuje blago meškoljenje u grobu.

Nastade ćutanje. Odjednom je izgledalo kao da je salon pun senki.

— Zasada je sve još skriveno — nastavi Prasti nepokolebljivo. — Ali ima znakova i simptoma... da, ima znamenja... da li dobrih ili zlih, to ne mogu reći, ali osećam u kostima da dolazi oživljenje. Osećam to i u ovoj sobi. — On podiže pogled gore. — I gore.

Na taj čudni ton proricanja i slutnji u Prastijevom glasu, Pol priguši drhtaj i zagleda se u tavanicu.

— Još je prazna?

Duvandžija odmahnu glavom. — Potpuno prazna. Kao što sam vam rekao, od ubistva nikad niko nije dugo tu stanovao.

Pol se nemirno promeškolji, mučen uzbuđenim mislima i neodoljivom potrebom da tera dalje, po svaku cenu.

— Vi imate nešto na umu. Je li to zbog nečega što sam ja učinio?

— Pa, priča se — složi se Prasti. — Samo šapnete, i on odjekuje. Ali prodrlo je i do nekih čudnih mesta. Zbog toga sam vas pozvao da dođete k meni.

Stegnuvši čvrsto prste da uzdrži još jedan drhtaj, Pol se sagnu na stolici da sluša.

— Prošlog petka došao mi je neki čovek, ovamo u stan. Bio sam napolju, poslom, ali gospođa Loson, žena koja dolazi dvaput nedeljno da mi sprema, bila je kod kuće. To je jednostavna, osetljiva žena, koja se ne da lako uplašiti. Ali kako izgleda, čim je ugledala toga čoveka, skoro je poludela. — Prasti pogleda Pola. — Hoćete li da nastavim?

— Da.

— Nisu mu se mogle odrediti godine. Mogao je biti mlad, a mogao je biti i star. Izgledao je snažan, no izgledao je i bolestan. Odelo mu nije odgovaralo meri. Lice mu je bilo grubo i potpuno bledo. Ošišan do glave. Gospođa Loson je bila spremna da se zakune da je robijaš.

— Ko bi to mogao biti? — upita Pol suvim usnama.

— Bog zna... ja ne znam. No kladim se da je došao iz Stonhila. Nije ostavio ime. Ali pre nego što je otišao, ostavio je poruku.

Polaganim, odmerenim pokretom, Prasti izvadi iz džepa tanku hartiju i odmotavši je pruži je Polu. Jedva čitke, na požutelom komadiću hartije bile su sitno napisane neke reci. Pol ih pročita, nekoliko puta.

»Tako vam boga ne dozvolite im da vas oteraju. Pronađite Čarlsa Kaslsa, u Lejnsu. On će vam reći šta da radite.«

Šta je to značilo? Ko je napisao tu očajničku ceduljicu? Kome se oteo taj očajnički krik? Pol se uspravi na stolici, skamenjen od neke bezumne pretpostavke. To nije bilo moguće! PA ipak, nekim slučajem, koji nije mogao ni sanjati, možda je istina. Šta ako je ova ceduljica došla iz ruku njegovog oca — predata tajnim i podzemnim kanalima, poslata kradimice, preko nekog druga, otpuštenog robijaša?

Žmarci prođoše Pola niz leđa. U toj strašnoj molbi video je novo nadahnuće, zapovest koja ga je gonila napred. Dok mu se srce stezalo u grudima, on smota hartijicu i zapita Prastija:

— Mogu li ovo da zadržim?

Duvandžija, odbijajući odgovornost, odmahnu rukom.

— Milo će mi biti da ga se otarasim. Ja nisam tražio da se upetljam u takav posao.

Soba je bila polumračna. Plinska vatra osvetljavala je samo ognjište. Napolju je vladala sve veća tišina, a sneg se gomilao po prozorskim oknima. Zadubljen u razmišljanje, pun nove nade, Pol je sedeo nepomično.

Odjednom, i bez ikakve opomene, začuše se koraci na gornjem spratu.

Pol se ukoči, i za trenutak pomisli da se sigurno vara. Ali ne, koraci se ponoviše, pa još jednom, potmuli i sumorni u svojoj pravilnosti. Nasrnuvši tako na sadašnji tok njegovih misli, ta čudna pojava krila je u sebi neko užasno značenje. On se uspravi, nakostrešene kose, očiju upravljenih na tavanicu. I Pasti se bio ukočio, i gledao je gore sa istom stravom.

— Reki ste da je stan prazan — prošaputa Pol.

— Kunem se — odgovori Prasti.

S neuobičajenom živošću Prasti skoči sa stolice i pojurivši kroz predsoblje iziđe iz stana. U isto vreme, gore se začu kako su vrata tresnula, a zatim koraci niz stepenice. Pol htjede da pođe za Prastijem, ali ga uzvik, kao od nekog olakšanja, koji je dopro sa stepeništa zaustavi na pola puta do predsoblja. Stajao je osluškujući, dok su mu živci treperili, načuljivši uši u mrak. Najpre ču pozdrav izgovoren nekim nepoznatim glasom, a onda Prastijev glas, koji je sada bio normalan. Zatim neki čudan rzagovor i najzad prijateljsko: — Laku noć.

Trenutak kasnije se Prasti vrati, brišući čelo. Zatvori vrata, upali plinsku svetiljku, pa se okrenu Polu, pomalo snebivljivo.

— To je bio gazda — uzviknu on. — Krov prokišnjava ... pali su neki crepovi. Bio je gore da pregleda. — Prasti se čvršće zamota u šal. — Kad čovek sedi u mraku, svašta zamišlja. A ja puštam mašti na volju.

— Niste mislili o parčetu hartije?

— Ne — reče Prasti. — I kad sam čuo onu buku, potrčao sam gore... bože, izgledalo mi je stvarno, kao pre petnaest godina. Pa, lepo! Hoćete li još malo kafe?

No Pol odbi. Nije mogao da sedi na miru. Te izbledele reci na hartiji pekle su ga kroz postavu kaputa kao da su od užarenog metala. Više nije mislio na zeleni bicikl i novčanik, koji su još pre nekoliko sati izgledali tako važni za ceo slučaj. Ovaj poslednji putokaz izbacio je sve drugo iz njegove glave.

Glave pune grozničavih i zbunjenih misli žurio je u Pul Strit. Da li je svojim delima na neki način odgovoran za tu poruku od koje mu se srce cepalo? Ili je Birlijev neuspeo pokušaj izazvao tiho šaputanje koje se tajanstveno probilo kroz neprobojne zidove zatvora? Pol duboko, oštro udahnu — ta nedoumica bila je više nego što je mogao podneti. Ali sada je bar imao nešto što mu je neposredno i odlučno pokazalo put koji će do kraja slediti.

Glava XXIII

— Izvinite, ali nedelju dana niste platili stanarinu. Bila je to Polova gazdarica, baš kad se obukao sutradan izjutra.

— Trenutno sam ostao bez novca, gospođo Kopin. Da li biste me sačekali do iduće subote?

Stojeći na pragu, s prljavom keceljom preko ravnih grudi, sumnjičavo ga je posmatrala. Shvatila je da je izgubio posao, i mada nije bila bezdušna, borba za opstanak učinila je da joj saosećanje postane raskoš, koji baš nije mogla sebi da dozvoli.

— Ne mogu da čekam — reče ona najzad. — Dajem vam vremena do sutra uveče. A ako dotada ne dobijete posao, žao mi je, ali morate otići. A ja ću morati da zadržim vaše stvari.

Pol nije nameravao da traži redovan posao, a u džepu je imao svega deset šilinga. No nije želeo da je vara. Kad je otišla, on uze da pregleda svoje stvari, uključujući srebrni sat i lanac. Ako bi ih prodala, možda bi dobila onoliko koliko joj duguje. Osim onoga što je imao na sebi, uze samo hartije koje su se odnosile na očev slučaj i stavi ih pažljivo u unutrašnji džep kaputa. Onda, osvrnuvši se još jednom po sobi, izađe.

Lejns, kuda je stigao oko deset sati, bilo je ime jednog od najstarijih delova Vortlija. Bila je to skraćenica od Ferhol Lejns. Ferhol je u srednjem veku bio logorište i mesto za održavanje turnira, koje se kasnije izmetnulo u vašarište. Krajem devetnaestog veka proces daljeg opadanja nastavio se podizanjem jeftinih radničkih stanova — spoljašnjim izrazom viktorijanskog doba industrijalizacije. Rezultat je bio današnji siromašni kraj, najgori deo grada, mreža uzanih, isprepletenih ulica oivičenih visokim oronulim zgradama. Celog dana Pol je pretraživao te ulice, pokušavajući uzalud da pronade čoveka koji se zvao Kasls. Kad je došlo veče, počela je da sipi sitna kišica. Rešen da ide do kraja, on se uputi u srce te četvrti, gde su ga za deset penija primili u jedno radničko prenoćište.

Taj pansion bio je još siromašniji od kuće Hart, u kojoj je jednom bio. Sastojao se od jedne dugačke sobe na spratu s golim daskama, u koju se dolazilo polomljenim drvenim stepenicama. Kreveti su bili komadi vreća, prostrti kao niske mreže na dva dugačka brodska konopca, koja su se prostirala celom dužinom spavaće sobe. Na jednom kraju nalazila se prljava kuhinja, gde se u oblaku ustajale pare oko peći gurala i laktala gomila pocepanih ljudi, s tiganjima i manjerkama, u želji da pronađu mesto gde bi skuvali večeru.

Pogledavši tu gomilu, Pol se opruzi, potpuno uvuen u svoju mrežu, i povuče tanko, izlizano, sivo ćebe.

— Zar nećeš večeru, drugar?

Pol se okrenu. U susednoj mreži ležao je krzljiv čovek, upalog šaljivog lica, oslonjen na laktove, s dve male prljave kese pred sobom. Imao je pocepan kišni kaput, puknute teniske cipele, kaljave i natrane hartijom, i drečavu kockastu maramu oko vrata. Dok su njegove svetle okrugle oči gledale Pola, gurnuo je koščate prste u kesu, izvadio opušak cigarete, raspolovio ga i uvežbanom brzinom bacio duvan u drugu kesu.

— Skuvaću za nas dvojicu, drugar, ako imaš kod sebe malo klope.

— Zao mi je — reče Pol — Jeo sam nešto pre nego što sam došao.

— Ah, srećan si, drugar. Ja, mog'o bi vola da pojedem — dodade on, iskeživši se. — S rogovima.

Kad je završio posao, on zatvori kesu i pažljivo je strpa pod košulju, do kože. Od trunja koje mu je ostalo zavi cigaretu i zadenu je iza uha. Onda ustade, nalik na malu ljudsku lasicu, značajno pogleda Pola i klimnu glavom ka obaveštenju koje je glasilo ZABRANJENO PUŠENJE, pa se brzo uputi prema nužniku.

Kad se vratio, Pol se nagnu prema njemu.

— Tražim čoveka koji se zove Kasls. Da li ste čuli za njega?

— Čarli Kasls? Čuo sam za njega. Ko nije?

— Gde mogu da ga nađem?

— Sad baš nije tuna. Valjda na poslu. Treba da se vrati za nekoliko dana. Ako ga opet ne ufate. Budi tu u blizini, pa ću ti ga dovesti. — I nekako čudno zastade. — Znaš ko je on, a?

Pol odmahnu glavom.

— Ne.

Njegov sused se nervozno nasmeja.

— Imaš šta da čuješ, onda.

— Kažite — reče Pol.

— Pa — mali čovek slegnu ramenima. — I loš i dobar... varalica na trkama... a i prodaje ukradene stvari u slobodnom vremenu. Godinama je bio u bajboku. Pljačka, i nasilje, i slično... u stvari, baš je sad iziš'o uslovno, posle dugog robijanja... pravi stari robijaš. Znaš, bio ti je on nekada na visokom položaju u svetu. Ali sad je bogme nisko pao.

— Tako — reče Pol. — U kom zatvoru je bio?

— U Stonhitu. Pol oštro udahnu.

Graja je u spavaćoj sobi rasla — vriska, psovke, smeh. Neko je počeo da svira na usnoj harmonici. Bilaje skoro ponoć kad je zavladao nešto kao tišina. Pol je spavao isprekidano.

Idućeg jutra, u šest sati, svi su se probudili tako što je odrešen jedan od glavnih konopaca, što je automatski odvezalo sve mreže. One koji su pokušali da spavaju dalje, pošto su bili izručeni na pod, terala je gazdina cipela da se pokrenu. Kad je Pol u zoru izašao s ostalima, njegov sused od prošle noći vrteo se oko njega i odveo ga do najbliže tezge, gde se točila kafa. Tu se zaustavio, lupkajući raspuknutim patikama, i duvajući u skupljene ruke, s nekim šaljivim iščekivanjem.

— Šta kažeš na zdelicu kaše, drugar? Ti ispovrtili. Ja nemam sitno, samo pet funti ucelo.

Promenivši jedan od svojih nekoliko šilinga, Pot mu poruči pecivo i kafu.

Zvao se Džeri. Za drugare, Džeri Magarac. Priznao je, uz svoj zbrčkani osmeh, da je bio redovan »smotauz«, da godinama nije imao redovan posao, ali je poznao sve majstorije kako da iskamči za život. Njegovo glavno zanimanje bilo je »sakupljač pikavaca« — pregledao je sve ulične oluke da pronađe popušene. cigarete i prodavao je pomešane pikavce za tri i po šilinga funtu. Ali po lošem vremenu pikavci su retki, pa će danas pokušati s »tablama«. On ponudi Polu da ga povede sa sobom.

— Ajde, drugar. S tim dobrim prnjama sigurno dobijaš tablu.

Pol najpre htjede da odbije. No, zašto da ne pokuša? Da bi pronašao Čarlsa, mora ostati u vezi s njegovim čudnim drugom. U ovoj okolini možda će uspeti da se sakrije od policije. A pošto ništa nije imao u džepu, morao je od nečega živeti. On krenu s ostalima u pravcu Djuks Roua.

Na kraju uličice, ispred zapuštenog dvorišta koje je nosilo natpis OGLASNE TABLE I REKLAMNA KOMPANIJA, zauzeše mesta iza onih koji su već stajali u redu pored drvene tarabe. Posle jednog sata kapija se otvori i prvih dvadeset ljudi, uključujući Pola i njegovog druga, uđe u dvorište.

U dvorištu je stajao red oglasnih tabli, s nalepljenim crvenožutim plakatima za Palas Tier. Oponašajući ostale, Pol pođe napred, prema jednoj dvostrukoj tabli, podiže je na ramena i krenu prema velikoj kapiji. Tir se ponovo pravio red, i Pol se svrstao i pošao ukorak iza Džerija Magarca.

Celog dana se red klatio i probijao najbučnijirrt; ulicama grada. Table su bile teške i nespretne, mišići ramena su pucali. Ali u pet satai su se vratili u Djuks Rou, gde je svakom bilo isplaćeno po dva šilinga i devet penija na ime nadnice. Kad su zajedno izašli iz dvorišta, Džeri primeti:

— Sad možemo da jedemo. — I sa svojim osmehom on povede Pola pravo u najbližu gostionicu.

Svakoga dana te nedelje Pol je izlazio s tablama. Bio je to ponižavajući rad — da bi privukli pažnju, nosači su morali da oblače neke čudne delove odeće, i jednoga dana Pola su poslali s ostalima u nekom ulubljenom cilindru. Oko podne, dok je paradirao Ver Stritom, ugleda jednu pomoćnicu iz »Bonance«, Nensi Vilson, kako ide

prema njemu. Pol brzo spusti glavu, ali tek pošto ga je ona prepoznala, i na njenom licu ukaza se zaprepašćenje.

Njemu je bilo svejedno. S novcem koji je primao mogao je da živi: deset penija plaćao je prenoćište, a ostalo je trošio na hranu. Pošto je bilo jeftinije da se koristi kuhinjom u prenoćištu, po Džerijevom savetu Pol je kupio polovan tiganj od upravnika prenoćišta. Najjeftinije meso, preprženo s lukom, predstavljalo je dobru večeru.

U prenoćištu je nalazila utočište nekakva čudna, napuštena, nesnalazljiva družba, ološ, sve sam šljam Vortlija. Niko nije imao stalan posao, pa su čak i najbolji zavisili od ćudljivosti slučajnog zaposlenja. Ako bi niz šlepova doplovilo kanalom za istovar; ako je trebalo iskopati novi kanal; ako bi mećava zavejala snegom ulice; onda su po Džerijevim recima, jeli i pili. Biloje i drugih, koji su se bavili čudnovatijim i opasnijim poslovima, skupljanjem krpa, boca i kostiju, bakra, grabuljari đubrišta — nemi stvorovi u smrdljivim krpama, koji su pretraživali gradske kante za otpatke, polupresamićeni, očiju uprtih u tle, neprestano u potrazi za bogatstvom u vidu boce, odbačenog komada porcelana, komada zarđalog metala. I ulični zabavljači su bili čudna skupina. Bio je tu neki cirkuski akrobata koji je zabavljao ostale time što je jeo kobasicu držeći je nožnim prstima; slepi violinista, mrzovoljan starac, koji je svake večeri — kad bi skinuo plave naočare i ostavio štap kojim je dirljivo lupao pri hodu — čitao Glasnik ležeći u krevetu. Jedan pevač, specijalista za redove pred pozorištem, vatreni Dablinac koji je za večeru najviše voleo vrele krompire, umočene u slanu haringu. Najzad, bili su tu bogalji — čovek bez nogu, koji se vukao pločnicima na rukama i bedrima, lažni paraličar — koji je odvratio trgovao otkrivenim ranama, otvoreni i bestidni prosjaci. Mnogi su bili i iskreni i zli. Neki su bili u poodmaklom stadijumu bolesti. Nagomilani u niskoj, slabo provetреноj spavaćoj sobi, prljavi i neoprani, hrkali su, trzali se u kricima košmara, odajući iz sebe, u tim noćnim časovima, neki tužan zadah pomešan sa smradom nužnika.

I kako je brzo kužni dah toga mesta uticao na Pola, ispunio ga osećanjem očajanja i beznadežnosti! Postepeno ga je obuzimalo osećanje da nikad neće resiti tu tajnu, i sve jače pritisnut odsustvom akcije, čeznuo je za nekim odlučnim činom koji bi presekao, jednom za svagda, zapetljane veze koje su ga držale sputanog. Nepravda je sve snažnije trovala njegov mladalački duh, dok je razmišljao u besanim noćima, a misli su mu se, sa sve većim ogorčenjem, vraćale na glavni uzrok patnji njegovog oca, na lik tužioca Metjua Sprota.

Pred kraj te nedelje, reklamna kompanija u Lejnsu prestala je da šalje u grad oglasne table. Pošto se vratio u sklonište, Pol pogleda Džerija, koji bezbrižno slegnu mršavim ramenima.

— Često nas oteraju, pa umesto nas koriste oglasne table. Pokušaćemo na stanici.

Zajedno su otišli na stanicu i, u toku iduća dva dana, vrteli se, čekajući da slučajno odnesu po neki kofer, pazeći se stalno od nosača, koji nisu rado gledali da neko krnji njihova prava. S malo napojnice, koliko je primio, Pol je izdržao do subote. Toga dana uveče, kad su ušli u prenoćište, Džeri stade i pokaza na nekog nepoznatog, visokog, mišićavog čoveka četrdesetih godina, bledog, uskog lica, neobrijane brade, sitnih očiju, u smeđem odelu, s mekim šeširom i tamnom maramom, koja mu je visila o pojasu.

— Eto ti dakle, drugar — uzviknu Džeri pritajeno. — To ti je Čarls... i pazi kako ćeš s njim da postupaš.

Glava XXIV

Nešto kasnije, te iste noći, u jednoj sobici koju je Kasls iznajmio u susednoj ulici, Pol se našao pred tim čovekom koga je tako željno očekivao. Uprkos neprivlačnoj pojavi i promuklom glasu, Kasls je bio, kako je Džeri istakao, školovan i očigledno inteligentan. U njegovoj pojavi nesumnjivo su se naslućivali izvesni tragovi nekadašnjeg pravničkog obrazovanja. Njegovi dugi mršavi obrazi ukazivali su na knjiški poziv, a u njegovom mrtvom, sumornom, podozrivom oku, ledenom i hladnom, bio je izraz čoveka koji je napravio nacrt za mnoga lepo izražena dela. Ali ma šta da je nekad bio, ili je trebalo da bude, sada je očigledno bio pao u mračno grotlo podzemlja.

— Razmišljate o meni — reče on upadajući iznenada u Polove misli, tako da se ovaj zacrvene od zbunjenosti. — Nemojte. Ja više ne postojim. Njegove mrtve oči nisu ništa izražavale, ali blede usne stezale su se u prezrivom pitanju.

— Šta hoćete od mene?

Ponovo nastade ćutanje: a onda, i dalje bez reci i ne skidajući očiju sa čoveka pred sobom, Pol mu pruži hartijicu koju mu je Prasti dao. Kasls je odvi, nemarno pogleda, a onda mu je s nekom gorkom ravnodušnošću vrati natrag.

— Dakle, zbog toga ste došli.

— Ko mi je poslao tu poruku? Da li... da li moj otac?

Još jedna pauza, kratka, ali puna neizvesnosti.

— Nije isključeno — odgovori Kasls jednoličnim glasom.

— Znači... vi ga poznajete?

— Možda.

— U Stonhitu?

— U tom prokletom mestu ... da... ako baš hoćete da znate, imali smo susedne apartmane. Noću smo razgovarali kuckanjem ... kad nije bio u samici.

Pol pređe rukom preko vrelog čela.

— Kako je on? — upita daščući.

— Loše. — Kasls uze kesu fino rezanog mekog duvana iz džepa od kaputa, izvuče hartiju za cigarete iz paketića i jednom rukom zavi cigaretu. — U stvari, ne može biti gore.

Uprkos sve njegove hrabrosti, nešto kao jecaj ote se iz Polovih grudi.

— Zar ništa nemate da mi kažete? Zar nikakvu nadu nemate da mi pružite?

— Ima li nade u Stonhitu?

Polu se učini kao da mu udarci srca u ušima odzvanjaju kao pogrebna zvona. Pa ipak, nešto mora postojati iza neprobojne i zlokobne uzdržanosti toga čoveka. On se žestoko ugrize za usnu.

— Zašto mi je rečeno da vas pronađem?

— Vaš otac je znao da ja izlazim. Mislio je da treba da se nađemo. Doturio mi je ovo trućanje.

Pol uze hartije koje je čovek pružio — nekoliko prljavih listova hartije išvrljanih olovkom. Ali, mada je čitao, i opet čitao, skoro nečitke reci, njegova žustrina polagano je zamirala. Tu nije bilo ničeg osim jecaja izmraka, pobune i žalbi, neprestano ponavljanih dokaza patnje koji su pogađali Pola u srce, ali bez ikakvih dokaza, bez ičeg od materijalne vrednosti. On snuždeno pogleda Kaslsa, koji je sve vreme čekao s hladnim, no primernim strpljenjem.

— Vi, znači, ne možete pomoći?

— Zavisi — reče polagano Kasls, povukavši snažno dim cigarete — kakvu pomoć tražite?

— Vi znate šta ja hoću — uzviknu strasno Pol. — Da iskopam jadnika koji je živ pokopan petnaest godina.

— Ko se jednom nađe u tom grobu, više otuda ne izlazi.

Pol neobuzdano uzviknu:

— Izvadiću ga. On je nevin... i ja ću to dokazati. Pronaći ću onoga koji je stvarno izvršio ubistvo.

— Isključeno — reče prezrivo Kasls. — Posle petnaest godina nemate ni najmanje izgleda. Ma ko da je to uradio, taj je možda hiljadama milja daleko. Možda je promenio ime. Nov identitet. Možda je mrtav. Nema nade. — Čekao je da se njegove reci izgube, a na njegove tužne oči, čvrsto uperene na Pola, navukla se neprovidna mrena. — Zašto ne gonite zakonskog ubicu ... onog koji je u stvari ubio Matrija?

— Na koga time mislite?

— Na čoveka koji ga je osudio.

Pol se ispravi, zadržavši dah, kao da ga je neko žacnuo.

— Za ime božje ... ko ste vi?

Nastade mučno ćutanje. Onda polagano, s ravnodušnošću iza koje se sakrivao kao iza maske, Kasls odgovori:

— To nije tajna... ja sam zabeležen u policiji... osuđen za utaju. Bar, tako je počelo. Bilo mi je potrebno samo malo blagosti... vremena da vratim dug. Molio sam za to... na suđenju. Umesto toga dobio sam sedam godina robije.

Nastade dugo ćutanje. Onda Kasls nastavi:

— Dakle, kao što vidite, mi smo na istom. Nema sumnje da je Matri zbog toga mislio da treba da se sastanemo. Mi sve dugujemo istom čoveku. A tako smo meki da nismo ništa preduzeli.

— Pa šta možemo da učinimo? — uzviknu Pol očajno.

On se uhvati za glavu, slomljen težinom svoga razočarenja. A onaj glas koji je pekao nastavi:

— Niste se sreli s tim gospodinom?

— Ne.

Kasls se kratko nasmeja.

— Nemojte žaliti. Mi smo dole, jer nam je tu mesto, vi i ja, ali i mačka može pogledati kralja. — Čudna svetlost zatrepta u njegovim zamagljenim beonjačama. — Vama je potrebno da se malo rasonodite. Hoćete li da vam ja pružim malo zabave?

— Zabave?

— Zašto da ne? Vi ne čitate novine kako treba, inače biste znali da se u gradu održava prolećna smotra, poslednjih deset dana ... dve prvoklasne predstave. Oh, redovno se daju u Vortliju, ali ovo je jedna od najvećih atrakcija. I ... besplatno je!

Glas mu je dobio neki prizvuk od koga se Pol do kostiju sledi. Nastade ćutanje. Pol je čekao.

— Zaseda porotni sud. Lord Oman predsedava, ser Metju Sprot tuži... zar ne biste voleli da ih vidite?

Pol ga je gledao ne govoreći.

— To je divna prilika ... poslednji dan suđenja.

Kasls se opet podrugivao, na isti onaj užasan način. — Sigurno ćete hteti da pođete sutra popodne sa mnom ... pa da vidite kako to oni rade?

— Šta rade?

— Vi znate šta — odgovori Kasls, praveći se da je iskreno iznenađen. — Svakako znate! Pazite, ovo neće biti tako uzbudljivo. Samo neka jadna mala peza koja je ubila svoga ljubavnika... No... crni ogrtač jezanimljiv ... sasvim lep ... i uvek pomodan.

— Ne — reče besno Pol.

Kaslsovo lice se skameni. Njegove nepoverljive oči prozreše Pola do kraja.—
Plašite se?

— Ne, ne plašim se... Ne vidim zašto bih se plašio.

— Ja kažem da se plašite. — Hladne i odsečene reci dolazile su sve brže. — Najpre sam mislio da imate hrabrosti, ali vidim da grešim. Kažete da hoćete igru

otvorenih karata. Pa, za ime božje, zašto onda ne zaigrate! Zar ne shvatate da danas na svetu ima dve vrste ljudi? Jedni koji uzimaju šta hoće. I drugi koji ne uzimaju.

Nozdrve mu se raširiše, lice postade beskrvno. — Šta mislite, kakvu smo igru zaigrali vi i ja? Zar mislite da igramo radi zabave? Ja znam protiv koga ste vi! Ali vi... vi biste dozvolili da vas potpuno zgaze... vi hoćete i jedno i drugo... vi hoćete da sedite na dve stolice. Pa, neka vam. Ako nećete da vam pomognem, •idite svojim putem, a ja ću svojim.

Zaćuta, ustade i baci opušak cigarete u prazan 'kamin. Pol je stajao posmatrajući ga, pogođen i uzbuđen, razdiran neodlučnošću. Reč »pomoć« koju mu je dobacio Kasls najzad prevlada. Ma kako bila mračna i nedokučiva, on nije mogao odbiti tu ponuđenu pomoć.

— Idem — reče on. — U koliko sati ćemo se sastati?

— Ne! — odmahnu Kasls glavom. — Nema smisla pretvarati se. Mi smo završili.

— U koliko sati ćemo se sastati? — ponovi Pol. Kasls se polagano okrenu, zakopčavajući kaput.

— Mislite ozbiljno? — upita ispitujući s napetošću Polovo lice. — Vrlo dobro. Pred sudom. U dva sata. Sutra. — I okrenu se da otvori vrata.

Glava XXV

Idućeg popodneva, sivog i vlažnog, Pol se sastao s bivšim robijašem, kao što su se dogovorili. Porotni sud je bio lepa zgrada od finog sivog kamena, sagrađena u Paladijevom stilu, sa tremom na stubovima. Na ulazu, u srednjoj niši, mramorni kip zavezanih očiju stajao je držeći terazije pravde.

Kasls, koji je bio obrijan i primerno obučen, u tamnom odelu, beloj košulji i crnoj kravati, očigledno se snalazio. On povede Pola kroz bočni zasvođen ulaz, pa širokim kružnim stepeništem do masivnih vrata od mahagonija, gde jedan miran i bezizrazan policajac stavi prst na usta, upozoravajući ih da ne galame, pa ih zatim uvede na usku galeriju, gde se njih dvojica uguraše na dva sedišta.

Dole u dvorani nalazio se prepun sud — na jednom kraju sudija, u odori, na uzvišenom mestu, porota s leve strane, mesto za svedoke s desne, u parteru ispred

sudije mnoštvo osoba u vlasuljama i togama, a u sredini, na optuženičkoj klupi, mlada žena u jeftinom šalu, stajala je između dva nema stražara. Mada je sve bilo sivo i tmurno, na Polovu maštu delovalo je zaslepljujućom snagom. Držeći se za ogradu galerije, on se nagnu i upravi pogled na lorda Omana. Njegovo lordovstvo je bio postariji čovek, nešto višeg rasta, pomalo pognut, kao pod težinom odličja. Njegovo purpurno lice, odudaralo je od snežnobelog hermelina i bilo je oholo i ukočeno u neumoljivoj strogosti. Njegov kukasti nos isticao se iz obešenih obraza kao u buldoga. Ispod zamišljenih gustih obrva gledale su oči, staračke, ali ipak strašne.

Stisnuvši Pola za ruku, Kasls ga pozva da se okrene prema njemu, pa mu pokaza jednu priliku koja se dizala ispred sudija.

— Ne brinite za Omana, on je izlapeo. — Te reci mu zaparaše uvo. — Eno... sprema se da govori... vaš pravi prijatelj... Sprot.

Pol oseti kako ga obliva znoj, dok je gledao u pravcu koji mu je Kasls pokazao i razaznao krupnu priliku tužioca u kovrdžavoj vlasulji i ozbiljnoj crnoj togi. Njegovi oštri, upali obrazi, i obla brada, jasno su se ocrtavali u polumračnoj sudnici. Pokretljiva usta bila su mu isturena dok je streljao pronicljivim očima, kao glumac koji ispituje publiku, i posle prikladnog ćutanja obrati se poroti, iznoseći poslednju odmerenu rekapitulaciju slučaja.

Niske i užasne, činjenice su bile vrlo jednostavne. Optužena je bila uličarka, prostitutka najniže vrste, koja se od sedamnaeste godine — sada je imala dvadeset četiri — bavila svojim zanatom u najlošijem delu grada. Imala je neizostavnog »zaštitnika«, čoveka koji je »pazio na nju,« na uglu ulice, koji je s njom živeo od njene bedne nemoralne zarade, koji ju je, u stvari, pljačkao, a često i surovo tukao. Jedne noći, neizazvana, kad je bila pijana, u iznenadnom probuđenom gađenju i mržnji, zarila mu je kuhinjski nož u grudi, a onda ga digla i na sebe, ali bez dejstva.

Izgledalo je da bi se ta priča jedva nekako mogla obraditi, ali Sprot se na njoj zadržao, u svim njenim prljavim vidovima, u dramatičnim pojedinostima i sa ubistvenim upozorenjem porotnicima da ne uzimaju u obzir nikakve olakšavajuće okolnosti koje bi ugrozile njihovu presudu. Ako je optužena s jasnom namerom ubila svoga ljubavnika, onda je bez svake sumnje kriva za ubistvo. Polu se učini da Sprot koristi svoje intelektualne moći tako što slučaj iznosi naizgled pošteno i nepristrasno, dok u stvari lišava optuženu svake mogućnosti da iznese činjenice u svoju korist.

Kad je završio i na kraju dramatično uzdahnuo, seo je usred mrtve tišine.

— Dobro ga pogledajte — čuo se Kaslsov promukli šapat. — Tako je sredio Matrija.

Pa i bez tog došaptavanja, gledajući netremice Sprota, Pol je osetio kako u njemu raste neobično uzbuđenje, tako žestoko i jako da mu se smučilo. čelo mu se orosi vlažnim znojem. U ovom proteklom životu Pol je imao prilike da doživi nagoni izraz mržnje — izvesne prirode se uzajamno ne podnose i talas neprijateljskog osećanja obuzima ih na prvi pogled. Ali ovo sadašnje osećanje sadržalo je nešto više, daleko više, od obične nenaklonosti. Zlokobno i mračno, bujalo je iz samih dubina njegovog bića. Sećao se svega onoga što je taj čovek rekao o njegovom ocu, nemilosrdnog i neumoljivog ispitivanja kome ga je podvrgao. Oh, istina je da ono što se sreće svaki dan ne izaziva više nikakvo poštovanje i da stalna praksa otupi čak i najfiniju osećajnost. No, u tom proučenom držanju zastupnika tužbe bilo je takve nepristupačnosti, nečega tako lišenog obične čovečnosti, da je to izazvalo u Polovim grudima snažnu žeđ za osvetom.

Odjednom zavlada tišina. Sudija je upravo zaključio svoj rezime. Vukući noge, porotnici se povukoše, i sud se brzo isprazni.

— Četiri sata — procedi Kasls kroz stisnute usne. — Taman na vreme da svi popiju čaj...— Kako možete?

Kasls slegnu ramenima s ciničnom ravnodušnošću.

— To im sve ide u rok službe... Oman i Sprot. Društvo bez ograničenog jemstva. Pitam se koliko ljudi su sredili tako udruženi za poslednjih petnaest godina. Hoćete li da izađemo?

— Ne — odgovori Pol stisnutih usana i okrenu se.

Njegov sused s druge strane jeo je sendvič iz papirne kese kao pravi redovni posetilac — čovek upalih grudi sa retkom kosom, nalepljenom preko voštane lobanje. On se poverljivo nagnu:

— Vas dvojica ste malo zakasnili. Najbolje ste propustili. Sprot nije bio još u završnom govoru, ali trebalo je jutros da ga čujete, šta sve nije rekao. Šljam iz slivnika... podvođenje najgorem ljudskom ološu ... naterao ženu da zaplače. A sada to vikanje da se sve ori. Dajem poroti još deset minuta. Sigurno će da visi. Po tom kako izgleda taj predsednik porote— kladim se da mu žena popuje — neće biti preporuke za milost. Zar nije uzbudljivo? Više volim to da gledam svakog dana nego fudbalsku utakmicu.

Jesu li svi takvi, pomisli Pol. Povraćalo mu se od vrućine na galeriji. No već se vratila porota, sudije i svi ostali.

— Kriva!

Naravno... taj mali čovek... stručnjak, to je i predskazao. Ali ne i vrisak jadnice, prigušen ispod šala, dole u sudnici, ni napad kašlja, dugačak i grčevit, posle toga. Njegovo lordovstvo, ledeno besan, bilo je prisiljeno da sačeka dok prestane. A onda ogrtač — dok je Pol netremice posmatrao dok su sudiji na glavu stavljali crnu tkaninu i, dok su se čule reci »da visi dok ne umre«, kao da je neko zbrisao onih petnaest godina, i on oseti sve ono što je njegov otac morao osećati, grčio se od muke, pokušao da vrisne, a nije mogao, borio se da udahne, stezao ogradu galerije.

— Gotovo je — reče prijatno Kasls. — Nije loše za dnevnu predstavu.

Ošamućen, Pol pođe s njim niz stepenice, napolje na širok prostor pred zgradom. Kad su stigli na ulicu, Kasls zastade.

— Da idemo nekud da nešto prezalogajimo? Izgledalo je kao da hladno i radoznalo isprobava

Polovu reakciju, kao da posmatra insekt ispod uveličavajućeg stakla. No tu je bilo i još nečeg... ispod te mrtvačke maske Pol je osetio prisustvo uzbuđenja koja su bila još jača od njegovih.

— Ne bih mogao ništa.

Kasls uhvati za ruku svoga prijatelja.

— Hajdemo k meni da nešto popijemo? čini mi se da nam je to potrebno.

— To može. — U komešanju njegovih uskipelih osećanja, Polu je bilo svejedno šta radi i kuda ide.

I tako pođoše zajedno.

Glava XXVI

Kad su ušli u zadnju sobu u Lejnsu, Pol se baci na stolicu, dok je Kasls pažljivo spustio roletne, uzeo bocu iz kredenca i napunio dve čaše.

— Ovo smo zaslužili — primeti on pružajući Polu čašu. — Ovo nam neće škoditi. Nabavio sam ga na pravom mestu.

Piće je zagrejalo Polu stomak i smirilo živce. Osećao je da mu je to u ovom trenutku bilo potrebno, i zbog toga nije mislio na dejstvo koje je piće moglo imati na njegovo sadašnje stanje. Nikad u životu nije osećao tako duboku i očajnu gorčinu u duši. Na iskap ispi čašu i ne usprotivi se kad mu je Kasls, nagnuvši bocu, još jednom napunio.

Spustivši svoju čašu na ploču od kamina, bivši robijaš stade za trenutak, posmatrajući mladića ispod očiju. Kradomice ovlaži usne, svestan da je kriza na pomolu. Da, ovaj jedinstven sticaj okolnosti, za kojim je tako često čeznuo, sada je najzad tu pred njim. Ne bi smeo propustiti priliku koju mu je pružio taj tanki listić hartije koji su mu tutnuli u ruku za vreme šetnje u dvorištu, nekoliko dana pre njegovog otpuštanja. Stonhillski zatvorenik Matri ništa mu nije značio — u svakom slučaju, on je bio gotov i otpisan kao osuđenik na doživotnu robiju, koji nije imao ni najmanje nade da će biti pomilovan. No on nije Polu izneo svoje misli, već ga je samo smatrao oruđem osvete koje mu je samo nebo poslalo.

U vreme kada je doživeo »sramotu«, Kasls je bio pokrajinski službenik u velikom osiguravajućem društvu u srednjoj Engleskoj. Kao neženja koji voli sportske zabave, živio je dobro, povremeno odlazio u lov, redovno posećivao trke u okolini. Za takvog čoveka, oštroumnog i smelog, kocka je bila druga priroda. I tako, kad je dobio obaveštenje iz privatnog izvora o spajanju, koje je planirano, između njegovog društva i jednog drugog, malog društva za životno osiguranje — spajanje koje je trebalo da bude veoma povoljno za manju firmu, učinilo mu se da mu se ukazala životna prilika, i pozajmivši novac firme u kojoj je radio, kupio je pedeset hiljada akcija onog maiog društva.

Kupovina je obavljena diskretno, no iznos koji je bio u pitanju bio je tako veliki da se o tome počelo pričati, i posle nekog vremena dočule su to i vlasti. Na Kaslsovu nesreću, zahtev za pregled njegovih knjiga postavio je nadležni službenik, a to je tada bio gospodin Metju Sprot. Kasls je odmah otišao Sprotu, koga je često sretao u društvu, i pošto je otvoreno priznao svoju krivicu, zamolio ga je da odgodi pregled knjiga samo za deset dana. Potpuno ispravno, Sprot je odbio. Pod njegovim nadzorom, Kaslsa su strogo ispitivali, optužili, proglasili krivim i osudili na najveću

kaznu. U međuvremenu, vrednost akcija se udvostručila. Ali umesto da dobije sedamdeset hiljada funti, Čarls Kasls je dobio sedam godina robije.

Za čoveka njegove naravi, to je bilo neoprostivo — sve vreme, sve užasnije i sve otrovnije, mrzeo je Sprota — stalno je tražio osvetu, bez opasnosti posebe samog. I sada... posle toliko godina... došao je Matrijev sin... blesavi mladi idealist, luđački sklon melodramskoj gluposti da »opere ime svoga oca«. Dobri bože, od same pomisli na to čovek bi mogao da umre od smeha. U krugovima u kojima se Kasls sada kretao, sve što je spadalo u oblast policije bila je stvar o kojoj su svi sve obavestavali, pa je tako uskoro doznao i za Polove nestručne pokušaje. Kako je bilo lako, posle toga, za čoveka oštroumnog kao on, da se dočepa zgodne prilike.

Kasls se više nije mogao uzdržati. Sav u drhtavici, skoro opijen, on popusti svojoj želji. Navukavši ponovo na lice bezizraznu masku pođe prema Polu.

— Moram priznati da ste današnje popodne dobro podneli — reče on, sedajući na doručje Polove stolice. — Držali ste se do kraja, zar ne?

Pol ne odgovori.

— Možda sinoć nisam bio pravedan prema vama. — Tračak škrtog priznanja pojavi se u Kaslsovom glasu. — Na kraju krajeva, stvari su pošle po vas loše. Pošto je sve pošlo rđavo, a policija vas gnjavi, ne krivim vas što ste izgubili hrabrost. — On zastade i odmahnu glavom. — Udarate glavom o kamenu zid. Zbog toga sam hteo da danas vidite taj dragoceni par. Oh, ne toliko Omana — to je sada stari, drhtav pas, mada i dalje voli da prati miris krvi. Ja, u stvari, mislim na Sprota. — Dok je Kasls izgovarao to ime, lice mu se smračilo, pa i pored pokušaja da zadrži prizvuk ironije, glas mu postade tvrd kao kamen.

On je vodeći mozak sistema, najgori reakcionar u gradu Vortliju. Ne mogu vam reći šta je sve učinio — uvek posredno, uvek potajno. On je strpao vašeg oca u Stonhit. Sve dok je Sprot ovde, nećete izvaditi oca.

U ćutanju koje je nastupilo, pred Polovim očima ukaza se slika onog samozadovoljnog Sprota, i krv u njegovim žilama počela da udara u nekoj čudnoj groznici.

Kasls nastavi, tobože ponovo smiren, kao da glasno misli?

— Da, drugi su bili samo glupi — Dejl, na primer, je jedan bukvan, skučen predrasudama svog poziva. Verovatno je sebe ubedio da je u pravu. No čovek ne bi mogao da spadne na to da njega mrzi. Sudija Oman radi mehanički, ali Sprot, oh,

Sprot je drukčiji. Sprot ima sjajan um. Sprot je morao skroz sagledati bedan materijal i uvideti smesta da sve to apsolutno nema nikakvu dokaznu vrednost. Pa ipak, Sprot je nastavio potpuno bezobzirno, služeći se svom svojom oštroumnom rečitošću, i osudio je vašeg oca na nešto gore od vešanja, osudio ga da živi mrtav već petnaest godina. On je to učinio. Da, to je on.

Pod tom nemilosrdnom logikom, groznica u Polovoj krvi rasla je do neizdržljivosti. Ugledao je očev slučaj u jasnoj perspektivi i kao da je obasjan snopom svetlosti, pred očima mu puče novo saznanje o Sprotovoj odgovornosti. Skoro slučajno, Kasls ljubazno spusti ruku na mladićevo rame da ga umiri.

— Shvatam šta osećate. Žalim vas. Kako da napadnete takvog čoveka. On je kao ukopan u rovu.

Pol diže glavu i upravi usplamtele oči na Kasla.

— Mora da postoji neki način da ga se čovek dočepa.

— Ne, Pole... ne postoji. — Kasi je govorio sažaljivim glasom. Onda poče da okleva, sakrivajući iznenadni grč lica. — Postoji bar jedan način ... ali, naravno, to je nemoguće.

Polove oči su bile mračne, ali su mu sijale na bledom licu.

— Zašto je nemoguće?

Kasi se zamisli, nekako čudno, a onda kao da je odbacio tu pomisao.

— Ne. I suviše ste mladi. Ne biste mogli otići Sprotu — u njegovu kuću ... razračunati se s njim.

Kad je izgovorio te reci Kasi pogleda Pola dišući brzo, suviše brzo, u stvari, za čoveka čije je raspoloženje tako bezlično i mirno. Ali Pol sada nije bio ustanju da primeti strast koja je potresala njegovog sagovornika. On promuca s nervoznim grčenjem lica.

— Zašto da ne odem i ne suočim se sa Sprotom? Ja to mogu da učinim.

— Možete? — zapita Kasls sa istom onom čudnom napetošću.

Pol mu uzvratil pogled, shvatajući šta Kasls želi da kaže. Krv mu je udarala u ušima, i brujala u glavi, kao da lupa stotinu čekića.

— Možete li? — ponovi Kasls upornim glasom. Pol klimnu glavom.

— To je jedini način koji vam je preostao da dođete do pravde. Da uzmete stvar u svoje ruke. Niko vas neće kriviti. Sve će činjenice izići na videlo. Ako to učinite, neće duže moći zataškavati stvar vašeg oca. Svi će morati da čuju. Samo pomislite. Potpuno iznošenje svega onoga što su pokušavali sakriti. Ala će ispasti budale... ako to učinite. Sve će se njima pripisati ... od početka do kraja. A Sprot, zastupnik, saučesnik nepravde, biće uklonjen, dokrajčen ... ako to učinite. On to potpuno zaslužuje... to će svi reći... Neće biti protiv vas... kazaće da ste u pravu ako to učinite ... samo ako to učinite ...

Pol ustade, izbezumljen tim recima, svim onim što je svojim očima video na procesu, obeshrabrenošću koja ga je poslednjih deset dana pritiskala. U glavi mu je sevalo. On još jednom napuni čašu i iskapi je.

— Evo — reče Kasls promuklim glasom. — U slučaju da pokušaju da vas spreče... uzmite ovo.

Bio je to crni automatski pištolj. Pol ne pokaza nikakvo iznenađenje. Kasls nije govorio. Niti on. Kasls otvori vrata. Pol izađe. Silazeći niz stepenice osećao je kako ga težina u džepu lupa po bedru. On zaroni u ulični mrak.

Sam u sobi, pritisnuvši ruku na grudi, Kasls se osloni na vrata, kao da se bori za vazduh, iskrivljenih usta, čudno upalih obraza. Onda, prstima koji su malo podrhtavali, savi i pripali cigaretu, pa pogleda na sat. Voz za sever polazio je za deset minuta. Nije bilo mudro odlagati. Natuče kaput, a onda brzo stade da uvlači dim koliko ga je još bilo ostalo u cigareti. Misli, koje su samo njemu bile poznate pokrenuše mu usne u blede keženje. Besnim pokretom ugasi cigaretu petom, okrenu se i izađe.

Glava XXVII

Te iste večeri, kad je napustio garderobu suda, ser Metju Sprot stajao je u tremu, razmišljajući na koji bi način najbolje utrošio dva sata čiste dokolice pre večere u sedam sati. Igrala se bilijarska utakmica u Barou Holu, Smit protiv Devisa. Ali, mada je voleo tu igru, i kao dobar amater imao pravi bilijar kod kuće, pomisli da je utakmica sigurno sada već skoro završena. Odluči da pođe u klub Šervud u Leonard Stritu.

Dok je hodao, na zapadu se još nazirao tračak zalaska sunca. Crvenkasti odsjaj od koga je nebo izgledalo potpuno zažareno, naročito je osvetljavao jedan mali purpurast oblak, nisko na horizontu, koji nije bio veći od čovečje ruke. Pogled ser Metjua zaustavi se, čudno, na tom oblaku, koji je, mračan i zloslutan, visio nisko na nebu kao neki predznak. On se naglo strese. U toku poslednjih nedelja nije bio potpuno pribran. Možda je preterano radio, suviše marljivo već pravio planove za iduće izbore. Mada se često hvalio da »ne zna šta su to živci«, u poslednje vreme bio je sklon da brine, i to besmisleno, zbog nekih sitnica. Eto, na primer, zar treba da uzme k srcu one trivijalne snove koji su u poslednje vreme mučili njegovu ženu?

Sprot se vidljivo trgnu u trenutku kada su mu se misli upravile na tu nesnosnu stvar. Te fantastične gluposti, očigledno tako beznačajne — šta čovek da misli o njima? No one su imale nešto zajedničko. Sve su se ticale njega, i u svakoj se on suočavao s nekom čudnom nezgodom. Bio je u sudu, a zaboravio svoj rezime činjenica: digao se da govori poroti, i odjednom više nije mogao da nastavi; sudija ga je prekorio pogrđnim recima; onda, kad je izašao iz suda — a to joj se priviđalo najčešće — svi su ustali da mu se podsmehnu i da ga omalovaže. Taj poslednji san je, u stvari, zadao njegovoj ženi najveći bol, i to ju je nateralo da mu se poveri.

Jarko rumenilo sunca obasjavalo je Sprotovo lice, kad je usamljen i neraspoložen skrenuo na trg. Ma kako se pretvarao da mu je odvratna nova psihologija, morao je priznati da su te podsvesne nedaće, koje su sada zaokupljale njegovu dragu Keterin, bile u stvari odjek onog davnog Matrijevog slučaja. I u grudima mu planu bes pri pomisli kakvu je nesrazmernu pustoš napravio taj sitni smrdljivi komarac koji se pojavio, tako nasilnički, iz močvara prošlosti.

Slagao je šefa policije kad mu je rekao da je pregledao akta o tom suđenju. To je bilo sasvim nepotrebno, jer je njegovo pamćenje bilo nepogrešno, i on ga se sećao u svim pojedinostima. Kako bi zbilja i mogao zaboraviti, i posle petnaest godina, to što je predstavljalo prvi veliki korak ka njegovom sadašnjem ugledu?

Još i sada je jasno video Matrijevo lice, dok je ovaj stajao pred njim na optuženičkoj klupi, lepo lice, »crnpurasto i sumnjivog porekla«, lice kakvo žene najviše vole, na njihovu nesreću i propast. Da, on je zaigrao na tu kartu, slobodno to priznaje... i na sve druge slabosti, ako hoćete tako da se izrazite, koje subile očigledne u naravi zatvorenika, i koje su ga, kad je stao na mesto za svedoke, dovele u stanje potpune i krajnje zbunjenosti. Pa, zašto da ne? Zar nije bila njegova dužnost da svoje izlaganje učini što ubedljivijim, da zataška nedostatke, da naglasi njihovu snagu... ukratko, da dobije slučaj?

Sada je ser Metju stigao na Leonard Skver, čiji su središnji travnjak krasile ljupke statue gradskih dostojanstvenika, na koje su sletali golubovi. On s naporom pokušava da se otarasi tih neprijatnih misli. Ušavši u otmeno predvorje kluba, predade šešir i kaput, pronađe jedan ugao u donjem holu i poruči čaj. Dok su donosili čaj, on se osvrnu oko sebe.

Šervud je bio zatvoren klub, koji je primao članove starih pokrajinskih porodica i plemstva srednje Engleske. Sprota nisu marili; u stvari, pre nego što je silom postao član, triput su glasali protiv njega — što je naročito vređalo njegovu taštinu. Pošto je smatrao da mu ljudi zavide na uspehu, iz toga razloga je bio sklon da se diči svojom nepopularnošću, svojom moći da skrši svako suprotstavljanje. Često se, stojeći pred dugačkim ogledalom u togi, dok mu je Bar, njegov sredovečni požuteli službenik, ponizno predavao vlasulju, osmehivao samozadovoljno na svoju sopstvenu sliku i primetio bi: — Bare, ja sam najomrznutiji čovek u gradu Vortliju.

No večeras je njegovo držanje bilo neobično umereno, i dok je osmatrao priličan broj članova u holu, požele da neko od njih dođe da s njim razgovara. Jer osim ponekog jedva primetnog pozdrava klimanjem glave, njegov dolazak u klub ničim nije bio potvrđen. U uglu, preko puta, četvorica su igrala bridž, među njima i jedan član njegove sopstvene struke, koga je malo poznavao, Nigel Gream, državni pravobranilac. Jednom, ili dvaput, su pogledali u njegovom pravcu, i on nagoniski oseti neku čudnu sumnju da možda govore o Matrijevom slučaju. Ne, ne, to je bilo nemoguće i on zbilja mora da se trgne. No zašto ga taj Gream nije prepoznao? I dok je polagano ispijao čaj, posmatrao ga je.

Gream je, po njegovom mišljenju, bio čudan čovek, zastupnik nekih čudnih i neuračunljivih uverenja. Sin seoskog pastora, još kao dečak odlikovan je stipendijom u Vinčesteru. Iz te poznate škole, koja je urezala svoj žig njegovom znanju i ponašanju, otišao je u Oksford. Godinu dana pošto je primljen u udruženje punopravnih advokata, umro je njegov otac, ostavivši mu mali prihod od civesta funti godišnje. Posle pogreba, odmah je otišao u inostranstvo i pet godina živeo kao lutalica. Polovinu vremena proveo je kao instruktor jednog malog Austrijanca koji je bolovao od tuberkuloze, pa je morao da živi u Tirolu, na velikim nadmorskim visinama. Ostalo vreme Gream je lutao po Evropi, uglavnom pešice, sa ruksakom na leđima, zimujuć u Jurama, letujuć u Dolomitima. Voleo je planinarenje — u jednom danu je prepešačio od Merana do Insbruka, razdaljinu od pedeset i dve milje.

Naravno, taj njegov prividno besciljan život brinuo je njegove prijatelje, ali iduće godine Gream se vratio u Vortli, očigledno zdrav duhom i telom, i potpuno bezbrižno, kao da je juče otišao, posvetio se radu u svom pozivu. Postepeno je stekao praksu koja je bila, mada ne velika, u najboljem smislu odlična. Govorilo se da mriogo

duguje svom ponašanju i pojavi — bio je visok i vitak, bledeg, pravilnog lica i crnih isposničkih očiju, uvek je bio besprekoran, učtiv i uzdržan. No iza tih spoljašnjih svojstava ležala je neka naročita čestitost u namerama, koja je davala oblik toj njegovoj nevidljivoj unutrašnjoj ličnosti i predstavljala glavni element njegovog ugleda. Bio je fantastično pošten. U njemu je bilo nečeg nesalomljivog i nedokučivog, što je uvek zbunjivalo i uznemiravalo ser Metjua.

Dobro se sećao, na primer, one prilike kad ga je, na jednoj od svojih većih večera u Grov Kvadrantu, znajući da Greama zanima umetnost, a i želeći da mu pokaže šta poseduje, odvojio od gostiju da mu pokaže svoje slike Konstebela. Gream se ponašao savršeno učtivo, no sve vreme Sprot je osećao da je taj čudni čovek ravnodušan prema njegovom blagu — kao da su maltene falcifikati. I kad je najzad izazvan tim osećanjem uzviknuo:

— Pa, mladiću ... kao znalac, zar mi ne zavidite? Gream se ljubazno osmehnuo.

— Zašto bih vam zavideo... kad mogu da vidim slike, bar isto tako dobre, preko puta parka u Opštinskoj galeriji?

— Ali, dođavola, čoveče... — prasnuo je Sprot, — u toj galeriji nisu vaše slike.

— Zar nisu? — Greamov osmeh je postao još širi i čudno uznemirio ser Metjua.

— Zar najveća majstorska dela ne pripadaju svima nama?

Ta nekadašnja razdraženost sada ponovo obuze Sprotu, a kako se baš u tom trenutku kartanje prekinulo, neki izopačeni nagon natera ga da mahne Greamu.

Skoro neprimetno, Gream je oklevao, zatim prođe kroz hol.

— Pridružite mi se — pozva ga Sprot sa lažnom ljubaznošću. — Sam sam.

— Već sam popio čaj — osmehnu se učtivo Gream,

— Onda sedite minut. Ne viđamo se često.

I dalje sa svojim učtivim, no prilično negodujućim osmehom, Gream sede na doručje susedne fotelje.

— Tako — reče ser Metju, uzimajući s pravim apetitom još jedan kolač. — Ne ujedam, znate. Uprkos svemu što se priča po klubu.

— Uveravam vas, — reče Gream, pomalo zbunjen, ali sa savršeno dobrim ophođenjem — koliko ja znam...

Sprot se nasmeja, ljubazno, ali nešto glasnije nego što je nameravao.

— Zar niste o meni raspravljali malo pre tamo preko, s onim ostalima? Ne možete prevariti starca kao što sam ja. — Sprot je znao da preteruje, ali nešto ga je nagonilo da nastavi. — Nisam ja uzalud tolike godine vežbao u izvlačenju zaključaka.

Nastade pauza, dok je prinosio solju ustima i ispio malo čaja.

— Znao, Greame, čovek ne stiže do mog položaja a da se mnoštvo klevetnika ne skupi na njegovom tragu, čekajući priliku da vikne: »Eno vuka«! Dovoljna je samo jedna neodgovorna budala, kao što je Džordž Birli, da ih pokrene. Ne slažete se sa mnom?

— Video sam u Glasniku samo vrlo kratak izveštaj o tome — reče polagano Greame. — Nisam se uopšte na to obazreo.

— Nikad nije bilo bestidnog reklamnog poteza. Niko u parlamentu nije znao šta se sprema dok Birli nije ustao da govori. Ministar je bio besan. Te iste večeri jedan iz porodice Dankestar priredio je prijem. Birlijeva žena je bila tamo i javno je rekla: »Uvek sam znala da je Džordž jedan idiot. Ali sam mislila da ima dosta pameti da ne čeprka po takvom đubretu!« Jeste li ikad čuli za takvu ludost? Čuo sam da mu neće dopustiti da se kandiduje.

Nastade ćutanje — Greame je sedeo oborenih očiju. Najzad reče:

— Možda su njegove pobude bile iskrene. U svakom slučaju, zar ne smatrate da je bolje da čovek bude budala nego podlac? — On pogleda na sat.

— Ako mi oprostite, sada moram ići. — On ustade i učtivo se oprostio.

Tmurnog lica Sprot ponovo napuni solju, ali je čaj u njegovim ustima imao gorak ukus. Razgovor mu nije pružio nikakvo zadovoljstvo, u Greamovom naglom odlasku video je još jedno omalovažavanje. Lice mu se skameni i na njemu se ukaza izraz ozlojeđenog besa. Zar nije on, u prošlosti, pretrpeo daleko veće teškoće, proživeo mnogo dublje nesreće?

Instinktivno, pri pomisli na pobeđe, njegova ramena se ispraviše, donja usna mu se isturi, i nešto od držanja, namenjenog poroti, izbi iz cele njegove ličnosti. Žalio je zbog trenutne slabosti kroz koju je prošao. Nije li to znak da gubi živost? Da li će se sada predati, na pragu parlamenta, kad su mu dostojanstvo i moć bili na dohvat? Ne... hiljadu puta ne.

U mučnom raspoloženju on ustade i izađe iz kluba. Vratar koji ga je ispratio reče mu neku prijatnu primedbu o vremenu. Sprout, s namernom neljubaznošću, ne odgovori. Uđe u taksu i učtivo naredi vozaču da vozi u Grov Kvadrant.

Sam je otključao vrata i ušao u kuću. Na svoje veliko iznenađenje, vide da mu žena dolazi u susret. Poljubi ga i pomože da skine kaput.

— Metju, u biblioteci te čeka neki mladić. Bio je tako strpljiv... hoćeš li ga primiti pre večere?

On podiže obrve. Bilo mu je na vrhu jezika da joj kaže da je sasvim protiv njegovih naređenja bilo kome dopustiti da prekorači prag njegovog doma. Ali, pošto ju je obožavao, ne reče ništa. Naže glavu i pođe prema biblioteci.

Glava XXVIII

Bila je lepa soba, ta biblioteka, s debelim tepihom žućkaste boje, s mnogo knjiga, i nekoliko lepih bakroreza po zidovima. Nepokretan kao kip, Pol je čekao tu već oko deset minuta. Lično ga je uvela supruga ser Metjua, lepa žena četrdesetih godina, prilično bleđa i nežna, obučena u tanku sivu haljinu. Video je da je pomislila da je on iz kancelarije njenog muža.

— Nadam se da nemate još posla za ser Metjua — rekla mu je sa svojim mirnim osmehom.

Onda ga je zapitala želi li čašu serija i biskvit. Kad je odbio, ona se ponovo osmehnula i izašla.

U sobi je vladala duboka tišina. Onda je gore neko počeo da vežba na klaviru. Jedan Šopenov preludij, broj 17, sviran polagano i s ponekom greškom. Svirala je devojčica i on ju je čuo kako priča i kako se smeje. Zvuči toga klavira surovo su ga pogađali. Razmišljao je o tom čoveku, sa lepim domom i privlačnom ženom, i kćerima koje se smeju. Razmišljao je o onom drugom čoveku u vlažnoj kamenoj ćeliji. Više nije mogao da izdrži. A onda se začu automobil. Znao je da je to Sprout. Više nego ikad ukrutio se na sedištu. Osećao je da je spreman za njega. Prednja vrata su se otvorila i zatvorila. U holu su se začuli glasovi. Minut kasnije vrata biblioteke su se otvorila.

Pol je sedeo savršeno mirno kad je ser Metju ušao. Pogledao ga je, ali nije progovorio. Trenutak je vladala tišina. Onda se Sprot trgnu.

— Kakav je razlog ovog upadanja? — Bio je vrlo ljut. U isto vreme u očima mu se videlo još nešto. Pol je odmah znao da ga je Sprot prepoznao. — Nemate pravo da dolazite ovamo. Ovo je moj privatni stan.

Ta primedba otkri Polu pukotinu, sakrivenu iza sjajne fasade. On pomisli: »Taj čovek nema prava da osuđuje.« Mozak mu se odjednom razbistri. On reče polagano:

— Kad jedna stvar dugo čeka, ona postaje hitna. Žile nabreknuše na čelu čoveka pred njim. Nije pokušao da se približi Polu, već je i dalje stajao pored vrata. Skupi sve svoje dostojanstvo, ponovo postade glumac koji izgovara odgovarajuće rečenice.

— Neću sakriti činjenicu da me već nekoliko meseci obavestavaju o vašem prisustvu, vašem kretanju, u ovom gradu. Vi ste sin čoveka koji je na doživotnoj robiji, i pokušavate da napravite gužvu oko slučaja koji je okončan pre petnaest godina.

— Postoje sumnje u odnosu na taj slučaj — reče Pol. — Postoje novi dokazi koji se moraju čuti.

Za trenutak ser Metjua nadvlada bes, nadjačavši čak i onu potajnu senku nepoverenja.

— Ne budite budala — reče on. — Posle petnaest godina, to je zakonski nemoguće. Zbog vašeg đavolskog petljanja, predata je peticija ministru unutrašnjih dela da se obnovi suđenje, ali je to on kategorički odbio.

— Ali vi ne morate to da odbijete — reče Pol. — Vi ste tužilac. Vaša je glavna dužnost da nastojite da se izvrši pravda. I vi biste i sami smatrali da morate preduzeti neki korak kad biste bili uvereni da je moj otac nevin.

— Ali ja nisam uveren. — Sprot skoro viknu te reci.

— Kad biste hteli da slušate bili biste uvereni. Najmanje što možete učiniti to je da po službenoj dužnosti saslušate nove dokaze.

Sprot se toliko razbesneo da je jedva mogao da govori. Krv mu navali u lice. Ali se s naporom pribra. Hi mu se bar bes stišao. Reče ledenim glasom:

— Zaista vas moram zamoliti da odete. Vi jednostavno ne znate šta tražite... sve tehničke poteškoće, koje izaziva pokretanje zakonskih mašinerija i reperkusije koje to sobom povlači. Vi ste jedno glupo derište koje hoće da sruši jednu veliku zgradu, jer smatra da je jedna opeka, u temelju, loše postavljena.

— Ako su temelji loši, čela zgrada će se srušiti. Ser Metju se ne udostoji da na to odgovori. Sada mu je na licu bio nepomičan podsmešljiv izraz. Ali dok je iskosa gledao mladića, isturene glave, sitnim očima koje su prelazile preko njegovog lica, Pol opazi onu neodređenu strepnju, onu tajnu pukotinu u fasadi, t najzad je znao: već samo zbog toga što Sprot po svaku cenu mora skrivati tu pukotinu, on nikad neće, ni pod kojim uslovima, uspeti da nanovo pokrene proces. No... mora mu pružiti poslednju priliku.

— Kad jedan zatvorenik leži petnaest godina kazne ... zar nije uobičajeno da mu se iz čovekoljubivosti ostatak kazne oprost?

Ser Metju, s onim prodornim, pomalo zakrvavljenim očima, i dalje je iskosa gledao Pola. Reče odsečno:

— Ministar se o tome već izjasnio.

— Ali niste vi — uporno ponovi Pol prigušenim glasom. — Jedna vaša reč u odgovarajućim nadležstvima imala bi veliki uticaj... Jedna reč... nagoveštaj te nove sumnje koja se pojavila... Ser Metju odmahnu glavom, neopozivo, čak besno, odričući svaku odgovornost. Mahnu rukom i otvori iza sebe vrata.

— Hoćete li sada da idete? — Govorio je s istom onom podsmešljivom maskom. — Hi vas moram izbaciti.

Po! tada shvati, jednom za svagda, da je sve uzalud. Taj čovek nikad ništa neće učiniti, čak se neće pomiriti ni da izusti molbu za pomilovanje. Oklopljen svojim ponosom, za njega ništa drugo nije bilo važno osim njegovog dostojanstva, njegovog položaja, njegove budućnosti. To je morao sačuvati po svaku cenu.

Pri toj pomisli Pola obuze luđački bes, bes i očajanje, kao što bi ga obuzela droga. Kasls je imao pravo! Njegov otac, Sven, on sam, svaka ljudska prepreka ili smetnja — sve je nestajalo pred nezajažljivim ponosom toga čoveka. Ostalo je da se učini samo jedno. On ustade. Zglobovi su mu bili ukočeni, udove nije osećao. On se uputi prema krupnoj pojavi pored vrata.

— Poslednji put. — Glas mu se jedva čuo. Jedva je disao.

— Ne.

U ruci je držao revolver. Sve vreme dok je govorio držao je revolver. Ovaj sada nije bio hladan ... ugrejala ga je toplina njegove ruke... kao da je deo njega. Prst mu je bio na obaraču, osećao je snagu opruge. Nije čak morao ni da vadi revolver iz džepa. Bio je uperen na Sprota, tog bezdušnika, glumca, koji nije ništa sumnjao. Stajao je, ne gledajući Pola, s izrazom uvređenog dostojanstva na licu. Sada mu se Pol približio na više od pola metra. Video je Sprotov okrugli stomak. Revolver je bio uperen tačno u tom pravcu. Ni najmanje se nije bojao. On zatvori oči, sav napet, usana malo raširenih, kao u nekom zanosu, kao da je čelo njegovo biće prožeto nekom krajnjom fizičkom željom.

Onda, odjednom, grč mu potrese telo i kao u mucu ponovnog rođenja, ili umiranja, on se osvesti. Ne, oh, bože, ne, pomisli on kao da ga je svetlost ozarila. Njegovog oca su nazvali ubicom. Zar bi hteli da i njega učine ubicom? On olabavi prst na obaraču. Otvorivši oči, prazno pogleda Sprota. Disao je teško, kao da je trčao. Nije mogao da govori. Ali kad se susreo s neprijateljskim pogledom, slab osmeh mu zaigra na usnama, a lice mu se ozari nekim čudnim sjajem. Dok oa je Sprot, pomodreo, netremice gledao, on prođe pravo pored njega i iziđe iz kuće.

I tu, u hladnom mraku, pod zvezdama, u oči mu navreše suze. Tihim, pobeđničkim glasom, isprekidano prošaputa sam za sebe:

— Nisam to učinio. Oh, hvala bogu, nisam to učinio.

DRUGI DEO

Glava I

Tri nedslje ranije, kad je šef »Bonance« otpustio Pola, Lena je to lično videla i primila s mučnim osećanjem obeshrabrenosti. To se nešto smanjilo kad je iste večeri posetila Pola. Razgovarala je s njim, prenela mu poruku koja ga je, izgleda, obradovala i verovala je da mu je na neki način pomogla. Ali dani su prolazili a ona ga nije više videla i život joj je postao čudno turoban i prazan. Krajem nedelie, kod Harisa se zaposlila jedna mlada žena, a zvuči klavira su ponovno zabrujali prema kafani. Avaj, uzalud: muzika je bila dobra, ali nije bila ista. I Lena je i dalje osećala pritisak u grudima. Osećala je kako ponovo pada u stanje teške potištenosti, kakvu nije osetiia od vremena nesreće koja je slomila njen život.

Kad je ispričala Polu da je bila srećna pre dve godine na poslu u hotelu »Grb grofovije«, rekla je zaista samo istinu. Estbari je bio lep stari grad, poznat zbog njegovog srušenog manastira, mnogo crnobelih kuća iz Jelisavetinog doba i nekih zanimljivih rimskih mogila, smeštenih u najlepšem delu toka reke Trente, ne što kao odmaralište za vreme prolećnih i letnjih meseci. A hotelom najviše klase upravljao je penzionisani vojni oficir po imenu Prentis i njegova žena. Gosti sir uglavnom bili ribolovci i turisti s juga. Mesto i posao su odgovarali Leni — njeni izgledi su bili dobri, i činilo joj se da je vole ostali članovi osoblja.

Svake druge subote imala je pola dana slobodno. Prijatno je bilo ići vozom na izlet u Vortli i provestf popodne u obilasku robnih kuća s tolikim stvarima, novim i uzbudljivim, za devojkju odraslu na selu. U pet sati bi popila čaj, sama, u »Zelenom fenjeru«, veseloj maloj kafanici koju je otkrila blizu Leonard Strita. Onda bi, rumena i vesela, sa svojih nekoliko paketića, uhvatila voz za Estbari. Razdaljina od stanice Estbarf do »Grba grofovije« bila je prilična, preko dve miljer put, koji je vodio pored reke, bio je vijugav i sakrivenu šumi. Ali to nije mućilo Lenu, koja je bila odličan pešak, naviknuta još kod kuće da tumara miljama preko pustopoljina koje su okruživale Sliskejl.

Jedne subote uveće, krajem leta, Lena je raspoložena kao obićno, uz veselo »laku noć« kondukteru, pošla sa stanice prema hotelu. Mesec se sakrivao iza oblaka, i put je bio u mraku. Mrak je bio vreo i težak, pun kretanja u nevidljivoj šumi i zaparnog zujanja noćnih insekata u vazduhu. Ustajali zrak džungle. Izgledalo je da čak i Lena oseća njegov čudan teret, da se plaši da je neko posmatra. Setila se da je u vozu bila jedna banda siledžija. Suprotno njenom obićaju, neprestano se osvrtala unazad. Kad

je jedna suva motka pala iza nje na put nervozno je ubrzala korak, skoro potrčala. Odjednom, kad se približila najusamljenijem zaokretu puta, iz mraka ju je za vrat zgrabila jedna ruka. Vrisnula je, ali ruka, koja joj je surovo stezala vrat, prigušila je vrisak. Borila se očajno, svom snagom svoga mladog bića, ali uzaludno. Bila su petorica u bandi koja ju je napala, pet snažnih mladih grubijana. Grubo su je bacili na zemlju i pri padu udarila je glavom o kamen. I izgubila svest.

Izvesna dela se ne mogu pominjati — ona pripadaju zverima u ljudskom obliku i najbolje je da se ostave u njihovom iskonskom blatu. Ali u zločinu postoji izvestan sudbonosan kontinuitet, međusobna zavisnost slučaja i okolnosti, i oni povezuju događaje koji godinama mogu biti odvojeni. Taj užas koji se dogodio Leni Endersen, morao se i ovde zabeležiti zbog toga što ima veze s Matrijevim slučajem — jer, u stvari, da se on nije desio, Matrijev slučaj nikada ne bi bio rešen. Kad je došla k svesti, Lena je zastenjala, pokušala da shvati, ustala, ponovo pala, a onda, s dubokom zasekotinom na obrazu, i otečenih očiju, posrćući uputila se hotelu.

Zgražanje je smesta obuzelo ćelu opštinu. Organizovane su poternice. Ali napadači nisu bili otkriveni. Bili su to ljudi koji su došli sa strane, verovatno deo družine huligana iz Notingema, koji su navalili na taj Kraj za vreme vašara u Mosliju.

Major i gospođa Prentis pokazali su prema Leni primernu dobrotu. Kad je prvi potres prošao i kad je mogla da se kreće, zahtevali su da ode na duži odmor na njihov račun, pre nego što se vrati na dužnost u hotelu. No ona nije mogla da prihvati ni jedno ni drugo. Nije mogla da podnese prikrivene brige i prikrivene poglede, dve očigledne pažnje koje su joj ukazivane stalno i s najboljim namerama. Znala je da je završila karijeru u »Grbu grofovije«. Osim toga, iz jednog drugog razloga, želela je da ode. Mada nikom nije rekla, čuvajući to saznanje za sebe sa stoičkom ćutljivošću, otkrila je, zgrozivši se, da je trudna.

U to vreme među hotelskim gostima bio je neki Pan, ćutljiv i prilično ružan ćovek, koji je redovno dolazio u Estbari da peca pomoću malih mušica srebrnasti losos, za koji su govorili da u jesen pliva uz reku. Između ostalog, Dan se bavio i proućavanjem ljudske prirode, pa je između svojih znamenito neuspešnih osvajaćkih pohoda na losose, proućavao Lenu.

Mada je laskao sebi da njega ne može ništa da potrese, posmatrao je s nemim divljenjem njenu ćutljivu, upornu hrabrost, njenu želju da bude vedra ćela u nevolji, a pre svega tihu izdržljivost s kojom je njena ranjena, nezavisna duša podnosila glasnu histeriju koja je svuda oko nje uzela maha. Razmišljao je, dok je sanjao pored reke i izlagao ćelu suncu, kako bi voleo da napiše knjigu o Leni, ali on nije bio pisac i plašio se da bi to ispalo dosta ćalosno. Ipak je imao toliku moć zapažanja da pogodi

šta Lenin ranjeni duh traži — da potpuno pobegne, da izgubi svoj identitet, da pobegne od svih koji su je ikad poznavali. Bez muke, udesio je da ode u Vortli jednoj ženi koja se zvala Henli, staroj prijateljici za koju je znao da se na nju može osloniti.

Dan nije bio bogat čovek i izdržavao je ženu i decu. No, čudna svojstva njegovog karaktera podstakla su ga da štiti Lenu u nevolji, kad su je već zaboravili oni slađani ljudi koji su se na prednjoj verandi hotela pred njom prenemagali od ljudske dobrote i pritrčavali da joj podmetnu jastuke iza leđa.

Udesio je sve i za njen porođaj, koji je bio težak i opasan. Dete je rođeno gluvonemo, nije bilo normalno. Živelo je svega nekoliko nedelja, i onda umrlo. Ali, prošlo je mnogo meseci pre nego što je Lena, skrhana dušom i telom, mogla da se vrati u stan gospođe Henli.

Dan se nije ponudio da nađe Leni posao. Sada kad je najgore prošlo, želeo je da ona stane na svoje noge. Kad je najzad dobila posao u kafani »Bonanca«, nije joj rekao da joj to ne odgovara. Samo je klimnuo glavom. I često, odlazeći na posao, svratio bi na kafu, da pogleda kako napreduje njegova štíćenica. Ispod njegovog uobičajenog, ravnodušnog izgleda posmatrao je s interesovanjem borbu za povratak u život, koja se vodila u toj boinoj, stoičkoj duši. Dana je radovalo kad je video da je težak rad siguran lek za tužna raspoloženja koja su je tako često obuzimala.

To je bio lek koji i protiv sadašnje melanholije. Kad bi se iz prodavaonice vratila kući, navukla bi radnu haljinu, i počela, s tihom odlučnošću, da riba i glača pod, da pere prozorske zavese, maže grafitom rešetke i glača mesing, da uređuje svoje dve sobe, dok nisu blistale od čistoće.

Jedne večeri, bespomoćno se osvrnula: više nije imala šta da radi, ni trunke prašine koju bi obrisala. Uporna, sišla je u stan gospođe Henli i počela da priprema kolač. Zatim je sela u njen salon i slušala poslednje pismo Džona Henlija koji je bio otplovio \z Tampika i trebalo da uplovi idućeg ponedeljka u Tilberi. Ali njena pažnja tužno je odlutala dok je slušala novosti od mašinovođe.

— Sta je, Lena — zapita gospođa Henli. — Nisi raspoložena. Suviše si radila?

— Nije ništa. — Ona se usiljeno osmehnu.

— Ne. Malo si bleđa. Nikako ne volim što moram da te ostavim. Šteta što Džo mora da ostane pored broda dok se tovari... i to ceo mesec odsustva.

— Biće sve u redu. A vi ćete se dobro provesti u> Londonu.

— Pa... uvek sam želela da odem tamo. A kompanija nam plaća hotel za sve četiri nedelje. No... obećaj mi da ćeš se čuvati.

— Hoću ... Sutra ću se odmarati. Sutra je moja subota.

Ali subota nije primetno popravila Lenino stanje. I kad je izjutra ispratila gospođu Henli na stanicu, odjednom oseti neku bolnu osamljenost i, čudnovato, ona se uputi stazom kojom je obično išla svakog dana. Trgnula se, prekoravajući samu sebe, kad se našla na ulazu u Botaničku baštu.

»Pa, kad sam već došla«, pomisli ona, namrgodivši se na svoju slabost, »mogu baš i ući. Danas je barslobodan dan.«"Prošla je kroz kapiju i uputila se urednim stazama u potpuno suprotnom pravcu od onoga kojim je išla s Polom. Čitav sat se borila protiv nagona, ali na kraju, kad se već spremala da se vrati, uđe u staklenu baštu. U visokoj ukrašenoj staklari, kad se približila tankom drvetu narandže koje su zajedno gledali, srce joj snažno zakuca. Brzo pritisnu lice na granu, punu mekih, mirisavih cvetova. Jedna jedina suza, slana i gorka, pade joj na ruku kad se okrenula da ode.

Te noći, dok se svlačila, odjednom ugleda sebe, svoje nago telo, u malom ogledalu na toaletnom stočiću, sa jasno vidljivim tragovima trudnoće, plavičastim ožiljcima, na njenoj beloj koži. Ona se sva ukoči, zgađena na samu sebe, i ne znajući šta radi, opali sebi Jak šamar.

— Ne budi budala — prošaputa u sebi. — Ne вреди... uopšte.

Onda ugasi osvetljenje i čvrsto zatvori oči u mraku.

No, ni sva njena odlučnost nije bila dovoljna da priguši osećanje koje je u njoj raslo. Ono je bilo jače od nje, i ona mu se najzad pokori, postiđeno mu se predajući. Sutradan uputi se u Polov stan u Pul Stritu, i upita može li ga videti.

Gospođa Kopin je pogleda svojim stisnutim očima.

— Otišao je — odgovori ona kratko.

Leni zastade srce u grudima. Ali uporno zapita:

— Kuda je otišao?

— Nemam pojma. Možda vas zanima da čujete da se policija raspitivala za njega. Morala sam da zadržim njegov kofer za stanarinu — dodade ona.

Nastade ćutanje. Leni nešto pade na pamet.

— Ako vam ja platim, mogu li poneti stvari? Gospođa Kopin se zamisli. Vrednost stvari koje je zadržala bila je mala, i ona nije mogla očekivati da će ikad od toga naplatiti dug. U takvom slučaju, čovek ne postavlja pitanja — prilika je bila suviše dobra da bi je propustila. Ona kiselo promrmlja da pristaje i, ostavivši otvorena vrata, vrati se u kuću.

Rumena i s tajanstvenim izrazom na licu, Lena odnese kući izandaii stari kofer koji je otkupila. U njemu je bilo nešto iznošene odeće. Kod kuće je oprala i ispeglala košulje, iskrpila čarape, očistila flannelske pantalone i ispeglala ih tako da dobiju oštru ivicu. Čak je stavila i nekoliko šilinga u džep. Dok je to radila, opet je osećala neko olakšanje, ali kad je sve bilo savijeno i stavljeno u kofer, nije se osećala bolje nego ranije. Njeno ubeđenje da se Polu dogodila neka nesreća postalo je sve čvršće.

A onda je u »Bonanci« čula o njemu. Sutradan izjutra, kad je ušla, Nensi Vilson baš je pričala, s najvećim uživanjem, što joj se desilo. Svi su se bili skupili oko nje. Čak je i Haris stajao tu i slušao — takva je to bila pričica.

— Kažem vam, — govorila je Nensi teatralno — umalo se nisam srušila. Išla sam u bioskop s mojim momkom, kad sam ga ugledala kako nosi table. Najpre sam ga jedva prepoznala, toliko se promenio. Mršav i otrcan, u stvari, pocepan i bez kaputa. »Čekni der, Džordže, samo trenutak«, rekla sam mom mladiću, »eno ga neki tip koga sam poznavala.« I stajala sam i posmatrala dok je on trupkao u redu s ostalima. To je bio Pol. Ugledao me je odjednom preko ulice, pa se okrenuo i šmugnuo.

Slušaoci zagrajaše. Leni se učini da će se onesvestiti.

— Trebalo je da ga vidite — Nensi zakoluta očima. — Skroz je propao.

— Znao sam da ne valja — zaključi Haris sastanak, superiornog držanja. — Policija mi je to nagovestila. Hajde sada, natrag na posao.

Sada su se srušile i poslednje ograde kojima se Lena branila od same sebe. Znala je da glupo radi, znala je i da je to začetak mnogih budućih nesreća. No nije mogla drukčije. Počela je, otvoreno, da traži Pola. Svakoga jutra kad je išla na posao, i svake večeri kad se vraćala, išla je po gradu, pretraživala sve siromašnije ulice, budnim očima tražeći utučenu pojavu. U slobodnim časovima je čekala oko stanice u Leonard stritu. Pokušavala je i na drugim stanicama. Ali on nije bio tamo.

U svim svojim žilavim nastojanjima, doživela je samo neuspeh, dane i noći gorkog razočarenja.

Glava II

Kad je Pol izašao iz Sprotove kuće i nasumce krenuo tihim ulicama, noć je bila hladna i svetla, vetar je čstro duvao, a vazduh je bio vrlo hladan. Skoro savladan slabošću izazvanom reakcijom, prvo mu je na pamet pala jedna misao. I kad je stigao do kanala, izvukao je revolver iz džepa i s uzdahom olakšanja zakovitlao ga daleko u masnu vodu. Tup udarac odjeknu mu u ušima.

Nemo je posmatrao kako se taman krug gubi na mesečini. Tek kad je nestao i poslednji mehurić, on se okrenu.

Toga trenutka časovnik na tornju otkuca jedanaest.

Duboki udarci zvona vratiše ga u stvarnost, i on odjednom, kroz zbrku misli i neodoljivog umora koji ga je savladao, shvati da nema novca. Trgnuvši se, upita se gde bi mogao prenočiti. Postepeno je shvatio da mu je preostala samo jedna mogućnost. Moraće da učini ono čega su se Džeri i svi ostali u prenoćištu najviše užasavali. Moraće da prespava napolju. Postojalo je jedno mesto koje se zvalo »Svodovi«, jedini kutak u gradu, blizu groblja, gde su — po nekom čudnom, nepisanom zakonu — beskućnici mogli nesmetano malo da »odremaju«. Kad se Pol polagano uputio prema tom nesrećnom mestu, osetio je da je srušen i poslednji bedem njegovog ugleda. Sada je svakako prešao dozvoljenu granicu.

»Svodovi« su se nalazili nedaleko od kanala; bila su to dva mračna useka ispod luka železničkog mosta. I kad je stigao tamo, drugi nesrećnici bili su se već smestili na spavanje. Podigavši okovratnik oko kaputa, on se spusti u hladni mrak, sa rukama u džepovima, oslonivši se leđima na okrugli železni stub. Bilo je užasno hladno. Trudeći se da priguši drhtanje, Po! je povremeno dremao. Jutro je svanulo u sivoj i tmurnoj izmaglici, s teškom tutnjavom jednog ranog voza na mostu. Bilo mu je tako hladno i bio je tako zgrčen da je jedva ustao i posrćući krenuo. Osećao je mučninu, stomak mu je tražio hranu, ali nije imao novca čak ni za kiflu. On nagonski krenu u pravcu Reklamne kompanije Lejns, a onda, našavši vrata zatvorena, uputi se prema železničkoj stanici u Leonard Stritu. Tu je visio pored spoljnih ulaza celoga dana, grubo vređan od redovnih nosača, i na kraju je zaradio devet penija. To nije bilo dovoljno i za jelo i za spavanje. U obližnjoj gostionici poručio

je kobasicu i pire, ali mu je loše jelo kao olovo ležalo u stomaku i od njega je dobio grčeve, dok se ponovo vukao prema »Svodovima«.

Sutradan je padala jaka kiša. Nije mogao opet da ide na stanicu i da luta ulicama, tražeći sklonište. Već je bio premoren; no izgledalo je da u tom velikom gradu ne postoji nijedno mesto gde bi, bez plaćanja mogao da sedne. Najzad je stigao do jedne gostionice s bilijarom, pa je našao sklonište u zadimljenoj atmosferi, osvetljenoj svetiilkama sa zelenim štitovima. Ali samo privremeno. Pošto je apatično posmatrao nekoliko igara i nije dao znaka da će igrati, poslužitelj mu je tiho prišao i zamolio ga da ode.

Kad se ponovo našao na ulici, znao je samo da mora ići, ali kuda — to nije znao.

Kasno popodne našao se na putu kojim su teglili lađe na sporednom kanalu, sumornom, crnom kanalu s fabrikama i pećima za pečenje grnčarije. Tu jedan lađar doviknu i zamoli ga da prihvati konopac, dok je posada ručno spuštala branu. Na šlepu, neka žena majčinskog izgleda pekla je slaninu i jaja. Možda je umela da se doseti kakvo je Polovo stanje. Kad su krenuli, ona mu pruži debeo sendvič sa slaninom, vreo, pravo sa tiganja.

Taj znak dobrote i sažaljiv pogled kojim ga je žena pogledala, bolno ga trgnuše i njega obuze neka snažna, iznenadna želja da sve napusti. Da se vrati kući, natrag normalnom životu pristojne ljudske udobnosti. Ali on priguši taj impuls. Nikad se neće predati, nikad. Pokisao, uputi se u grad prema »Svodovima«.

I sada je za Pola počelo razdoblje takve sumorne patnje da bi se, s vremena na vreme, kad bi mu se predstava o njegovom stanju probila kroz izmaglicu do svesti, prestravljen trgnuo, ni sam ne verujući. Uvek zaviseći od slučajne zarade, bilo je dana kad ništa nije imao da jede. U kratkim razdobljima pamćenje bi ga ostavilo, pa bi tumarao u nekoj obamrlosti. Krećući se u tom košmamom stanju, zaboravljao je ko je, a kad bi se setio, obuzela bi ga neka nerazumna želja da priđe nepoznatim ljudima da im objasni ko je. Ponekad bi video ljude po ulicama samo kao zabrljane oblike, i naletevši na nekoga, promrmljao bi izvinjenje pre nego što bi pošao dalje. No za sve vreme postojala je u njemu neodređena pomisao — manje iluzija nego uverenje — da ga prate, i to je uvek bilo lice Džapa, policijskog narednika, koji je gledao iz prikrajka, gledao i čekao, bezizrazan i neprijateljski, na neminovan kraj. Polusvesno, pitao se zašto nije uhapšen. Odelo mu je bilo prljavo, cipele pocepane, danima se nije brijao. Nepotšišana kosa padala mu je preko okovratnika, oči gledale bez izraza. Pitao se u vrtoglavici dali je moguće umreti od gladi u ovom velikom i naprednom gradu.

Naravno, postojale su dobrotvorne ustanove — i najzad, suviše slomljen da bi bio ponosan, uputio se tom poslednjem izvoru. Jedne večeri kad se spustio mrak, dovukao se do ugla Kom Marketa na istočnoj strani. Tu, na jednom malom prostoru, u trouglu između tramvajskih pruga, stajao je jednostavan vagon na točkovima, neka vrsta pokretne kućice sa malim dimnjakom i kapkom za spuštanje na vratima, već okružena gomilom sirotinje koja je čekala. Tačno u pet sati spustili su kapak, tako da su dobili kao neku tezgu, a unutra se videla moderna kuhinja. Jedan kelner u beloј kecelji stajao je iza šanka, i kako bi neko prišao, on bi mu pružio zdelu čorbe i komad hleba s mašću od pečenja. Kad je došao na red, Pol uze svoju porciju. Vrela čorba mu poteče žilama i toplinom ga ponovo ožive. Izgladnelo pojede hleb i mast i onda se tiho udalji.

U tom stalnom lutanju u tmuni života, u toj borbi, uzaludnoj, no bespoštednoj, za opstanak, ta dobrotvorna kuhinja postala je jedna utvrđena tačka, žarište, tako reći, njegovog postojanja. Svake večeri, po lepom ili lošem vremenu, on bi se tiho pridružio ljudima koji su čekali.

Oni nikad nisu razgovarali, jednostavno su čekali. A kad bi se nahranili, odlazili su u mrak, isto tako nečujno.

Onda, otprilike nedelju dana docnije, u sredu uveče, pored kelnera u beloј kecelji, pojavio se jedan čovek pedesetih godina, visok i prav, u crnom, skoro sveštениčkom odelu, crnih očiju i blagog, ljubaznog osmeha. Pol ga je odmah prepoznao. Bio je to Enoh Osvald, i onda je znao da je gost kantine Srebrnog kralja. Uistinu, kad je gospodin Osvald skinuo crni meki šešir s velikim obodom, seda kosa mu se presijavala kao srebro, pod svetlošću lampe. Bio je tako čudna pojava da mu je to donelo ime pod kojim su ga poznavali odbačeni koji su primali njegovu pomoć.

Gologlav, s onim udaljenim, ljubaznim osmehom, polagano je prolazio pored ljudi, zaustavljao se pored svakoga, ne gledajući ga, ne govoreći s njim, i svakom bi čušnuo u dlan nov šiling. Kad je Osvald stao pored njega, mada mu je glava i dalje bila oborena, Pol je bio svestan njegovog prisustva. Iz početka su njegova osećanja bila čista zahvalnost. Ali postepeno ga obuze neko drugo osećanje, duboka, očajnička čežnja, rođena iz sopstvene bespomoćnosti, da pridobije za sebe tog zaista dobrog čoveka koji bi mu, u svojoj strasnoj želji da pruži ruku onim ljudskim stvorenjima kojima je najpotrebnija, sigurno pomogao. Posle Kaslsove izdaje, Polu, utonulom u glib ljudskog nitkovluka, izgubljenom i gonjenom, takva pomoć i podrška bila mu je zaista potrebna.

Bio je potpuno savladan željom da govori, da otkrije sebe, svoj položaj. Kakva prilika, mislio je bez daha. U toku mnogih časova bolnog razmišljanja dolazio je

postepeno do sve dubljeg uverenja da jedino pomoću Bertove može proniknuti u zagonetku ubistva. Bertova je sve znala — u to je bio siguran. Bertova je bila pri ruci, živa i stvarna — sve ostalo je bilo avetinjsko, izgubljeno u mraku prošlosti. A tu, pored njega, bio je jedini čovek koji je mogao, pre nego iko drugi, s obzirom na njegov položaj i njegov uticaj, da natera tu opaku ženu da progovori. Ova njegova beda, koja ga je ovako suočila s Osvaldom, bila je svakako znak nekog providenja i predodređenja.

Polu su zavrte u glavi. Za njegovu slabost, telesnu i duhovnu, ova iznenadna prilika bila je prejaka. Stegnutog grla, s recima koje su mu zamrle na jeziku, nije mogao ni da otvori usta. Kad ga je vrtoglavica prošla i on se trgnuo, njegov dobročinitelj je već bio otišao. On besno opsova sam sebe zbog te slabosti. Nije se usudio da otvoreno pođe u Osvaldovu kuću. Ali od kelnera je doznao da »gazda« posećuje kantu svakesrede uveče, i u svem svom razočaranju shvati ipak da će mu se siedeće nedelje ponovo pružiti prilika za susret. Srebrni novčić u reci zadržao je kao talisman.

Teško je bilo izdržati siedećih nekoliko dana. Pred kraj nedelje je zahladilo. Magle su se stalno dizale sa pustopoljina i spuštale na grad kao otrovni dah. U tom turobnom sumraku zadimljeni vazduh bio je pun sumpornog isparenja. Pol je počeo kašljucati. U trenucima kada je bio pri svesti, priznao je sam sebi da ovako više ne može.

Onda je opet došla sreda, i nada je ponovo u njemu oživela. Otišao je rano na Korn Market i zauzeo mesto među prvima u redu. Noć je brzo pala. Svetiljke su se upalile, kapak je bio spušten. Odjednom, dok je čekao u redu za hleb, oseti kako neko stoji pored njega. Nije to bio Srebrni kralj, čije bi mu prisustvo donelo ohrabrenje. Malo zatim on podiže glavu i vide da je to Lena Endersen.

Glava III

Da. ona je bila tu, bila je, u stvari, pored njega, ali se bio toliko promenio da ju je to duboko dirnulo.

— O, Pole... to ste vi... — Pretvarala se da ga je slučajno srela. Mrtvački bled, on odvрати pogled i ne odgovori.

— To je pravo iznenađenje — promuca ona. — Hajdemo malo da prošetamo.

Poćutavši malo, on reće:

— Moram ovde da ćekam.

— Ali zašto?

Znao je da ne bi razumela kad bi joj rekao. On otvoreno i prosto odgovori:

— U stvari, ja ovde većeram. Ako izgubim mesto, propustiću priliku.

Bezosećajnost njegovog ponašanja, kad je to priznao, ponovo je zbole. Ona reće:

— Upravo idem kući. Pođite sa mnom da zajedno većeramo. On okrenu prema njoj izmućene oći. U njenom pogledu videla se zabrinutost, povećana stalnim bolom koji je nosila u srcu.

— Ne smete se sa mnom družititi — promrmlja on. Njen pogled, nepromenjen, poćivao je na njemu.

— Hajdemo, Pole... molim vas, hajdemo.

Oklevao je, rastrzan između svoje slabosti i odluke da saćeka Srebrnog kralja. Opet ga obuze vrtoglavica. Najzad promrmlja, pogledavši otrcane pantalone i poćepane cipele:

— Ne mogu ovakav da idem s vama ulicom. Ostavite me sada ... Hoću da ostanem ovde pola sata. Kasnije ću doći k vama.

— Obećavate? — Brzo je disala.

On klimnu glavom. Trenutak ga je zabrinuto posmatrala, a onda, pogledavši ga još jednom, polagano krenu.

Pol spusti glavu. Nije je ispratio pogledom, no nekako, kad ju je neoćekivano ugledao u velikom moru bezimenih i nepoznatih lica, u njemu ponovo ožive nada da će možda sve krenuti na bolje.

Kiša je počela padati, iskosa, nemilosrdno, prava engleska zimska kiša. Pol nagoniski podiže okovratnik na kaputu, i kad su počeli da dele hleb i ćorbu, poće polagano u redu, nestrpljivo oćekujući Enoha Osvalda.

Međutim, Srebrni kralj se nije pojavljivao, i kad je Pol stigao do šanka, on još nije bio stigao. U bolnoj neizvesnosti, Pol je gledao prema ulazima na trg, a onda, okrenuvši se kelneru, reće:

— Gazda je večeras zakasnio.

— Ne dolazi do sutra — odgovori ovaj, spustivši poslužavnik s novim zdelama.
— Sledeći!

Okrutno razočarenje obuze Pola. Tako je mnogo računao na ovaj sastanak, da ga sada čak ni tako kratko odlaganje nije moglo dovoljno utešiti. Pritisak ljudi iza njega terao ga je napred. Nije uzeo ni čorbu ni hleb. Ostao je za trenutak nepokretan, a onda, neod

lučno pogleda na časovnik na trgu i pođe, bez svrhe, vukući noge prljavim pločnikom.

Ali Lena nije bila otišla kući. Ostala je sakrivena u zaklonu preko puta ulice i na uglu trga mu se pridruži.

— Hajdemo, Pole.

— U principu — poče on neodređeno — hoću da kažem, po svakoj čistoj logici... pa, zaista ne znam ...

Lena je sada bila potpuno uznemirena i uzbuđena. Više nije oklevala.

Pruži ruku i uhvati ga ispod mišice. I Pol se pokori dok ga je ona odvodila. Nije progovorio ni reci celim putem do Ver Plejsa, ali je ona videla kako mu se usne miču, s vremena na vreme, kao da govori sam sebi. Nekoliko puta se osvrnuo preko ramena.

Kad je ušao u kuću i popeo se uz stepenice, ona je bila bleđa nego pre, ali držanje joj je bilo odlučno. Na stepenicama, ispred njene dnevne sobe, ona stade pred njega.

— Za minut ćete dobiti večeru. — Mada je u duši drhtala, izraz lica bio joj je čvrst. — Ali prvo se morate presvući.

Uvela ga je u kupatilo, pustila toplu vodu, donela sapun, ubruse, njegov pribor za brijanje, i odelo i rublje da se presvuče. Pol je gledao gomilu odeće čudnim, ukočenim pogledom.

— Čije je ovo?

— Vaše — reče ona brzo. — Sada nemojte postavljati pitanja. Samo se spremite.

Dok je bio u kupatilu, ona upali vatru u dnevnoj sobi, pođe u čajnu kuhinju, stavi dve šerpe na peć, brzo postavi sto. Kad je izašao obrijan, u flannelskim pantalonama i otvorenoj košulji, njene pripreme su bile skoro završene. Čuteći, ona prinese stolicu stolu, mahnu mu da sedne i stavi činiju čorbe pred njega.

On prihvati činiju obema rukama, i tek onda primeti kašiku na stolu pored njega. Onda spusti kašiku u gustu čorbu i drhtavo je prinese usnama. Kad je činija bila prazna, Lena mu iznese tanjir paprikaša. Jeo je ćutke i bio tako rasejan da nije ni primetio da ga ona posmatra. Bio je strašno mršav, ali, još je gora od toga bila njegova nepomičnost, ukočeno mrtvilo lica u stanju mirovanja. Kad je, najzad, jeo, on uzdahnu i podiže glavu. Govorio je tihim glasom:

— Nedeljama nisam tako večerao.

— Osećate li se bolje? — zapita Lena ustavši, kako bi sakrila suze koje su joj same navrele na oči.

— Mnogo bolje. — I on ustade kao da će poći... izgledao je obuzet mišlju da mora ići dalje.

Lena brzo okrenu njegovu stolicu prema vatri. Kad je shvatio da je ta stolica za njega, on sede, stegnutih ruku, očiju upravljenih na vatru koja je plamsala. Povremeno, kao da se zabrinuto pita, njegov pogled bi preleteo po sobi, upijajući novinu i udobnost zidova koji su ga okruživali.

Dok je raspremala sto, Lena ga je posmatrala odlučno stisnutih usana. Situacija je bila neobično nelagodna, zbog odsustva njene gazdarice, ali ona nije ustuknula. Kad je oprala sudove, spustila je rukave i tiho izašla. Vratila se posle deset minuta i prišla mu, dok je on još uvek buljio u plamen.

Odjednom, svestan njenog prisustva, on se trgnu i ustade.

— Pa... vreme je da pođem.

— Kuda?

— Natrag u moj hotel.

— A gde je to?

On pokuša da se silom osmehne, ali mu mišići na licu otkazaše poslušnost. Ramena mu se opustiše, i on obori glavu.

— Pod »Svodovima«, ako baš hoćete da znate. Ako čovek ne dođe na vreme, ne može pod krov. — On se kratko nasmeja. — A vlažno je kad vam kiša pada za vrat.

— Ne — reče Lena. — Nećete ići.

— Ali moram. — Govorio je iznenada živahno. — Zar ne razumete? Ne mogu celu noć hodati ulicama. Dajte mi kaput. Ako tamo ne nađem mesto, gde ću spavati?

— Ovde — reče Lena. — Ovde ćete spavati. Možete uzeti gostinsku sobu gospođe Henli. I što brže legnete, to bolje.

Ona se okrenu i povede ga niz stepenice, pa tamo otvori vrata sobe koju mu je bila pripremila. Crvene zavese su bile navučene, lampa je gorela, plinska peć bila je upaljena, udoban krevet razmešten.

On polagano dlanom protrlja oči, kao da ne shvata potpuno tu prijatnu toplinu.

— Zaista — reče on prigušeno, ošamućeno — večera ... i krevet. Kako da izrazim ...

— Oh, Pole, — promrmlja Lena, turobno — nemojte pokušavati da još nešto kažete... samo idite u krevet i odmorite se.

— Da — složi se on. — To je... da se odmorim. Dok su tamo stajali, iznenadan nalet kiše pljusnu po prozorskim oknima. Pol nesvesno zadržta. Odvrativši lice da Lena ne bi videla kako mu se obrazi trzaju, on uđe u sobu i zatvori za sobom vrata.

Glava IV

Dnevna svetlost probijala se u sobu kad se Pol probudio. Neko vreme ležao je potpuno miran, trudeći se da se snađe, onda, začuvši u susednoj sobi korake, ustade, brzo se obuče i pođe u kuhinju. Lena je već bila tamo i postavljala je za doručak. Kad je ušao, nju odjednom obli rumen, koja joj se raširi po licu i vratu. Cele noći skoro nije trenula, razmišljajući o Polu, koji je najzad bio pored nje, a u isto vreme prekorevajući sebe što je tako slobodno postupila u gazdaričinom. odsustvu. No i pored takve teškoće u njenom položaju, nagon joj je kazivao da ga zadrži tu, daleko od ulica, po svaku cenu, bar dok se gospođa Henli ne vrati. Ona mu nali kafu, dade mu kuvano jaje i pržen hleb. Posmatrala ga je kako počinje jesti. Nije mnogo govorio, i ona zaključila da je najbolje da zadrži za sebe svoje primedbe. Najzad, pošto

je doručkovala, i bez. daljeg komentara, kao da njegovo prisustvo smatra nečim normalnim, pođe u »Bonancu«.

Kad je Lena otišla, Pol se vrati u svoju sobu. Ostao je tamo, obuzet dubokim umorom, skoro celo prepodne. Posle svega što je pretrpeo, to osećanje krova nad glavom, ta prolazna sigurnost, sve mu je to pružilo priliku da razmišlja. I, oslobođen bede »Svodova«, dobro odeven i nahranjen, osetio je kako mu se hrabrost vraća, kako počinje trezveno da razmišlja, i on odluči, na kraju krajeva, da se potruđi i poseti gospodina Osvalda kod kuće.

Tačno u četiri sata izašao je iz stana. Daleko je bilo do Brimlok Hila, pa je nekoliko puta morao da sedne na klupu, dok je prolazio kroz park. Ali posle nekih pola sata stigao je u kraj koji je tako dugo izbegavao.

Odjednom, taman kad se spremao da pređe na drugu stranu ulice, sreće na uglu jednog čoveka koji ga u prolazu radoznalo osmotri pri bleđoj svetlosti, a zatim stade, okrenu se, i vrati. Bio je to Džek, kelner u »Kraljevskom hrastu«.

— To ste vi — uzviknu Džek pomalo iznenađen. I dodade: — Imam nešto za vas.

Te reci prodreše kroz Polovu bezvoljnost. Stajao je ravnodušno dok je kelner izvukao otrcani novčanik i počeo nešto da traži po njemu.

— Ah, evo — reče Džek. — Dve nedelje ga nosim. Lujza Bert me je molila da vam ga predam.

Polov pogled pade na prljavi omot koji mu je kelner pružao, i krv mu brže poteče žilama. On pruži ruku i prihvati omot. Džek je gledao s još većom radoznalošću.

— U poslednje vreme vas nismo često viđali.

— Ne — odgovori Pol. — Ne baš često.

— Nemate sreće?

— Dobro mi je — odgovori Pol automatskim glasom, dok su mu oči i dalje počivale na omotu i neko čudno, neuobičajeno predosećanje raslo u njemu.

Nastade ćutanje. Kelner pođe. Moram da idem. Sve

— Pa — reče najzad, najbolje.

Dobacivši Polu poslednji upitan pogled slegnu ramenima, okrenu se i pođe niz ulicu.

Kad se kelner izgubio iz vida, Pol je i dalje stajao u tmurnom sumraku, nepokretan. Jezikom ovlaži hladne usne. Čvrsto držeći uprljanu hartiju u ruci, požuri prema najbližoj uličnoj svetiljki i otvori omot. Podigavši pismo prema treperavoj svetlosti, pročita:

»Dragi gospodine Lukavko, s obzirom kako ste mislili da ćete od mene da napravite majmuna, i kako ste me kasnije odbacili, pošteno 'oću da znate radi vašeg obaveštenja da se udajem, pristojno, u crkvi, i više mi ne trebaju vaše pažnje i obećanja, fini gospodine.

Gospodin Osvald je uredio da ja i moj muž idućeg meseca otplovimo u Novi Zeland, isto kako je to uredio za mog prijatelja Eda Kolinsa, što je pre mene bio tu, i sa kojim ću da obnovim prijateljstvo kad stignem. Tako sad možete da mislite na mene kako živim u komforu i luksuzu u novoj zemlji i želim da se od toga malo zagrcnete.

Vaša

Lujza Bert. PS. Nikako me niste prevarili. Žalim vas.«

Polagano, Pol diže oči, pune razočarenja. Na kraju krajeva, to nije bilo ništa. Pa ipak, čudne misli budile su mu se u glavi i dizale kao izmaglica iznad tihog jezera. S nekim bolnim čuđenjem plovio je u sumraku između stvarnosti i iluzije. Ulica je nejasno plivala pred njim. U glavi mu je zujalo i brujalo. Onda, kao da mu je mozak spavao tih poslednjih nekoliko nedelja a sada skupio svu svoju snagu, najedanput mu je blesnulo pred očima. Koprene su se polagano razmaknule.

Spustivši jedno rame, ispruživši ruku prema svetlosti preko koje je brisao vetar, on ponovo pročita pismo, tako pakosno i glupo, tako puno jeftine i uvredljive taštine. Ona jedna rečenica — bitna, značajna i užasna, isticala se kao da je napisana plamenim recima: moga prijatelja Kolinsa ... pre mene bio tu ... Njegovo lice u polutami bilo je neprirodno ukočeno. Ali oči su mu sjajile, a bilo u slepoočnicama brzo udaralo.

Držeći i dalje pismo u ruci, Pol se osloni na stub, kao slomljen preteranom težinom. Zašto nikad pre nije na to pomislio? Dok mu se u glavi još vrtelo, trudio se da vrati spokojstvo, borio se da sabere zbrkane misli.

Lujza Bert je bila u Osvaldovoj službi dvanaest godina — to je, samo po sebi, mada značajno, bilo neškodljiva činjenica. Ali ta činjenica, odjednom je postala

izuzetna i jednostavna kad se povezala s činjeicom da je s Bertovom radio Edvard Kolins.

Pa da, kako to da obe te mlade osobe, najvažniji svedoci u Matrijevom slučaju, dobiju službu u Osvaldovoj kući. To bi se moglo objasniti čovekoljubivošću. No čudno je izgledala dobrota koja se na kraju ispoljila u tome što je oženio, odnosno udao, oboje služinčadi i poslao ih u najjudaljeniji kraj zemlje.

Pol oseti kako mu nervi podrhtavaju i odjednom ugleda pred očima lik Enoha Osvalda — visoku i kršnu pojavu, snažnu glavu, upalu u ona visoka, prava ramena, crne oči koje su tako dobrodušno sijale pod srebrnkastim trepavicama. Zar je moguće da je taj čovek na neki način bio upetljan u onaj slučaj?

Pipci Polovih misli se ispružiše, trepereći i ispitujući, odjednom podešeni na neprirodnu živost. Zašto je to tako nije znao, ali baš u ovom trenutku izgledalo je kao da se sva njegova svest trgla i upravila prema jednom neobičnom sećanju — glasu onog čoveka koji je razgovarao s Albertom Prastijem na mračnom stepeništu onog popodneva kada je bila mećava, glasu sopstvenika kuće u Ušou Terasu.

Kao snop svetlosti u mraku, neka nova sumnja rodi se u Polovoj glavi. On se uspravi, obuzet sve većim uzbuđenjem. Pošto je danas četvrtak i duvandžija rano zatvara, Prasti će skoro sigurno biti kod kuće. Još nije bilo pet. Pol se polako isprsi i uputi se po kiši.

Glava V

Dvadeset minuta kasnije zakucao je na vrata drugog sprata kuće u Ušou Terasu br. 52. Najpre nije dobio odgovor, ali pošto je ponovo zakucao, podiže se otvor za pisma i kroz njega se začu Prastijev glas.

— Ko je? Ne mogu nikoga da primim. Pol se brzo sagnu i pokaza se.

— Imam napad astme — požali se Prasti. — Upravo sam se vratio. Dođite sutra.

— Ne... ne... moram vas sada videti... moram. Pol nije dozvolio da ga Prasti odbije, i najzad,

posle mnogo gundanja, duvandžija otvori vrata i pusti ga u predsoblje koje je bilo suviše vruće i ispunjeno ustajalim mirisom tatule. Prasti, samo u košulji i

pantalonama, astmatično je šištao dok je gledao Pola, malo pomodrelih obraza i opravdano razjarenog izraza.

— Šta hoćete kog đavola?

— Samo trenutak — reče Pol. — Samo sam hteo da vas pitam... — usta mu se odjednom osušiše i on teško proguta — ko je vlasnik ove kuće?

U zatvorenom i pregrejanom hodniku Prastijevo uzbuđeno šištanje izgledalo je kso da se skoro prigušilo od iznenađenja. On se zagleda u svoga posetioca.

— Pa, čuli ste da sam s njim razgovarao ono popodne. To je gospodin Enoh Osvald.

Pola ponovo obuze slabost, kao da ga je neko udario ledenim čekićem. Pridrža se o zid ulaza.

— Nisam shvatio da je to gospodin Osvald.

— Pa bio je... i jeste. Celi Teras je njegovo vlasništvo... kao i njegovog oca pre njega. On je jedan od najvećih vlasnika nepokretnih imanja, i jedan od najboljih u Vortliju. Za deset godina nije mi ni jednom povisio kiriju. A održavao je moj stan u dobrom stanju.

— A onaj stan gore, — reče Pol čudnim, prigušenim glasom — i onaj stan je održavao?

— Naravno da ga je održavao — odgovori toplo Prasti. — Taj čovek zna šta je pristojnost i čestitost. Koji đavo je ušao u vas?

— Ne znam. Imate li još ključ?

— Da. Imam. A imam i astmu. Moraćete da odete. Ne mogu više ovde da stojim u košulji.

I poče da gura Pola ka vratima.

— Samo trenutak. Sećate li se da ste mi obećali da mogu pogledati gornji stan. Pa, dajte mi ključ.

Vredelo je pogledati njegovo besno lice. Taman se spremao da odbije. No nije hteo da ne održi svoju reč i hteo je da se otrese Pola. Naglo ode u kuhinju i vrati se s ključem.

— Evo! — uzviknu Ijutito. — A sad me ostavite na miru.

I zalupi vratima.

Pol stade na stepeništu, u polumraku, osluškajući kako Prasti stavlja rezu na hrastova vrata. Pogled mu je napeto bio upravljen na stepenište koje je, neosvetljeno, vodilo na gornji sprat. Ali kad je učinio prvi korak nagore, pade mu na pamet da učini nešto bolje, i to odmah. Pribra se, još malo promisli, zatim spusti ključ u džep. Još ne, pomisli on. Naglo se okrenu i siđe.

Napolju podiže okovratnik kaputa da se zaštiti od oštrog vetra i požuri dalje. Neka užasna sumnja uporno mu se stvarala u glavi u kojoj mu je bučalo. U mirnijim trenucima on bi to odbacio kao čisto bezumlje. Ali sada je bio sasvim van sebe, a ta pomisao, to nešto u njemu, izraslo ni iz čega, raslo je s upornošću koja se nije mogla savladati, dok ga nije ispunilo i obuzelo toliko da ga je skoro ugušilo. Enoh Osvald ... njegov je bio stan u kome je stanovala Mona Sparling. Pošto je lično vodio svoje poslove, morao ju je viđati bar jednom mesečno kad je ubirao stanarinu. A ako ju je i češće posećivao, ko bi postavljao pitanje zašto dolazi i odlazi? On je bio gazda, slobodan da ulazi, osoba koja nije skretala više pažnje od poštara ili bakalina koji donosi namirnice. Ako je Mona Sparling bila ljubavnica toga čoveka, ko bi u to posumnjao? Ako ju je on ubio?

Pol stade grčevito da se trese. Ovo je mogla biti ludost, no njegov izmučeni duh to nije mogao pustiti, nije hteo, već je sve to sastavljao kao karike u nekom izopačenom lancu, sve neobične postupke toga čoveka od poseda. Sada su njegova javna dobročinstva izgledala lažna, ili bar kao neki oblik ispaštanja, nametnut nesavladljivim osećanjem krivice.

Sada već skoro trčeci, Pol stiže do centra grada i sav zadihan uđe u odeljenje biblioteke u Leonard Stritu, tu zadimljenu i neprovetrenu sobu gde je, pre nekoliko meseci, počelo njegovo prvo ispitivanje i neizvesna borba.

Mark više nije bio za stolom. Na službi je bila jedna mlada žena, i u odgovor na njegovu hitnu molbu uslužila ga je pametno i učtivo. Uzevši tovar knjiga koje mu je službenica dala, Pol se uputi za jedan sto u udaljenom uglu i s grozničavom energijom stade brzo da prelistava stranice.

Prva knjiga, poslednja sveska izdanja Ko je Ko, sadržavala je samo nekoliko rečenica sažetog obaveštenja, koje se odnosilo na porodicu, službene titule i sadašnju adresu Enoha Osvalda. Druga dva obaveštenja bila su isto tako kratka i isto tako nisu koristila njegovom cilju. Četvrto je sadržavalo samo jedan podugačak spisak

dobrotvornih ustanova koje je potpomagala Osvaldova porodica. Ali najzad, u publikaciji jednog domaćeg izdavačkog preduzeća, pod naslovom Vortli i njegovi poznati ljudi, Pol sa zadovoljstvom naiđe na punu biografiju najpoznatijeg gradskog filantropa. Živo, brzinom munje, pogled mu blesnu preko konvencionalnih i laskavih paragrafa:

»Enoh Osvald, rođen 13. novembra 1885. godine, kao jedini sin Sola Osvalda i Marte Klegorn... Pohađao gimnaziju u Vortliju, univerzitet u Notingemu ... Najpre se nameravao posvetiti profesionalnoj karijeri, ali je zbog slabog zdravlja, posle dve godine rada u Bolnici Sent Meri, napustio studije medicine...«

Pol oseti drhtavicu, kad je shvatio značaj tih poslednjih reci. Jedva dišući, on nastavi da čita:

»Posle toga... počeo je da radi s ocem, već poznatim vlasnikom velikih nepokretnih imanja u Eldonu... počevši, na primeran način, od najnižeg stupnja lestvice, sakupljajući nedeljne i mesečne stanarine... I pored povremenih napada bolesti... mladi Osvald nije bio mekušac... interesovao se za sportove u prirodi ... bio je aktivni član kratkotrajnog kluba Skakavaca ...

Piskaranje se nastavljalo, ali sada su loše štampane rečenice bile zamrljane i iskrivljene. Pol više nije mogao da čita. On se zavalio na stolicu, savladan. Usred tužnih razmišljanja, koja su mu kao bujica jurila kroz glavu, Polu je postalo jasno šta mora dalje da krajnji cilj koji je nazirao pred sobom nije mu davao vremena za oklevanje, niti za obzire. Pun energije, on s treskom odgurnu stolicu .. ostavivši knjige porazbacane po stolu, izjun napolje.

Deset minuta kasnije uđe u Ver Plejs, potrča stenenicama do vrata kuće gospođe Henli. Lena mu otvori vrata. Onda, pošto ga je srdačno pozdravila, on reče glasom koji je uplaši:

— Lena... potrebna mi je vaša pomoć... sada, smesta.

Glava VI

Stojeći u predsoblju, ne obazirući se na pitanja i zabrinute poglede koje mu je dobacivala, on joj podrobno izloži šta želi. Recu je izgovarao tako teško, a ponašanje mu je bilo tako neprirodno da se ona zapita nije li trenutno izbačen iz ravnoteže. No i pored njenog straha i očigledne besmislenosti njegovih zahteva, u njegovom držanju bilo je nečeg dubokog i strašnog, što ju je nateralo da poslušna. Ona uđe u kuhinju i

nađe kartonsku kutiju, smeđu hartiju, kanap, komadić pečatnog voska. Iz spavaće sobe donese staru svesku u kojoj je bilo još nekoliko neispisanih stranica.

U mračnom predsoblju, stegnuvši rukom srce, po, smatrala ga je, dok je metodično pakovao kutiju u smeđu hartiju, zatim je zavezao i zapečatio kanap crvenim pečatnim voskom.

Zatim je prešao na svesku, pa izabravši čistu stranicu, ispisa olovkom prvih šest redova imenima i adresama.

— Oh, Pole — uzviknu ona — šta to, pobogu, radite?

Oklevao je. Možda je osetio da se njegov rad graniči s fantastičnim. Ali potres je otupeo rad njegovog* mozga. Pošto se odlučio za taj plan, uporno ga se držao. Još jednu stvar mora otkriti... samo još jednu.

— Kasnije ću objasniti... sada moramo izaći. Lena je stajala pored njega, rastrzana osećanjima, ne znajući da li da poslušaa. No, možda je u tim trivijalnim, skoro besmislenim pripremama i bilo nečega, važnog.

— Ne brinite — reče on. — Sasvim je jednostavno.

— Bilo jednostavno, ili teško, uradiću.

On je pogleda. Prigušenim glasom ponovi joj šta treba da radi.

— Razumete?

— Mislim da razumem. Ali, Pole... glas joj je drhtao — u paketu nema ničega.

On čudno pogleda.

— Ničega... a ipak je sve tu. — On pogleda časovnik u predsoblju, koji je pokazivao nekoliko minuta do devet. — Bolje da sada pođemo. Da li ste spremni? Sve zajedno neće trajati duže od pola sata.

Zajedno su izašli. Išli su ćutke Ver Stritom u pravcu Lejnasa, zaokrenuli desno niz Norther Road, zatim prošli kroz uzan prolaz poznat kao Vivers Eli. Na kraju uličice Pol zastade i potraži pogledom otvoreni trougao Korn Marketa. Kantina je bila otvorena, dugi red ljudi polako se kretao. Uzdrhtavši celim telom, Pol primeti da je Osvald već stigao. Stajao je na zadnjoj dasci na kolima, jasno vidljiv, pod svetlošću lampe, a njegova srebmasta sjajna glava svetlela je kao oreol, u sumraku.

Pol se nagoniski povuče dublje u mrak uličice. Duboko u duši bio je ubeđen da Osvald dobro zna ko> je on. Zato je odlučio da se ne pokaže, da ne bi pokvario valjanost presudnog oglada. Dugo je stajao nepomično; onda mahnuvši rukom neprimetno, pokaza Leni da pođe prema kantini.

Lena odlučno pređe preko ulice i približi se Srebrnom kralju. Pol je osećao da mu se grlo sve više suši. Nagnu se napred, ukočen od napetosti. Oči samo što mu nisu iskočile iz očnih duplja. On primeti kako se Lena obraća Srebrnom kralju — skoro je pratio pokrete njenih usana dok je govorila.

— Gospodin Osvald?

Visoka pojava obrati pažnju na Lenu, onda otmenim pokretom to potvrdi.

— Zamolili su me da vam ovo predam, gospodine. Kako je dobro, kako je čvrsto i sabrano bilo Lenino držanje! Pol prestade da diše dok je predavala Osvaldu paket, držala otvorenu knjigu za prijem, ponudila Osvaldu pero.

— Potpišite, gospodine, molim vas.

Olovka je bila u Osvaidovoj ruci. Trenutak se odužio do nepodnošljivosti, a tišina postala tako nepomična i neprirodna da se Polu činilo da će mu probiti uši. Onda Osvald potpisa knjigu. Pol dugo uzdahnu, a zatim polagano izdahnu. Lena se vraćala, i dalje odlučnim korakom, polagano i sabrano. Sada mu se pridružila. Bez reči on se okrenu. Koraci kojima su se vraćali bili su prigušeni gustim mrakom napuštene uličice.

Glava VII

Pol nije znao kako se vratio u Ver Plejs. Dok su se vraćali, ništa nije govorio, već je hodao slepo, pognute glave, na ivici duševnog sloma. Kad su stigli do broja 61, on sede, obuzet samo jednom mišlju. Glava mu je pucala od bola, obuzimala ga je ledena drhtavica. Osvald je bio levoruk. Enoh Osvald, bivši student anatomije, član kluba Skakavaca, ubirač stanarina, vlasnik kuće u Ušou Terasu, br. 52, bio je čovek koga je tražio. To otkriće ga je gušilo, oslepljivalo svojom prodornom svetlošću. Nije mogao da ga sam podnese. Oslonivši se laktovima na sto, pridržava glavu rukama.

— Lena — promrmlja on. — Moram vam nešto reći.

— Još ne, Pole. — Bila je jako bleđa, ali izraz lica bio joj je odlučan. Iz lonca koji je pušio na peći, ona mu napuni solju supe i, s upornošću koju nije mogao odbiti, natera ga da je ispije.

Kad je popio, ona sede naspram njega.

— Dakle, Pole — reče ona mirno. Nastade ćutanje. Onda, podigavši glavu, Pol počeo da govori i dok je ona napeto slušala, ispriča joj sve. Mada mu je glas bio tih i nesiguran, u držanju mu se osećala uskomešana gorčina. I on zaključio:

— I tako, sada znam. Znam sve. A šta mogu da uradim? Ništa. Kome da se obratim? Nikome. Kad me pre nisu hteli saslušati, šta mislite, šta bi uradili — Sprot ili Dejl, pa čak i Birli — kad bih otišao k njima s ovom pričom? Pravda ne postoji. Sve dok je ljudima sve potaman, dok imaju dovoljno da jedu i piju, dok u džepovima imaju novca za trošenje i krov nad glavom, ama baš ništa ih nije briga šta je pravda, a šta krivda. Ceo svet je skroz na skroz pokvaren.

Nastade potpuna tišina. Duboko dirnuta, Lena polagano odmahnu glavom.

— Ne. Kad bi ljudi samo znali... oni to ne bi dopustili. Ljudi su obično pošteni... i dobri.

On je pogleda s nevericom.

— Da li vam to vaše iskustvo dokazuje?

Ona malo pocrvene, zausti da nešto kaže, a onda, kao da nije sigurna šta on misli, začuta. Ali trenutak kasnije duboko uzdahnu i reče:

— Pole! Ja nisam mudra. No mislim da znam šta treba da radite.

On je pogleda.

— Da — reče ona ozbiljno. — Postoji jedan čovek kome bi trebalo da odete.

S nevericom, Pol ponovi njene reci. Onda dodade:

— Ko je to?

— Pa, — reče Lena, ustežući se, crvena u licu i zbunjena — jedan moj prijatelj.

— Jedan vaš prijatelj? Prijatelj ... — Dok je ponavljao te reci, one su zvučale tako besmisleno, tako izopačeno, u prisustvu njegove užasne dileme, da mu se lice iskrivi u bolnom osmehu. Lenin prijatelj! Posle svih njegovih napora, svega onoga što

je pokušao da učini, to naivno rešenje izgledalo je tako smešno da je počeo iznenada, u nastupu čiste histerije, da se smeje. Trudio se svim silama, ali nije uspeo da zaustavi smeh, i pre nego je shvatio šta se dešava, sva ona strepnja koja mu je razjedala grudi izli se u jecajima od kojih se gušio. Lena je bila ustala i gledala ga uzbuđena, ali plašeći se da mu stavi ruku na rame. Kad je najzad grč prošao, ona reče:

— Sada se morate malo odmoriti. Sutra ćemo razgovarati o tome.

— Sutra — ponovi on, čudnim, surovim glasom ... da... sutra će se mnogo štošta dogoditi.

Kad se našao sam u gostinskoj sobi u kojoj je prošle noći spavao, Pol sede na ivicu kreveta. Glava mu je gorela, a noge bile ledene. Osećao je nejasno da je nazebao, ali to mu uopšte nije izgledalo važno. U stvari, što je više rasla njegova telesna nelagodnost, duh mu je postajao sve pronicljiviji. Gledao je, jasno i živo, na svoja uzaludna stremljenja, video je takođe da bi mogao isto tako uzaludno nastaviti ako jednom za svagda ne dovede sve to do odlučnog preokreta. Potreba za otvorenom i odlučnom akcijom rasla je u njemu, kao što raste bujica koja samo što nije probila nasipe. U toj čudnoj upornosti njegovog raspoloženja, nestala je njegova prirodna uravnoteženost i zdrav razum, a sve to je zamenila očajnička bezobzirnost. Zeleo je da stane na trg, da pruži ruke i da dovikne tu nepravdu na četiri strane sveta.

Pri toj pomisli, zračak, delimično nerazuman, zasja mu pred očima. Odmah se diže, najpre proveri da li su vrata zaključana, pa priđe drvenom pisaćem stolu koji je stajao u uglu. Tu izvuče nekoliko listova bele hartije koji su služili da se stave u fioke. On prostre hartiju po podu, pa, uzevši pero i mastilo, poče da ispisuje neka velika slova. Oduvek je umeo naročito lepo da piše štampana slova, i za jedan sat, mada mu je ruka malo drhtala a oči nisu videle potpuno jasno, ispisao je što je hteo. Ostavivši hartiju na podu da se osuši, leže, potpuno obučan, na krevet. I pored odluke koja mu je ispunjavala duh, spavao je nemirno i stalno s istim grozničavim osećanjem, koje mu se skupljalo u žilama. Oko sedam sati naglo se probudio. Glava ga je još više bolela, čelo mu je pucalo, ali to samo ojača njegovu nameru. Podiže hartiju s poda, uvi listove u dugačku tubu i stupajući oprezno, dok je prolazio pored Lenine sobe, izađe napolje.

Kiša je bila skoro potpuno prestala kad je pohitao niz Ver Strit. Jutro je bilo vedro i sveže. U zaklonu za kočijaše, preko puta Djuk Korta, on zastade, i pronašavši nekoliko novčića u džepu, poruči solju kafe i debelu krišku hleba s margarinom. Pošto je to pojeo, oseti se malo bolje, ali nije prošao ni pola Djuk Roua kad mu ponovo pozli, i on se nagnu nad oluk u nastupu mučnine.

Na kraju Roua, dvorište Reklamne kompanije Lejn u ovo doba bilo je još pusto. On se provuče kroz trulu drvenu ogradu pored koje je tako često s nosačima tabli čekao u redu. U dvorištu, veliki broj dvostrukih tabli bio je složen u dugačkoj šupi s krovom od talasastog crnog lima. Pol obara najnovije koje je mogao naći i, uzevši jedan od lončića s lepkom, koji su stajali u šupi, nalepi ispisane listove. Taman se spremao da uprti table kad ugleda u uglu šupe jednu zarđalu gomilu. Bili su to gvozdeni lanci koji su služili za reklamu prilikom nedavnog gostovanja iluzioniste Hudinija Palas Tietru. Bez oklevanja, jer je sada bio potpuno obuzet svojom idejom, on priđe, i pošto je malo pročeprkao, pronađe dobar tanak lanac i upotrebljiv katanac. Pet minuta kasnije, opasan lancem i noseći table, on napusti dvorište.

Časovnik na katedrali otkucavao je osam kad se vratio u Ver Strit i uputio prema centru grada. Dnevna gužva već je bila počela. Ljudi su navirali iz autobusa i podzemnih izlaza. Ali pošto su žurili na posao, samo je nekolicina upravnih radoznale poglede prema mladiću koji je na leđima nosio natpis:

UBISTVO: NEVIN OSUĐEN

A na grudima:

UBISTVO: KRIVAC SLOBODAN

Da je bilo ko od njih promislio o onome što je video, svrstao bi to u veste reklame — kao jednu od onih parola koje padaju u oči i publiku zanimaju nedeljama, pre nego što se otkrije njihovo značenje.

Bilo je već devet sati, a Pol je i dalje s mukom prolazio pored oluka, gledajući pravo pred sebe, bezizraznog lica, stežući teške table ukočenim rukama. Pošto je želeo da, dokle god može, ne privuče pažnju policije, držao se dalje od glavnih raskrsnica, na kojima je stajao po jedan dežurni policajac. Jednom ili dvaput primetio je kako ga oštro posmatraju, ali ovoga puta kao da mu je sreća bila sklona — niko ga nije zaustavio.

Kako je pre podne odmicalo, Pol se osećao sve slabije, ali pošto taj deo njegovog pravog cilja još nije bio ostvaren — ta parada je bila samo uvod u njegovu glavnu nameru — nije hteo da se preda. Zaglušen bukom saobraćaja, poprskan blatom od točkova, išao je dalje. No nije mogao sasvim da savlada sve veću slabost koja ga je obuzimala. Nekoliko puta se nesigurno zateturao.

Oko podne poče da ga prati jedna grupa radoznalaca. Iz početka su to bili dokoličari i dangube, besposleni gradski ološ kome se pridružilo nekoliko potrčka i jedno šugavo pseto koje je lajalo. Pol je najpre bio meta nekih prostačkih dobacivanja, ali pošto nije odgovarao, gomila ga je ćutke pratila, možda zbunjena, ali sada, nagonski, više nego ikad sigurna da će biti nagrađena. Nešto posle jedan sat povorka je stigla do Leonard Skvera. I tu, Pol zastade, ispod kipa Roberta Grinvuda, prvog gradonačelnika Vortlija. Skinuvši table postavi ih na pločnik; onda, prvo čvrsto omotavši lanac oko ručnog zgloba, učvrsti se katancem za gvozdenu ogradu u podnožju. Gledaocima se zaustavi dah uiščekivanju, a pošto je sada bilo vreme ručka, gužva »na ulici je rasla. Kad se Pol okrenu i suoči sa skupom ljudi, bilo ih je stotinak.

Slobodnom rukom on otkopča okovratnik — činilo mu se da će ga zadaviti. Nije osećao nikakav strah, nikakvo uzbuđenje, samo očajničku želju da što pre predoči građanima Vortlija svoj slučaj. Sada je bila prilika, čekali su da progovori! Lena je rekla da su obično ljudi dobri, i nikada mu se ne bi pružila bolja, sjajnija prilika da ih ubedi. Da ga samo glava nije tako užasno bolela. A još gora bila je mučnina u stomaku i osećanje nestvarnosti koje ga je prožimalo, osećanje da su mu o noge okačeni baloni koji se vrtoglavo dižu u vazduh. Pol ovlaži ispucale usne.

— Prijatelji — poče on. — Došao sam ovamo jer Imam nešto da vam kažem ... nešto što treba da znate. Zovem se Matri, a moj otac je u zatvoru ...

— I ti ćeš tamo, drugar, ako ne pripaziš! Upadica iz zadnjih redova natera ljude u smeh. Pol sačeka da se stišaju.

— On je petnaest godina u zatvoru, i to zbog zločina koji nije izvršio.

— Ah! Pričaj ti to drugom! — doviknu drugi glas odostrag. Opet se svi nasmejaše, a zatim uslediše povici: — Ćuti! — Budi pošten! — Daj jadnom kop... priliku!

— Imam dokaza da je moj otac nevin, ali niko neće da me sasluša ...

— Ni mi ne možemo da te čujemo, drugar, ako ne progovoriš.

— Tako je. Govori. Govori — povika nekolicina iz gomile.

Pol teško proguta. Kao kroz maglu opazio je da iz grla izlazi slab i isprekidan glas mada se naprezao iz sve snage. On učini natčovečanski napor.

— Pre petnaest godina, na osnovu posrednih dokaza, moj otac je osuđen zbog ubistva. Ali on nije izvršio zločin ...

Džukela koja je uporno pratila Pola odjednom zalaja.

— Ponavljam ... on nije izvršio zločin ... kao dokaz imam...

Ali pseto je sada glasno lajalo i režući kidisalo na Polove noge, pa ga nisu čuli. A onda, kad je zastao, džukela, bez sumnje, ohrabrena odobravanjem posmatrača, neočekivano skoči na njega. Pol se zatetura i umalo ne pade. Dok se ošamućen hvatao za table, u gomili se začu mrmljanje.

— Pijan je.

— Jel' on to misli da može da pravi budale od nas?

— Raspali po toj mladoj ispičuturi.

Kora banane polete kroz vazduh i razmaza se po Polovom obrazu. Bio je to znak za plotun kora hleba i otpadaka hrane koju su jeli ljudi iz gomile. Nekoliko ogrizaka od jabuke predstavljalo je promenu. U tom trenutku dva policajca probiše se kroz gustu gomilu sveta. Jedan je bio neki mladi policajac, a drugi narednik Džap.

— Šta se tu dešava? Zar ne znate da narušavate mir?

Pol je netremice gledao dve zamagljene pojave u plavom i kao kroz maglu prepoznade Džapa. Bio je na kraju svojih snaga. Otvori usta da progovori, ali reci nisu izlazile. Tiskajje oko njega se poveća.

— Pijan je, narednice — začu se neki ulizički glas iz prednjeg reda. — Priča neke gluposti.

— Ovog puta ste baš preterali. Čekao sam na to. Pođite s nama. — Narednik Džap podiže Pola i pokuša da ga provede kroz gomilu. Naišavši na Polov otpor, on ga žestoko povuče i umalo mu ne iščaši ručni zglob, a onda primeti lanac. Njegov mišićavi vrat pocrvene.

On promrmlja svom drugu.

— Učvrstio se katancem. Trebaće nam kola. Dva policajca su se Ijutito mučila da oslobode lanac, vukući Pola ovamo i onamo, dok se gomila gurarala i komešala oko njega. Stigao je još jedan policajac, onda odjurio, zviždeći u pištaljku. Izgledalo je kao da se svi odjednom guraju i viču. Saobraćaj je bio zaustavljen i

nastala je opšta zbrka. To je bio trenutak koji je Pol predvideo za vrhunac svog otpora, trenutak kad će održati svoj ganutljivi govor.

— Prijatelji, — pokuša da viče — ja samo tražim pravdu. Jedan nevin čovek...

Ali mladi policajac slomi katanac udarcem pendreka. Pola strpaše u policijska kola koja su čekala i odjuriše s njim do policijske stanice. Pol skoro nije znao šta se s njim dešava dok ga nisu bacili u ćeliju. On svom snagom tresnu čelom o cementni pod. To ništa nije pomoglo protiv bola od koga mu je glava pucala, ali ga je trgnulo iz obamriosti koja ga je bila obuzela. Najzad zastenja. Stenjanje je ostavilo loš utisak na tri policajca, koji su stajali i posmatrali ga, već prilično ljuti zbog muke koju im je zadao.

— Mlada svinja — primeti prvi. — Trezni se.

— Ne — reče narednik Džap. — Nije pijan. Treći policajac je još bio crven od besa — u tuči ga je neko tresnuo u stomak.

— Ma šta bilo, neće on praviti nered, niti će lako proći.

On se sagnu, uhvati Pola za okovratnik i podiže ga kao vreću brašna. Onda, stegnuvši pesnicu, tresnu ga između očiju. Polu pojuri krv iz nosa. On se sruši i ostade ležeći.

— To niste smeli uraditi — reče Džap hladno. — On će dobiti svoje... i to uskoro.

Kad su se vrata ćelije zalupila, ostavljajući u njoj nepomičnu zgrčenu priliku čoveka, najmlađi policajac se neprijatno nasmeja.

— Uostalom — reče on, u želji da olakša svoju savest — to je i tražio.

Glava VIII

Bilo je kasno popodne kad je Pol, nekako neodređeno, ponovo postao svestan svoje okoline. Dugo je ležao i gledao u jednu jedinu zaštićenu sijalicu na tavanici. Onda, na rukama i nogama, dopuza do krčaga koji je stajao kraj drvenog kreveta od dasaka. Nagnuvši krčag on otpi jedan gutljaj. Voda je bila hladna i osvežila ga je, ali lice skoro odmah poče da ga peče.

Pol se pažljivo diže i sede na krevet. Glava ga sada nije toliko bolela. Ali iznenađen, opazi da teško diše — pri svakom udisaju osetio bi kako ga na levoj strani probada. Onda otkri — da bi izbegao, ili bar smanjio jačinu bola — da ne srne duboko da diše, odnosno da srne da udahne samo napola. Naravno, morao je udisati brže, ali to mu nije mnogo smetalo.

Iznenada, dok je sedeo, privikavajući se na taj novi simptom, vrata se otvoriše i jedan čovek uđe u ćeliju. Pol proviri kroz natečene oči i prepoznade šefa policije u Vortliju.

DejI je stajao i dugo ga netremice posmatrao, kao da ispituje svaku pojedinost njegovog stanja. Za razliku od njihovog poslednjeg sastanka, njegovo držanje je bilo rezervisano, ali izraz čudno zlovoljan. Kad je progovorio, glas mu je bio tih i uzdržan.

— Na kraju ipak ste poslušali moj savet. Ako se dobro sećam, rekao sam vam da idete kući. Ali ne, to za vas nije bilo dobro. Više ste voleli da ostanete i da pravite zbrku. I sad ste dobili ono što sam i rekao, samo gore, daleko gore.

Odjednom nastade tišina.

— Bez sumnje ste mislili da ste strašno mudri. Niste se pokorili mom naredniku i umakli ste. Lutali ste nedeljama, a da vas nisu pokupili. Ali nemojte se zavaravati, prijatelju moj. Sve vreme ste živeli od moje darežljivosti. Mogao sam vas odmah uhapsiti. Ali sam nekako želeo, uprkos svom zdravom razumu, da vam pružim još jednu, poslednju priliku.

DejI stegnu usne preko svojih snažnih zuba.

— I tako ste sada u prilično lošem stanju, po vašem izgledu. Možda su moji momci s vama grubo postupali. Ali — ne smete zameriti. To se dešava kad se čovek opire policajcu koji vrši svoju dužnost. Ne krivite nikoga drugog osim sebe.

Ponovo ćutanje. Izgledalo je kao da šef policije poziva Pola da govori, da se čak nada da će ovaj to učiniti, da će dovesti sebe u nezgodan položaj nekom loše

odabranom rečju. Ali u trenutku kad je DejI ušao u ćeliju, Pol je odlučio da ne kaže ni reci. Njegova prilika će doći kasnije, u sudu. Slušao je, s čudnim osećanjem ravnodušnosti kad je šef nastavio:

— I šta mislite, šta će sada biti s vama? Možda uobražavate da ćete biti pušteni uz opomenu i još nekoliko dobrih saveta. No ja nekako ne mislim tako. Ja nekako mislim da je vreme saveta prošlo. Imali ste priliku, i niste je iskoristili. A sada se trpate u stvari koje vas se ne tiču, radite protiv zajednice, smetate pristojnim građanima, dosađujete vladinim službenicima, da, čak ste dosađivali članu parlamenta. Osim toga__ glas se utiša — i meni ste dosađivali. Ne da to nešto mari — ja sam siguran na svom terenu — to je čvrsta stena. Ipak me to nervira, nervira me vaša upornost, nervira me to što mi podmećete da sam loše postupio. I sada mi se sve nekako čini da ćete to platiti. Sada ste vi loše postupili. Vi ćete već sutra pre podne biti izvedeni pred sud. Ne bi me iznenadilo da sud ovaj slučaj uzme ozbiljno i odredi prilično visoku kaznu — recimo pedeset funti. A vi ne biste mogli da nabavite sumu od pedeset funti, zar ne? Ne, mislim da ne možete. — On odmahnu glavom, rugajući se bez reci. — To znači da ćete biti zatvoreni, ovde kod nas. Pa, ova ćelija je lepa, prijatna, ova gde ste sada... ne izgleda baš lepo... ali ima udobnosti! Nadam se da vam se sviđa, jer izgleda da ćete u njoj poduže ostati.

Njegov prodoran ispitivački pogled još trenutak se zadržava na Polu. Onda se DejI okrenu i izađe iz ćelije. Ali čim je izašao, izraz lica mu se promeni. Sada je bio namršten. Tamo unutra nije bio prirodan. Ponašao se kao neki glumac koji je loše odigrao ulogu i koji je sada sam sebi odvratn. Pa šta je drugo, do đavola, mogao da učini? Primio je hitnu poruku da telefonira ser Metjuu u sud. I morao je da ode u ćeliju, kako bi mogao da mu potvrdi da je video zatvorenika. Kad je ušao u svoju privatnu kancelariju i seo za pisači sto, lice mu se još jače smrknulo. Mada je bio oguglao na sve moguće prljavštine, na niskost zapleta koji su proizlazili iz zločina, nije mu se sviđalo što mu se ta stvar ponovo vratila. Ostavljala je neki čudan osećaj u njegovom stomaku. Žalio je što taj ludi mladić nije iskoristio njegovu blagost i nije se izgubio u toku poslednjih nedelja. I ponovo mu ono mučno pitanje zatrepta u duši, više šapat nego pitanje, šapat nesigurnosti: »Ima li nečega u tome... na kraju krajeva?« On odmahnu ljutito glavom, kao podbodeni bik. Ne, zakleo bi se, ukoliko se njega tiče, da u tome nema ničega. Suviše dobro je poznavao sebe. Njegova lična istorija pružala je sliku savršenog poštenja, neokaljane čestitosti, koja bi izdržala najpomnije ispitivanje. Nije bio kao neki koje bi mogao pomenuti i koji su se nagađali sa svojom savešću. Njegov je moto uvek bio: ko dira prljave stvari, ukaljače se.

Ipak je i dalje gledao u telefon, pre nego što je privoleo sebe da podigne slušalicu i polagano okrene broj, kao u nekoj sumnji. Javio se Bar, službenik, ali skoro odmah Sprot preuze vezu.

— Halo! Halo! Jeste li to vi, ser Metju? Odmah zatim Dejl začu zvuk koji je označio da je Sprot spustio prekidač kojim je prekinuo sve druge veze. Linija je tako sada bila privatna. Kad je začuo Sprotov glas, bi mu jasno da ovoga puta taj glas nije bio prijatan i ljubazan, već besan.

— Šta je razlog toj novoj grešci?

— Grešci, ser Metju? — ponovi Dejl tvrdoglavo.

— Vi savršeno dobro znate na šta mislim. Na ono danas, na trgu. Zar vam nisam dao određena naređenja što se tiče te individue?

— Vaša naređenja su izvršena.

— Pa zašto se onda to desilo... ta javna pantomima ... Baš ono što sam tražio da se izbegne? Trebalo bi da ste u stanju da se katkada poslužite i inteligentnom intuicijom.

Šef policije pokušava da se smiri. Nije mogao dozvoliti sebi da se naljuti. On odgovori:

— Nije nam bilo lako, ser Metju. Ko je mogao znati šta smeru taj mladi idiot? Pratili smo ga koliko smo mogli. Odredio sam jednog od mojih najboljih ljudi. Ali nismo ga uhapsili, jer ste nam rekli da ne budemo grubi. No, ovoga puta je preterao. Za ovo može lako dobiti šest meseci.

— Ne budite budala.

Nastade čudna tišina. Kad je ser Metju nastavio, glas mu je bio blaži, pun razumevanja.

— Slušajte, Dejle. Bili ste bliže njegovoj karakterističnoj osobini kad ste upotreбили reč idiot. Sada nema nikakve sumnje da je taj mladić psihopatski slučaj.

Šef policije, da bi se savladao, crtao je šare na upijaćoj hartiji. Ali sada odjednom stade i upravi pogled na prazan zid pred sobom.

— Ako je tako, — nastavi Sprotov glas, blago razmišljajući — on postaje predmet ne sudskog ispitivanja i kazne, već medicinskog lečenja u nekoj od naših ustanova koje su određene za terapiju duševnih poremećaja.

— U ludnici? — upade Dejl. Sprot uzvratu bolnim uzvikom.

— Dragi moj Dejle, zar ne shvatate da su takvi nezgodni izrazi kao »ludnica« i »luđak« izostavljeni iz civilizovanog govora? Tako opisati našu poštovanu ustanovu u Drimu, po mom mišljenju, predstavlja krajnje neumesnu klevetu.

— Ah! — promrmlja šef policije, neopisivim glasom. — Drim!

— Naravno, da bismo to potvrdili, — odgovori ser Metju — trebaju nam neki podaci. Kažite mi nešto o njemu, Edeme. Da li se nekontrolisano ponaša?

— Da — priznade Dejl. — Mogli biste to tako nazvati.

— A njegovi prijatelji? Nema nikoga da se brine o njemu?

— Ima majku... i devojku u Belfastu, ali izgleda više manje da su digli ruke od njega. Donedavno je živio na ulicama ... potpuno sam ...

— Jadni mladić — reče Sprot sažaljivim glasom. — Sve ukazuje na to da mu je potrebna pomoć ustanove. Sutra ujutro će pred sud, pretpostavljam.

— Da — odgovori Dejl čvrstim glasom. — Nema drugog izlaza.

Sprotov glas više nije bio bolan. Njegova lažna ganutljivost iščeze i njegov odgovor preseče šefa policije kao nož.— Ja ne tražim izlaz. Sem ako to nije za nas obojicu.

Sada nije bilo sumnje u to ko je jača ličnost. On nastavi mirnije.

— Ja mislim da je gospodin Batersbi, sudija, vrlo pametan čovek.

— Pametan je — reče Dejl, istim onim neprirodnim glasom. — Ako odredi dovoljno veliku kauciju, bićemo sigurni da će biti vraćen u pritvor.

— Ne želim da tu stvar gurate ni u kakvom nepoštenom ili sumnjivom smislu — reče Sprot otvoreno. — Ali možda bi bilo dobro da s njim porazgovarate, objasnite psihopatsku stranu slučaja i ukažite na to da bi nam vraćanje u pritvor dalo vremena da udesimo odgovarajući lekarski pregled koji bi, na kraju krajeva, bio u najboljem interesu mladića.

— Da — reče Dejl.

— Vrlo dobro, onda — reče Sprot. I dodade naglašavajući izrazito:

— Ovoga puta nemojte napraviti grešku.

Čitav minut kasnije, i polagano, šef policije spusti slušalicu.

Glava IX

Policijski sud počeo je da zaseda sutradan u deset sati. Sudnica na prvom spratu bila je otmena, ali dosta mala, sa podijumom za sudiju na jednoj strani i redom klupa za publiku preko puta. Sa sudijine desne strane bila je optuženička klupa, a s leve ograda za svedoke. Bila je to soba izložena promaji, pa je paravan bio postavljen između optuženičke klupe i prozora i prilično je zamračivao sudnicu. Na tavanici je bila freska grba — dva strelca s lukovima nategnutim prema zelenom hrastovom drvetu — što nikad niko nije video.

Zadrigli policajac povede Pola na sprat. Toga jutra nije bio rđav — dah mu je mirisao na lulu popušenu posle doručka. Kad su izašli iz ćelije, on značajno pogleda Polove modre i otečene oči.

— Gadno si pao juče, druškane. Pazi da se i danas ne oklizneš. Razumeš?

Pol ne odgovori. Pred zoru je stvarno prespavao nekoliko sati u bolnom neprijatnom zaboravu, u koji je upao kao u mračnu jamu, potpuno iscrpljen. Ali taj odmor ga nije okrepio. Nikako nije shvatao zašto se oseća tako slabim; čak je i disanje od njega zahtevalo napor; a grudi su ga tako bolele da je morao da ih pritisne levom rukom, nastojeći da savlada taj bol. Ali za razliku od tela, duh mu je bio na onom stepenu grozničave budnosti koja je karakterisala sve njegove mentalne procese od kako mu se vratilo sećanje. Sve fe video s jasnom, neprirodnom lucidnošću. I čvrsto je odlučio da progovori, da otkrije sve. Da, ovoga puta ga ništa neće sprečiti.

Kad ga je policajac uveo na sporedna vrata i kad je stao na optuženičku klupu, sudija, gospodin Betersbi, mršav sredovečan čovek, ljubazan no brižna izgleda, već je bio završio s trojicom starijih pijanica, s mladićem koga su uhvatili kada je skupljao listiće za klađenje, s uličarkom koja je radila bez dozvole, s jednim starim sviračem

optuženim za prosjačenje i skitnicom uhapšenim jer je bio »bez vidljivih sredstava za život«.

Sudijine usne bile su tanke, uobličene njegovim pozivom u prividnu strogost, ali oči su mu bile mudre i čovečne. Nikad se nije osmehivao na laskanje i ulagivačke molbe uhapšenika koji su stajali pred njim. No njegove presude nisu bile stroge. Pol ga je posmatrao i pomisli u sebi: »Ovo je čovek koji će me saslušati.«

Odjednom, Pol oseti da je predmet upornog i prodornog posmatranja. On baci pogled u pravcu publike i odmah ugleda Lenu. Nije bila sama. Pored nje je sedeo jedan čovek, Polu potpuno nepoznat, četrdesetih godina, veoma krupan i nezgrapan, u flannelskom odelu, nemarno zavezanoj kravati i masnom kaputu koji je već dobro odslužio. Bio je skinuo meki, iznošeni šešir, otkrivajući krupnu glavu s okruglom čelom. Čelo lice mu je bilo okruglo i zdepasto i uprkos očigledno neobrijanim obrazima, delovalo je nekako otvoreno, a oči s bledim trepavicama, činile su veliki napor da sakriju tu otvorenost time što su gledale s dosadom. Očigledno je već nekoliko minuta posmatrao Pola s tim ravnodušnim izrazom, lišenim iluzija, ali sada, mada mu se izraz lica nije promenio, on diže kažiprst i prinese ga usnama. Bio je to trivijalan, kratak gest, ali se njegovo značenje nekako neodoljivo nametalo. Pol brzo pogleda Lenu, pročita molbu u njenim očima, pa vrati pogled na krupnog neznanca, koji klimnu glavom još jednom, malo, ali ponovo s neodoljivim značenjem, pre nego što se zavalio na stolici i počeo ispitivati nokte na prstima, ponašajući se kao čovek koga suđenje dalje ne zanima.

Pol je stajao ošamućen, slušajući verglanje optužbe iznete protiv njega, kad primeti da je šef policije ušao u sudnicu.

— Smatrate li se krivim ili ne?

Zbunjen, Pol ne odgovori. Nastade trenutak ćutanja.

— Pa, šta imate da kažete u svoju odbranu? — zapita sudija.

On pogleda Pola s nekom pažnjom, daleko manje letimičnom od one koju je ukazivao ranijim slučajevima. Ponovo nastade kratka pauza. Bujica reci bila je spremna, spremna da pokulja, ali iz nekog razloga koji je bio protivan njegovoj volji, ona nije pokuljala. Nije se čak usudio ni da pogleda na publiku prema Leni, ili onom neznanca koji mu je dao onaj čudan, zapovedni znak. I iznenada, nezavisno od onoga što je bio odlučio on obori glavu i s tobožnjim kajanjem promrmlja:

— Žao mi je, vaša milosti. Možda sam nešto malo više popio.

Nastade kratka ali potpuna tišina. Pol primeti kako se šef policije ispravio na stolici. Gospodin Batersbi se nakašlja.

— Bili ste pijani? U vašim godinama to je zaista sramota.

— Da, vaša milosti.

— Zar se ne stidite da to priznate?

— Da, vaša milosti. U Polovom glasu osećao se prizvuk pokornosti koji natera sudiju da se zamišljeno namršti. On pregleda neke zabeleške na pisaćem stolu pred sobom, pa se nagnu napred.

— Zašto ste izveli tu demonstraciju... privezali se lancem na najživljem javnom mestu u celom gradu?

— Rekao sam vam, vaša milosti. Popio sam jednu više — sigurno sam hteo da se pravim važan.

— Možete li objasniti... onaj čudovišni plakat koji ste izlagali?

— Ne, vaša milosti. Nisam mislio ništa zlo. Kad ljudi malo popiju ... znate da prave gluposti.

Mada to Pol nije mogao videti, blag treptaj, što je mogao biti i osmeh, zaigra na usnama neznanca, koji je sada resio, pošto je prestao da zagleda nokte, da pokuša da razazna tamni grb na tavanici. Šef policije, sedeći ukočeno, bio se malo okrenuo na stolici, izlažući sudnici oštar profil. Sudija neprimetno pogleda u njegovom pravcu, pre nego što će postaviti Polu sledeće pitanje:

— Nikad pre niste napravili takvu demonstraciju?

— Ne, vaša milosti.

— Ali ponekad ste patili od nervnih napada?

— Nisam, vaša milosti. Čutanje.

— Kakva su vaša politička uverenja?

— Nemam nikakvih.

Sudija opet zastade, odvrati pogled, neodlučno, prema neprobojnoj pojavi šefa policije. Najzad kao da je odlučio.

— Mladiću, u normalnom slučaju ja bih vas kaznio da platite dve gineje i sudske troškove i otpustio bih vas s opomenom. Ali na osnovu izveštaja koji mi je dostavljen s odgovornih mesta, smatram da je vaš slučaj možda ozbiljniji nego što ga vi sada predstavljate. Zbog toga ću odrediti kauciju od pedeset funti. Ako je ne položite, bićete zadržani u pritvoru, da bi se omogućilo policiji da skupi dalje dokaze.

Kad je izrečena ta presuda, neznanac u publici zaboravi da podesi izraz ravnodušnosti. Nije izgledalo ni da negoduje, niti da je iznenađen, ali neko čudno interesovanje zatitra mu u mrzovoljnim očima. Na Leninom licu ukaza se izraz zaprepašćene brige.

— Možete li naći kauciju u iznosu od pedeset funti? — upita sudski službenik Pola jednoličnim glasom.

— Ne.

— Možete li imenovati bilo koju osobu koja može obezbediti taj iznos?

Pol taman htjede da odmahne glavom kad nepoznati ustade.

— Ja sam spreman da položim kauciju.

Pol je stajao potpuno mirno, stežući pesnice. U međuvremenu, šef policije se okrenu, a njegov izraz iznenađenja i bola odjednom se pretvori u bes.

— Protestujem. Hoću da znam od kuda dolazi taj novac.

— Dolazi od mene — L. A. Dana, sa stanom u Grent Stritu, br. 15, u ovom plemenitom i istorijskom gradu. Evo ga, u mom džepu.

— Protestujem.

— Zahtevam tišinu u sudnici.

— Vaša milosti — uporno ponovi šef policije. Sada je bio ustao, ukrućenog lica i ozbiljan. — Tvrđim da je određena kaucija nedovoljna. Zahtevam da se taj iznos povisi.

— Zahtevam tišinu u sudnici,

Sudija je kruto čekao, ne želeći da nastavi dok šef policije ne sedne ponovo. Onda, ozbiljno razljućenim glasom izjavi:

— Ovaj sud želi da jasno da na znanje da nije podložan uticaju ili sugestiji iz policije ili sa ma kog drugog mesta. Izgleda da nema nikakvog razloga da se promeni sadašnja odluka. Prema tome, kaucija će biti prihvaćena u iznosu od pedeset funti. Sledeći. Kad je izlazio iz suda, Pol je jasno video neku zbrku, kako se Dejl prepire sa sudijom, onda kako naglo izlazi na sporedna vrata. Ipak, petnaest minuta kasnije, pošto je obavio sve formalnosti koje je izvršio jedan od sudskih službenika, Pol izađe slobodan.

Izašao je na ulicu, gde ga je dnevna svetlost pogodila kao sjajno koplje i naterala da se zatetura. Onda ugleda Lenu i njenog druga gde stoje na pločniku, nekih desetak metara odatle. Ugledavši Lenu, oseti neku čudnu utehu u svom ranjenom srcu. Ona se nije micala, ali krupni čovek se približavao, u raskopčanom kaputu, s rukama u džepovima i sa šeširovom još više zavaljenim na potiljak.

— Oprostite — reče on. — Zovem se Dan. Ja sam prijatelj gospođice Endersen. Čekali smo da vas odvezemo u Ver Plejs.

— Zašto ste to učinili za mene? — upita Pol.

— Zašto da ne učinimo? — osmehnu se Dan nemarno. — Kad je čovek bolestan kao vi, potrebno mu je malo pomoći.

Nastade ustreptalo ćutanje. Polov pogledi pređe na Lenu, čije se zabrinute oči nisu skidale s njegovog lica.

— Vrlo mi je neprijatno — promrmlja Pol, dok mu je bubnjalo u ušima — što sam vas u sve to uvukao.

— Ne brini, sinko. Preživemo.

Dan stavi dva prsta u usta i prodorno zazvižda: automobil koji je prolazio zaustavi se uz pločnik. Dan pridrža Pola, zatim Lenu, pa uđe za njima. Vozili su se u Ver Plejs.

Pola sata kasnije Pol se skinuo i legao u gostinsku sobu, umiven, podbočen na dva jastuka, s hladnim oblogom od sirćeta na izubijanom vrelom čelu i toplim termoforom na ledenim nogama. Uspeo je da popije i zadrži u stomaku solju mleka koje mu je Lena donela. Onaj užasan bol još ga je probadao na levoj strani grudi, ali olakšanje što je izašao iz ćelije i što se nalazi ponovo u ovoj mirnoj sobi bilo je jače.

Sabijen u uskoj pletenoj stolici, još uvek opterećerv onim večnim šeširovom i kaputom — sticao se sve jači utisak da u njima spava — Dan uopšte nije skidao očiju s Pola.

— Osećaš se bolje? — zapita on.

— Mnogo bolje — reče Pol daščući.

Dan ne reče ništa — možda je imao svoje mišljenje o tom slučaju. Ponovo pogleda svoje izgrizene nokte na prstima, prema kojima je, izgleda, osećao duboko divljenje. Onda reče:

— Slušaj sinko, neću da te gnjavim kad si bolestan. Ali čuo sam da imaš nešto na duši. Pričala mj je Lena, koja je, uzgred, moja davnašnja prijateljica. Ali ako hoćeš da olakšaš sebi dušu, ti... — On značajno slegnu ramenima.

— Jeste li vi advokat?

— Sačuvaj me bože.

Lena je bila dole, ali se sad vratila u sobu i sela na nisku stolicu iza Dana.

Oboje su bili u domašaju Polovog vida. Mogao ih je gledatia da se ne zamara okrećući glavu. I on poče da govori, gledajući ih, zaustavljajući se povremeno da povrati dah, osećajući u Danovoj tihoj pažnji i Leninoj potpunoj nepomičnosti, ohrabrenje da se rastereti od svega što mu je ležalo na duši.

Kad je završio, nastade ćutanje. Dan, koji se, dok je slušao, spustio dublje u stolicu, polagano se ispravi. Zevnu i protegnu se, povuče zavesu i pogleda napolje kroz prozor.

— Opet pada kiša... kakva gadna kiša... — Ponovo zevnu i okrenu se Leni. — Pazi na njega. Imamo pet nedelja dok traje kaucija.

Postoja nekoliko trenutaka oslonjen na vrata, izvadi cigaretu iz kaputa i stavi je neupaljenu u usta. Oči su mu izgledale dremljive. Odjednom, onako debeo, okrete se oko sebe i bez reci izađe.

Glava X

Taj čovek, Dan, dremljivih očiju i izgrizanih noktiju, bio je proizvod grada Vortlija i izvesnog čudnog sticaja naslednih okolnosti. Njegovo puno ime glasilu je — Luter Alojsius Dan — ali ga je on krio kao zločin, smatrajući za smrtne neprijatelje one koji bi se usudili da ga upotrebe — jer je ono davalo prvi nagoveštaj o njegovom poreklu — rodio se, naime, iz »mešanog« braka, koji je, za razliku od mnogih takvih veza u kojima je bila utvrđena uzajamna trpeljivost i razumevanje, bio vrlo nesrećan. Njegova majka kalvinistkinja i otac katolik svađali su se žestoko i neprestano. Život njihovog sina bio je prava beda, rastrzan, tako, između Kapele i Crkve — kasnije je priznao svojim prisnim prijateljima da je kršten na oba mesta i odrastao je sa živom antipatijom prema organizovanoj veri. Kad je sin navršio četrnaest godina, njegov otac je poginuo u uličnoj nesreći — izašao je posle obilnog doručka grdeći Džona Noksa, a vratio se pred ručak, na nosilima, mrtav. Pravedna odmazda. Ali udovica je posle razdoblja otupelosti, bila neutešna — suviše kasno je otkrila svoju zavisnost od tog tvrdoglavog podražavaoca papske nepogrešivosti, i, mada to izgleda rteverovatno, promenila je ceo tok svoga života. Njene Jične težnje bile su nevažne — ali su bile bar u jednome važne za njenog sina, — izvadila ga je iz mesne škole i poslala u jezuitski koledž na Hasok Hilu.

Kaluđeri su s njim postupali s krajnjim obzirom — pri njegovom prijemu mudri stari starešina trepćući ga je premerio i onda se obratio svojim kolegama: — A sada, u ime božje, pustite toga dečaka na miru. — Ništa nije moglo biti bolje od tog nenametljivog ohrabrenja, ali njemu je bilo već petnaest godina, i sve je bilo dockan. Nikad se nije osećao kao deo društvenog života koledža. Držao se po strani, odlazio sam na fudbalske utakmice u udaljene delove grada, prikradao se u bilijarske gostionice u podnožju Hasok Hila, gde je sedeo satima — sa zainteresovanim, ozbiljnim licem, nalik na blede mesec u zadimljenom vazduhu — mirno posmatrajući zelenu tkaninu. Voleo je igre, mada sam nikada nije igrao, a njegovo poznavanje zabeleženih uspeha i dostignuća u svim vrstama sporta bilo je prosto enciklopedijsko. Pošto je imao izvestan dar za pisanje, otac Marčent, njegov nastavnik engleskog jezika, ohrabrio ga je da piše male članke o atletici za koleški časopis. A kad je maturirao, kao tih i pomalo utučen mladić — dobio je preko nadzornika studija posao u kancelariji lista Dnevne vesti, dnevnih novina ograničenog tiraža, ali nezavisnog položaja i visokog ugleda.

Sledećih nekoliko godina njegovog života proteklo je potpuno jednoliko. Svršavao je sitne poslove, seckao i lepio i, u retkim prilikama, odlazio da piše izveštaje o manjim lokalnim sportskim događajima. Njegov prvi prilog u Dnevnim vestima, koji je izrezao i pažljivo sačuvao, ispunio je jedan stubac.

Međutim, kasnije su ga počeli slati na manje beznačajne zadatke: vaterpolo utakmice, bokserska takmičenja, pa je bilo zapaženo i priznato za stolom glavnog urednika, mada naravno nije bilo obelodanjeno, da je dobar, jasan u procenjivanju, živopisan u izlaganju. Na Novu godinu, kad mu je bilo svega dvadesetpet godina, dodeljen mu je, bez upozorenja, najbolji od svih sportskih zadataka — fudbalska utakmica lige mesnih seniora, koja je svake godine privlačila izbezumljeno mnoštvo gledalaca i koja je dve trećine ljudi u Vortliju dovodila do potpunog ludila. Iz novinarske lože Dan je izdiktirao dva stupca preko telefona; a, sutradan izjutra napisao je članak. Članak uopšte nije opisivao utakmicu, već se samo odnosio na jedan jedini događaj koji se dogodio u toku igre.

Isto to popodne, Džsims Mek Evoj, urednik Dnevnik vesti, koji je bio i njihov vlasnik, izašao je iz uredništva s člankom u ruci. Za Mek Evoja je bilo karakteristično to što nikad nikog nije »pozvao«. Seo je pored Danovog malog pisaćeg stola.

— Šta ovo znači? — upitao je, kuckajući po članku cvikerom. — Ja sam tražio da pošaljete izveštaj o fudbalskoj utakmici. A vi mi dajete priču o jednom mladom halfu koga su slučajno udarili u glavu. Dok je on u nesvesti, vi pokazujete trideset hiljada ljudskih bića kako urlaju tražeći njegovu krv. Onda prikazujete drugih trideset hiljada koji su isto tako spremni da unište protivničkog centra. Opisujete dreku, uvrede i tuču navijača, boce bačene na igrače, rasečen obraz sudije... jednom rečju, dajete mi sliku sporta u džungli, i verske netrpeljivosti, od kojih bi pocrvneo i Eskim u svom iglou.

— Oprostite — promrmlja Dan. — Počeo sam da kucam, i eto to je ispalo.

Mek Evoj je ćutao, razmišljajući o čudnoj protivrečnosti: da je taj krupan i zbunjen mladić, koji ne bi uspeo da u razgovoru kaže ni jednu reč i koji verovatno ne bi mogao posle večere da ispriča priču ni po cenu života, mogao na hartiji da bude pravi rekorder u blagoljublju, gejzir koji kulja, vulkan u erupciji, bujica izraza koji su plenili običnog čitaoca, dizali ga u najosetljivije živce, terali da se smeje i da plače.

Mek Evoj ustade.

— To je najgori članak koji sam dobio poslednjih dvanaest meseci. Ali sutra ide na naslovnu stranu. — Dok ga je Dan posmatrao zbunjen, on se osmehnu. — Dođite na večeru k meni u subotu uveče.

To je bio kraj veze Lutera Alojsiusa Dana sa svetom sporta i pravi početak njegove karijere. Mek Evoj ga je prvo slao u policijske sudove, u kojima se sretalo

tako mnogo ljudskih sudbina i doživljaja i koji su naročito odgovarali njegovom peru. Onda je počeo putovati po zemlji i pisati redovne članke na pola stranice. Pošto komedija njegovog imena više nije bila tajna za Mek Evoja, on je izmislio odličan pseudonim za svog glavnog izveštaja, »Jeretik«. A serije koje ju on pisao pod naslovom: »Goruća pitanja« pa zatim »Opet goruća pitanja« privukla su široku pažnju — pored toga što su izazvala dve tužbe zbog klevete, od kojih su se novine uspešno odbranile. Tiraž Dnevnik vesti vrtoglavo se povećavao, kao i prijateljstvo između Jeretika i njegovog urednika, koje se 1929. godine još pojačalo kad je Mek Evojeva visoka i upravo divna sestra Eva, koja je već dugo bacala svoje bistre poglede, najzad i osvojila Dana.

Brak, mada nije izlečio Dana od njegove sklonosti prema pivu i starom odelu, sasvim je uspeo. Iz njega su se rodile dve devojčice, koje je njihov otac ludo voleo. Eva je bila lepa žena, labuđeg stasa, koja je votela perle od slonove kosti, kesice s mirišljavim prahom lavandule i dugačke naušnice. Dan je puštao svojoj ženi da upravlja u svemu, a pošto je ona bila iskreno pobožna; pratio ju je s decem na službu kao pravoverni hrišćanin. Bila je to zbilja porodica za ugled, kako je to često isticano u parohiji Sv. Josifa. Ali Danovo srce nije bilo u tome, u njemu se nešto zbililo, u duši, dok je još bio dete. Malo je polagao na spoljasnu formu, smatrajući da je važnije ono što je u srcu svakog čoveka. Da je imao moto, taj bi glasio: »Živi i daj drugom da živi«, i sam je uvek bio spreman da popravi zlo, uvek spreman da brani žrtvu društvene nepravde.

Zbog te svoje duboko usađene sentimentalnosti bio je vrlo osetljiv, jer je i u četrdesetim godinama njegova priroda bila još onako isto povučena, onako isto osetljiva kao u mladosti. Nije podnosio da ga smatraju, čak ni izdaleka, kao čoveka koji »duhovno i moralno podiže«, kao reformatora koji nosi neku poruku. Bio je jednostavno novinar koji radi svoj posao. Zbog toga je stvorio zaštitnu masku melanholičnog cinizma i dosade, koju javnost i očekuje da vidi kod pripadnika njegovog poziva. Bila je to poza, stalna uloga koja verovatno nikog drugog nije obmanjivala osim samog Dana. Bilo je tu, da tako kažemo, uvek nežnih tačaka osećanja koje su provirivale ispod nakalemljene grube kože, ali ova dobričina ih nije primećivala. Osećao se siguran poput noja koji zabada glavu u pesak.

Njegovo poznanstvo s Lenom već je bilo pomenuto. Bio je u vezi s njom u toku prošle godine, često je navraćao za njen šank na kafu s kiflom idući u redakciju u Ardem Stritu. Zbog toga, kad je došla k njemu u njegovu kuću na Hasok Hilu kasno one večeri kad je Pol bio uhapšen, primetio je njenu patnju i pažljivo je saslušao. Ipak je sutradan izjutra, kad je išao s njom u policijski sud, zamišljao da je to uzaludan posao. Ono što je tamo video, pokolebalo je to njegovo mišljenje. Onda je došla Polova

priča, ispričana u velikom bolu, nepogrešivo autentična, bez i jedne pogrešne reci, od prve do poslednje.

Dan je stvorio kod sebe naviku da nikad unapred ne donosi zaključke, ali sve u njemu govorilo mu je da je naišao na veliku priču svoga života. Bio je blag čovek, koji je postao pomalo trom zbog obima svog tela, ali dok je te večeri išao kući, neko iznenadno uzavrelo uzbuđenje teralo ga je da stupa žustro kao mladić.

Nedelju dana nije ništa rekao Džejsmu Mek Evoju. Za sve to vreme, mada se nijednom nije pojavio u redakciji, bio je strašno zauzet, i odlazio je na nekoliko dužih putovanja. Onda je nešto posle jedanaest časova uveče, idućeg četvrtka, ušao, primećen samo od noćnog vratara, u zgradu lista i zaključao se u svoju kancelariju. Bio je umoran i prljav od puta, ali oči su mu bile bistre i u njima nije bilo dosade dok je skidao mantil, kaput i prsluk, raskopčao okovratnik i seo za pis. aći sto. Neko vreme je razmišljao, a onda je polagano, sa zanesenim izrazom lica, pljunuo u ruke, protrljao ih, i privukavši pisaću mašinu, počeo da kuca sa onom sebi svojstvenom jedinstvenom mešavinom osećajnosti i senzacije.

»U vlažnom mraku osuđeničke ćelije, u ovom gradu Vortliju, jedan nevin čovek sedeo je i čekao da bude obešen. Spolja, iz zatvorskog dvorišta, čuo i,., je lupu čekića dok su podizali vešala. Trebalo je ,da dođu za nekoliko sati da mu zavežu ruke na , leđima, izvedu ga u hladnu zoru. Onda, da mu , ispod vešala namaknu uže oko vrata, navuku preko glave belu vreću ...«

Sutradan izjutra, u devet, pospano se prevrnuo s kancelarijske sofe. Mutnog pogleda i neobrijanog lica, još u košulji, odneo je članak u Msk Evojevu kancelariju.

— Evo, — reče on — ovo je prvi od novih Jeretikovih članaka. I ceo sinopsis za ostalih devet nastavaka koji čine jednu seriju. Pročitaj. Idem na doručak.

Kad se vratio pola časa kasnije, urednik je bio za svojim pisaćim stolom, tako obuzet razmišljanjem da se nije ni pomerio. Onda se polagano okrenuo. Bio je to uredan, mršav čovek u plavom poslovnom odelu, uzanog lica, kose prosede na slepoočnicama i razdeljene tačno po sredini, s cvikerom bez okvira i prslukom od piketa. Ponosio se svojom staloženošću. Alf sada se borio pod ovim pritiskom. U stvari, mada se trudio da to ne pokaže, bio je uzbuđen.

— Kako si, pobogu, to saznao?

— Nisam ja to saznao.

— Pa ko je onda?

— Matrijev sin. Sve je to on saznao.

— A gde je on sada?

— Pušten je uz kauciju, leži, propisno bolestan.

— Da li si siguran da je sve tačno?

— Apsolutno. Proverio sam sve što sam napisao. Mek Evoj protrlja mršavu bradu. Bio je zabrinut, neodlučan i vrlo uzbuđen.

— Možemo li ovo štampati?

Dan slegnu ramenima. — Kako hoćeš.

— Ali, svemogući bože, to preko najvišeg, suda ide pravo do ministra. A šta ćemo s gospodinom O? To ne možemo izneti na javnost. I šta je s klevetom? Tužice nas zasigurno.

— Nikako. Zar ne vidiš kako sam to smislio. Čuvamo ga za kraj. Mi ne iznosimo pojedinosti. Jednostavno kažemo gospodin O. ili, još bolje, gospodin X. Onda čvrsto sedimo i čekamo šta će se dogoditi. Oh, bože, to je strašno. To je najveća stvar koju smo imali. Samo pomisli... tu je čovek... petnaest godina u Stonhиту ... i to ni za šta.

— Možda je on to učinio. U svom uzbuđenju tačni Mek Evoj stvarno zamuca.

— Ne, zakleću se da je nevin.

— Oni to nikad neće priznati, nikad.

— Nateraćemo ih. — Dan poče da hoda po sobi. — Pokazaćemo mi njima moć slobodne štampe i snagu javnog mišljenja. Izvešću takav napad da će oni kojih se to tiče morati od sramote da odu s položaja. Nateraćemo ih da obnove sudski postupak. Nateraćemo ih da pokrenu istragu. Mesecima je mladi Matri obijao njihova vrata, a ona se nisu ni odškrinula. Zašto? Jer znaju da su pogrešili. I pokušavaju da to drže sakriveno u podrumu. Šta nam, koga đavola, vredi da sebe nazivamo demokratijom ako dopuštamo da nas teroriše gomila birokrata? Ako želimo da sačuvamo demokratiju, moramo srediti kuću. Moramo imati progres i čestito napredovanje. Ako ostavimo neotkriven makar samo jedan slučaj nepravde, ako zabranimo slobodu govora, makar za jedan sekund, onda smo gotovi. Žižak će nas napasti i uništiti. Pogledaj šta se umalo nije dogodilo tome mladom Matriju. S malo pomoći — umalo nije zaglavio — a to mu se još može desiti. A zašto? Zato što je sve ono što mu je bilo

učinjeno ugušilo njegovo pravo da digne glas. Ako smo slobodna zemlja i ako želimo ostati slobodna zemlja, čoveku mora biti dopušteno da podigne svoj glas ...

— Dobro, dobro — reče oporo Mek Evoj. — Nemoj mi navoditi ceo članak. Štampaćemo ga, pa makar nas upropastio. I upropastiće nas! — S iznenadnom odlučnošću on pritisnu zvonce na pisaćem stolu.

Dan se vrati u svoju kancelariju, navuče prsluk, kaput, mantil i natuče šešir. Dole, ispod njega, štamparske mašine bile su puštene u rad uz potmulo tandrkanje od koga se tresla čela zgrada. On zamišljeno protrlja rukom oštru bradu — Evi ga je uvek gjavila zbog njegovog izgleda — bolje će biti da se obrije. To će ga osvežiti. A bio je i žedan. Oči mu zasijaše: bilo je skoro dvanaest, svratiće kod Hanigana na pivo.

Glava XI

U sredu popodne, prošle nedelje, kad je Dan otišao iz Ver Plejsa, Lena primeti da se Pol zavalio na jastuk i da je zaspao.

Gledajući ga namrštena lica, morala je priznati da izgleda bolestan, vrlo bolestan, u stvari. Ipak, neko čudno osećanje, koje nije mogla prigušiti, budilo je u njoj želju da ga zadrži tu, pored sebe, u tom mirnom i sigurnom skloništu. Bar je želela da pokuša. Njena priroda, uništena surovošću, zbog koje se ježila od same pomisli na ljubav, bila je sada potpuno probuđena, uzbuđena u dubini duše osećanjem za koje je verovala da ga neće doživeti. Kako je malo zamišljala, dok je išla kroz život kao tužna pozleđena i usamljena mlada Junona, izbegavajući sve muškarce sa zebnjom opatice, da će je ljubav obuzeti, da će je ovako obuzeti, preobražavajući je, ispunjavajući joj srce milinom i strepnjom. No taj bol joj je ulivao snagu.

Sela je na ivicu kreveta ne skidajući pogleda s njegovog lica. S vremena na vreme bi ustala da mu obriše znoj sa čela. Smatrala je to znakom da je groznica izbila i da se ponovo malo smirila. Predvećemu je dala malo vrelog mleka s umućenim jajetom. Kad ga je ostavila pred spavanje, nadala se da će sutradan moći na posao. Nije želela da izgubi zaposlenje u »Bonanci«.

Kad ga je probudila idućeg jutra, Pol joj reče daše bolje oseća i da se može brinuti sam za sebe, ali« kad se obukla za izlazak i stavila mu malo supe na peć za

ručak, iznenada mu opipa ruku. Gorela je. Izraz: joj se nije promenio, ali srce joj se stegnu od užasa. Stajala je u kapi i kišnom kaputu, s jednom rukomna vratima.

— Možda bi trebalo da na kraju ipak ostanem, kod kuće?

On odmahnu glavom.

— Biće mi dobro.

— Jeste li sigurni?

— Jesam.

Izašla je oklevajući, i celog dana, dok se kretala, iza šanka, stalno je uznemireno mislila na njega. U četiri sata odluči da zamoli Harisa da joj iziđe u susret i pusti je kući. On podiže obrve, osmehnu se na nju uvredljivo, ali ništa ne prigovori. Izjurila je iz prodavnice, prošla pored piljara i kupila neke namirnice. Dok se pela uz stepenice, u grlu je osećala neobičar> pritisak — to se njeno jako srce uznemirilo.

Pol je sedeo na krevetu, ututkan jastucima i gledao kroz prozor na krovove. Sa njegovog lica izgubise onaj izmučeni i odsutan izraz i ono se malo razvedri kad je Lena ušla. No čim ga je pogledala, znala je da se bolest, koja ju je tako zabrinula, pogoršala. On je pozdravi isprekidanim glasom.

— Vi ste baš poranili?

— Danas nismo imali mnogo posla.

Ona polagano skinu kaput. — Zar ne bi trebalo da ležite?

— Bolje mi je kad sam podbočen.— Jeste li uzeli supu?

— Popio sam jednu solju.

Ona poravna pokrivač, trudeći se da sakrije svoju zabrinutost.

— Donela sam vam kolač... i voće. Hoćete li malo limunade?

— Vrlo rado. — On priguši kašalj. — Žedan sam. Ali ništa nisam mogao jesti.

Ona odjednom duboko uzdahnu.

— Pole, — reče ona — mislim da bi trebalo da odem po lekara.

— Ne — pobuni se on. — Više volim da me puste na miru. Kad biste samo znali... posle svega... samo da me puste na miru ...

Gledala ga je, napeta i neodlučna, razapeta između zdravog razuma i sopstvene bolne želje da bude s njim, neuznemirena. Zbog njega nije rado prihvatila pomisao da se nešto spolja umeša, što bi moglo ponovo dovesti u nove teškoće, pa ga čak vratiti u poiciju. Oh, šta da radi?

Još neodlučna, zapali plinsko osvetljenje i navuče zavese na prozore. Pol ju je posmatrao kao iz neke udaljenosti, zbog čega su joj pokreti izgledali nekako nestvarni. On je isprekidano dremao celog dana, razmišljajući u budnim trenucima o Danu. Imao je malo nade da će mu taj pridošlica pomoći. U stvari, dok je ponovo razmišljao o svojim akcijama poslednjih nekoliko meseci, sve više je dolazio do ubeđenja da je sve potpuno uzalud. Bio je došao kraj. Nije mogao učiniti ništa više.

U tom raspoloženju neizrecivog očajanja pomislio je, s neočekivanim bolom, i na Lenu. Njeno prisno prijateljstvo s Danom i očigledno razumevanje koje je postojalo među njima nije kod njega ostavilo ni najmanju sumnju da je taj nenametljiv i sredovečni, oženjen čovek, bio otac njenog deteta i da je nesumnjivo još njen zaštitnik. Od tog zaključka on uzdrhta, oseti pravi fizički bol, koji još pojača oštre ubode koje je osećao pri svakom udisanju. Sada ga neodoljiva želja <ja traži još bola natera da progovori.

— Lena...

— Da?

— Mnogo ste za mene učinili. Stalno se pitam zašto?

Ona naglo okrenu glavu.

— Zašto čovek nešto čini? Prosto sam to učinila.

— Hteo bih da znate da sam vam zahvalan.

— Nije to ništa. Zavlada kratko ćutanje.

— Čini mi se da prilično dugo poznajete Dana.

— Oko tri godine.

— Da li je bio dobar prema vama?

— Da, njemu sve dugujem.

— Tako.

Izgledalo je da je pročitao izazov u njenim ponositim tužnim očima. No u isto vreme, njeno izmučeno lice izražavalo je takvo tajanstveno pomirenje sa sudbinom da ga to ispuni nekim užasom. On okrenu Jice zidu.

— Uostalom — reče on — svejedno. Već sam znao.

Ona se trgnu i problede, kao da će nešto reći, dok su ga njene oči ispitivale s tužnim osmehom koji ga je nesvesno preklinjao. To je bio njen jedini trenutak slabosti. Ona odlučno stisnu usne.

Nastade duže ćutanje. Pol zatvori oči, priguši kratak, suv kašalj. — Ne bih baš rekao da se osećam slavno.

Sada više nije oklevaia. Bez i jedne reci, otrča u predsoblje, navuče kišni kaput i izađe.

Ordinacija dr Kera je bila najbliža, svega stotinak metara niže u Ver Stritu. Dr Ker je bio mlad čovek, koji nije odavno stekao diplomu, a tek skoro je stavio tablu i pokušavao da u tom kraju stvori praksu, čula je da je prijatan i pouzdan. Kad je stigla, ordinacija je bila zatvorena, ali je na vratima bila cedulja s brojem telefona na koji se mogao pozvati dr Ker. Lena uđe u javnu govornicu na uglu i okrenu broj. Odazvala se neka žena. Rekla je Leni da je doktor otišao na hitan poziv, ali obeća da će mu saopštiti poruku čim se vrati.

Lena je izašla iz telefonske govornice bledeg i zabrinutog lica. Da li je dobro učinila kad se oslonila na tako neizvesno obećanje? Zar nije bilo bolje da je potražila drugog lekara u susedstvu? Posle odlaganja, za koje je gorko krivila samu sebe, sada joj se činilo važno da čuje lekarski savet istog trenutka.

Kad se vratila u sobu, zatekla je Pola kako naizgled spava. Čekala je u neizdržljivoj neizvesnosti, napregnuvši uši da čuje dolazak doktora. Nešto posle jedanaest sati, kad je skoro već bila na ivici snage, doktor najzad stiže. Videla je da je umoran — njegove oštre crte bile su usukane, njegova pitanja odsečna — ali je pažljivo pregledao Pola. Kad je završio, odmače* se od postelje i pogleda na sat.

— Šta je, doktore? — Jedva je uspela izgovoriti te reci. — Je li ozbiljno?

Doktor je imao težak dan, čak je propustio i obed, ali joj odgovori s primemim strpljenjem.

— Imao je suvi pleuritis — otuda taj bol. A onda je došao eksudat — velike količine tečnosti koja pritiskuje pluća.

— Pleuritis? — Nije zvučalo tako strašno.

Ali on je brzo pogleda, a zatim odvrti pogled.

— Samo, mislim da tu ima i gnoja. Empijema. A to znači da mora u bolnicu.

Lena preblede i pritisnu ruku na grudi.

— Zar ga ne možete ovde lečiti?

— Za ime božje, ne. To zahteva resekciju rebra. Iz plućne duplje gnoj se mora odvoditi drenom. To traje šest nedelja. Imate li telefon u kući?

— Da. U predsoblju.

On siđe dole, kloparajući. Čula ga je kako telefonira, kako ističe ozbiljnost i hitnost slučaja. Bleda u licu siđe za njim dole.

Doktoru nije bilo lako da pronađe prazan krevet: mnoge od javnih bolnica bile su pune, a pošto još nije t)io sasvim poznat u tom okrugu, u većini prijernih odeljenja nisu baš bili predusretljivi. Ali najzad je uspeo, i pošto se sporazumeo, okrenu se od telefona s uzdahom olakšanja.

— Odvešće ga u Dom Sv. Jelisavete. To je tri milje od Okuden rouda... mala bolnica, ali dobra. Poslali su kola po njega.

Ambulantna kola stigla su za četvrt sata. Deset minuta kasnije su otišla.

Dok se još borila s nesmanjenim osećanjem napregnutosti, zbunjena i iscrpljena, utučena svojim osećanjima, Lena se pope na sprat. Mali stan je bio zagušljiv i vreo. Ona ugasi plinsko grejanje. Prišavši prozoru otvori ga i duboko udahnu vlažan noćni vazduh, a onda se maknu od prozora i poče, po navici, da spretna sobu.

Njegovo iscepano odelo, koje je nosio za sve ono mučno vreme dok je spavao pod Svodovima, ležalo je presavijeno na stolici pored kreveta. Ona ga uze s namerom da

ga stavi na vešalicu u orman. No dok je to radila, Polov iscepani novčanik ispade iz džepa, i kako je udario o ivicu, sadržaj, uglavnom neke hartije, prosu se po podu.

Lena se sagnu da pokupi te hartije. — Polove beleške o očevom slučaju i uredno ih složi u njegov džep. Odjednom, među hartijama, njeni prsti napipaše jednu malu, izrezanu fotografiju, i ona je nagoni pogleda. Bila je to fotografija Ele Fleming, izrađena u seriji i vrlo laskava — Ela se za to pobrinula — a ispod toga je napisala poruku nežnim recima milošte. To je, u stvari, bila uspomena koju je Ela poklonila Polu za njegov devetnaesti rođendan i sama stavila u njegov novčanik, s nadom da će ga Pol nositi na srcu.

Pol je već odavno bio zaboravio da ima tu fotografiju. Ali Lena pomisli da to lepo lice, te prijatne oči, meka talasasta kosa, a najviše ona nežna posveta — koja ju je najviše slomila, da sve to predstavlja njegovo najmilije blago.

Nije čak ni uzdahnula, ali se u njenoj nepomičnoj prilici i ukočenom izrazu, sleđenom, osim jedva primetnog podrhtavanja na uglovima usana, osećao neizmeran jad. Najzad se ispravi iz klečećeg stava, vratt fotografiju u novčanik, a novčanik u džep od pusluka. Obesi odelo na vešalicu i stavi u orman, pa siđe u kuhinju. Tu, oslonivši se na kamin, napola zatvori oči i okrenu glavu, savladana užasnim preokretom osećanja koje nije mogla prigušiti.

Sve vreme se borila protiv straha da sebi stvara nemoguću situaciju. Ali nije uopšte pomišljala na tu slučajnost — tako običnu, no tako neočekivanu — koja joj je pokazala besmislenost onoga što je pretpostavljala. Ona zadrhta pri pomisli na beskorisnu borbu koju je vodila sama sa sobom, i na svoju jadnu, ponižavajuću predaju. U svojoj gluposti, pogrešno shvatajući zahvalnost kao ljubav, umalo nije došla dotle da mu izloži tragediju svoga života, da slepo izazove njegovo razočaranje. Sada mu to više nikad ne bi mogla reći. Nikad. Potpuno ponižena, zatvori oči, ponovo obuzeta onim poznatim zlim silama mržnje i stida prema samoj sebi. Poredeći sebe, uvučenu u blato, sa tom anđeoskom devojkom koja mu je bila obećana, poželega je da umre, sada, ovog trenutka; želela je da bol koji joj je razdirao grudi bude poslednja samrtna muka njenog umiranja.

Koliko je stajala tako obuzeta bolom, nije znala* Najzad, s nekom iznenadnom energijom, ona se oslobodi, odmaknu kosu s čela, sede na nisku stolicu. Suvih očiju, usana stisnutih u čvrstu liniju, koja je unapred isključivala svu blagost prema samoj sebi, ona se natera da misli. Prolazili su minuti. Onda, usred te zbrke u njenoj duši, pojavi se lek koji je tražila — to je zaista izgledalo njeno jedino utočište. Bez obzira kako joj je to bilo teško, ona to mora učiniti. Želela je da pobegne, da se izgubi, da

izbaci uspomenu na taj krajnji čin ludosti. Pogrbljena na stolici, poče da pravi planove.

Glava XII

U ponedjeljak ujutro, dvadeset prvog februara, vortfijske Dnevne vesti donele su na naslovnoj stranici prvi Oanov članak o Matrijevom slučaju.

Suprotno njegovom običaju, jer je ustajao kasno i sporo, Dan je rano dopešao do zgrade lista. Po pločnicima, prodavci novina izvikivali su naslove, i nosili specijalne plakate koje je Mek Evoj štampao. Kad je čuo prodavce kako izvikuju i video ogromna velika slova imena MATRI kako lepršaju na povetarcu, Dan oseti likovanje. On nije bio tašt čovek i imao je malo iluzija o svom pozivu. Ali je strasno verovao u slobodu štampe i u moć jednih dobro vođenih novina. »Sada je sve izneto«, pomisli uzbuđeno. »To će ih uzdrmati«.

Kad je stigao u uredništvo, Mek Evoj je već bio stigao — bili su se dogovorili da budu u uredništvu kad izađu novine, zajedno — i on oseti potrebu da poveri uredniku svoje misli.

— Voleo bih da sam video Sprotovo i Dejlovo lice — kad su videli šta je spremljeno za doručak.

Mek Evoj je bio manje podložan oduševljenju. On ramenima pomalo smrknuo.

— Sada smo se zaglibili do guše. Pomolimo se bogu da sve ide kako treba.

U toku toga dana nije se dogodilo ništa značajnije. Nekoliko raznosiča telefoniralo je i tražilo još po stotinak primeraka. Sve je bilo rasprodate. Kad je otišao na ručak, Dan je video kako po ulicama, u tramvajima, u restoranu koji je posećivao, ljudi čitaju taj članak. Sve je bilo mirno — zatišje, — reče sam sebi _ pred buru.

Sutradan, oko jedanaest pre podne zazvoni telefon. Drugi članak, mnogo jači od prvog, koji je uglavnom iznosio glavni tok slučaja — nedvosmisleno je optuživao policiju. Kad je Mek Evoj prineo slušalicu na uvu, on zadržao oči na Danu, pa značajno klimnu glavom a usne mu tiho uobličise ime »Dejl.«

— Da — reče on. — Ovde urednik Dnevnih vesti. Oh, dobro jutro, šefe. Nadam se da ste dobro.

Nastade pauza. Pošto kancelarija nije imala lokalne veze, Dan nije imao telefon. Čuo je samo jednu stranu razgovora, a posmatrao Mek Evojevo lice za drugu.

— To mi je žao, šefe. Pa na koji vi to mislite članak? O, na Matrijev slučaj. Bože, bože, nadam se da vam to ne zadaje nikakvu veliku brigu.

Izraz urednikovog lica ostao je ućtiv.

— Pa, ja zaista ne vidim tu ništa čemu biste vi mogli prigovoriti. Naš posao je da iznosimo činjenice. I mi samo to i činimo. Šta je to? Ne, nemamo nikakve sumnje. Ali imamo neke zanimljive dokaze.

Sledio je dugi zastoj. Mek Evojev odgovor bio je manje ljubazan.

— Mi se ne plašimo tužbe niti bilo kakve druge akcije koja bi mogla biti pokrenuta protiv nas. Verujemo da javnost treba upoznati s tim slučajem. I, bogami, postaraćemo se da je upoznamo.

Zaključna pauza. Urednikove oči zasvetleše iza cvikera.

— Da sam na vašem mestu, Dejle, ne bih to učinio. Znae, mi možemo ostale članke iz serije objaviti u listovima Hauarda Tompsona. To je pet provincijskih novina i jedan dnevnik u Londonu. Ne, ne bih da sam na vašem mestu. I pokušajte da se savladate. Biće vam potrebno sve vaše samosavlađivanje pre nego što završite. Uzgred, ako želite pročitati izjavu pod zakletvom detektiva Svena, naći ćete je u sledećem nastavku. Biće u sutrašnjim Dnevnim vestima.

Mek Evoj je bio crven u licu kad je spustio slušalicu. On pripali cigaretu da bi se smirio.

— Besan je. I strašno zabrinut. Mislio sam da je najbolje da s njim strogo govorim.

— Dejl nije loš čovek — reče Dan. U osnovi pošten. Gura ga u stvari neko ko je iznad njega. Ali on ništa ne može.

Mogao bi — odgovori Mek Evoj. Ali neće. Ako nas napadnu, to bi praktično bilo priznanje njihove krivice. Oni su protiv toga. Kladim se u jedno piće da će nam sutra ili prekosutra doći u posetu onaj glavni. — On uze poruku koju su mu upravo stavili na sto. Nemarnim glasom dodade: — To je sve dobro za posao. Danas smo štampali dvadeset hiljada primeraka — više. Sve je rasprodato.

Sutradan izjutra bilo je očigledno da ljudi počinju govoriti o tom slučaju. Pošta je donela vreću pisama od čitalaca, a nekoliko drugih novina posvetilo je prostor komentarima o Jeretikovim člancima. Većina beleški bila je oprezna, blekšajerski Gardijan iskoristio je priliku da prekori Dana: »Čini nam se da je naš poštovani kolega malo preterao.« Međutim, londonski Zapisi, liberalni list najvišeg ranga, o tome je doneo uvodni članak koji je počinjao: »Vortlijevski list Dnevne vesti objavio je neke vrlo ozbiljne tvrdnje, koje će, ako to bude istina, uzdrmati čelu naciju«, a završavao recima: »Kao i u svim predhodnim člancima iz obdare

Jeretikovog pera, svaka reč zvuči zaista uverljivo. čekaćemo, s najvećim interesovanjem, na ostale nastavke ove značajne serije«.

— Počelo je. — Mek Evoj pruži izreske Danu. —

Čekaj da vidimo šta će reći o Svenu. Uzgred, da sam na tvom mestu, večeras ne bih suviše dugo ostao na ulici.

— Zaboga! Ne bi valjda tako nešto pokušali.

— Ne — reče urednik čudnim glasom. — Ali mogao bi da nazebeš.

Začu se kucanje na vratima i Mek Evojev mladi sekretar uđe u sobu.

— Oprostite, gospodine. Službenik ser Metjua Sprota je na telefonu. Ser Metju bi veoma želeo da ga posetite u toku današnjeg popodneva.

Dan i Mek Evoj izmenjaše poglede. Mek Evoj protegnu noge ispod pisaćeg stola.

— Kažite ser Metjuovom službeniku da nam je žao, ali da nećemo moći da navratimo. Kažite mu da smo strašno zauzeti. Ali, ako bi ser Metju želeo da dođe ovamo, bićemo vrlo srećni da se vidimo s njim.

— Vrlo dobro, gospodine. — Sekretar izađe.

— Neće taj doći — reče Dan.

— Možda neće — slegnu ramenima Mek Evoj. — Ali on je poslednjih petnaest godina plašio svet. Vreme je da neko počne njega da plaši.

Sledeća dva članka bavila su se, sasvim izričito, prikrivanjem vremena trudnoće i čudnim načinom na koji je policija postupala sa svedocima. A onda je krenula prava lavina. Vreće pisama neprestano su stizale u zgradu lista, a isto tako i toliki telegrami da je Mek Evoj uredio da sve to sredi jedna grupa u susednoj sobi, dok su Dan i on

radili raskomoćeni u svojim kancelarijama. Neki telegrami su bili od osobenjaka, iz nekih društava koja su bila za ukidanje ovog ili onog, drugi su pak uvredljivo protestovali protiv članaka koji su podrivali snage zakona i poretka, ali, uglavnom, većina poruka iz svih krajeva zemlje toplo ih je pozdravljala. A među plevom našlo se i po koje zrno žita.

Od propovednika Fostera Boulsa, uzbudljivog publiciste i propovednika Evangelističke crkve grada Londona stiglo je sledeće:

»NAJTOPLIJE ČESTITKE NA VAŠOJ SJAJNOJ KAMPANJI STOP PROPOVEDAM O SLUČAJU MATRI IDUĆE NEDELJE UVEĆE BOG VAS BLAGOSLOVIO BRACO BOULS«.

— Zašto želi da upadne? — upita Dan pomalo ljubomorno. — On je samo jedan lukavi brbljivac.

Mek Evoj odmahnu glavom, šaljivo ga prekoravajući. — Gde je tvoja bratska ljubav, brate? Bousls je čovek koji nam je potreban. Njegova reč vlada Evangelističkom crkvom, pa i van nje. Ostaviće utisak na hiljade i hiljade ljudi.

Uze sledeći telegram. — Slušaj ovo:

»POTPUNO ODOBRAVAM VAŠ PRODUŽETAK TE STVARI KOJU SAM JA POKRENUO U PARLAMENTU DEVETNAESTOG NOVEMBRA STOP ZBOG SKORAŠNJIH IZBORA CENIO BIH VAŠE PRIZNANJE MOJIH NAPORA STOP NA KRAJU KRAJEVA SAM JA BIO PRVI STOP NASTAVITE TRAŽITI PRAVDU ODANI DŽORDŽ BIRLI«.

— Dobri stari Džordž — reče Dan ne osmehujući se. — Želi da uskoči u kola.

— I da vrati udarac Dankesterovima. Tako su ga dobro potkačili da umalo nije izleteo. »Nastavite tražiti pravdu« je lepo. Urednik uze još jedan telegram, pročita ga, pa ga pruži Danu preko stola. — Šta misliš o ovome?

Dan pročita telegram namrgodivši se. To je bio ličan telegram, od urednika Zapisa.

»DRAGI MEK EVOJ U VEZI S VELIKIM INTERESOVANJEM OVDE ZA SLUČAJ MATRI NUDIM ŠTAMPANJE JERETIKOVIH ČLANAKA JAVITE ODMAH SVOJU CENU SRDAČNO LOJD BENET«. U kancelariji je neko vreme vladala tišina. Kao novinari, obojica su isto mislili... Mek Evoj je crtkao po svojoj upijaćoj hartiji, a onda iznenada diže pogled.

— Znam kako se osećaš. Ti pecaš, pronašao si divan ribnjak, samo za sebe, a onda se ubacuje neko drugi, na drugoj strani obale, i kaže: »Daj i meni da pokušam!« Naravno, to je veliki kompliment... Zapisi Lojd Benet je prilično dobar pecaroš ... ako me shvataš...

Dan ustade i priđe prozoru, okrenuvši leđa uredniku.

— Ova stvar je veća od lične taštine — reče on najzad. — Bolje da prihvatimo.

— Dobro — reče odsečno Mek Evoj. — Mislio sam da ćeš se složiti. Tražićemo podobru cenu...

— Oh, čuti, Džime. — Dan je stajao mirno pored prozora. — Ova stvar ne pripada ni tebi ni meni. Mi smo, kao par krvoločnih kladilaca na trkama, kladima se na veliku trku, uzbuđujemo se... a mladić koji je zaista obavio posao, jadni odvažni mladić, koji se tako đavolski borio da sve poveže, leži bolestan u bolnici, bez dva rebra i rupom u plućima. To je ono što ne valja.

— Još je teško bolestan?

— Vrlo teško — klimnu Dan. — Ali mu daju malo nade. Kad bi samo mogao da pročita moje članke. Oni bi mu više koristili od lekova.

— Hm! Ala bi to bila senzacija... — Urednik se nije mogao uzdržati da glasno ne razmišlja — hoću da kažem ... psihološki momenat — ako bi on umro ...

Kad se Dan okrenuo uz mnogo pogrđnih reci, Mek Evoj se naglo pribra i izvinjavajući se zazvoni na zvonce.— Ne možeš a da ne pomisliš na takve stvari... to je u krvi. Odmah ću telefonirati Lojdu Benetu.

Idućeg jutra londonski Zapisi doneli su dodatak na jednoj stranici koji je sadržavao prva tri članka serije. Sutradan se poravnao s Dnevnim vestima izdavši još tri nastavka. Sedmi članak je izašao istovremeno u oba lista. Kasno te večeri, kad su se Dan i Mek Evoj spremali da pođu kući, jedan dečak donese izveštaj s teleprinteru.

»U DONJEM DOMU GOSPODIN DAGLAS DŽIBSON (L) ČLAN ZA NJUTAUN, USTAO JE DA PITA DA LI JE, S OBZIROM NA RAZVOJ DOGAĐAJA U ŠTAMPI I DRUGDE, MINISTAR UNUTRAŠNJIH POSLOVA SPREMAN DA PONOVO UZME U RAZMATRANJE SVOJU PREĐAŠNJU ODLUKU U POGLEDU MATRIJEVOG SLUČAJA.

ODGOVARAJUĆI, MINISTAR, SER VALTER HEMILTON REKAO JE DA ĆE
TRAŽITI DA SE TO PITANJE PISMENO POKRENE.«

U uredništvu, dva čoveka se pogledaše u tišini punoj elektriciteta. Dan je bio težak iako se ništa nije naoko desilo, i napor ih je obojicu počeo savladavati.

—... »da se to pitanje pokrene pismeno« ... — reče najzad Mek Evoj, nekako čudno podigavši glas. — Više neće biti otvorenog odbijanja. Traže vremena na razmišljanje. Večeras će da pljušte telegrami u Vortli. Sutra ćemo možda dobiti posetu.

Rukovaše se, nemo ali spontano, a onda dohvatise šešire i izađoše.

Idući dan bio je utorak, i oko četiri sata, kad se rukovodstvo lista obično osvežavalo jakim čajem, koji je poslužitelj pripremao i posluživao u debelim okrnjenim porcelanskim šoljama, začu se kucanje na vratima.

— Napred.

To nije bio poslužavnik sa čajem, već Mek Evojev sekretar Ted Smit, koji je izgledao nervozno, a odmah za njim u sobu je ulazio ser Metju Sprot. U ponašanju ser Metjua, koji je bio vrlo doteran, nije bilo ničeg neobičnog. Na njegovom licu bio je njegov uobičajeni izraz dostojanstvene udaljenosti. Bio je savršeno pribran.

Nastade mala pauza.

— Hoćete li šesti? — reče urednik.

— Hvala vam. — Ser Metju prihvati stolicu. — Teško je doći do vas, ovih dana, gospodine Mek Evoje. Slučajno sam prolazio pa sam pomislio da iskoristim priliku da svratim. Naravno, potpuno nezvanično.

— Sasvim — reče Mek Evoj bezizražajnih očiju, ali uperenih u lice sagovornika.
— Mogu li vas poslužiti cigaretom?

— Ne, hvala. — Sprot odbi srebrnu tabakeru. — Srećan sam što sam i vas ovde našao, gospodine Dane. Moje primedbe se donekle tiču i vas.

Nastade poduža pauza. Sprot je bio potpuno samouveren, odlučan, bez ikakvog traga uznemirenosti. Čak se malo osmehivao da bi time pokazao da je potpuno miran.

— Gospodo, — reče on — nisam došao ovamo da se bavim dijalektikom. Predmet je suviše beznačajan. Osim toga, priznajem da imate pravo da vodite svoj list po svom ukusu. No, moram vam ipak reći da je vaša sadašnja serija pomalo neprijatna vladi njegovog veličanstva.

Ćutanje. Mek Evoj i Dan su gledali Sprota. Iza te nadmene arogancije bilo je straha koji ser Metju nije mogao potpuno sakriti. Kad je ponovo progovorio, bio je neprirodno sardačan.

— Mi smo svetski ljudi, gospodo. Siguran sam da smo sva trojica svesni kakvu teškoću predstavlja upravljanje zemljom u ovim nesigurnim vremenima. Za tri meseca čekaju nas izbori. Ja iz toga ne izvodim zaključak, samo vas molim da to imate na umu. Vladanjugovog veličanstva u svakom slučaju ima puno razuvanje za to što ste izneli.

— Zaistaa? — reče urednik.

— U to vas uveravam — ser Metju klimnu glavom ubedljivo. — Sinoć sam jedan sat razgovarao telefonom s ministrom unutrašnjih poslova. — Nepremičen od Sprota, Mek Evoj dobaci Danu brz pogled. — I ponavljam, autoritativno, da ser Valter, koji je čovek apsolutno lišen predrasuda, želi da se ophodi sa krajnjom čovečnošću u tom čudnom i zamršenom slučaju.

— Ah!

Ser Metju ih pogleda obojicu pojačavši svoj iskreni osmeh.

— Kao što sam vas obavestio, gospodo, ja sam ovde nezvanično — kako bi, u mom položaju, i moglo biti drukčije. Ali iskreno da kažem, mada sasvim poverljivo, došao sam da vam učinim jednu ponudu, ovaj, jednu velikodušnu ponudu koja bi, smatram, jednom za svagda resila i pravedno okončala tu stvar.

Sprot ovlaži usne i nagnu se napred.

— Ovlašćen sam da izjavim da ser Valter pristaje — ako prestanete da objavljujete te članke, koji u tom slučaju više ne bi bili potrebni — da pomiluje optuženog Matrija, i da ga odmah pusti iz zatvora Štonhita.

Čovekoljubiv osmeh kao da je bio okamenjen na licu ser Metjua. Dan i Mek Evoj nisu se pogledali.

— Dakle, gospodo, prihvatate li?

— Ne — odbijamo.

Polagano, Sprot izvadi maramicu i obrisa dlanove ruku. Više se nije osmehivao. Jedva se savlađivao.

— Odbijate? Vrlo me iznenađujete. Mogu li vas pitati za razlog?

Urednik nije skidao pogleda s njega.

— Na prvom mestu, kad bismo se u ovom trenutku sporazumeli, ogrešili bismo se o poštenje našeg lista. A na drugom mestu, nevin čovek se ne može pomilovati.

Ponovo ćutanje. Sprot pažljivo stavi maramicu u džep na grudima.

— Kažete »u ovom trenutku«. Sta je, smem li pitati, vaš krajnji cilj?

Mek Evoj odgovori ravnomernim glasom:

— Da postignemo bezuslovno puštanje zatvorenika Matrija. Da osiguramo punu, otvorenu i nepristrasnu istragu o okolnostima pod kojima je osuđen ... i ako je došlo do pogrešnog sprovođenja pravde... da dobijemo potpuno i zadovoljavajuće obeštećenje za užasnu nepravdu koja je učinjena jednom nevinom čoveku.

Podigavši obrve, ser Metju se osmehnu. Ili bar pokuša da se osmehne, bezbrižno, ali mišići njegovog lica nisu hteli da izvrše taj zadatak. Oni malaksaše na polovini radnje, i na licu ostade iskrivljena grimasa. Ser Metju brzo prinese ruku donjem delu lica. Držao ju je tamo malo, nepomičnu, kao čovek koga je trenutno uhvatio neuralgičan grč. Onda s velikim naporom ustade.

— Jedino se nadam, gospodo, — reče hladno — da nećete zažaliti zbog ponašanja koje ste odabrali. Nije potrebno da kažem, da ću vam se suprotstaviti koliko god budem mogao. I upozoravam vas da se borba protiv Krune ne isplati.

Imao je suviše iskustva, umeo je i te kako da glumi pred publikom, da bi izgubio vlast nad samim sobom. On klimnu glavom jednome, pa drugome, i mirno izađe iz sobe. Ali na licu mu je bio umoran izraz. I išao je kao nemoćan čovek.

Krajem te nedelje Mek Evoj, imajući u vidu dalji razvoj događaja, objavio je u listu da osniva Fond za borbu za ostvarenje Matrijevih prava i doprinosi su stizali iz svih krajeva zemlje. Trljajući ruke, urednik primeti, naglašavajući snažno:

— To postaje pitanje od nacionalnog značaja, zaoštrava se.

U slobodnoj zemlji, gde javno mišljenje nije ni postrojeno ni prigušeno, u izvesnim slučajevima, kad seosećanja u javnosti duboko uzbude, diže se snažna bura protesta. Ona može početi samo kao tiho šaputanje, kao pojedinačno mrmljanje. Ali ono raste i širi se neverovatnom brzinom i snagom, dok ne dostigne snagu uragana. Kad se takav tornado digne, oni na vlasti ne mogu da mu se suprostave. Moraju se sagnuti ili se polomiti. Upravo u takvim trenucima dolazi do pravog izraza vlada pomoću naroda, za narod.

I tako je bilo, u ovom trenutku, sa slučajem Risa Matrija. Za vreme suđenja, taj slučaj je imao samo pokrajinski značaj, i ubrzo je pao u zaborav za punih petnaest godina. Sada je, po Mek Evojevim recima, postao nacionalna stvar. Jedne za drugima novine velikih gradova tražile su nepristrasnu proveru činjenica. Milioni reci povodom Matrijevog slučaja protekli su kroz neumorne linotipmašine. Pisci i političari, propovednici svih vera, publicisti, predavači, profesori univerziteta, vođe radničkih sindikata, poznati naučnici, istaknuti lekari, svi su udružili glasove u viku koja je sve nadjačala. U raznim centrima bila su obrazovaana udruženja Risa Matrija«. Izrađivane su značke i prodavane širom cele zemlje, školska deca, koja još nisu bila ni rođena kad je zatvorenik bio osuđen, išla su u povorkama sa parolama: Pustite Matrija. Ni najjači čovek, a kamoli jedna nesigurna vlada, ne bi izdržala taj povik.

Jednog vlažnog i tmurnog popodneva krajem meseca, dok su Mek Evoj i Dan sedeli u uredništvu, nemirni i negovorljivi, rastrzani neprestanom napetošću iz prethodnih dana, odjednom začuše iznenadnu graju napolju u hodniku. Odmah na to, sekretar Smit uđe u sobu, u pratnji drugih članova uredništva.

— Uzbuđeno, on pruži izveštaj s teleprinterera.

— Upravo je stiglo, gospodine.

Dole, iz slovoslagačnice i iz podruma dizali su se zvuči daljih demonstracija.

— Pa pročitajte, zaboga — reče Mek Evoj. Povišenim glasom Smit pročitao.

U PET SATI U DONJEM DOMU DRŽAVNI SEKRETAR USTAO JE DA OBJAVI DA CE RIS MATRI BITI BEZUSLOVNO PUŠTEN IZ STONHITA POSLEDNJEG DANA OVOG MESECA I DA CE SPECIJALNI SUD ZASEDAT! ZA CETIR! NEDELJE U MESNOM POROTNOM SUDU IZJAVA JE POZDRAVLJENA DUGIM APLAUZOM.«

Kao u želji da se naglase poslednje reci, zgradom se ponovo zaoriše usklici. Urednik pogleda malu grupu skupljenu na vratima. Onako premoren, bio je iznenađen kad je ugledao tu radost i uzbuđenje na licima pred sobom. Smatrao se obaveznim da kaže nešto prikladno.

— Svi ste obavili dobar posao — reče on, konvencionalno, trudeći se da pokaže zadovoljstvo. — A sad smo dobili dobre vesti, i želim da vam zahvalim za vašu podršku. Svaki član će dobiti posebnu nagradu onoga dana kad Matri bude pušten.

Danu i Mek Evoju bilo je jasno da je ministrova odluka bila apsolutno »prilagođavanje«. Nije se mogao odupreti zahtevima javnosti da pusti Matrija, pa je odlučio da to učini smesta. U isto vreme, puštanje je značilo neizbežnu optužbu onih osoba koje su učestvovala u njegovoj osudi, a ministar nije bio ubeđen u njegovu nevinost. Zbog toga je očigledno resio da upotrebi svoju zakonsku moć na javnom suđenju, i zatraži da apelacioni krivični sud zvaničnom istragom utvrdi da li postoje novi dokazi koji bi dopustili da se optuženi pomiluje. Verovatno je predložio da se sudska istraga održi u Vortliju kao poklon koji će stišati tamošnje raspoloženje.

Kad je Mek Evoj optustio osoblje, on se okrenu Danu, koji je sedeo zavaljen i posmatrao nokte. Osećao se malodušan i otupeo, zahvaćen reakcijom.

— Da, uspele smo — reče on. — A ja sam đavolski umoran. Idem kući. 268

On polagano počeo da oblači kaput.

— Hteo bih kratak uvodni članak za sutrašnje izdanje. Znaš, uzdizati parlamentarnu instituciju, moć vox populi, i tako dalje. Hoćeš li da ga napišeš?

— Hoću.

— Hvala. Onda svrati s Evom na večeru. Imaćemo nešto da nas raspoloži. — On uze kaput pa zastade. — Pobili smo, zar ne? Trebalo bi da se rukujemo i zaigramo od sreće. Šta nam je, kog đavola?

— Reakcija, čini mi se. Prilično smo radili. Ali Matri je slobodan ... vratili smo ga u život.

— Pitam se... pitam se kako se osećao Lazar kad je uskrsnuo iz groba... S tim zagonetnim recima, Mek Evoj klimnu glavom i ode.

Dan je napisao uvodni članak za petnaest minuta, pritisnuo na dugme, predao iskucanu stranicu Smitu i pošao u svoju sobu. Hteo je da telefonira u bolnicu i da saopšti Polu dobru vest — to je bilo uživanje kojem se odavno radovao. Ali ga uzdrža jedna misao. Osmehnu se sam za sebe s onom sentimentainošću koje se nikad nije mogao osloboditi, zavalio šešir u potiljak i izađe iz uredništva.

U kući na Ver Plejsu broj 61 zatekao je gospođu Henli, koja se bila vratila iz Londona, kako vredno glača gomilu rublja pored kuhinjske vatre.

— Gospođo Henli — reče Dan. — Polov otac će biti pušten. To je sigurno i zvanično. Želeo bih da Lena ode do bolnice i da mu saopšti dobru vest. Sve mi se čini da će ona bolje obaviti taj posao od mene. Požurite, pozovite je da siđe.

Gospođa Henli se ne pomače. Usne joj se opustiše kad ga je pogledala.

— Lena više nije ovde. Kad sam se vratila prošle nedelje, zatekla sam praznu sobu. Ostavila je poruku da je zauvek otišla.

Glava XIII

Jutro drugog marta osvanulo je vedro i blago. Vrapci su cvrkutali među žutim šafranima, koji su već bili prošarali travnjak ispred Doma Sv. Jelisavete. Bilo je savršeno proletnje vreme — sunce je grejalo svojom pravom toplinom, biljni sok je kapao iz brestova koji su rasli duž kratkog kolskog prilaza, a vazdušasti mlazevi nežnog zelenila prskali su na vrhovima grana. Vlažna zemlja žuborila je od nevidljivih potočića, kao da se budila u život.

To je bio dan Polovog otpuštanja iz bolnice.

Mnogo pre podneva, kad mu je Dan obećao da će doći po njega, bio je spreman i sedeo je u salonu Doma Sv. Jelisavete, pošto se sa svima oprostio — sa dodatnom rečju zahvalnosti i naročitim stiskom ruke za rumenu i uvek veselu sestru Margaretu, koja je bila njegova bolničarka. Bio je zaista teško bolestan, no rebro je sada zaraslo, pluća se raširila, kašalj prestao. Sada, mada još nije bio povratio nekadašnju snagu, imada je još pokazivao znake slabosti, bio je proglašen za zdravog.

Dan je stigao tačno, taksijem. Posle poduzeg prizora u salonu — pokazalo se da su Dana dobre sestre cenile i da je morao da iskoristi svu svoju veštinu da izbegne uporno gostoprimstvo majke nastojnice, koja je pripremala odabrano posluženje — seri i biskvite — najzad im je pošlo za rukom da odu. Dok su se vozili u grad, uz milovanje blagog vazduha koji je dopirao kroz otvoreni prozor, Pol uzbuđen, odjednom oseti slutnju svega onoga što ga je očekivalo. To je, na kraju krajeva, bilo sve za šta je radio i zbog čega je sve prepatio u toku ovih mučnih meseci.

— Uzeo sam vam sobe u »Vindsoru« — reče Dan da prekine ćutanje. — Nije neki naročiti hotel, ali je miran. Nije loš da se sredite.

Sa zahvalnim pogledom, Pol pokaza svoju spremnost da se složi sa svim što je Dan udesio za njega.

— U stvari, — nastavi ovaj — kad sutra stigne vaša majka, možete svi ostati tamo, dok se ne završi istraga. List će snositi sve troškove. Ne nemojte meni zahvaljivati. To je naša rabota. A u znak istog priznanja, evo trideset funti. To je za vas. Moraćete kupiti ocu nešto odela i stvari. To ćete srediti, ako hoćete, kad isplate odštetu.

— Kakvu odštetu? Dan ga iskosa pogleda.

— Izgleda da vaš otac ima pravo na odštetu od vlade. Po mišljenju zastupnika, do pedeset hiljada funti.

Pol primi tu ćelu neoćekivanu vest ćuteći. Mada mu je u njegovom sadašnjem raspoloženju izgled na takvu nadoknadu izgledao relativno nevažan, omogućio mu je da sa manje grize savesti, primi svežanj novćanica koji mu je pružio Dan i da ih upotrebi onako kako mu je ovaj rekao. I razmišljajući o toj skorašnjoj radosti, nekako se osećao naroćito srećan što će moći ceo dan da provede s ocem pre nego što majka stigne iz Belfasta idućeg jutra.

— Videli ste ga? — upita malo zatim.

Dan klimnu glavom. — U hotelu je. Jedan naš službenik je s njim.

— Vi na sve mislite.

— Želeo bih da sam mislio — odgovori kratko Dan. U njegovom držanju, mada je bilo savršeno obzirno, osećala se izvesna osornost, i malo zatim on promeni temu razgovora.

— Jeste li videli skoro Lenu?

— Ne — Polovo lice se promeni. — Ne od one noći kad me je dovela u bolnicu?

— Vi ne znate za Lenu? — reče naglo Dan. — Vreme je da ćujete. — I, gledajući pravo pred sebe, u nekoliko kratkih rećenica on isprića Polu ćinjenice, nesakrivši ništa.

Ošamućen i potresen, Pol oseti kako ga u grlu steže. Kako ju je pogrešno procenio! Kakav glupak... slepac, kakav je on bio nepodnošljiv uobraženko! Progonilo ga je sećanje na njeno lice s izrazom tuge i odanosti. Kad je uspeo da savlada glas, on reče:

— Moram je videti.

— Otišla je.

— Otišla.

— Otkazala je službu — Dan kao da je nalazio otvoreno zadovoljstvo u svom odgovoru — i nestala.

— Ali zašto?

— Otkud ja to znam?

— Znate li bar kuda je otišla?

— Nismo znali... ali sada znamo. — Dan iskosa pogleda svog sapatnika. — Radi kao kelnerica u jednom jeftinom restoranu u šefildu.

— Imate li njenu adresu?

~ Ako je imam, ona nije za objavljivanje — reče Dan sa mučaljivošću kojom je taj razgovor bio okončan.

Taksi je obišao poslovni centar Vortlija i pošto je prešao Notingem Roud Bridž, sada je vozio prema južnom predgrađu. Mnogim ulicama kojima su sada provlazili Pol je tumarao u toku svog tužnog doba kad život ništa drugo nije pružao osim bespomoćnosti. Ali sada su stigli u Fernhol i stali ispred hotela »Vindsor«, razvučene, grubo omalterisane zgrade, s drvenim balkonima, nekoliko tornjića i krovom od crvenog crepa. Bio je to tip hotela za stanovanje, sagrađen pre desetak godina s velebnim željama, koji se nije isplatio i postepeno je spao na polutrgovački hotel, cenjen, ali uvek poluprazan, pomalo zapušten. Kad su ušli kroz okretna vrata i popeli se uz stepenice zastrvene zelenim tepihom i malo zastali pred vratima apartmana na prvom spratu, Pol oseti kako ga Dan gleda kao da hoće nešto da kaže. Ali više nije mogao da čeka. Sav uzdrhtao od iščekivanja, gurnu vrata i uđe u sobu.

U dnevnoj sobi, za stolom pored prozora, dok ga je iz daljine posrnatrao Mek Evojev sekretar Smit, jedan stariji čovek jeo je šunku s jajima. Bio je otprilike šezdesetih godina, krupan i nezgrapno građen, prsat i mišićavih ruku. Njegova glava,

delimično ćelava, zarasla iza ušiju u podšišanu prljavu sedu kosu, bila je okrugla kao topovsko tane, ćvrsto usaćena u povijena i zadebljala ramena. Koža na vratu bila mu je providno ųuta, kesasta i zadebljala, puna bora i sitnih plavićastih ožiljaka. Na sebi je imao usijano smeće odelo, popucalo na šavovima, starinskog kroja i smešno malo za njega, pa je lićio na oronulog fizićkog radnika koji ima slobodan dan.

I dok je Pol stajao kao ukopan, a srce mu kucalo, taj potpuno nepoznati ćovek podiće ošišanu glavu i, namršćivši se i ųvaćuci i dalje poųutelim zubima, zagleda se sa svoje strane u njega kamenim, neprijateljskim oćima. Pol nije mogao progovoriti ceo jedan trenutak. Hiljadu puta i na hiljadu naćina zamišljao je taj sastanak, brzo prepoznavanje, topao zagrljaj, suze oproštaja, ah, kako je neųno ulepšavao ponovno vićenje s ljubljenim ocem svoga detinjstva. Mada je bio spreman na promene koje su godine donele, u svojim mašćanjima nije mogao da zamisli ništa što bi ma iz daleka lićilo na ovu opustošenu preobraćenu pojavu. U naporu da se savlada, on poće napred i ispruųi ruku. Prsti koji su dotakli njegove, posle malo oklevanja, bili su široki i ųuljeviti, tvrdi kao rog, s popucalim i poųutelim noktima.

— Pa, gospodine — uzviknu Dan sa srdaćnim prizvukom u glasu, usiljenim i tako neprirodnim, i tako drukćijim od njegovog domalopredašćnjeg ćutljivog raspoloųenja, da je Polu paralo uši — nadam se da se dobro brinu za vas.

Ćovek za stolom prebaci oći na Dana. Nije odgovorio, već je dalje ųvakao, kao da je rešen, razjareno, da upije punu slast hrane.

Dan spase situaciju okrenuvši se Smitu.

— Za sve ste se postarali, Tede?

— Da, jesam, gospodine Dane — odgovori Smit.

— Niste dozvolili reporterima da suviše gnjave gospodina Matrija?

— Ne, gospodine, nisam ... predao sam im našu spremljenu izjavu.

— Dobro.

Nastade pauza. Sekretar uze šešir koji je leųao na podu pored njegovih nogu.

— Pa! — uzviknu Dan premešćajući se s noge na nogu. — Vas dvojica se prilićno dugo niste videli. Smit i ja vam nećemo smetati. Sutra ćemo svratiti. Telefonirajte ako vam je nešto potrebno.

Talas pravog straha obuze Pola. Sve bi dao da ih zadrži, ali je video da i oni jedva čekaju da odu.

Kad su se vrata za njima zatvorila, stajali su neko vreme bez reci. Onda Pol uze stolicu i sede za sto. Taj nepoznati čovek, taj Ris Matri, koji je bio njegov otac, još je jeo, potpuno sagnut nad tanjir, pomažući se pri jelu tako što je palcem gurao hranu u usta. S vremena na vreme bacio bi na Pola pogled bezizraznog ispitivanja. Pol više nije mogao izdržati. U očajanju, skoro nečujno, polaganim i isprekidanim recima on počeo:

— Ne mogu ti reći kako sam ... srećan što te opet vidim, oče. To tako mnogo znači za mene. Naravno, posle tolikih godina... teško je za nas obojicu. Čini mi se i ti osećaš isto onako nespretno kao i ja. Ima toliko stvari da se kaže, da prosto ne znam odakle da počnem. I tako mnogo da se uradi. Prvo ti moramo nabaviti pristojno odelo. Kad ručaš... odvešćemo se u grad da obiđemo radnje...

Njegove reci, koje su mu tako nezgodno zvučale u ušima, postepeno se izgubiše u tišini. Bio je i uplašen i laknulo mu je kad je otac progovorio.

— Imaš li lovnu?

Mada obeshrabren grubošću tog pitanja, Pol odgovori spremno.

— Dovoljno zasada.

— Nisam mogao izvući ni pare od tog Dana. — Onda, kao da glasno misli, reče: — Dobiću ja pare. Piatice mi oni za sve što su mi učinili.

Sam glas je bio grub i promukao, kao instrument koji se retko upotrebljava, ali gora od te grubosti bila je užasna gorčina, mračna, pothranjivana, ukorenjena mržnja koja je iz tog glasa izbijala. Pol ponovo oseti kako mu se srce još više steže.

— Imaš li cigaretu?

— Žao mi je. — Pol odmahnu glavom. — Već poodavno ne pušim.

Matri ga je posmatrao ispod onog čela, kao u maske, da bi otkrio govori li Pol istinu. Onda, oklevajući, izvadi paketić cigareta koje je pušio Dan, kako je Pol primetio. Izabravši jednu on se iznenada trgnu, kao da ga niko ne bi video, i pripali je. Skrivajući cigaretu u skupljenoj ruci, pušio je brzo, krišom, uvlačeći dim u sebe. Dok je Pol posmatrao to napeto izmučeno lice, primeti prvi put, skoro s užasom, kako

je okorelo. Naročito usta. Bila su tvrda kao od kремена i zatvorena kao poklopac ispod duge, grube, loše izbrijane gornje usne. Odjednom, i bez opomene, Matri ot

kide upaljeni kraj cigarete, a opušak stavi u džep od prsluka.

— Koliko je sati?

Dok je gledao na srebrni sat, Pol oseti kako ga otac posmatra s čudnom pohlepom. Matri zaista skoro odmah reče:

— Nemam sat.

Pol polagano otkopča kariku i pruži mu lanac i sat.

— Uzmi moj. Dok ne dobiješ bolji.

Ni reci zahvalnosti. Matri odmeri težinu sata i lanca, goredole, u šaci, pa ga onim brzim pokretom prikrivanja, koji je bio karakterističan za sve njegove postupke, spusti u džep od kaputa.

Tada neko zakuca na vratima, i jedna devojka uđe da raspremi sto.

Pol ustade. Znao je da za njegovog oca ima izvinjenja, ali je bio zabrinut i nesrećan. Jedva čujnim glasom reče:

— Bolje da sada pođemo... i da kupimo stvari za tebe.

— Da — reče Matri. — Hoću nešto dobro. Izašli su u zaslepljujuće proletnje sunce i taksijem

otišli do Leonard Strita, gde su ušli kod Drona, jednu od najvećih radnji u gradu. Ako se Pol nadao nekom olakšanju u toj rasonodi, duboko se razočarao. Što je prepodne dalje odmicalo, sve više je to za njega postajalo pravi košmar. Neobičan izgled njegovog oca privlačio je poglede ljudi. Njegovo grubo ponašanje u jedan mah dovelo je jednu mladu prodavačicu koja ih je posluživala skoro do suza. Ali još ponajgora bila je svađalačka tvrdoglavost s kojom je birao odela koja su mu najmanje odgovarala. Uporno je hteo da uzme odelo od kockastog materijala, sašiveno za mnogo mlađe ljude, košulju od šarene veštačke svile, kravatu jarko žute boje, zašiljene, smeđe cipele. U odelenju za nakit visio je skoro ceo sat, očaran sjajnim svetlucanjem izloga, i Pol ga je uspeo odvući tek kad je kupio jedan prsten s pečatom.

Kad su se vratili u »Vindsor« u šest sati, Pol, umoran i obeshrabren, utonu u naslonjaču u dnevnoj sobi. Matri odnese pakete koje je ljubomorno nosio sa sobom u

svoju spavaću sobu. Bio je odsutan dvadesetak minuta. Onda se vratio, doteran, u novom odelu, sa satom i lancem, prstenom sa pečatom, i izrazom nepokolebljive taštine. — Vidiš — uzviknu on. — Još nisam gotov — uprkos svima njima. Želeo bih da me vidi neka od tih svinja — naročito Hicks. Treba da izađemo, da dobro povečerao, pa u pozorište.

— Tek smo se vratili — reče brzo Pol. — Večeras ćemo ovde večerati.

Matri ga pogleda, namrštivši čelo, žuto i sasušeno, kao od pergamenta.

— Nešto ćemo popiti.

— Da, naravno — složi se Pol. — šta želiš?

— Viski.

Matri se opruzi na kauču i otvori večernje novine koje je Pol kupio na njegov zahtev kad su se vraćali u hotel.

— Trebalo bi da je tu moja slika. Nateraću ja njih da plate sve što štampaju.

Pol pritisnu na zvonce i za nekoliko trenutaka pojavi se devojka, ista ona koja je popodne raspremala sto. Dok je Pol naručivao večeru i bocu viskija, Matri ju je sa kauča, u novom odelu, neprestano pogledavao preko novina. Bila je to visoka devojka priglupog izgleda, upalih obraza, i zbog pažnje koja je dolazila od osobe koja je tako važna u očima javnosti devojka pocrvene i budalasto se osmehnu.

— Ona zna ko sam ja pohvali se Matri kad je devojka izišla.

Kad je došla večera, Pol ju je jedva dotakao. Matri, s druge strane, jeo je proždrljivo, ne progovorivši ni jednu jedinu reč. Kad je završio, izvadi čep iz boce viskija i napuni čašu, pa je ponese zajedno s bocom i sede na stolicu s visokim naslonom koja je stajala uza zid. Sedeo je tako uspravan, potpuno tih, zagledavši se ispred sebe ni u šta, i tako potištenog izraza da je to bilo užasno. S vremena na vreme ponovo bi napunio čašu. Usne su mu se povremeno micale, kao da govori sam za sebe. Izgledao je potpuno nesvestan Polovog prisustva, a kad je devojka ušla da raspremi sto, na njeno očito razočarenje uopšte je nije primetio. Dok se ćutanje nastavljalo, Pol je skoro s panikom gledao grotesknu i natmurenu očevu pojavu. Kako je moguće da je to onaj čovek, tako blag i tako otmen, koji ga je vodio za ruku da puštaju brodiće od hartije na Džesmond Denu, koji se beskrajno trudio da ga zabavlja crtajući mu i seckajući siluete, koji nikad nije propustio da mu krajem nedelje donese neku igračku, čiji je svaki pokret odavao ljubav i brigu. Kakav je to

užasan proces izazvao te promene, doveo u ovo stanje ogrubelosti? Dok se Pol upinjao da zamisli svu tiraniju i bedu tih petnaest godina — strog zatvor, uske ćelije, zatvoreničko odelo i pokvarena hrana, gvozdene šipke, sati i sati u mračnoj samoći, vika i zaudaranje stada, stalan nadzor, stalno dirinčenje leti i zimi, po suncu i po snegu, dani bez radosti i beskrajne noći — slaba iskra sažaljenja upinjala se, činilo se, da se zapali u njegovim grudima. Ali odmah ju je ugasila užasna stvarnost fizičkog prisustva, uspravnog i ukočena pogleda, na tvrdoj stolici u suprotnom kraju sobe.

Odjednom, skoro milujuć, Matri izvadi sat. Dugo ga je gledao. Onda progovori:

— Devet sati. Sada su svi u mraku... na drvenim krevetima. Bili su u kamenolomu, krvavo se preznojavali na kiši. Za večeru je bila vodnjikava čorba... i prava sreća ako bi u njoj bilo koje zrno grisa... i krompir — krompir koji ima ukus sapuna. Uvek taj krompir, siv i grudvast krompir... da ti se smuču u stomaku. Sada je sve u mraku... ali ga čuju gore na galeriji ... dolegore, goredole, gleda ih kroz špijunke. Možda je Hiks dežuran... dobro će znati ako je on. Svi čekaju tamničara Hiksa.

Neki su zdrobili prste u kamenolomu, neki imaju plikove, ili ih bole leđa... svi imaju reumu koja ide uz tu paklenu maglu. Ali sve to nije ništa u poređenju s onim što oni misle. Svi misle o tome kako je napolju ... Leže na drvenim daskama i trude se da se sete kako je bilo s one strane visokih zidova, misle kako im je bilo lepo, i na mek krevet, na odrezak za večeru, i sve ostalo. Stari logoraši kuckaju po zidovima, kuckaju novosti... ko je dobio vesti, ko dolazi, ko odlazi. Ali većina zna da nikad neće izaći. Tamo su doživotni. Nemaju se čemu nadati... jednostavno su živi zakopani.

Ali možda i ne uživaju u svoj toj udobnosti, možda nisu u svojim lepim malim ćelijama. Recimo da su nešto pogrešili, učinili nešto što ne valja. Onda su u samici, dva sa jedan, dole u podrumu. Tamo je mračno kao u rogu. Nema čak ni krompira. Samo hleb i voda... suv hleb i voda. Čak nema mesta ni da se okrenu... samo dva koraka i udaraš o beton. Tu zaista počijneš razmišljati... pitaš se ko si... i gde si... i šta si kog đavola uradio da si stigao onamo. Tu sam sebi govoriš da ćeš se, ako se zidovi razvale, onda naplatiti... da će ti neko platiti za ono što si pretrpeo... da ćeš mrzeti sav taj prokleti svet... da ćeš sve zgrabiti za sebe... samo ako se zidovi razvale.

Pa, bogami, za mene su se razvalili. I sada možeš da zamisliš šta ću da učinim.

Kad je završio, on ustade i, ne rekavši ni laku noć, čak i ne pogledavši Pola, izađe iz sobe. Njegov težak korak čuo se dok je išao hodnikom do spavaće sobe. Nastade kratka tišina. Onda Pol ču kako zvoni zvono, a zatim lake korake kroz

hodnik. Mada je pokušao da se oslobodi svoje ukočenosti, nije mogao. Slušao je, slušao napregnutih ušiju. Koraci se nisu vratili.

Sa Polovih usana ote se vapaj. Nije se usudio da ode u drugu sobu da potvrdi svoje sumnje, već nekom podsvesnom asocijacijom, seti se onog trenutka, kasno popodne kad ga je otac, kad su izašli od Džona, grunuo u gomilu sveta. Njegova ruka nagoniski polete u unutarnji džep. Sve što je bilo ostalo od novca, oko petnaest funti, sve je bilo nestalo.

Glava XIV

Sutradan, preovlađivalo je isto ono blistavo vreme i pri jasnoj jutarnjoj svetlosti izgledi za tekući dan bili su manje tmurni. Suprotno svojim očekivanjima, Pol je dobro spavao, a kad se probudio, bio je spreman da snosi svoje teškoće s novom odlučnošću. Njegova majka je trebalo da stigne iz Belfasta u jedanaest sati, i kad se obrijao i obukao, bio je pun nade da će ta dodatna podrška materijalno popraviti situaciju. Na kraju krajeva, bilo je neminovno to što je zatvor promenio njegovog oca — prevideo je tu činjenicu samo zbog svoje prirodne plahovitosti! — ali vreme i ljubaznost i porodična ljubav moraju umekšati i obnoviti i najtvrđe srce.

Doručkovao je dole u restoranu, sam, a onda se popeo i hodnikom otišao u očevu spavaću sobu, gde je, ne bez neke strepnje pritisnuo kvaku. Vrata su se lako otvorila i Pol s olakšanjem uđe u sobu. Matri je još spavao. Ležao je kao mrtav, zagnjurivši sedu prijavu glavu ispod mišice, među izgužvanim u neredu i jastucima bačenim na pod. Pola ponovo stegnu u srcu od sažaljenja, dok je gledao zgrčenu očevu priliku, tako bespomoćno predanu snu. Odluči da ga ne probudi. Uzevši blok hotelske hartije iz pisaćeg stola u uglu, napisao poruku:

Otišao sam da sačekam voz. Nadam se da ćeš biti spreman kad stignemo, Pol.

Ostavi to pažljivo na stolicu preko koje je bilo prebačeno novo odelo. Onda izađe.

Dok je išao u grad, vreme je bilo sveže i okrepljujuće. Put ga je vodio pored kanala, koji je pružao živahan prizor, s nizom teretnih šlepova uz kej, i malim izletničkim brodom koji se pripremao za odlazak. Na stanici je ekspres kasnio, ali se u jedanaest i dvadeset: četiri minuta iza okuke pojavi mašina puštajući paru f zaustavi se na glavnom peronu. I onda, iz prvog vagona, pojavi se čitava mala grupa — njegova majka, Ela i Emanuel Fleming.

Pol ih je gledao primetno iznenađen — nije očekivao da će videti sveštenika i njegovu kćer. U stvari, tako dugo nije na njih mislio da mu je bilo neprijatna i osećao se nelagodno. Ali nije imao vremena za razmišljanje — već su ga bili videli i Fleming je digao ruku, a Ela je mahala malom belom maramicom. Za nekoliko frenutaka prošli su kroz staničnu kontrolu i naglo su se približavali, pozdravljajući ga oduševljeno, i govoreći svi u jedan glas, u nekoj zbrci nepovezanih rečenica. Majčine oči bile su vlažne, Ela kao da je nerado želela da izvuče svoju ruku u rukavici iz njegove ruke, dok mu se sveštenik, stojeći nekako u pozadini, osmehivao s razumevanjem i odobravanjem.

Kad su pošli ulicom do tramvajske stanice, Fleming i njegova majka pošli su napred dok je on, kao što se od njega očekivalo, išao s Elom za njima. Njeno bledo voštano lice bilo je rumeno od uzbuđenja, njena kratka sjajna kosa nedavno oprana i doterana. Imala je na sebi kostim sive boje i lep mali sivi šešir ispodkoga su joj oči sijale. Ona odmah poče, poverljivo, uhvativši ga ispod ruke:

— Pa, moram reći, Pole, dugujemo ti veliko izvinjenje. Treba da kleknemo na kolena pred tobom. I hoćemo, ako ti to želiš. Bar, ja hoću. — Ona mu se veselo, prisno osmehnu. — Naravno, nismo imali pojma, inače bi naravno sve bilo drukčije. Jednostavno smo mislili da uništavaš svoju sjajnu karijeru i svoj život ni za šta. A za nas koji te volimo, to je bilo nešto najgore. Mislili smo, ako bismo ti pomagali ili te hrabрили, da bi bilo još gore. Kao što rekoh, nismo ni sanjali ... a onda, gle šta se desilo, da, samo pogledaj šta si uradio, ti divni čoveče. Kad se raščula novost, umalo se nisam onesvestila, od radosti, hoću reći. Bila sam u kuhinji i pripremala kakao kad je tata došao iz parohije i saopštio mi vest. Morala sam leći. Oh, dragi Pole, moram ti reći da sam se vrlo loše osećala, umalo nisam dobila slom zbog brige za tebe, i zbog sramote, i svega. Neću da govorim o tome, ja jadnica, mada sam patila na svoj tih način. Ti si, Pole, taj veliki divan čovek. Da si samo čitao belfastske novine, a sigurna sam da su i ovdašnje pisale isto, video bi šta ljudi misle o tebi. Širom cele zemlje tvoje ime se svuda pominie. Naravno, čovek ne želi da bude prost ili sentimentaln u ovakvom trenutku, zaista sam bila srećna što na stanici nije bilo fotografa, mada moram reći da sam ih očekivala. Sviđa li ti se moj novi kostim, dragi? Mislim da je kao proleće, ali mirnije boje, i odgovara ovoj prilici. Kao što sam rekla, to je tvoja pobeda, Pole, i želim da potpuno u njoj uživaš. Naravno, tome su sigurno doprinele i molitve, kao što to oboje znamo, i nikad nije prošla ni jedna noć da se nisam za tebe skrušeno molila. — Pogled joj je postao nežniji i kao uvek kad je govorila o religiji — prevrnu očima tako da joj se pokazaše zelenkaste beonjače.

— Tako je divno, Pole, što smo ponovo zajedno, dok čela budućnost leži pred nama. Naravno, u svoj toj radosti zbog našeg ponovnog viđenja ne smemo zabo

raviti tvog oca. Jadan, jadan čovek. Srce mi jednostavno krvari zbog njega. Teško nam je da shvatimo kako srne tako nešto da se dogodi. Ali verujem da nam ponešto šalje i bog da nas iskuša i ispita, da oplemeni i prečisti naš duh. Jedva čekam da ga vidim i da mu izrazim svoje sažaljenje i bol. I, veruj mi, Pole, ako postoji nešto što bih mogla da učinim da mu pomognem, samo treba da mi narediš.

Ona učuta, još jednom prevrnuvši očima kad su se priključili ostalima u tramvaju. Pol se grizao za usne na taj podugački i prisvajački monolog, toliko tašt i prazan, koji je toliko ukazivao na jeftinu i sitnu prirodu. Da li joj je zaista bio tako jako obavezan kako je to ona predstavljala? Čudilo ga je kako je ikad mogao da mari za nju — koliko se sada promenio. Pomisli na Lenu i srce mu se snuždi. Kad su svi četvoro seli, napolju, na gornjem spratu tramvaja, on pomisli da ih bar mora obavestiti o promeni koja se opaža na Matriju. Izgledalo je da sveštenik — rezervisaniji nego obično, dok je gledao kroz prozor, kao da razmišlja u glavi o nekim pitanjima i namrštivši se pomalo kad je Ela nastavila svoje beskrajno pričanje — i sam gaji neku tajnu sumnju. Ali dve žene, kao što je i on sam bio, očigledno su bile nepripremljene. Njegova dužnost je bila da ih opomene. No, dok je tramvaj treskao, približavajući ih hotelu svakog minuta, Pol je i dalje ćutao kao zaliven. U Elinom oduševljenju, pa i u izveštačenom i nervoznom iščekivanju koje je otkrio u svoje majke, takođe u najlepšaoj odeći, s tračkom matronske koketerije, protiv koje je, nekako, osećao kao neko neprijateljstvo, sve to ga je svrstalo ne na njihovu stranu, već na straiu onog otupelog i poživotinjenog čovefca koji ih je čekao u hotelu. Da, neka to sami otkriju.

Kad su sišli ispred »Vindsora«, on ih povede u ihotel bez ijedne reci. Gore, stegnuvši usne skoro podrugljivo, širom otvori vrata dnevne sobe i uvede ih unutraMatri je doručkovao i pušio cigaretu. U pantalonama, s naramenicama, otkopčane košulje, u novim smeđim cipelama, razvezanim da bi se udobnije osećao, i razjapljenim na nogama, sedeo je za stolom koji je još bio pun upotrebljenog posuđa. Njegov izraz lica, kad se polagano okrenuo da pogleda novodošlice, bio je nedokučiviji nego ikad. Posmatrajući ih, on podiže solju kafe. Njegov naborani vrat fizičkog radnika se stezao i opuštao dok je gutao tečnost. Spustivši zatim solju, okrenu se Polu, kao jedinoj osobi koju priznaje i trpi.

— Šta oni hoće?

Na ovakvo pitanje, Pol potraži odgovor kojim ne bi izazvao neki bes.

— Znaš oče... oni žele... da budu s tobom.

— Ja ne želim da budem s njima. Ti si bar nešto učinio. Oni nisu učinili ništa. Pustili su me godinama da trunem. A sada sam napolju, pa hoće da mi se ulaguju i da vide šta mogu da izvuku.

Sveštenik istupi napred. Bio je bled, no izgledao je manje zbunjen tim prijemom od ostalih — možda je, kao što je Pol pretpostavljao, to i očekivao. Tihim uverljivim glasom on reče:

— Potpuno ste u pravu što nam prebacujete. Jedino se možemo prepustiti vašoj dobroti i moliti vas da nam oprostite.

Matri dobaci Flemingu preteći pogled.

— Ništa se niste promenili... sasvim dobro vas se sećam. Ne želim ništa od vaše slatkorečivosti. Dosta sam je podnosio u starim danima. Da vam oprostim! — Njegove stisnute usne povukoše se kao da će zarežati. — Tamo je bio apsandžija koji se zvao Hiks. Jednog dana smo došli u kamenolom. To je bio moj prvi mesec. Još sam bio nenaviknut na rad, i bio sam polumrtav od napora. Ali Hiks je bio tamo, odmah pored mene, i terao me. Znoj mi se slivao u oči. Jedva sam video. Kad sam zamahnuo pijukom, odlomio se granit i odleteo na njegovu cipelu. Nije ga ni okrznuo;

samo je malo po površini zasekao njegovu cipelu. Je li mi oprostio? Zakleo se da sam pokušao da ga ubijem. Predao me upravniku. Pa ni to mu nije bilo dovoljno. Udarao me i treskao, pljuvao u moj lonac, terao me u samicu, neprestano pazio na mene, petnaest godina stvarao od mog života pakao. A vi mi pričate o oprostaju.

— Znam šta ste sve prepatili — reče blago Fleming. — Užasno ste prepatili. I to je još jedan razlog više zašto treba da vam pomognem da se ponovo sredite, da nađete svoje mesto u krugu svoje porodice.

— Ja imam druge ideje. — Na Matrijevom licu bila je ista ona tvrdoglava upornost koja je bila na njemu kad je birao nova odela. — Još nisam gotov. Hoću da uživam u životu.

— Kako?

— Samo čekajte, pa ćete videti, blebetavi licemeru. Oni su se sa mnom dosta zabavljali. Sada je moj red.

Ustuknuvši, Fleming se bespomoćno zagleda u Polovu majku, koja je zinuivši od čuda, otvorenih usta, zabezeknutog izraza gledala u Matrija. Još nije bila rekla ni jednu jedinu reč. Zaista iije mogla ništa da kaže. Ali sada, prisiljena nekim

nepoznatim osećanjem, možda podsticajem iz daleke prošlosti, ona pruži ruke i dršćućim glasom reče:

— Rise... hajde da počnemo iz početka. Njegov pogled je odbi pre nego što je nastavila.

— Od toga nema ništa. — On tresnu pesnicom po stolu. — Među nama je sve svršeno. Ja hoću nešto mlađe, što ima krvi u žilama. — Pogled mu pređe na Elu, koja stidljivo pocrvene, pa se ponovo vrati na ženu, koja je stiskala usne od ogorčenja. — U svakom slučaju, uvek si cmizdrila, plakala da idem u kapelu, a ja sam jedino želeo da pozovem drugove na čašu piva. Ne bih mogao da ti priđem da si jedina žena na svetu. Ona klonu na ivicu stolice, ponižena do dna duše, oborene glave, dok su joj suze kapale iz očiju. Ela joj pritrča, kleknu pred nju i poče je tešiti plačnim glasom. Gospodin Fleming je mirno stajao, očiju oborenih na tepih. Pol baci pogled na presamićenu majku. Ali ne pođe prema njoj — izgledalo je skoro da je otac ponovo privukao njegovu ljubav.

Matri je neko vreme ostao nepomičan za stolom, namršten i spuštenih kapaka, kao da se na neki način, povukao u sebe. Ali sada teško ustade sa stolice i pođe vratima. Pre nego što je izašao, pogleda ih svojim bledim očima.

— Osam udaraca bičem od osam struka — promrmlja on. — To bi vas nateralo da cvilite. Tako su mene šibali.

Vrata se zalupiše iza njega. U sobi ostadoše samo jecaji. Fleming se uputi prema prozoru i tužno pogleda napolje.

— Oh bože, bože — jecala je Polova majka. — Bolje bi bilo da smo mrtvi.

Ela je plakala uplašeno. — Ne razumem. Mislila sam da će biti lepo, kao što su pisali u novinama. Hoću da se vratim kući.

Polova majka jecajući pristade. — Nije trebalo uopšte da dođemo. Moramo odmah otići.

Sveštenik Fleming, pored prozora, okrenu se polagano.

— Ne — reče on prigušenim, ali uzdržljivim glasom. — Moramo ostati dok traje istraga. Ne smemo da ponovimo grešku. Možda nije suviše kasno. Ako se budemo nadali, i ako se budemo molili, možda ćemo ga još spasti.

Glava XV

U deset sati, u ponedjeljak dvadeset petog marta, toplog i vlažnog prepodneva, Apelacioni sud u Vortliju bio je krcat da se nije moglo disati. Ljudi su se gurali sve do pločnika na ulici. Na galeriji, posmatrači su bili stisnuti na klupama, prolazi prepuni uzbuđenih lica, sve do krova. I sudnica dole je isto tako bila prepuna. Čitava vojska reportera već je bila spremna s perima i hartijom. Povlašćena publika, sastavljena od uglednih Vortlijevaca i državnih veličina sedela je na rezervisanim sedištima ispred javne galerije. Među njima bili su lord Oman i ser Metju Sprot. Državni tužilac sa svojim punomoćnikom i drugim visokim državnim službenicima sedeli su na ievoj strani od suda, a preko puta zastupnik molitelja, gospodin Nigel Gream, njegov mlađi ortak i pravozastupnik. Po! i njegova majka, Ela i njen otac, Dan, Mek Evoj i izvestan broj njihovih prijatelja sedeli su u prvom redu galerije, a pored svog pravozastupnika, gde je, protiv volje njegovog branioca seo po svojoj želji, da bi ga svako mogao videti, bio je bivši robijaš, petnaestogodišnji zatvorenik Stonhita, Ris Matri.

Odjednom bučna graja razgovora utiša se na glasan povik: — Tišina u sudnici! — i kad je zavlada potpuna tišina, vrata se otvoriše. Svi ustadoše kad se sudija Frejm pojavio u sudu, u pratnji jednog od apelacionih sudija, obojica ozbiljni i impozantni, u širokim togama. Dok su zauzimali mesta, mrmljanje se pojača. Onda, uz šuštanje, sud poče zasedanje. Trenutak kasnije začu se jedan glas:

— Pozivam slučaj Ris Matrija.

Skupljen i napet na svom mestu, Pol duboko, bolno udahnu. Iz dana u dan, prikupljajući snagu, pratio je teške pripreme za pretres, koje je vršio Nigel Gream. Prosto nije verovao da je istraga najzad počela. Oseti kako mu se oči zamagljuju kad je Gream mirno ustao. Visok, prav, savršeno pribran, držeći jednom rukom rever na togi, mladi advokat se obrati sudu. Njegov glas, isto kao i njegovo ponašanje, bio je sasvim zvaničan, potpuno lišen retorike, skoro konvencionalan.

— Gospodo, petnaestog decembra 1921. godine, i sledećih dana, vašem molioću Risu Matriju, bilo je suđeno u Porotnom sudu grada Vortlija pod optužbom da je osmog septembra 1921. godine u gradu Vortliju ubio Monu Sparling. Pošto vaš molilac nije priznao krivicu, istraga se nastavila pred porotnim sudom, kome je tada predsedavao gospodin Oman i koji ga je dvadeset trećeg decembra 1921. godine osudio na smrt. Onda je smrtnu presudu izrečenu vašem molitelju, ministar unutrašnjih poslova pretvorio u doživotnu robiju, na šta je molitelj prebačen u zatvor njegovog Veličanstva, Stonhit, gde je bio zatvoren petnaest godina. Ministar unutrašnjih poslova, koristeći svoje prerogative, sazvaio je ovaj sud da potpuno ispita slučaj zbog koga je molitelj bio osuđen i da, s obzirom na sporna pitanja, odredi da se

istraga sprovede javno. Ja se pojavljujem po nalogu molitelja i dokazaću da nije kriv za zločin iznet u toj optužbi, da je njegovo proglašenje krivim bilo krajnje pogrešno i nepravedno i da je predstavljalo tešku sudsku zabludu.

Potajno, Pol je ppsmatrao tri predstavnika zakona koji su sedeli tako blizu njega da se mogao nagnuti i svakoga dodirnuti po ramenu. Profil šefa policije bio je kruto bezosećajan; Oman se držao napeto i odsutno; lice Sprota, malo zavaljenog na stolici, bilo je crveno, ali mu je izraz bio odlučno ravnodušan. Polov pogled se od njih okrenu ka usamljenoj i nezgrapnoj pojavi njegovog oca, koji je opet proživljavao muke javnog suđenja, i njegovo srce ponovo zakuca tako žestoko da ga je gušilo. No taj čovek će svakako najzad biti opravdan. Brzo, da ne brižne u plač, on okrenu pogled.

Gream, pošto je završio uvodni govor, zastade za trenutak, zadržavši ozbiljan pogled na sudijama.

— Gospodo, još pre dvanaest meseci, slučaj Risa Matrija bio je pokopan u prašnjavim arhivima Ministarstva unutrašnjih poslova. Bio je zaboravljen petnaest godina. Osuđeni ubica ležao je na doživotno, ili da kažem na do smrtnoj robiji, u zatvoru njegovog Veličanstva, i sve je bilo u redu na ovom našem svetu.

Onda, pukim slučajem, sin osuđenog ubice, od koga su krili zločin, otkrio je, iznenada, užasnu ljagu koja je ležala na njegovom ocu i koja je, naravno, donekle, kao kužni dah, pala i na njega. Jako skrhan, ipak je verovao silama zakona, i dršćući od užasa, prihvatio je sramnu činjenicu da je njegov otac ubica. No, iz duboke ljubavi i odanosti, osećao se prinuđenim, skoro protiv svoje volje, da istraži okolnosti koje su navele njegovog oca da izvrši to delo. Počeo je i, u toku četiri meseca patnji i najokrutnijeg ometanja, otkrio je, korak po korak, pune činjenice zaboravljenog slučaja. Gospodo, upravo zahvaljujući tim naporima i rezultatima koji su iz njih proistekli, mi smo se danas ovde sastali, u ovom sudu.

Greamove reci i spokojna ozbiljnost s kojom ih je izgovorio proizvele su duboko, silno uzbuđenje. Pol je netremice gledao u zemlju. Osetio je kako drhti u sebi kad je posle odgovarajuće pauze Gream nastavio da govori, i s vremena na vreme pogledavši dokumenta pred sobom, nastavio da definiše i analizira činjenice hapšenja, istrage, i presude Risa Matrija u decembru 1921. godine. Mada su mu svi ti grozni detalji bili poznati, Pol nije mogao uzdržati bujicu osećanja dok je, tačku po tačku, ne zastajući, Gream mirno i logično izlagao pojedinosti posrednih dokaza koji su se spleli oko njegovog oca.

Sjajan i majstorski govor trajao je, s prekidom za ručak, skoro tri sata. I na kraju, pre nego što je njegovo očigledno dejstvo moglo da se stiša, Gream je prešao na

zaključak. Neusiljen, uzdržan, bez ikakvog znaka umora, obratio se sudu i pokazao da želi pozvati svedoka.

— Gospodo — izjavi on. — Na prvom mestu predlažem da pozovemo samog molitelja. Za vreme istrage, kao posledica nečuvenog nasrtaja na njegovu ličnost od strane državnog tužioca, Risu Matriju nije pružena potpuna mogućnost da se brani. Ali on će nam sada svedočiti i poreći da je išta znao o zločinu i odgovoriće na sva pitanja koja se odnose na optužbu.

Državni tužilac odmah ustade da se pobuni. Za sve vreme Greemovog govora neprestano se bespomoćno meškoljio na stolici. Sada uzviknu:

— Gospodo, ja želim, čak živo želim, da pomognem zakonskoj istrazi po ovoj molbi. Ali ne srne doći do pokušaja da se taj slučaj ponovo iznosi pred sud. Energično se protivim tome da se optuženom dopusti da svedoči.

U sudnici nastade komešanje od uzbuđenja. Pol ugleda oca kako se ispravlja i s naporom okreće blede lice Greamu. Njihova gospodstva, na podijumu, nagli su se jedni drugima da se posavetuju. A onda, sudija, gospodin Frejm, objavi šta su odlučili.

— Ovaj sud je zainteresovan da ispita svako novo svedočanstvo koje bi moglo imati veze s ranijom presudom. Nepotrebno je i nepoželjno da čujemo samog optuženog. Svedočenje iz prethodne istrage je pred nama i s njime smo potpuno upoznati. Porota je već rešavala o verodostojnosti izjave optuženog. Ono što sada treba da učinimo nije da donesemo subjektivnu ponovnu procenu te verodostojnosti, već da odlučimo do koje mere se može ponovo proceniti novim dokazima. To nam vi, gospodine Greame, morate izneti.

Nagnuvši se napred, Matri je pratio reci njegovog lordstva, sa sve većom pažnjom. I sad, usred larme koja je nastala, on iznenada skoči na noge, onako krupan, smešno odeven, dršćući celim telom. Na Polov užas on zamahnu pesnicom na sudije i povika, promuklim glasom:

— To nije pravo. Treba da kažem ono što imam reći. A imam sve da kažem. Želim da to svi čuju. Kako sam uništen. Kako su sa mnom postupali u ćorki petnaest godina. — Njegov glas se skoro naglo prekinu. — Sada me ne možete ućutkati... kao oni pre. Hoću da me čujete. Tražim pravdu ... pravdu ...

Matrija koji je besno mlatarao rukama, najzad naterашe da sedne Gream i nekoliko pomoćnih službenika koji potrčaše da ga savladaju. Uzbuna je trajala nekoliko minuta, a posle nje nastupi zaprepašćenje, pa potpuna tišina. Zapanjen, Pol

primeti da Ela i njegova majka, pored njega, plaču. Dalje od njega, Dan i Mek Evoj izmenjaše zabrinute poglede. Sprot i Dejl, ispoljavajući izvesno uzbuđenje, izgledali su smrknuto zadovoljni.

Onda, s velikom ozbiljnošću, gospodin Frejm namršteno pogleda Matrija.

— Spremni smo da mnogo štošta dopustimo. Ali moram savetovati molitelju da takvim ponašanjem neće popraviti mišljenje suda o njegovom slučaju. Dalje, ako se to ponovi, moram ga upozoriti da će biti udaljen iz sudnice.

Gream, vrativši se na svoje mesto, okretno se umeša.

— Gospodo, u ime molitelja, iskreno se izvinjavam sudu za ovaj žaljenja dostojan, ali možda razumljiv izliv. A sada, s dozvolom vašeg lordovstva, pozvaću svog prvog svedoka, poznatog stručnjaka ministarstva unutrašnjih poslova ser Melkolma Garisona.

Državni tužilac ponovo brzo ustade.

— Gospodo, ponovo ulažem prigovor. Dodatno stručno mišljenje nije dopušteno ako nije proisteklo iz novih činjenica.

Gospodin sudija Frejm klimnu glavom, pokazujući da se slaže.

— Po kom osnovu, gospodine Greame, želite da iznesete pred nas svedočenje ser Malkolma Garisona?

— Gospodo, — odgovori Gream — ser Melkolm je naš, kao što znate, najbolji kriminolog. On je imao opis povreda nanetih ubijenoj. Video je fotografije tela koje su tada snimljene, a takođe i brijač koji je tužba smatrala za smrtonosno oruđe, i njegovo je definitivno mišljenje da to oruđe nema nikakve veze sa zločinom.

Gospodin sudija Frejm se namršti i naže se da se posavetuje sa svojim kolegom. Malo kasnije ponovo pogleda Greama svojim natmurenim pogledom.

— Gospodine Greame, vi ste opet pogrešno shvatili naš zadatak. Mi nismo ovde da ponovo iznosimo na sud ovaj zločin, u kom slučaju bi razmatranja stručnjaka imala neke važnosti. Mi smo ovde da čujemo i razmotrimo sve nove dokaze koje nam možete pružiti, a koji mogu uticati na prethodnu sudsku odluku. Ne postoji slučaj u kome odbrana ne bi mogla da pruži nova stručna mišljenja posle presude: ali to nije nov dokaz — to je samo nova pretpostavka.

Pol usplamte, pa se sledi od zgražanja. Zar će ih sprečavati na svakom koraku? Ali Nigel Gream samo klimnu glavom, primivši sa savršenom mirnoćom odluku suda.

— Gospodo, primećujem da je vaša namera da što više ograničite broj svedoka, i zbog toga ću pozvati samo petoro, koje nikako ne možemo izostaviti. Vraćajući se na pitanje koje ste postavili u vezi s onim svedocima koji su videli leš, setićete se, gospodo, iz onoga što ste pročitali o ovom slučaju, da dr Tjuk, lekar koji je pregledao ubijenu neposredno pošto je izdahnula, nije bio pozvan da da iskaz u istrazi. Gospodo, u celom svom iskustvu, sigurno da ne možete ukazati ni na jedan slučaj u kome lekar koji je prvi pregledao leš nije bio pozvan da svedoči. Zašto je, onda, u ovom slučaju taj presudni svedok zaobiđen? Dr Tjuk je sada mrtav, ali ovde je njegova udovica koja će odgovoriti na to važno pitanje.

U sudu se začu žamor pri pomenu imena gospođe Tjuk, i trenutak kasnije ona uđe u ogradu za svedoke — otmena, starija dama u crnini, žena na čijem je jednostavnom, izboranom licu nepogrešno bilo ucrtano poštenje i odgovornost. Inteligentno je položila zakletvu, a onda se okrenula Greamu, koji poče ispitivanje neusiljenim glasom.

— Vi ste udovica dr Tjuka, koji je umro 1933. godine, a koji je pre svoje smrti mnogo godina vršio lekarsku praksu u Eldonu, četvrti grada Vortlija?

— Tako je, gospodine.

— Vi znate da je vaš muž bio pozvan u kuću gospođice Sparling u noći ubistva?

— Znam.

— Da li vam je rekao nešto s tim u vezi?

— Oh, da, to je bio tako užasan događaj da smo o tome razgovarali u mnogim prilikama.

— Da li je vaš muž bilo kada izrazio iznenađenje što nije bio pozvan na sud kao svedok?

— Svakako da jeste. Rekao je da je to vrlo karakteristično. Rekao je ... — ona učuta bacivši bojažljiv pogled na sudije.

— Ne plašite se, gospođo Tjuk, svrha ovog suda je da dobije, a ne da onemogući vaše svedočenje. šta je rekao?

— Rekao je da su vlasti smatrale da je njegovo mišljenje nepogodno. Talas radoznalosti ponovo prođe kroz sudnicu i prvi put se pažnja posmatraca upravi prema ser Metjuu Sprotu. Mada je Pol tako dobro poznao činjenice, osećao se ponet trenutnim uzbuđenjem koje je zavladao.

— Ispričajte, nam, gospođo Tjuk, — nastavi Gream— sopstvenim recima, mišljenja koja je izrazio vaš muž u mnogim razgovorima koje ste s njim vodili o tom predmetu.

Nastade pauza. Svedokinja popi gutljaj vode iz čaše pred njom.

— Pa, gospodine, — poče ona — dr Tjuk je uvek smatrao da ubistvo nije moglo biti izvršeno briačem. Po njegovom mišljenju oruđe je bilo sasvim drukčije— oštro, šiljato, više nalik na hirurški skalp nego na ma šta drugo.

— Kako je došao do tog zaključka?

— Pažljivim pregledom rana. Znae, gospodine, otkrio je duboku ranu na desnoj strani vrata, a onda veliku rasekotinu, koja je išla do levog uva.

— Znači da je zaključio da je oruđe, šiljato i s tankom oštricom, bilo zabodeno u velike vratne žile pre drugog uboda?

— Da, gospodine.

— A briačem s okruglastim, zaobljenim krajem, nikad se ne bi mogao dobiti takav rezultat.

— To sam baš rekla, gospodine. Takođe je verovao da je napad izvršila vrlo snažna i žestoka osoba. Štaviše, prema mestima rana i prema načinu kako je krv poprskala tepih i telo, verovao je, u stvari, mi je rekao da je siguran da je rane zadao levak.

— Levak? — ponovi Gream, s nekim čudnim naglašavanjem i zagleda se u svoga svedoka pomalo strogo. — Vi se toga sećate potpuno jasno i određeno?

— Potpuno jasno. — Udovičine usne su malo podrhtavale. Ona odgovori s dirljivim dostojanstvom. — Dr Tjuk je bio dobar muž, gospodine. Poštujem njegovu uspomenu. Smatrate li da bih mu ja stavila u usta reći za koje bih verovala da su neistinite?

— Ni trenutak. Samo sam želeo da vašu dobru nameru ceo sud prihvati kao neosporno očiglednu.

Kao da je osetio izazov u tim recima i u trenutnom pogledu koji mu je Gream dobacio, državni tužilac odgovori mrzovoljno:

— Uopšte ne vidim svrhu zašto se taj svedok tako dugo ispituje. U međuvremenu više nemam nikakvih pitanja.

— To bi bilo sve, gospođo Tjuk. Zahvalni smo vam. Smem li sada zamoliti svoga sledećeg svedoka da se pojavi.

Na Greamov znak stara dama iziđe iz ograde za svedoke, a prozivar viknu ime profesora Valentina.

Osoba koja je sada istupila bio je jedan omanji čovek i službenog izgleda pedesetih godina, u pomalo izlizanom redengotu sa satenskim reverima, a s visokim belim okovratnikom i crnom kravatom. Lice mu je bilo upalo, a sa visokog čela dizala mu se crna gusta kosa, duga na potiljku, što mu je davalo izgled drugorazrednog impresarija. Kad je položio zakletvu, zauzeo je pozu, jednom rukom podbočen, a drugu položivši na ogradu za svedoke pred njim, zabačene glave, spreman, kako je izgledalo, na svaku eventualnost.

— Gospodine Valentine, — poče blago Gream — koliko mi je poznato, vi poznajete rukopise?

— Ja sam profesor grafologije — izjavi Valentin dostojanstveno. — Imam diplomu DGW. Mislim da smem reći da je glas koji uživam kao stručnjak priznat u svetu.

— Odlično. Čini mi se da ste u istrazi posvedočili da je pisamce kojim je ugovoren sastanak, nađeno u stanu ubijene, pisao Ris Matri?

— Jesam, gospodine... Bio sam specijalno pozvat od optužbe.— U to vreme ste sigurno shvatili, siguran sam. kolika je važnost i težina vašeg mišljenja, i bili ste potpuno uvereni, pretpostavljam, da je ono ispravno?

— Nesumnjivo tačno, gospodine. Imao sam veliko iskustvo pri potvrđivanju valjanosti ličnih i javnih dokumenata u slučajevima od najveće važnosti.

— Onda ćete nam reći, gospodine — oprostite — profesore Valentine — kako ste došli do tako sasvim pozitivnog zaključka?

— Koristio sam se lupom, gospodine, na dokumentu koji je u pitanju, i uveličanim fotografijama, koje sam uporedio s primerkom zatvoren i kovog rukopisa

— sa poštanske karte koju je kao što je poznato pisao zatvorenik, pa sam, na osnovu svog stručnog znanja, doneo definitivni zaključak da je i to pismo napisao, iskrenim rukopisom, Matri.

— Na koji način iskrenim?

— Jednostavnim i sasvim običnim načinom, time što je pero uzeo u levu ruku.

— Ah! znači da je pisamce kojim je ugovoren sastanak napisao neko levom rukom?

— Nesumnjivo. I to zatvorenik Matri.

— I to zatvorenik Matri. — Gream se ljubazno osmehnu. — Takvo uverenje je jako umirujuće, profesore. Ja sam loše kvalifikovan, profesore, dabih sagledao tajanstva vaše veštine. Ipak, reklo bi se, na osnovu mišljenja autoriteta na tom polju, da se na dokaz takve vrste, zasnovan na mišljenju i teoriji, ne može uvek prećutno oslanjati. Možda ste čuli za slučaj Adolfa Beka?

Profesor ne odgovori, ali držanje mu postade ponosnije.

— U tom slučaju, profesore, jedan stručnjak za rukopis izjavio je pod zakletvom da je izvesna pisma napisao čovek koji se zvao Adolf Bek, i koji je na temelju tog iskaza bio osuđen na pet godina zatvora. Na kraju toga vremena, pošto je do kraja izdržao tu dugu kaznu, bilo je nesumnjivo dokazano da on nije napisao

ta pisma, da je bio potpuno nevin, i da je stručnjak za rukopise napravio užasnu, neizrecivu grešku, koja je osudila nedužnog čoveka na pet godina ubitačne nesreće.

Valentin zabaci kosu s uvređenim izrazom.

— Ja nisam imao veze sa slučajem Bek.

— Naravno da niste, profesore. Vaš slučaj je bio Matri, i on nas trenutno i zanima. Pa, po vašem mišljenju, postojale su tri određene tačke. Prve, da je pismo napisao levak; druga, da je rukopis bio iskrivljen; treća, da je to bio Matri. Hoćete li nam reći koje ste od tih nalaza zasnovali na činjenicama, a koje na ličnoj dedukciji?

Profesor je sada izgledao potpuno zbunjen, i odgovori pomalo žustro:

— Najobičniji početnik, gospodine, može reći po kosini i konfiguraciji slova da je pismo koje je u pitanju, pisano izvrnuto i da je pisano levom rukom. Treća tačka,

međutim, traži vesto tehničko znanje višeg stepena ... čovek bi mogao upotrebiti reč intuicija ... neku vrstu šestog čula, koje omogućava stručnjaku da raspozna jedan specifičan rukopis među mnoštvom ostalih.

— Hvala vam, profesore — reče mirno Gream. — To je tačno ono što sam hteo da znam. U stvari, svim svojim čulima vi potvrđujete da je pismo napisano izvrnutim rukopisom, i to levom rukom. Svojim šestim čulom, svojom intuicijom, vi mislite da je pismo napisao Matri. To je sve.

Profesor, narogušeniji nego ikad, zausti da odgovori. Ali kao da je osetio da je mudrije da ne kaže ništa. Kad je izlazio, gospodin Gream se okrenu sudu.

— Gospodo, s vašim dopuštanjem pozvaću dr Dobsona, policijskog lekara.

Opet, državni tužilac, uprkos svojoj debljini, brzo ustade.

— Gospodo, moram jako prigovoriti. Vi ste se složili da niste ovde da ponovo otvarate slučaj. Od policijskog lekara je dobijen njegov pun iskaz u prvobitnoj istrazi. Dalje njegovo svedočenje nije prihvatljivo.

— Jedino, — upade Gream — kako ste sami izjavili, ako ne proizilazi iz novih činjenica.

Nastade trenutak napetosti, tih sukob volja, koji prekide glas gospodina sudije Frejma.

— Vi želite da pozovete svedoka na osnovu toga?

— Ako dopusti vaše gospodstvo.

Na znak sudijinog pristanka jedan okretan čovek crne kose, u momarskoplavom odelu, atletske pojave i prijatnog muževnog lica užurbano prođe kroz sudnicu i, sa držanjem čoveka koji je često zauzimaio taj položaj, zauze svoje mesto u ogradi za svedoke.

— Dr Dobson, — reče Gream najljubaznije — čuli ste teorije dr Tjuka koje su se odnosile na povrede ubijene, koje je sudu dala vrlo lucidno i sažeto njegova udovica. Šta mislite o njima?

— Gluposti.

Ta reč, izgovorena, ne prezrivo, već s nekim umirujućim osmehom, izazva među gledaocima na galeriji veseo žamor. Mada je odmah bio prigušen, Matri zaškriguta zubima i zagleda se u ljude koji su ga uvredfli.

— Gluposti, doktore. Jaka reč, zar ne?

— Pitali ste me za mišljenje. Ja sam ga dao.

Pol duboko uzdahnu. Sumnjao je da je bilo mudro pozvati policijskog lekara i plašio se da će Gream zlo proći protiv tog uverenog, odlučnog svedoka. Ali neuzbuđen i nezastrašen, mladi branilac nastavi:

— Možda se vi uopšte protivite teorijama.

— Kad nađem ženu s presečenim grkljanom, doslovno odsečene glave, nemam mnogo potrebe da teorijski razmišljam.

— Tako. Odmah ste zaključili da je oruđe ubistva očigledno bio — brijač.

— Nijednom nisam pomenuo reč brijač.

— Ali optužba je u tački koja je najviše teretila optuženog podnela brijač kao stvarno oruđe zločina.

— To nije moj delokrug.

— Pa da se onda vratimo, ako smemo, na vaš delokrug. Na stranu teoretisanje, pa da vidimo kakav je bio vaš zaključak, ako ste ga imali, u pogledu oruđa?

— Da su povrede nastale nekim neobično oštrim instrumentom.

Lekar, pravdajući se, ali pogrešno, počinjao je da se ljuti. Gream se blago osmehnu na njega.

— Dakle, kao što je i dr Tjuk tvrdio, ubica je mogao upotrebiti tanko, oštro sečivo kao što je skalpel.

Bes i čestitost sukobljavali su se otvoreno na lekarevom licu.

— Da — izjavi on najzad. — Mislim da je mogao. Ako je imao nešto znanja o anatomiji.

— Nešto znanja o anatomiji. — Gream, uprkos mirnom glasu, dao je toj rečenici uzbudljivo značenje. — Hvala vam, doktore... mnogo hvala. A sada, vi ste izvršili autopsiju ubijene?

— Naravno.

— Utvrdili ste da je trudna.

— Tu činjenicu sam naveo u svom izveštaju.

— Da li ste utvrdili vreme trudnoće?

— Naravno — odgovori policijski lekar Ijutito. — Da li mi to podmećete da sam bio nehatan u vršenju dužnosti?

— Daleko od toga, doktore. Ma koliko se razilazili u pitanju metafizike, ubeđen sam u vašu potpunu čestitost. Kako dugo je bila trudna ubijena žena?

— Tri meseca.

— Jeste li sigurni?

— Tako siguran kao što stojim na ovom mestu za svedoke, izvestio sam da je bila trudna tri meseca... možda dandva više.

— I vaš izveštaj je bio poslat javnom tužiocu?

— Naravno.

— Hvala vam, doktore. To bi bilo sve. — Gream, uz ljubazan osmeh otpusti Dobsona, a onda se okrenu sudijama.— Gospodo, s vašim dopuštenjem, pozvaću četvrtog svedoka.

Istupi mršav, mali čovek, sitnog lica, ćelav, prerano ostareo, u kockastom odelu, suviše velikom za njegovo sasušeno telo.

— Kako se zovete?

— Hari Roka.

— Vaše sadašnje zanimanje?

— Konjušar... na trkalištu Notingem.

— Vi ste pre petnaest godina otkrili policiji Matrijev pokušaj da dobije lažni alibi?

— Da.

— Dobro ste poznavali Matrija?

— Zajedno smo lunjali.

— Gde ste se upoznali?

— U bilijarnici »Šervud« ... negde januara 1921. godine.

— I kasnije ste ga upoznali sa Sparlingovom?

— Tako je, gospodine.

— Da li se tačno sećate kad ste ih upoznali?

— Vrlo dobro. Bilo je to onog dana kad se održavao Julski hendikep u Kateriku, sasvim dobro se sećam jer sam dobio pet funti na pobjednika — Verminstera.

— Kažete Julski hendikep?

— Da, gospodine. Koji se održava četrnaestog jula.

— Da li ste vlastima pomenuli tačan datum? Nastade pauza. Roka pogru glavu.

— Ne sećam se.

— U svetlosti medicinskog dokaza, taj datum, koji pokazuje da je Matri poznavao Sparlingovu samo sedam nedelja, bio je od najvećeg značaja. Da li su vas o tome pitali?

— Ne sećam se.

— Pokušajte da osvežite sećanje.

— Ne. — Roka je uporno odmahivao glavom. — Ne sećam se. Nije ih mnogo zanimalo..., nisu smatrali da sam ja važan.

— Razumem. Nije bilo važno da se dokaže ta je ona karika koja je najviše teretila Matrija bila, s obzirom na vreme, apsolutna nemogućnost. To je sve, hvala vam.

Kad je Roka napustio ogradu za svedoke, Gream se ljubazno zagleda u sudije.

— Gospodo, moj sledeći svedok je Lujza Eert.

Pošto je data dozvola, jedan od sudskih službenika uputi se u susednu sobu i nešto kasnije vrati se sa Bertovom.

Ušla je sasvim bezbrižno, samo sa tračkom nelagodnosti u uglu oka, i pošto je zauzela mesto u ogradi za svedoke, ona se dotera, a zatim osvrnu po sudnici s onim izveštačenim držanjem koje je Pol tako dobro poznavao. Nije ga primetila, niti se osvrnula u pravcu Matrija, koji ju je od onog trenutka kad je ušla, gledao s gorućom mržnjom.

— Vi ste Lujza Bert? — Kad je položila zakletvu, Gream joj se obrati na najučtiviji način.

— Da, gospodine. To sam bar bila. — Ona zabaci glavu. — Kao što verovatno znate, nedavno sam se udala.

— Smemo li vam čestitati? Zahvalni smo vam što ste se ovde pojavili, naročito u ovom trenutku.

— Moram reći da smo bili iznenađeni kad su nas zadržali na brodu. Ali sam apsolutno voljna da budem na usluzi, gospodine.

— Hvala vam. Uveravam vas da vas nisu zadržali bez pravog razloga. Shvatate, siguran sam, da je svedočenje koje ste dali pre petnaest godina bilo od presudnog značaja i da je, u stvari, verovatno doprinelo određivanju kazne.

— Učinila sam sve što sam mogla, gospodine — odgovori Bertova skromno. — Više od toga ne mogu reći.

— Pa, noć ubistva bila je, verujem, mračna i kišovita.

— Da, gospodine. Sećam je se kao juče.— A begunac koji je istrčao iz broja 52 u Ušou Terasu trčao je vrlo brzo?

— Svakako, gospodine.

— Tako brzo, u stvari, da je projurio pored vas u jednom trenu.

— Čini mi se da jeste, gospodine — reče Bertova zamišljeno.

— A ipak ste dobili vrlo jasnu i potpunu sliku tog čoveka. Rekli ste da je bio u bledomrkom kišnom kaputu, kockastom kačketu i smeđim cipelama. Kažite nam sada, kako ste u jednom trenu, u mraku, mogli da ga tako sigurno sagledate?

— Pa, znate, gospodine, — odgovori Bertova ubedljivo — protrčao je ispod ulične svetiljke, i svetlost ga je potpuno obasjala.

— A bilo je dvadeset do osam.

— Tačno, gospodine. Izašla sam iz perionice s mojim prijateljem u pola osam, a od broja 52 ima manje od deset minuta hoda.

— Znači da ste potpuno sigurni u vreme?

— Zakleću se, gospodine. U stvari, već sam položila zakletvu.

— U tom slučaju, kako ste mogli primetiti begunca pri svetlosti svetiljke? U kraju Eldon, po opštinskoj naredbi iz 1921. godine, ulično osvetljenje nije se palilo do osam sati.

Bertova se prvi put zbuni, i krišom potraži pogledom Dejla, koji je sedeo u sudnici, ali je namerno odvrćao pogled od mesta za svedoke.

— Izgleda da je svetiljka gorela, gospodine — potvrdi najzad Bertova. — Sve sam to tako brzo videla da mi se jednostavno urezalo u glavu.

— Pa zašto se onda to što vam se urezalo bitno razlikuje od konačnog iskaza koji ste potpisali posle ponovljenog ispitivanja u policijskoj stanici?

Bertova natušteno pognu glavu i potpuno začuta.

— Da li su vam vlasti možda došapnule koju reč?

— Prigovaram, gospodo — žestoko poče državni tužilac, — na neopravdano i neoprostivo podmetanje.

— Onda da to pustimo — složi se Gream razumno. — Ako sam u pravu, rekli ste da je čovek koji je trčao bio sasvim obrijan.

— Da — odgovori Bertova posle kraćeg oklevanja.

— Vi ste jasno izjavili, to je bilo štampano, i jedino ako biste bili diskreditovani, to bi se moglo povući. — Gream zastade. — No Matri, čovek koga ste vi identifikovali u Liverpulu kao begunca, imao je brkove koje je, u stvari, nosio prethodnih šest godiia.

— Ja tu ništa ne mogu — odgovori Bertova osorno. — Kad sam ponovo promislila, učinilo mi se da je imao brkove. Rekla sam vam da sam učinila sve što sam mogla.

— Naravno — odgovori utešno Gream. — To postaje sve očiglednije. Pa, ostavićemo te sitnice kao što je neupaljena ulična svetiljka, brkovi, promena opisa odela i preći ćemo na jednu još neobičniju stvar.

Nastade napeta tišina. Bertovu je njena pribranost sasvim napustila. Neposredno je tražila neko ohrabrenje od Sprota, pa od šefa policije, a kad obojica, smrknuti, nisu hteli da je pogledaju, njen pogled pređe sudnicom u očajanju. Odjednom ugleda Pola i uplaši se. Oči joj se raširiše, a rumenilo joj preli blede, punačke obraze.

— TO je — nastavi Gream — pitanje vaše veze s Edvardom Kolinsom. Jeste li bili s njim u prijateljstvu?

Bertova brižnu u plač, stežući ogradu pred sobom.

— Zlo mi je — promuca ona. — Ne mogu više. Moram leći. Tek nedavno sam se udala.

Sudija Frejm se namršti i suzbi prigrušeno cerekanje koje je izražavalo napetost u sudnici.

— Da li vam je zlo? — zapita on.

— Da, gospodine, vaše gospodstvo, moram leći.

— Gospodo, — reče Gream shvatajući — s vašim odobrenjem potpuno se slažem da se svedokinji dopusti da se malo odmori. Ali posle je ponovo moram pozvati, u vezi s nečim drugim što je od najvećeg značaja, o čemu želim da dobijem njeno svedočanstvo. Posle savetovanja, sudije se složiše. Kad je Bertova izvedena iz ograde za svedoke, gospodin sudija Frejm pogleda na časovnik u sudnici, koji je pokazivao pet minuta do četiri. Zatim učtivim glasom raspusti istragu do sutradan prepodne.

Glava XVI

Čim je njegovo lordstvo ustalo, Sprot, koji je, na ivici snaga, čekao prekid, brzo izađe iz suda, prošavši kroz napuštenu garderobu, pa na privatni sporedni izlaz. Resio je da ne dopusti reporterima da ga mrcvare ili da ga zadrže u nepotrebnom razgovoru, pa je poručio da mu dođu kola u četiri sata. Bila su tu, i dok je žurio preko pločnika prema automobilu, njegova razdraženost se ublaži jer je ugledao svoju ženu gde sedi na zadnjem sedištu. Najzad, bezbedan u automobilu, i pošto je naredio Benksu da vozi kući, okrenu ručku da podigne staklenu pregradu, zavalio se na meko sivo sedišta i uze Keterin za ruku.

Ovaj dan je bio mučenje za njegovu oholu prirodu. Naročito ga je Greamov govor stavio na muke. Štaviše, njegov profesionalni nagon mu je govorio da najgore tek dolazi. Trgnuo se pri pomisli na Bertovu i na ono što bi Gream sutra mogao izvuci iz nje. Zatvorivši oči za trenutak, bio je zadovoljan što može u tišini da se odmori. Onda reče:

— Liči na tebe što si došla, Keterin. Znao sara da se mogu na tebe osloniti.

Ona ništa ne odgovori.

Podigavši malo umorne kapke, Sprot primeti da Keterin izgleda neobično bleđa i da je, umesto svilene popodnevnice haljine obukla jednostavni kostim od tvida, i mek somotski šešir uz to, navučen na oči. Malo zatim ona izvuce ruku.

Sprot se ispravi.

— Nije bilo tako loše kad se sve uzme u obzir. — Govorio je da bi ubedio sebe koliko i nju. — Naravno, Gream je bio senzacionalan — kao što smo i očekivali. Kopao je po đubretu i razbacivao ga na sve nas — jeftin lovački pas.

— Nemoj, Mete.

On se sagnu nad nju i iznenađeno je pogleda.

— U čemu je stvar?

Ona odvrati svoje blede lice, i dok joj se povijen vrat ocrtavao na svetlosti, zagleda se kroz široki prozor automobila. Najzad reče:

— Ja ne mislim da je Gream jeftin.

— Šta?

— Mislim da je pošten i iskren. Njegovo rumeno lice pocrvene kao cigla.

— Ti to ne bi rekla da si ga danas čula.

— Čula sam ga. — Ona se okrenu od prozora, oslonivši obraz na svoje duge, nežne prste i prvi put ga pogleda bolnim, tužnim očima.

— Bila sam na galeriji, u zadnjem redu. Morala sam doći. Došla sam da te podržim, da te potpomognem svojom ljubavlju, da čujem da si oslobođen tih bednih insinuacija. Ali umesto toga ...

Uplašen, on je pogleda ukočenim pogledom, a krv mu nestade iz lica. Da je ona bila tamo, da je sve čula — to je bilo poslednje što je želeo.

— Nije trebalo da dođeš — reče on Ijutito. — Rekao sam ti. Sud nije mesto za ženu. Zar ti to nisam već unapred objasnio? Svaki javni radnik jednom u životu mora progutati svoju dozu gorke medicine. Ali to nije razlog da ga njegova žena gleda dok je guta.

— Morala sam doći — ponovi ona bezživotnim glasom. — Nešto me je nateralo.

Ponovo zavlada ćutanje. Sprotu obuzda bes. Voleo ju je.

— Pa, svejedno. — On pokuša da je ponovo uhvati za ruku. — Uskoro će biti gotovo. Umiriće oni tog Matrija nekom napojnicom. Onda će sve biti gotovo i zaboravljeno.

— Da li će biti, Mete? — odgovori ona, s istom onom čudnom bezvoljnošću.

Svojim držanjem, svojim glasom, kao da mu je opalila šamar. Dođe mu da glasno opsuje, ali u tom trenutku zaokrenuše pored Park Kvadranta na prilaz i zaustaviše se pred tremom svoje kuće. Keterin odmah požuri u kuću.

— Gospodine, da li su vam potrebna kola večeras? — zapita Benks kad je Sprot izlazio.

— Ne, dođavola — odgovori Sprot prostački.

Da li je u pokornom pogledu šofera zapazio neki čudan blesak? Ser Metju nije umeo reći. U svakom slučaju, bilo mu je svejedno. Požuri za svojom ženom i stiže je u unutrašnjem tremu.

— Čekaj, Keterin — uzviknu on. — Moram da razgovaram s tobom.

Ona zastade ravnodušno, glave oborene na nežne i mršave grudi. Izmučen njenim držanjem, njenim neobičnim bledilom, Sprot je oklevao, i umesto da navaljuje stalnim molbama, on zapita:

— Gde su deca?

— Poslala sam ih majci. Mislila sam da želiš da ih poštediš galame oko te... nevolje.

Znao je da je pametno postupila, da bi on sam odobrio taj korak. Pa, ipak, čeznuo je za toplim i prijatnim pozdravom svojih kćeri. Posle kratkog ćutanja, on je krišom pogleda.

— Ovo nije vesela dobrodošlica čoveku koga su celog dana zasipali neprijatnim pitanjima. Zar se ne možemo raspoložiti, Keterin, pa zajedno večerati?

— Poručila sam za tebe večeru, Mete. Ali mene moraš izviniti. Ne osećam se dobro.

Krv mu ponovo pojuri u lice. On je prostreli smrknutim pogledom.

— Sta ti je, koga đavola? Ona odgovori isprekidano.

— Zar ne možeš da pogodiš?

— Ne, ne mogu. I ne vidim razloga zašto bi se prema meni u mojoj sopstvenoj kući postupalo kao prema gubavcu.

Ona spusti ruku na ogradu stepeništa i delimično se okrenu.

— Oprosti mi, Mete. Moram ići da legnem.

— Ne — skoro povika on. — Nećeš dok mi ne daš neko objašnjenje. Nastade dugo ćutanje. Onda, pridržavajući se i dalje za ogradu, s jednom nogom na nižoj stepenici, ona podiže glavu i zagleda se u njega, kao ranjena ptica.

— Mislila sam ... da ćeš razumeti... kakav je to za mene bio udarac. Slušala sam sve vreme kako te ljudi ogovaraju ... kako govore protiv tebe razne stvari... a ja sam se jednostavno smejala. Nisam htela da verujem. Ali sada... sada vidim... nešto od onoga što su imali na umu. Danas, u sudu, Gream se nije bacao blatom na tebe. Govorio je istinu, Mete. Ti si osudio čoveka na smrt, i na nešto još gore nego smrt, i to zbog svojih ambicija, jednostavno da bi sebe uzdigao. — Ona bolno pređe svojom

mršavom rukom preko čela. — Kako si mogao? Kako si mogao? To je bilo užasno, samo pogledati tog jasnika, pa videti šta je sve pretrpeo.

— Keterin, — uzviknu on, prilazeći joj bliže — ti ne znaš šta govoriš. Moja je dužnost da obezbedim da se optuženi proglašeni krivim.

— Ne, ne — uzviknu ona. — Tvoja je dužnost da se postaraš da se obezbedi pravda.

— Ali, draga moja, — produži on uporno, prigušenim glasom — ja sam oruđe pravde. Kad je jasno da je jedan zločinac kriv, ja moram zahtevati da on za to odgovara.

— Čak po cenu da prikriješ suprotne dokaze?

— U korist optuženoga treba da govori njegov zastupnik.

— Dok se ti služiš svim mogućim sredstvima da ga uhvatiš u svoju mrežu i da ga osudiš. Ti si... ti si ono što zovu đavolji advokat.

— Keterin! Zbog toga što si premorena, ne smeš biti nerazumna. Danas si videla šta je Matri.

— Videla sam šta je postao. No i pored svega toga, nije izgledao kao ubica. Izgledao je... izgledao je kao da je neko njega ubio.

— Ne budi histerična! — reče Sprot grubo. — Još nije oslobođen.

— Ali biće — prošaputa ona.

— To će se tek videti.

Mada su joj usne drhtale, ona mu uputi dug prodiran pogled.

— Mete — ti znaš, uvek si znao — da je on nevin. Na tu reč »nevin«, koju je tako često čuo u sudu, ali koja je sada u ustima njegove žene dobila neko užasavajuće značenje, njega obuze neko čudno uzbuđenje, neka čudna mešavina besa i želje, želje da je povredi, ali i da je uteši, a usred svega toga i kukavna čežnja da položi glavu na njene grudi i da zaplače. On joj priđe bliže da je zagrlji oko struka, ali se ona trgnu nervoznim grčevitim naporom.

— Ne dodiruj me.

On se sledi od tog uzvika: a na njenom licu, opustošenom bolom i patnjom, ukaza se nešto što nikad pre nije video, neki izraz skoro neprijateljstva ili, još gore, straha. Posmatrao ju je dok se okrenula i polagano pošla uz stepenice.^{31C}

Udarac gonga oglasi vreme večere.

Sprot uđe u trpezariju, gde je sto bio postavljen za jednu osobu. U tišini, devojka unese supu. To je bila njegova omiljena večera — supa od goveđeg repa, riba sa roštilja, odrezak od goveđe pečenice, iznutra krvav, pita od jabuka i ukusan stiltonski sir. Ali hrana u njegovim ustima nije imala nikakav ukus. Jeo je mučno, rasejano, dok je bes goreo usred jeda njegove duše. Jednom, ili dvaput, kad su se vrata za poslugu otvorila, čuo je šuštanje novina i mrmljanje glasova u kuhinji. Njegov bes odjednom usplamte, i on arogantnim glasom izgrdi stariju devojku što ga tako rđavo poslužuje.

Kad je večerao, ustade od stola i uđe u svoju radnu sobu, i tu, nateran potrebom i mučnim stanjem svojih nerava, prekrši pravilo i pripremi sebi veliku čašu viskija sa sodom, a zatim se baci u naslonjaču. Kovitlac u njegovoj glavi bio je nešto što nikad pre nije iskusio, okrutan vakuum u kome se osećao izgubljenim. Užasavao se onoga što bi se moglo dogoditi idućeg dana, no jedva je i mislio na to. Izgledao je kao čovek koga je udarila kap — zbunjen i pometen, mučio se bezuspešno da se snađe. Sve ono za čim je čeznuo i što je postigao, njegova bogata imovina koja ga je okruživala, njegove fino povezane knjige, njegove lepe slike, sve je to odjednom izgledalo kao da nema nikakvog značenja. Ni na šta drugo nije mislio već samo na Keterin, i u tihoj kući on napregnu uši da čuje odozgo neki šum koji bi dolazio od nje.

On ispi još jednu čašu viskija, i osećanja mu se postepeno zagrejaše, a stvari više nisu izgledale tako mračne. Keterin je bila preosetljiva žena, i odlično vaspitana, ali će prebroditi onu nesrećnu stvar. Na kraju krajeva, zar nije sudelovala u njegovom usponu, njegovom napretku? Ide odmah k njoj. Da, bila mu je potrebija nego ikada. Bilo mu jače zakuca dok je razmišljao o njenim blagim, poslušnim, malim prisnostima, njenoj osetljivosti, njenoj dubokoj naklonosti prema njemu.

Bilo je već jedanaest sati, posluga je bila otišla na počinak, i kuća je bila potpuno tiha. On ustade, pogasi osvetljenje i na prstima se pope gore.

Pred spavaćom sobom svoje žene zastade dok mu je srce kucalo, dok mu se u grudima prelivala želja, prekomerna čežnja za saosećanjem. Stavi ruku na kvaku na vratima i pažljivo je pritisnu. Vrata su bila zaključana. Užasnut, poče tihim glasom da doziva Keterin ... onda glasnije. Nije bilo odgovora. On pokuša još jednom, pa još jednom, žestoko drmajuci kvaku, pritiskujući vrata plećima. Ali vrata su bila čvrsto

osigurana. Za trenutak, njegovo krupno telo skupi se u napadu koji ga je iznenada uhvatio, kao da želi da slomi prepreku, a onda se postepeno opusti. Ser Metju se okrenu, obori pogled, i teškim korakom uputi u svoju sobu.

Glava XVII

Te iste večeri, dok su časovi prolazili, u Polovoj duši raslo je neko čudno osećanje prinude. Njegova majka i sveštenik Fleming bili su izašli da potraže utehu u večerijoj službi u obližnjoj crkvi, i mada su ga zvali da pođe s njima, on je to odlučno odbio. Ela, u nastupu mrzovolje, povukla se u svoju sobu. Matri, po strogim Danovim i Mek Evojevim naređenjima, već je bio u krevetu. Pol je sedeo u dnevnoj sobi u hotelu »Vindsor«, potpuno sam, još uvek pod dejstvom uzbuđenja toga dana, ispunjen nekom čudnom složenom utučenošću i nekim predosećanjem koje nije mogao odagnati.

Nekoliko novina ležalo mu je porazbacano kraj nogu. Glasine o tome da je Oswald umešan u ubistvo naglo su se množile, i sada su uvodni članci donosili poslednju senzaciju u slučaju Matri. Sa stolice Pol je jasno video crne štampane redove:

GDE JE SADA ENOH OSVALD?

TAJANSTVENI NESTANAK SREBRNOG KRALJA.

Kad je još jednom pročitao te reci, neka nesvesna želja da nešto preduzme, poče da raste u njemu, dok nije postala jasno izražena i potpuno neodoljiva. Još nije bilo devet sati. Pol ustade, obuče kaput i stavi šešir, i izađe iz hotela. Njegovo predosećanje bilo je sada tako jako da mu je ličilo na izvesnost.

Ranije, predveče, jaka rosa ovlažila je pločnike, pa se sada iz njih opet dizala hladna siva magla koja je, mada još nije bio potpun mrak, prekrila ulicu svojim beličastim, neprozirnim pokrivačem. Pol upravi korake prema Eldonu. I sad je bilo očigledno da je njegov pravac išao prema Ušou Terasu. Ubrzo uđe u broj 52 i poput senke pođe uz stepenice, prošavši pored Prastijevog stana. Uši mu je pritiskala mukla tišina. Hladnog čela, ali ubrzanog bila, pope se do poslednjeg odmorišta, zastade, a onda odlučno zakuca na vrata onog kobnog stana.

Nije bilo odgovora. Da li je pogrešio? Skoro ne razmišljajući izvadi iz džepa ključ koji mu je dao Prasti i zavuče ga u bravu. Vrata se lako otvoriše. I Pol, najzad, uđe i zatvori za sobom vrata, čvrstim glasom reče:

— Ima li koga?

— Nije bilo odgovora.

U stanu je bio potpun mrak. Pol zastade nepomičan u mračnom predsoblju, svestan tišine koja ga je okruživala, maglene tišine koja je sve prigušivala i hladnu tišinu nenastanjenih soba činila još potpunijom. No stan nije izgledao zanemaren — nije se osećala ustajalost niti miris vlage. On pronade u džepu šibicu i oprezno je upali. Pod od linoleuma bio je čist, na vešalici od mahagonija nije bilo prašine. Dok je šibica treperila, on ugleda otvorena vrata koja su vodila u dnevnu sobu. Koraknu tri koraka napred i uđe unutra.

Ponovo uzviknu:

— Ima li koga?

Ponovo ne dobi odgovor. Možda je, na kraju krajeva, opet bio sam u stanu. On upali plin u lusteru od ružičastog mutnog stakla. Do toga trenutka bio je umereno miran, nerava sleđenih od hrabrosti koja ga je ovamo dovela. Ali sada, dok je razgledao užasnu sobu gde se odigrala ona tragedija koja je uticala na tolike živote, učini mu se da ga snaga izdaje. Užasavajući izgled sobe, koju je osvetljavala blaga plinska svetlost, bio je potpuno normalan. Ispod mesinganog lustera stajao je okrugli hrastov sto. Dve plišane fotelje stajale su ispred kamina gde je, iza meha za vatru, sve bilo uredno namešteno za potpalu. Prekladi i zaklon na kaminu, ogledalo i ukrasi iznad kamina, sve je bilo "čisto i izglučano, a časovnik je pokazivao tačno vreme. Odjednom Pol naglo zaustavi disanje. Iznenada, u spavaćoj sobi pozadi, začu se škripanje dasaka — šum koji je, mada slab, odjeknuo u mrkloj tišini kuće kao smak sveta. On se trgnu i baci pogled prema spavaćoj sobi. Pol prikupi svu svoju muževnost da priguši želju da se okrene i umakne, kad trenutak kasnije začu korake kako se vuku po podu. Mada je to očekivao, mada je to bio pravi razlog njegovog dolaska, stajao je kao ukopan kad se malo zatim vrata spavaće sobe otvoriše i pojavi se Enoh Osvald, u svom uobičajenom crnom kaputu, ali razbarušen, raskopčane kravate, bledega lica, kose rasute po čelu, upalih i teških očiju, kao da se digao iza sna. Kao neka utvara polagano priđe Polu i snažno mu se zagleda u lice.

— To ste vi — reče najzad. Glas mu je bio dubok i umoran, pun promuklog odjeka koji je odgovarao njegovoj suvonjavoju, neskladnoj pojavi. — Osećao sam da ćete me posetiti. Znao sam da imate ključ. — On sade na stolicu i odmerenim pokretom, pokaza mesto pored sebe.

— Žao mi je što nemam čime da vas ponudim. Tek sam se juče doselio, kao po nekom nagonu, moglo bi se čak reći ćefu. Još se nisam potrudio da nabavim nešto za jelo. — Dok je govorio, oči su mu se kretale bezizrazno, gledajući po sobi, zatim se zaustaviše na Polu. — Kažite mi... zašto ste došli?

Pol oseti kako mu se usta suše. Kako je mogao da objasni šta mu je na umu? Pokuša da nešto kaže, trudeći se da govori ravnodušno.

— Mislio sam da ste ovde. Došao sam... da vam kažem da se čistite... da odmah odete.

Nastade čudna pauza. Iz svoje otupelosti, one olovne težine koja ga je pritiskala, Osvald odjednom pogleda Pola.

— Iznenadujete me, mladiću. Jako me iznenadujete. Znam dobro šta ste sve radili poslednjih meseci. Oini mi se da niste bili naročito naklonjeni... prema meni.

— Sada drukčije osećam — odgovori Pol tihim glasom. — Ono što sam proživeo, što sam danas video u sudu, što sam naučio o mašineriji zakona... promenilo je moje mišljenje. Dosta je bilo patnje i nevolje zbog toga slučaja. Osudili su moga oca na petnaest godina nesreće. Šta bi koristilo da sve to sad počne s vama? Zato, odlazite dok još možete, što pre. Do sutra uveče neće izdati nalog za hapšenje. Imate dvadeset i četiri sata da napustite zemlju. To vam bar pruža neku mogućnost.

— Mogućnost — ponovi Osvald neopisivim glasom. — Mogućnost. — Bio je kao u nekom zanosu. Duga donja usna mu je podrhtavala, koža bleđa kao slonovača oblivena rumenilom, kolutao je krupnim očima, vlažnim ispod srebrnih obrva. — Mladiću, — uzviknu on odjednom glasno, grčevito — još postoji nada za čovečanstvo. On, sada sam siguran... da živi moj Spasitelj!

Ne mogavši da se uzdrži on ustade pa brzo poče hodati goredole po sobi, puckajući prstima i podižući glavu s vremena na vreme, kao da zahvaljuje nebu. Majzad, mučeći se da savlada svoje osećanje, ponovo sede i čvrsto uhvati Pola za ruku.

— Dragi mladiću, pored zahvalnosti, dugujem vam jedno objašnjenje. Samo vi imate pravo da čujete ćelu tu tragičnu priču. I dalje držeći Pola tim železnim stiskom, on se zagleda u njegove oči i posle kraćeg ćutanja, poče prigušenim glasom, tako arhaićno, tako u biblijskom tonu, da je to prelazilo granicu razuma.

— Mladiću, — reće on — celog života trpeo sam od božanskog gneva. Od ranog detinjstva bio sam epiletićar. — On zastade da duboko udahne, pa nastavi: — Moji

roditelji bili su ljudi u godinama... ja sam bio njihov jedini sin. Zbog te okolnosti vaspitavan sam uvek pod njihovom zaštitom. Izvadili su me iz mesne škole i uzeli privatnog učitelja, i u svemu mi puštali na volju.

Kasno sam se umno razvio, ali pošto sam imao naklonosti prema medicini, poslali su me sa devetnaest godina na univerzitet, a posle u bolnicu Sent Meri. Na žalost, moja bolest je najpre prekinula moje studije medicine i najzad me prisilila da ih napustim. Morao sam da se vratim kući. No postepeno, kad sam navršio dvadeset i pet godina, moji napadi su se prorodili i skoro su nestali, pa sam mogao da preuzmem deo dužnosti u velikom očevom poslu i mnoge odgovornosti koje je trebalo kasnije da nasledim. Kad sam napunio trideset godina, verio sam se s jednom damom divnog karaktera, čija je porodica po svom društvenom položaju bila ravna mojoj, i koja je pristala da se venčamo ako, posle jednog probnog perioda, bude najzad očigledio da je moja bolest izlečena.

Osvald zastade, a još jedan uzdah mu se ote iz grudi.

Na nesreću, u toku toga perioda upoznao sam se sa Sparlingovom, koja je, kao što znate, radila u cvečarnici u koju sam slučajno otišao da poručim cveće za verenicu. Neću pričati o trivijalnosti toga prvog susreta, niti o podmuklosti u kojoj se naša veza dalje razvijala. Primam svu krivicu na svoju slabost i grešnost. Pa ipak, mogu da tvrdim da mi je u mom padu pomagala moja ljubavnica. Nikad, moj mladi prijatelju, nemojte sebi dozvoliti da vas uhvati u zamku tašta žena koja sve traži. Mona je sve izvlačila od mene — haljine, novac, stan — a kad sam, kao poslednje sredstvo, ponudio da se potpuno staram za nju i dete koje je očekivala, odbila me je, na najuvredljiviji način. Samo je brak mogao da je zadovolji.

Baš u tom trenutku umro mi je otac. Doveden do očajanja bolom i brigom, ponovo sam počeo da dobijam epileptične napade. Posle jednog izuzetno žestokog napada, otišao sam Sparlingovoj na zakazani sastanak, da s njom razgovaram. Ali, dragi mladiću, vi ne možete shvatiti kako je opasno stanje posle epileptičnog napada. Kad se čovek digne sa zemlje, bled i modar, s izgrizanim jezikom i zapenušenim ustima, duh mu ostaje u nekom dubokom snu, kao u zaboravu, ali strasti su, mada još prigušene, neobuzdane i uzbuđene. U tom sam se stanju nalazio kada sam se izazvan toliko da više nisam mogao izdržati, potpuno izgubio i izvršio ubistvo.

Nastalo je dugo ćutanje, a Osvaldovo izbezumljeno lice pretvori se u bezbojan osmeh — u jedan tako pritajen izraz, koji je toliko izražavao izopačen i izvitoperen duh da Pol stegnu doručja naslonjače.

— Moja prva nagonska pomisao bila je da se predam. No onda je prvi put progovorio u meni Skriveni Glas. Jednu reč. »Uzdrži se.« Nisam se plašio posledica svog zločina, već sam jednostavno shvatio šta se pruža preda mnom, kao neka velika sveta zemlja, što sve mogu učiniti za popravljjanje i ispaštanje, ako budem slobodan. — Osvaldovo ponašanje odjednom postade uzvišeno, prožeto dostojanstvom. — Posle toga, posvetio sam život službi čovečanstvu. Glasno sam vikao: »Brinuću se za siromašne, osakaćene, hrome, slepe i biću blagosloven, jer ću nagradu dobiti na dan vaskrsenja pravednih.

— Ali onaj čovek — prekide ga Pol — šta je s onim čovekom koji je bio osuđen?

— Ah! — uzdahnu Osvald s dubokim žaljenjem. — To je bila jedina greška u mojoj zamisli kako da seizlečim od zla. Ali tako je bilo suđeno. Neću poricati da sam nekoliko puta padao u iskušenje da se predam. Ali Glas je opet progovorio, i opet, zapovednički, u mračnoj tišini noći. »Šta! Zar si ti kao čovek koji je počeo graditi kuću, a nije mogao da je završi? Predaš li se, po zakonu, sve tvoje imanje pripašće državi. Uzdrži se!« Ah, da, dragi mladiću. Bio sam duboko skrušen. No, šta sam mogao da učinim? Svi smo mi oruđe Više Sile. Patnja je naš život. Cilj ne bira sredstva. — Ponovo se onaj mračan i izopačen osmeh preli skoro stidljivo, preko Osvaldovog mramornog lica. — Skriveni Glas je čak predlagao korake, opreznost da obezbedim svoju sigurnost, kako bi moj veliki rad mogao da napreduje. Bilo je nekih, znate, koji su želeli da izvuku korist neodređenom sumnjom u moju krivicu. Mada sam im nametnuo svoju volju, uveo ih u svoju kuću, oblikovao ih kao što radi grnčar, ostali su za mene izvor straha. Ah, nemojte misliti da mi je život bio lak. Naprotiv, ja sam se svojevoljno potčinjavao, neprestano, najstrožoj uzdržljivosti. Bolest nerava koja me je mučila od mladosti sada je postala stalna nesreća — savladan napadima koji su dolazili dva, pa čak i tri puta nedeljno, izdržao sam njihov porazan zagrljaj. Ali, najsuroviji i najteži od svih mojih zadataka, bio je stalan oprez koji nisam smeo zaboravljati, pa sam sva svoja nadahnuta dela zadržavao u granicama društvenih konvencija, kako ne bi sve te oči koje vrebaju pročitale moju tajnu.

Uzbuđen sopstvenim recima, Osvald ponovo ustade i poče uznemireno da hoda po sobi, opuštenih ramena i bledih ruku koje su se klatile, razmišljajući sam za sebe, glasno i uzbuđeno.

Pola obuze drhtavica dok je posmatrao Osvaldovu živohnost — mračnu i mučnu bedu koja je rasla svakim časom koji je prolazio. Strašno je bilo posmatratr propast te ljudske duše, no njega pustoš probudi u Polu još veće sažaljenje. Jasno je video da je taj čovek poludeo.

Iznenada, spolja iz magle, nesumnjivo sa dalekog, kanala, začu se slab zvuk parne pištaljke koja objavljuje gde se nalazi brod u magli. Taj nezemaljski zvuk, kao tužbalica izmučene duše, kao da je dirnula Osvalda u srce. Jecaj se ote s njegovih usana, on se ukruti, ukočena pogleda i zabačene glave uzviknu:

— Približava se čas. Blagoslovi svoga slugu.

Posle tih poslednjih reci, Osvaldov glas se prekinu. Lice mu preblede, njegove ispružene ruke se ukrutiše, stajao je kao sumanut. Ali postepeno, posle nekoliko minuta, opusti se, osvrnu se oko sebe i polagana dođe sebi. Oslonivši se na ivicu stola, izvadi maramicu, iz džepa i obrisa čelo. Onda se tužno osmehnu na Pola.

— Dragi mladiću, ponovo vam zahvaljujem na ljubaznoj pažnji. Sada će mi biti dobro, ako želite da me ostavite.

Pol se kolebao. Onaj čudni plamen sažaljenja još. nije se ugasio u njegovim grudima.

— Obećali ste mi da ćete otići?

— Otići ću. — Osvald se ponovo osmehnu i klimnu glavom, spustivši ruku mladiću na rame. — Vaš dolazak nije bio nepredviđen. Ja imam na raspolaganju razne izvore. Zbogom, i bog vas blagoslovio.

Stisak njegove ruke bio je leden. On otvori Polu vrata da izađe.

Glava XVIII

Sutradan izjutra, kad je sud počeo s radom, atmosfera je bila naelektrisana. Gomila sveta, još gušće zbijena, prepunila je već zagušljivu sudnicu. Svi su govorili samo prigušenim glasovima. U vazduhu je lebdelo neko čudno šaputanje. Kad su primetili da ser Metju nije na mestu, poče neko čudno govorkanje, koje jedva prestade kad je ser Metju stigao kasnije, i žurno seo na njegovo mesto, izmučenog, neprospavanog lica i s dubokom brazgotinom na bradi, koju je dobio dok se brijao.

Kad su sudije sele na svoja mesta, Nigel Gream ustade, uzdržan kao uvek, no sada se u njegovom držanju osećala neka nova hladnoća.

— Gospodo, — izjavi on — s vašim dopuštanjem, želeo bih da nastavim ispitivanje svedoka Lujze Bert.

Kratka pauza, dok su se obavile potrebne formalnosti, a onda se pojavi Bertova i zauze mesto u ogradi za svedoke.

— Nadam se, — poče Gream, i učtivo, ali ledenim glasom — da ste imali mogućnosti da se preko noći oporavite.

— Dobro se osećam — reče Bertova bez svoje umilne koketerije, skoro grubo. Oklevanje koje je ispoljavala predašnjeg dana bilo je nestalo kao da ju je, u međuvremenu, neko opomenuo i ojačao. Stala je u ogradu za svedoke i smelo uzvratila Greamu pogled.

— Govorili smo — reče Gream — o vašem poznanstvu s Edvardom Kolinsom, mladiću koji je doneo rublje ubijenog. Vi ste ga često viđati i pre i u toku istrage?

— Šta sam mogla, skoro sve vreme smo bili zajedno.

— Ah! Bili ste zajedno. Onda ste s njim dosta često pričali o tom slučaju?

— Ne — odgovori brzo Bertova. — Nijednom ga nismo pomenuli.

Gream malo diže obrve pre nego što će pogledati gospodina sudiju Frejma pa, primeti:

— To je izjava koja izaziva krajnje iznenađenje. Međutim, pustimo je. Jeste li razgovarali o tom slučaju s Kolinsom posle suđenja?

— Nisam — odgovori odsečno Bertova.

— Moram vas opomenuti — reče odlučno Gream— da govorite pod zakletvom i da su kazne za krivokletstvo vrlo stroge.

— Gospodo, protestujem protiv te insinuacije — reče državni tužilac pridižući se. — To je sračunato da zaplaši svedoka.

— Zar vi i Kolins nikad niste pričali o tom slučaju?— uporno zapita Gream.

— Pa, — Bertova prviput obori pogled — ne sećam se tačno. Nije isključeno da smo i pričali.

— Drugim recima, pričali ste? . — Možda.

— I često? .

— Da.

Gream duboko udahnu.

— U noći ubistva, kad je onaj čovek protrčao niz stepenice pored Edvarda Kolinsa, zar ga on nije, makar i nejasno, prepoznao?

— Ne — odgovori glasno Bertova.

— A vi? On je za vas bio potpuno nepoznat čovek?

— Da.

— Nikad niste rekli Kolinsu da vam se čini kao da ste već ranije videli tog čoveka?

— Nikad.

— Niste mu, čak u poverenju, prišapnuli, nagovestili neko ime?

— Ne.

Nastade sudbonosno ćutanje.

— Da se vratimo na vaša zapažanja one značajne večeri... čak i da ulična svetiljka nije bila upaljena ... čak i ako niste jasno mogli raspoznati crte lica begunca, videli ste bar šta je radio. On je bežao.

— Da. Kazala sam to već bezbroj puta.

— Oprostite mi ako vas neopravdano zamaramo. Je li taj čovek celim putem bežao?

— Kojim celim putem?

— Do kraja ulice.

— Da, svakako mislim da jeste.

— Vi tako mislite? Nije li slučajno seo na bicikl, zeleni bicikl, koji je stajao prislonjen uz ogradu i izgubio se iz vida?

— Ne.

Gream ozbiljno pogleda svedokinju.

— S obzirom na obaveštenje koje sada imamo, ponovo vas moram opomenuti da budete oprezni. Ponavljam — zar nije pobegao na zelenom biciklu?

Bertova je drhtala. Ona promrmlja:

— Rekla sam vam »ne«. Više ne mogu učiniti. — I poče cmizdriti u maramicu.

Državni tužilac se ponovo pobuni.

— Moja gospodo, stavljam najenergičniji prigovor sredstvima koja se koriste da se zaplaši ova svedokinja.

Na Greamovim obrazima pojavi se lako rumenilo. On živahno odgovori:

— Možda državni tužilac smatra da uzurpiram pravo prvenstva. Bilo je dana u ovom sudu kad sam čuo državnog tužioca kako koristi svedoka kao što bi jazavičar koristio pacova, doveo bi ih do takvog stanja uzbuđenja i zbrke da jednostavno nisu znali šta govore. Možda se samo iz toga razloga trudim da pružim ovoj svedokinji pažnju, jer vas mogu uveriti, vaše gospodstvo, da će joj to biti potrebno.

Posle tih reci zavlada mrtva tišina. Ser Metju Sprot pogleda prema sudijama, ali gospodin sudija Frejm ovog puta nije intervenisao.

Gream sačeka da Bertova obriše oči.

— Kad je suđenje bilo završeno, vi ste došli u Centralnu policijsku stanicu s Edvardom Kolinsom da zajednički primite nagradu od pet stotina funti?

— Da, jesmo, i ne možete reći da smo time učinili nešto zlo.

— Naravno ne. Kad ste došli u policijsku stanicu, zamolili su vas da sačekate dok se završe potrebne formalnosti.

— Tako je. Policija je uvek lepo postupala s nama, što se za vas baš ne bi moglo reći.

— Opet vas moram zamoliti da se strpite sa mnom, i da se vratite u mislima na ono pola sata kad ste sedeli sa Kolinsom u čekaonici policijske stanice. Nema sumnje da je istraga bila za vas oboje naporna. Možda ste bili pomalo nervozni, nervozni i nesigurni, što se može čuti iz razgovora koji ste međusobno vodili.

— Kakvog razgovora?

— Zar se ne sećate?

— Ne, ne sećam se.

— Onda bih vam možda mogao osvežiti sećanje. — Gream uze jedan list sa gomile hartije pred sobom.

— Pretpostavljam da se razgovor između Kolinsa i vas ovako vodio:

»KOLINS: Pa, sad je skoro gotovo, i nije mi žao; to me zaista uništilo.

BERTOVA: Ne brini, Tede. Ti znaš da smo postupali pravo i dobro.

KOLINS: Da, mogu reći. Pa, ipak...

BERTOVA: Ipak šta?

KOLINS: Oh, znaš, Lujza. Zašto nisi rekla... o... znaš čemu?

BERTOVA: Jer me uopšte nisu pitali, glupači.

KOLINS: Mislim da nisu. Hoćemo li... da li ćemo primiti nagradu?

BERTOVA: Dobićemo je, ne brini. Možda ćemo proći i bolje.

KOLINS: Šta hoćeš time da kažeš?

BERTOVA: Samo čekaj pa ćeš videti. Imam nešto na pameti.

KOLINS: Matri je bio taj čovek, zar ne, Lujza?

BERTOVA: Ćuti već jednom. Sada je prekasno da uzmaknemo. Nismo učinili nikakvo zlo. Sa svim onim dokazima ipak bi osudili Matrija. I na kraju krajeva, nisu ga obesili. Zar ne razumeš, budalo jedna, ne isplati se ići protiv policije. Osim toga, može sve ispasti bolje nego što si mogao i sanjati. Još ću živeti kao dama pre nego što umrem.«

Kad je završio čitanje, i pre nego što je tužilac mogao da se umeša, Gream se ozbiljno okrenu svedoku.

— Poričete li vi da je ovaj razgovor zaista vođen, ovako kako je slušan i zapisan?

— Ne znam. Ne sećam se. Ja nisam odgovorna za ono što je rekao Ted Kolins. — Užasno uzbuđena, Bertova je odgovarala usplahirenim glasom.

— Kad vam je policija isplatila novac, šta ste radili?

— Zaboravila sam tačno.

— Da niste otišli na odmor u Margejt s Edvardom Kolinsom?

— Mislim da jesam.

— Da li ste vi i on stanovali u istoj sobi u hotelu »Bič«?

— Svakako da nismo. I ja nisam došla ovamo da me vređaju.

— Onda biste možda više voleli da ne pokažem sudu hotelski registar toga datuma.

— Gospodo, — umeša se ponovo državni tužilac — moram protestovati protiv tih nevažnih tvrđenja što se tiče moralnog karaktera svedokinje.

— No kad su pre petnaest godina izneta štetnija i manje istinita tvrđenja protiv morala moga klijenta, tužilac se nije protivio.

Zavlada ćutanje. Gream se okrenu Bertovoj.

— Kad je taj odmor bio završen, vi ste se vratili u Vortli. Otkrili ste da se atmosfera promenila i ohladila. Niste više bili ona popularna junakinja kakvom ste sebe zamišljali. Niste mogli da nađete posla. No, baš na toj prekretnici i Edvardu Kolinsu i vama ponuđeno je odlično zaposlenje, koje ste prihvatili, u jednoj odličnoj kući u Vortliju. Je li to tačno?

— Jeste.

— Ko je bio vlasnik te kuće?

Prkos Bertove bio je nestao. Ona krišom pogleda Pola. Za poduži trenutak izgledalo je da joj reci zapinju u grlu. Onda, u potpunoj tišini, ona izreče ime.

— Gospodin Enoh Osvald.

— Da li sam u pravu kad tvrdim da se gospodin Osvald ponašao neobično ljubazno prema Kolinsu, da ga je oženio svojom glavnom sobaricom, i onda ga brodom poslao u Novi Zeland?

— Mislim da je on dobro postupao sa Tedom — promrmlja Bertova.

— As vama? — zapita Gream umilno. — Zar prema vama nije postupao možda strože, no isto tako pažljivo? Dobili ste u domaćinstvu lep položaj, radili ste, a onda vas je u pravo vreme udao i skoro, ali ne sasvim, poslao, plativši vam put, u onu istu daleku zemlju?

Dok je Bertova zbunjeno mrmljala potvrdni odgovor, u sudnici nastade komešanje. Sve jače interesovanje dostiglo je već prelomnu tačku. Sve oči su bile uprte na Greama dok je postavljao sledeće pitanje.

— Možete li objasniti neobično interesovanje koje je gospodin Oswald pokazivao prema vama i Kolinsu, dva glavna svedoka u slučaju Matri?

Bertova nemo odmahnu glavom.

— Da li bi se to možda moglo dovesti u vezu na neki način ... — Gream zapita trezveno — s činjenicom što je Enoh Oswald bio vlasnik stana u kome je stanovala ubijena Mona Sparling?

Bertova ponovo ne odgovori. U sudnici je vladala mrtva tišina.

— Gospodin Oswald je prilično redovno posećivao stan, verovatno dolazio poslovno, da ubere mesečnu stanarinu, da vidi udobnost stanara. Pošto je dolazio uveče, možda ga je, nejasno, primetio Kolins, koji je u to vreme često bio na ulici.

— Pretpostavljam da je tako.

Onda, kao ubod nožem:

— Da li je Oswald dolazio u te posete biciklom?

— Šta ako je dolazio... i to još zelenim biciklom! — proštenja Bertova. — To nije imalo sa mnom nikakve veze.

U sudu uzbuđenje.

— Još jedno, poslednje pitanje — reče ravnodušno Gream, kao da se dosetio. — Juče i danas smo prilično slušali o tome kako se pominje levak. Da li je gospodin Oswald levak?

U sudu zavlada potpuna tišina. Bertova je bila na granici nerava. Besno se osvrnu i užasnuta udahnu.

— Da, jeste — viknu ona. — I ne tiče me se ko to zna.

Posle toga dobi histeričan napad. Sudnica se uskomeša od uzbuđenja. Nekolicina reportera zgrabiše blokove i poleteše u telefonsku govornicu.

Kad su Bertovu izveli iz ograde za svedoke, nastade dramatična pauza, a onda se Gream okrenu sudu da da završnu reč. Njegov glas, koji je uglavnom bio umeren i miran, sada je bio pun goruće iskrenosti.

— Moram da zahvalim ovom sudu što me je tako dugo podnosio. Sada ću biti kratak. Gospodo, mi se ponosimo time što u našem sudskom sistemu vlada načelo da se svaki čovek smatra nevinim dok se ne dokaže da je kriv. Može se sumnjati u neku osobu, ali od države se očekuje da pruži dokaz.

Ali šta onda, gospodo, ako država propusti da pošteno izvrši svoje funkcije! Šta onda ako oni koji su u službi zakona, pošto su uhapsili čoveka, upotrebe sve zakonske marifetluke, sve govorničke majstorije, sva domišljata tajna negovaranja, sve načine pritiska i proganjanja da pokažu da su u pravu, da su uzeli na odgovornost istinskog krivca.

Vlada, gospodo, ima na raspolaganju sva sredstva — mozgove, novac i neosporan autoritet. Njeni službenici, pošto su ljudi, žele nesamo da opravdaju sumnje već i da sami napreduju i da steknu ugled u javnosti. Pa i na stručnjake najviših kvaliteta, koje vlada angažuje, može ipak da utiče opšte raspoloženje. Šef policije, koji veruje da je uhapsio krivca, pokreće nebo i zemlju da obezbedi osudu. Policijski doktori, od kojih se traži da pregledaju nož, čekić ili toljagu, retko odmah kažu: »Nema krvi na oruđu«, već kažu: »Taj materijal nije bio dovoljan za konačna ispitivanje.« Ili čak: »Ima tragova materije koja bi mogla biti krv.« Ukratko, gospodo, kad jednom jedan nesrećnik postane sumnjiv ili je svojim postupcima učinio da postane sumnjiv, nesvesno, i skoro nagonski stvara se predubedenje, neprijateljski stav pun predrasuda prema optuženome.

Razmislite o slučaju običnog građanina, ne jakog karaktera, pomalo neodgovornog, možda sklonog tastini, ali u celini ni boljeg ni goreg od njegovih drugova. Nesrećan kod kuće, obeshrabren atmosferom bračnog asketizma, razumljivo je ako pusti da mu pogled luta u nadi da će ugledati neko saosećajnije lice. U tom kritičnom trenutku jedan prijatelj ga predstavlja jednoj privlačnoj ženi, on malo flertuje s njom, i posle nekoliko nedelja, dok se nalazi sam u nekom mračnom trgovačkom hotelu u nekom dalekom gradu, šalje joj dopisnicu — na kojoj je, pošto ima dara za crtanje, nacrtao jedan seoski prizor — pozivajući je na večeru. Onda, na njegov užas, svega nekoliko dana kasnije, otkriva na naslovnim stranicama večernje štampe da je ta žena svirepo ubijena i da policija traga za pošiljaocem poštanske karte, čija je fotografija objavljena u svim novinama u zemlji.

Šta da radi? Zna da bi trebalo da ode u policiju i dobrovoljno da iskaz. Ali pomisao na javnost, užasavanje pri pomisli da će se upetljati, možda sasvim izlišno, zadržavaju ga. Osim toga, sigurno bi mu postavili jedno pitanje. Gde je bio između osam i devet te večeri osmog septembra? Kad se zabrinuto osvrne unazad, seća se da je otišao sam u bioskop i da je, u stvari, zaspao za vreme predstave. Kakav nekoristan alibi! Ko ga je mogao videti, kako sedi u mraku? Štaviše, kad je ušao, devojka na blagajni nije čak ni digla pogled da ga pogleda, a nije bilo nikog drugog ko bi jemčio za njega za taj sudbonosni čas.

Užasno uplašen, izgubio je glavu i umesto da pođe vlastima, u jednom trenutku užasne gluposti izmišlja alibi sa svojim prijateljem. Onda se otkriva da je on pisac dopisne karte. On pruža svoj alibi, ali se dokazuje da je alibi lažan. Od toga trenutka on je uhvaćen u zamku — falsus in uno falsus in amnibus. Čitava zgrada dokaza koji ga terete diže se protiv njega. Ali u podizanju tog velelepnog zdanja izvesne protivrečnosti izlaze na videlo — čudan novčanik nađen pored lesa, zeleni bicikl kojim se možda poslužio ubica, a ni jedno ni drugo se nije moglo dovesti u vezu sa zatvorenikom. No te protivrečnosti su smatrane nevažnima, zanemarene su, izbačene iz šeme optužbe. Nisu odgovarale, i zbog toga su bile odbačene. A kad je tužilac ustao u sudu, ispunjen razumljivom željom za pravdom, to nije čak ni pomenuto.

Gospodo, ja tvrdim da je ponašanje vladinog predstavnika u slučaju Risa Matrija bilo sračunato na to da spreči, i sprečilo je, poštenu istragu. Ma koliko da je bilo neadekvatno moje izlaganje činjenica, vaše gospodstvo može samo da iz njih zaključi da postoje ozbiljni propusti u dokazima. Štaviše, sugestije javnog tužioca u toku istrage, bile su pune najozbiljnijih predrasuda, a naročito u njegovom govoru poroti.

Ceo govor bio je, u stvari, teatralno prepun predrasudnih nagoveštaja, nemarno i umesno sračunatih da utiču na porotu i privole je da optuženog oglasi krivim.

Gospodo, kad život čoveka stoji na terazijama pravde, nije trenutak da varamo onom vrstom govornišva koje utiče ne na um, već na osećanje porotnika, koje u njima ne pali mirnu svetlost logike, već, budi najžešća osećanja straha, besa, odvratnosti i osvetoljubivosti. Govornišva koje je, u stvari, spušteno na još niži nivo glumom kojom će učeni tužilac pokazati oruđe, baciti ga na pod, pa čak odglumiti smrtonosni udarac, i sve to s nekom morbidnom melodramom koja pretvara ozbiljan sud u jeftinu panoramu. Po mom mišljenju, govor koji je državni tužilac održao protiv Risa Matrija, i način na koji ga je održao, predstavlja napad na same korene našeg krivičnog postupka i verujem da sud neće oklevati da to kaže.

Kad je Gream zastao, Pol, sav napet od uzbuđenja, baci brz pogled prema Sprotu. Njegovo rumeno lice bilo je smrtno bledo, a usne čvrsto pritisnute za zube. O

čemu je mislio? O svom sadašnjem poniženju? O prekinutoj i uzdrmanoj karijeri... o najzad uništenoj političkoj karijeri?

— Štaviše moje je mišljenje — nastavi Gream — da je istražni sudija u svom rezimeu pogrešno usmerioprotu — njegov rezime je, u stvari, bio neadekvatan, netačan i obmanjujući. Kao da je prihvatio ton javnog tužioca, nepovoljno je prikazao karakter optuženog u skladu sa svojim krajnjim predubeđenjima, a propustio da skrene pažnju porote na ozbiljne nepravilnosti u vezi sa indentifikacijom optuženog datom pod zakletvom. Što se tiče policije, mada je van sumnje da su radili dobronamerno, i prema njihovom znanju i umenju, ostaje činjenica da su oni iskrivili ključni problem identifikacije. I potpuno je jasno da je dokaz koji su oni posedovali, a koji je bio u korist molitelja, ali nepoznat njemu ili njegovim pravnim savetnicima, bio namerno prikriven, na ozbiljnu štetu zatvorenika.

Gream, jedinim pokretom koji je učinio toga dana, odjednom ispruži ruku prema sudijama.

— Gospodo, Matri nije izvršio ubistvo. Prema našim ispitivanjima i analizi istrage, kristalno je jasno da je nevin, da je žrtva užasnog, groznog izokretanja pravde. Svedok Bertova sada stoji pred vama kao samookrivljeni krivokletnik i, isterana iz svoje kaljuge laži, i suviše je ukazala na pravog izvršitelja zločina.

Gospodo, ja nisam službenik policije, niti je moja dužnost da izvedem krivca pred ovaj sud, ali imam dokaze dovoljne težine koji mi omogućavaju da tu osobu imenujem. Neka vlasti pronađu tog čoveka, i poslednja senka sumnje biće odstranjena. Gospodo, u ime svih svetih načela pravde, molim vas da ispravite tu groznu nepravdu, da priznate krivicu kraljevske vlade, i da svetu objavite nevinost Risa Matrija.

Gream sede usred napete tišine, a onda ćutanje prolomi bura odobravanja. Samo pod pretnjom da će sudnica biti ispražnjena vika se najzad stišala. Polu navršene suze na oči. Nikad nije čuo ništa tako dirljivo kao što je bio Greamov zaključni govor. Zanet, on skrenu pogled od mirne pojave mladog advokata na svoga oca, koji je sedeo, zbunjen, kao da ne shvata kako mu ta ista publika, koja ga je pre petnaest godina proklinjala, sada kliče da se sve ori.

Kad je najzad uspostavljen red, državni tužilac, pošto se malo duže savetovao sa svojim kolegama, oklevajući ustade da govori u ime države. Mada mu je izraz bio dostojanstven i miran, bilo je jasno da mu se zadatak baš ne sviđa, no bio je prinuđen da se drži što je bolje moguće. Govorio je skoro jedan sat, umerenost se provlačila kroz njegove trezvene rečenice. Za razliku od Greamovog podugačkog i

majstorskog govora, bio je to, možda namerno, napor bez starosti. Kad je seo, gospodin sudija Frejm odmah raspusti sud do sutradan.

Bilo je poiatri popodne kad se sud sutradan ponovo sastao. Onda, usred grobne tišine, gospodin sudija Frejm, dostojanstven i neprobojan, dade izjavu. Dok je govorio, Polovo srce je udaralo kao kovački čekić. Pogleda svoga oca koji je slušao s bolnim očajanjem.

— Ministar unutrašnjih poslova — izjavi sudija — bio je obavešten da je ovaj sud saslušao nove činjenice koje su uverile sud da se presuda kojom je optuženi oglašen krivim, ne može opravdati.

Nastade duga pauza, u toku koje Pol skoro nije disao.

— Prema tome, zamoljeni smo da kažemo, da ministar unutrašnjih poslova shodno tome smesta predlaže Njegovom Veličanstvu da odobri puštanje zatvorenika na slobodu.

Urnebes... šeširi lete u vazduh ... besno i neobuzdano vikanje. Dan i Mek Evoj, osmehuju se, rukuju se, sa Nigelom Greamom, s Polom. Ljudi se skupljaju da potapšu Pola po plećima. Pa, tu je i stari Prasti, zadihano ga grli. Ela Fleming, i njegova majka, zajedno, blizu, začuđene, i dalje postidene. Sveštenik, zatvorenih očiju, kao da se moli. Dejl, lica skamenjenog više nego ikada, Sprot koji se gura prema izlazu, ošamućen od udarca. Na galeriji, jedna mala prilika koja maše rukama... nije li to Mark Bulija?

Onda se Pol okrenu i pođe tamo gde je on sedeo, usred galame, pognut, kao da još ne shvata, taj slomljeni čovek, koga više neće nazivati ubicom.

Glava XIX

Pol se vratio u hotel »Vindsor« u četiri sata... ni sve zakonske fraze i zvanično ponašanje sudija, hladna rezervisana tačnost suda, nije mogla umanjiti trijumf konačne pobede. No njegovi nervi su još bili napregnuti, bio je u nekom stanju čudne nestvarnosti, suočen sa budućnošću koja je i dalje bila neodređena i nepouzdana.

Kad je prolazio kroz hodnik koji je vodio do kraja hotelskog krila ugleda Elin prtljag gde stoji zavezan i obeležen, a kroz poluotvorena vrata razabra majku kako pakuje, u svojoj sobi. Na to je, na neki način, bio spreman. Kad je ušao u dnevnu

sobu, ugleda Elu kako stoji, u šeširu i rukavicama, i s onim odlučnim držanjem koje je nekad predskazivalo određeni tok delovanja za oboje.

Sva njegova nesigurnost kao da se iskristalisala u tom trenutku. On pođe prema ormanu i uze čašu vode iz bokala, dok je sve vreme na sebi osećao njen pogled.

— Pa, sada je sve završeno.

— Nadam se da jeste. — Sedela je sasvim kruta, opuštenih usana, i oštro odmahnu glavom. — A nije ni prerano.

— Znam da nije bilo prijatno, Ela — reče on razumno. — Ali to smo morali svršiti.

— O, zar smo zaista baš morali? To ti misliš. Ali ja ne mislim. Ja smatram da je sve to bilo sasvim nepotrebno. Štaviše, sasvim beskorisno. A sve si ti to napravio. Sve si ti počeo. Terao si, uprkos svima. I šta si dobio iz svega toga? Ništa. Apsolutno ništa.

— Pa svakako je nešto što smo pobedili.

— Od kakve će to biti koristi? Čuo si kako su sve to uvili — svi se oni drže zajedno, ti advokati. Moraćeš ići do parlamenta da dobiješ neke pare. Pa čak i ako ih odobre, ti ih nikad nećeš ni dotaći.

On pocrvene od negodovanja, ali natera sebe da odgovori bez zlobe.

— Mene novac ne zanima. Nisam nikad ni pomislio na novac. Sve što sam želeo bilo je da oborim optužbu protiv oca. I to sam čuinio.

— To je baš mnogo dobro. Kako se ponašao, bolje bi uradio da si ga ostavio tamo gde je bio, ako te toliko brine njegov dobar glas. Jednostavno je zatvoren zbog onoga što i jeste... pijan, odvratn čovek.

— Ela! To je učinio zatvor... on nije uvek bio takav.

— Pa, sada je takav. I meni je više nego dosta. Bilo je dosta gadno i kad je bio zatvorenik. Ali onda bar nije bio tu. Ljudi ga nikad nisu videli, nisu ni znali za njega. Pa, čak je i u sudu napravio od sebe pozorište. Zbog toga su se sudije prema nama ophodile kao da smo ološ. Nikada u životu nisam bila tako postićena i ponižena. Kad samo pomislim da bi fini ljudi mogli i pomisliti da sam makar i u dalekoj vezi s jednim takvim čovekom! Kažem ti otvoreno, da nisi ti bio u pitanju, pokupila bih svoje stvari i otišla. Pol je video da je ona apsolutno nesposobna da shvati probleme

koji su s tim u vezi. Nije imala ni najmanje obzira prema žrtvi koju je on podneo, borbi koju je vodio. Uzela je u obzir samo štetu prema onoj otmenosti za kojom je stalno žudela, gubitak koji je pretrpela njena taština i samopoštovanje. I zbog toga je iznosila žalbe i prigovore, utoliko beznačajnije ukoliko ih je ona smatrala opravdanim. Kako je ikad mogao da bude tako glup i da gaji onu slabu zaludjenost za njeno lepo lice, ozareno njenim bolesnim verskim osećanjem?

Zavladalo je ćutanje koje je ona tumačila, s obzirom na prošlo iskustvo, kao znak njegove predaje. Umirena time, i njegovim propustom da joj »odgovori«, obrati mu se blažim glasom, s mučeničkim naglaskom osobe koja je, mada duboko ranjena, spremna da oprostí uz Krišćanski napor.

— Hajde onda. Spakuj svoje stvari.

— Zašto?

— Jer odlazimo, ludo. Nemamo šta da čekamo. Gospodin Dan je platio hotelski račun — i, dobro je uradio, kad je video kako su nas njegove novine udesile. Odlazimo brodom u sedam sati iz Holiheda.

— Ne mogu da ga ostavim, Ela.

Ona ga pogleda, iznenađena i zaprepašćena.

— Nikad u životu nisam čula takvu glupost. Ti njega nećeš, a ni on tebe neće. Onoga trenutka kad je izašao iz sudnice, klisnuo je u neku prljavu krčmu. Pa, neka ga tamo. Kad se vrati ovamo, videće da smo svi otišli...

On odmahnu glavom.

— Ja ne idem.

Krv joj navre u lice. Oči joj blesnuše.

— Ako ne pođeš, Pole, opominjem te, žalićeš. Dosta sam trpela zbog naše ljubavi. Ali ja mogu trpeti donekle, ali ne dalje ...

Dok ga je i dalje prekoravala vrata se otvoriše. Gospodin Fleming i Polova majka udoše u sobu. Oboje su bili obučeni za putovanje. Sveštenik pogleda Pola, pa svoju kćer.

— Šta se dogodilo? — zapita on.

— Oh, sve — uzviknu Ela. — Posle svega što smo ovde za njega učinili, Pol ima drskosti da tvrdi da neće s nama.

Izraz uzbuđenja pojavi se u Flemingovim očima. U toku poslednjih nedelja mnogo je prepatio, kao žrtva stalne borbe koja se vodila u njegovoj duši. Nadao se da će preporoditi Matrija, ali i pored svih nastojanja, svih molitvi, nije uspeo. Poraz se svalio na njega, pritiskao korene njegove vere. A sada njegova kći i Pol— osećao se uzbuđen zbog te situacije, i zbunjen. Da bi dobio u vremenu, on pribeže otrcanim frazama koje je počeo skoro mrzeti:

— Zar ne misliš, mladiću, da si dovoljno uradio? Radio si tako ... tako plemenito.

— Oh, da, Pole — reče mu majka preklinjući prigušenim glasom. — Moraš poći s nama.

— Na kraju krajeva, s moralnog gledišta, nemaš nikakvu obavezu da ostaneš. — Fleming promisli pa onda, pomirljivo, opet reče:

— Ili možda... ako mi sada pođemo... ti se kasnije možeš vratiti.

— Ako sada ne pođe, — upade Ela — gorko će zažaliti.

— Ćuti, Ela — prekori je Fleming pomalo ljutito.

— Zar nema kraja tvojoj sebičnosti?

No Ela, briznuvši u plač od besa, nije se mogla uzdržati.

— Što se mene tiče, ovo je kraj. To znači da on više mari za tog pokvarenog starca nego za mene. Nikad, nikad više neću s njim govoriti.

Bled i pomalo namrgođen, Fleming pokuša da sabere misli, da umiri svoju kćer. Ali ništa nije vredelo. Ela je bila suviše besna i ozlojeđena da bi marila za njegove reci. A Polova majka, do kraja pogođena skorašnjim nesrećama, sada je bila suviše utučena da bi mu mogla pomoći. Nije želela ništa drugo, već da odmah pobegne.

Najzad se sveštenik predade. Obrlativši svoju savest i spašavajući delimično svoje dostojanstvo, priđe Polu i oprostí se s njim dugim i nemim stiskom ruke.

Nekoliko minuta kasnije su otišli.

Pol prosto nije verovao. Kao da mu je teret pao s duše. Sam u sobi, sruči se u naslonjaču s uzdahom dubokog olakšanja. Njegova odluka da ostane nije bila unapred smišljena. Ali znao je da tako više nikad neće videti Elu. Osećao se slobodan.

Dok je sedeo, ne mičući se, on začu težak korak u hodniku. Malo zatim vrata se otvoriše i Matri polagano uđe u sobu.

Pol pogleda oca iznenađeno — obično se malo nesiguran vraćao u hotel posle pola noći. Matri je bio potpuno trezan; ali je izgledom umoran i neraspoložen, sporiji u pokretima, čudno obeshrabren, iako je bio oslobođen krivice. Njegovo odelo od lošeg materijala koje mu nije dobro pristajalo, bilo je rasparano ispod pazuha i zaprljano na reverima. Blato na kolenu, na koje je jednom pao, bilo je tek ovlaš očišćeno. On se tromo uputi prema stolici, sede i baci na Pola pogled ispod svojih čupavih obrva. Čekao je da mu Pol nešto kaže, ali kad ovaj ništa ne reče, on malo posle umorno zapita:

— Otišli su?

— Da.

— Otarasili smo se. — Onda, s tračkom njegove uobičajene neljubaznosti, dodade: — A šta tebe tera da ostaneš ovde? Hoćeš valjda nešto para kad ih dobijem?

— Tako je — složi se mirno Pol. Smatrao je da je najbolje da tako odgovori na pakosna očeva zajedanja. I zaista, taj odgovor smiri Matrija. Ali, s vremena na vreme, dobacivao je sinu one čudne poglede, grickajući svoju ispucanu gornju usnu, kao da se opet nada da će mu Pol nešto reći.

— Izgubio si glas? — upita najzad Matri skoro u Očajanju.

— Nisam.

— Jesi li večerao?

— Baš sam se spremao da nešto poručim.

— Onda poruči i za mene.

Pol priđe sobnom telefonu i zamoli da im pošalju večeru za dvoje. Namerno, ništa ne reče Matriju, i ponovo uze knjigu dok su prostirali sto.

Ubrzo stiže večera — supa, pečena ovčetina sa graškom i krompirima, pita od jabuka, sve toplo, ispod dvostrukih poklopaca — i oni ćutke sedošē. Matri je jeo s manje apetita nego obično, a malo posle napori kao da ga izneveriše. Ne dovršivši slatkiš, ustade i priđe naslonjači polagano napunivši lulu koju je nedavno nabavio. Njegovo zdepasto telo upade u slabe opruge naslonjače. Izgledao je kao iznuren starac.

— Zar se ne čudiš što sam se večeras vratio kući?

— Zapita on najzad. — Pošto je predstava završena, trebalo bi da iziđem da se malo šepurim.

— Ništa me ne iznenađuje što ti radiš — reče Pol. Dok je govorio s tim ravnodušnim glasom za koji je znao da će najviše izazvati Matrija da nastavi, on prihvati jednu stolicu i sede s druge strane kamina.

— Smučila mi se ona banda s kojom sam jurcao— reče Matri s iznenadnim ogorčenjem. — Jedini im je posao da me magarče. Stalno mi pričaju kako sam ja sjajan čovek, a onda poruče piće pa puste da ja plaćam. Prljave ispičuture. Žene su još gore. šta njih briga. Baš ništa. Uzele bi mi poslednju paru i smejale bi mi se. A znaš zašto. Jer više uopšte ne vredim ... baš ništa.

Nastade bolno ćutanje, a onda, ne gledajući sina, Matri nastavi beživotnim glasom:

— Možeš zamisliti kako je u robijašnici... stotine muškaraca ... snažnih ljudi u najboljim godinama ... odvojenih od žena. Nije lepo ni misliti na to, a? Seks je prljav u vezi s osuđenicima. Odbor za nadzor zatvora... licemerna kopilad... oni na to čak i ne misle. Ali mislili bi, svakako, zaboga, da su tamo. Danju i noću, iz nedelje u nedelju, iz meseca u mesec, to deluje na tebe dok ne pomisliš da ćeš poludeti. Ljudska priroda se ne može izmeniti. Ležiš noću u svojoj ćeliji i misliš ... zamišljaš kako te napolju čeka žena ... lepa, mlada, čeka te... čeka... dok ti ne dođe da golim pesnicama probiješ zidove i izađeš. A sad kad sam izašao ... kakva vražja šala... vidim da je sve mrtvo i zauvek nestalo.

Odjednom, na Polovu tugu i žalost, Matri grčevito i duboko uzdahnu a okorelo lice pod maskom počē kukavno da se grči.

— Sve mi ide naopako. Đavolski naopako. Čak i to ponovno suđenje. Kakav je to danas bio promašaj. Ja nisam dobio zadovoljenje. Sva ona doterana kopilad od advokata s njihovim finim govorancijama. Zašto za J promenu nešto ne učine? Zašto me nisu pustili da govorim? Samo su mi se krišom smejali. Ja sam nakara I da.

Nikad ništa nisam valjao. Gotov sam i svršeno je ;| sa mnom. Ja nisam nikoga ubio. Oni su ubili mene.

Lula mu se bila ugasila. Lice mu je bilo posivelo a telo mu je drhtalo od muke.

Pol oseti kako mu je srce omekšalo. Ali ta očeva slabost, taj neočekivani tračak nade bio je suviše dragocen da bi ga protraćio istom takvom slabošću, sličnim ispoljavanjem osećanja. Dok mu je srce lupalo, on se očeliči i hladno odgovori:

— Ne, ti svakako nisi izgubljen. — Čekao je dovoljno dugo da to otac upije. — Tebe je mnogo promenilo sve ono što si proživeo. Ali što se tiče godina, ti nisi starac. Od tebe zavisi da li ćeš preinačiti svoja mišljenja i početi ono što ti stvarno odgovara.

— Ništa meni ne odgovara — promrmlja Matri. — Upravo sam mislio da svršim sa sobom. Prolazeći noćas preko mosta na kanalu zastao sam i pogledao u vodu ... i umalo se nisam bacio preko ograde.

— To bi bio sjajan način da mi se odužiš za sve što sam učinio za tebe.

Matri podiže sedu glavu koju je bio oborio na grudi i krišom pogleda sina.

— Da — promrmlja on. — Bio si dobar prema meni, bio si.

— Utopi se ako hoćeš — nastavi Pol odsečnim glasom. — Izbavi se svojih nevolja na lak način. Ali meni se čini da postoji i nešto pametnije. Uskoro ćeš dobiti naknadu štete. O, da, dobićeš, uprkos onome što misliš. Zašto ne bi kupio jedno malo imanje na selu ... i otišao na svež vazduh, imao svoju kuću, svoje piliće i jaja... zaboravio da mrziš ljude... Zdravlje će ti se vratiti na selu ... osećaćeš se mlađi telom i duhom. — Pol odjednom podiže glas. — Ja sam te izvukao odande, zar ne? Pa bar što bolje iskoristi godine koje sam ti poklonio.

— Ne mogu — reče Matri prigušenim glasom.

— O, možeš — uzviknu Pol. — I ja ću ti pomoći. Pokušaću i pronaći ću školu blizu tebe da se zaposlim. Da ti budem pri ruci ako ti ustrebam.

— Ne... ti to nećeš učiniti. Ili hoćeš?

— Hoću.

Matri ponovo krišom bojažljivo pogleda Pola. Njegove ispucane usne su drhtale.

— Mrtav sam umoran — promrmlja on. — Idem da spavam.

Pol oseti kako raste u srcu, kao posle neke velike pobede. Šta je dovelo do Matrijevog sloma, to nije umeo da pretpostavi — nije smeo ni da se nada da će saznati. Ali je na tom razbojištu video budućnost za njih obojicu. Ono konačno opravdanje ugrabljeno u trenutku poraza. Bio je srećan što je odlučio da čeka.

Pogleda pravo oca, savlađujući glas.

— Bolje ćeš se osećati kad se dobro ispavaš. Matri ustade.

— Na selu ... — promrmlja on. — Sa pilićima i kravom ... biće fino ... ali da li ti možeš ... ?— Da — reče ponovo Pol, odlučnije. Nastade trenutak oklevanja.

— Dobro — reče Matri čudnim prigušenim glasom. Otvori usta pa ih ponovo zatvori. — Sad idem da legnem. — Odjednom zastade, kao da se nečeg prisetio, podiže glavu pa se zagleda u daljinu. U glasu mu se osećao sasvim drukčiji ton — udaljen, čovečan, i čudnovato bojažljiv.

— Sećaš li se ... Pole ... na Džesmond Denu ... kad smo puštali lađice od hartije?

On pogleda sina stidljivo, izmučeno, pa protrljavši rukom usplamtale i suzne oči, otetura se iz sobe.

Glava XX

Pol je dugo ostao u dnevnoj sobi. Sada je, na kraju, mogao da izvede svoj plan. Nije to bila idilična slika koju je nekad zamišljao o kućici u cveću, smeštenoj na brežuljku iznad doline u nekom udaljenom seoskom predelu. Ta nova zrelost, koja je zamenila njegovu sentimentalnu mladost, učinila ga je trezveno praktičnim, obazrivog u odnosu na brzo oduševljenje. Moraće da završi učiteljski tečaj, ne u Belfastu — to je sada bilo nezamislivo — već u nekom od manjih engleskih pokrajinskih univerziteta, možda u Daremu, gde je školarina bila skromnija, a nastava odlična. U predgrađu tog severnog grada, čuvenog po katedrali, sigurno će naći neki stan, bez obzira kako primitivan, da u njemu obojica mogu stanovati, s baštom gde bi Matri mogao naći dovoljno podstreka da radi na svom spasenju. Da li je ta obnova ostvarljiva? Pol nije znao. Slušao je o slučajevima da su ljudi, pušteni posle dugog izdržavanja kazne, od petnaest, dvadeset pa čak i trideset godina, uspeli da nastave

potpuno normalan život, da se izgube u gomili sveta, da dozive mirnu i jednoličnu starost. Ali oni, naravno, nisu bili pogrešno osuđeni.

Brzo, pre nego što bi srce, zbog nepravdi, ponovo počelo da mu uzbuđeno kuca, Pol ustade. Želeo je da ništa ne poremeti to novo osećanje mira, skoro blagosti, koja je zamenila njegov očajni bes protiv zakona. Nije bilo kasno, i on resi da prošeta. Ugasivši svetlost i idući tiho hodnikom, kako ne bi uznemirio Matrija, on siđe niz stepenice.

Večeri su sada bile duže, i napolju, poslednji traci dnevne svetlosti još su se zadržavali, kao da ne žele da nestanu. Vazduh je bio topao, svetao i tih. Uzbuđen lepotom sumraka Pol izađe iz hotela.

Nameravao je da nasumce prošeta, i mada je išao sasvim zaobilazno, Pol se nije nimalo iznenadio kad se posle pola sata našao u poznatom području Ver Plejsa. Ispred Leninog stana se zaustavi, i sa druge strane ulice, oslonivši se na ogradu, zagleda gore u prazne, neosvetljene prozore nenastanjenog gornjeg sprata.

Dani nesigurnosti koja ga je gušila, bili su prošli, njegovi živci više nisu bili napeti. Oslobođen one glavne pomisli koja ga je progonila, najzad je bio slobodan da promisli o svemu onome što je Lena za njega učinila. Sada je shvatio da bi bez njene pomoći njegov otac još bio u Stonhиту, i skoro sasvim sigurno, nikad ne bi preživeo. Srce mu se stegnu od žaljenja zbog neosetljivosti i nezahvalnosti, koje je pokazao, isto kao i od iznenadne želje, koja je bila skoro nepodnošljiva, da je ponovo vidi. Kad bi se samo pojavila, ovoga trenutka, iz senke, gologlava, u onom kišnom kaputu zakopčanom do grla, upalih obraza i zamišljena, tako plemenita i skromna, tako ne vodeći računa o sebi, no odišući onom severnjačkom svežinom koja ju je resila kao rosa.

Kako je njegovo ponašanje prema njoj bilo detinjasto, kako se pokazao nezrelim kad je ustuknuo iz besa što je njena nevinost bila okaljana. Sada je mirno mogao razmišljati o tom činu, o pojedinostima koje su ga ranije dovodile do mučnog, luđačkog besa. Sada je, u stvari, zbog te svoje žestine osećao prema njoj još veću nežnost.

Sa tornja izbi jedanaest polaganih otkucaja. Mlad mesec je bio zašao, a on se još nije pomerio, već je dalje gledao u ta tri prazna prozora, dok su mu pred očima prolazile slike za slikom. Mada nije bila tamo, nikad je nije video tako jasno kao u ovom osamljenom času. I sve više i više je predosećao da će je opet uskoro videti. On odbaci želju da potraži gospođu Henli, koja je bila suviše voljna da čuje njegovu ispovest. Umesto toga, otići će sutra Danu da dobije od njega adresu. A onda

odjednom sagleda okolnosti koje će mu omogućiti da je pronađe a zatim ga, kao da je taj čas već došao, ispuni sreća.

Najzad se okrenu i polagano pođe. U glavnoj ulici saobraćaj se bio stišao, prodavnice su odavno bile zatvorene, ali na uglovima ulica bilo je još nekoliko prodavača novina koji su izvikivali poslednje izdanje. Pol je u toku večeri nekako nejasno bio svestan njihovog izvikivanja, ali nije na to obraćao pažnju pošto je bio sit senzacija. Međutim, u prolazu primeti oglas kojim je iscepani dečak mahao ispod ulične svetilke. On se zaustavi, pođe natrag nekoliko koraka, pruži novčić i donese primerak Dnevnih vesti pod treperavu svetlost. I tu, u poslednjim vestima, pročita tri odštampana reda. Policija je bila upala u stan na Ušou Terasu i našla Enoha Osvalda. Obešenog o plinski luster.

Pol se polagano povrati.

— Jadnik — promrmlja najzad. — Obećao mi je da će otići, a nameravao je ovo da učini! I s tim uzvikom, izgovorenim u tuzi i sažaljenju, sva gorčina, i poslednji trag mržnje, kao da iščezoše iz njega. On duboko uzdahnu. Noćni vazduh bio je vlažan i hladan. Iz obližnje pekare u suterenu, gde su radnici već bili na poslu, dopirao je miris svežeg hleba. Nije bilo mesečine, ali između krovova nekoliko sjajnih zvezda gledalo je s neba na grad, koji je najzad utonuo u tišinu. Neprimetno, Polovo srce se obodri. Koraci mu ubrzaše dok je išao prema hotelu. Prvi put posle toliko godina osećao je sladak ukus života, i obećanje novog jutra.

Kraj

Contents

PRVI DEO	3
Glava I.....	3
Glava II	7
Glava III.....	11
Glava IV	18
Glava V	22
Glava VI.....	24
Glava VII	29
Glava VIII.....	33
Glava IX.....	38
Glava X.....	40
Glava XI.....	45
Glava XII	52
Glava XIII.....	57
Glava XIV	61
Glava XV	65
Glava XVI.....	72
Glava XVII.....	79
Glava XVIII.....	81
Glava XIX.....	86
Glava XX	88
Glava XXI.....	96
Glava XXII.....	101
Glava XXIII	105
Glava XXIV	110
Glava XXV	114
Glava XXVI.....	118
Glava XXVII.....	121
Glava XXVIII.....	126
DRUGI DEO.....	130
Glava I.....	130
Glava II	135
Glava III	138
Glava IV.....	142
Glava V	145
Glava VI.....	148
Glava VII	150
Glava VIII.....	157
Glava IX.....	161
Glava X.....	167
Glava XI.....	172
Glava XII	178
Glava XIII.....	188
Glava XIV	196
Glava XV	201

Glava XVI.....	216
Glava XVII.....	221
Glava XVIII	226
Glava XIX.....	236
Glava XX	243